

ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นางสาวอุมาวรรณ รุยาพร

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

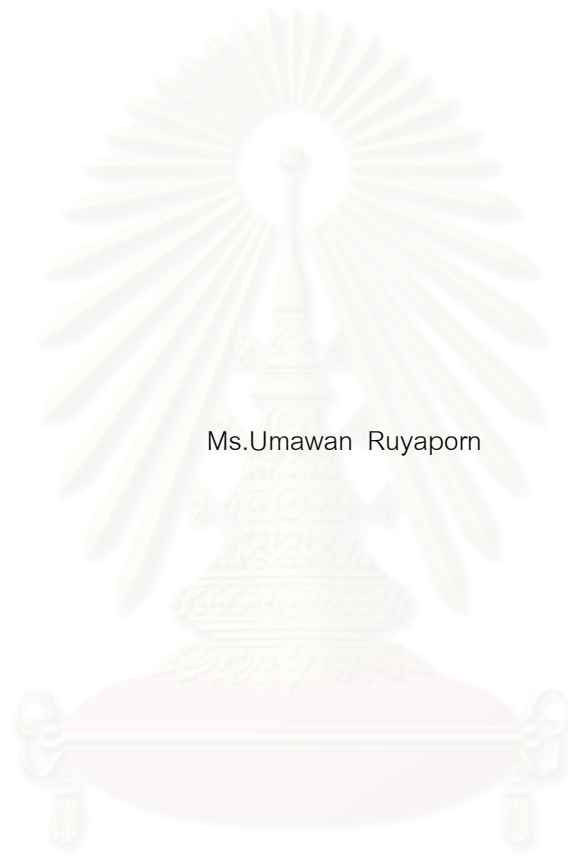
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๕๑

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHARACTERISTICS OF MAHACHAT OF KING MONGKUT

Ms.Umawan Ruyaporn

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โดย

นางสาวอุมาวรรณ รุยาพร

สาขาวิชา

ภาษาไทย

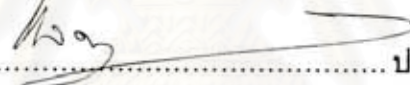
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

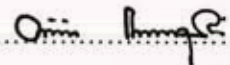
อาจารย์ ดร.อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล

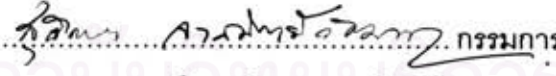
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(อาจารย์ ดร.อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุมาวรรณ รุยาพร : ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (CHARACTERISTICS OF MAHACHAT OF KING MONGKUT) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อ. ดร. อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, ๑๙๔ หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งศึกษามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปรียบเทียบกับเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ชาดกในพระไตรปิฎก ในคัมภีร์อรรถกถาชาดก และมหาชาติภาษาไทยที่แต่งขึ้นก่อนหน้ามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เห็นลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลการวิจัยพบว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้อรรถกถาเวสสันดรชาดกเป็นต้นฉบับหลักในการพระราชนิพนธ์มหาชาติของพระองค์ทั้ง ๕ กัณฑ์ ได้แก่ วนปเวสน์ จุลพน มหาพน สักบรรพ และ ฉกษัตริย์ แต่พระองค์ได้ทรงค้นคว้าคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์ชาดกและจรียาปิฎกแห่งพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทรงให้ความสำคัญกับคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิมากกว่าคัมภีร์อรรถกถาและปกรณ์สมัยหลัง

แม้ว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ จะมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับเวสสันดรชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติคำหลวง ภาพยนตร์มหาชาติ มหาชาติของพระเทพโมลี (กลิ่น) และมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสแล้ว พบว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีรายละเอียดของเนื้อเรื่องที่ทำให้เหตุผลเกี่ยวแก่การกระทำของตัวละคร เหตุการณ์ ธรรมเนียมปฏิบัติ พิธีกรรม และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ให้ความรู้ทั่วไปและความรู้เกี่ยวแก่ความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลีมากกว่ามหาชาติสำนวนอื่นอย่างเห็นได้ชัด แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงค้นคว้าข้อมูลอย่างดียิ่งในขณะที่ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอแนวคิดด้านการปกครองไว้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ว่า ผู้ปกครองที่ดีควรเป็นผู้ให้ความสำคัญกับความคิดเห็นของประชาชนและความสงบสุขของบ้านเมืองมากกว่าความสุขของตน เป็นผู้มีความยุติธรรม มีความเมตตากรุณา มีสติปัญญา ไม่ลุ่มหลงสตรีเงินชาติสติ

ในแง่วรรณศิลป์ พบว่า ความงามในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เป็นผลมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างคำศัพท์ขึ้นมาใช้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ของพระองค์จำนวนมาก คำศัพท์ที่พบจำนวนหนึ่งเป็นคำที่ไม่ปรากฏในมหาชาติสำนวนอื่น นอกจากนี้ ยังเกิดจากการสร้างสัมผัสทั้งสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะ และสัมผัสวรรณยุกต์ การสร้างภาพพจน์ การสร้างจินตภาพ และการใช้ภาษาอธิบายที่เรียบง่ายแต่สื่อสารได้ตรงประเด็น

ลักษณะต่างๆ ของมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ดังกล่าว ทำให้มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เป็นมหาชาติที่มีความโดดเด่น เป็นวรรณกรรมชิ้นเอกในบรรณพิภพของไทย สะท้อนให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งทางกวี ทางวิชาการ และทางการปกครองอย่างเยี่ยมยอดยิ่ง

ภาควิชา ..... ภาษาไทย ..... ลายมือชื่อนิสิต ..... อุมาวรรณ รุยาพร .....
สาขาวิชา ..... ภาษาไทย ..... ลายมือชื่อ อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ..... อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล .....
ปีการศึกษา ..... ๒๕๕๑ .....

4880235122 : MAJOR THAI

KEYWORDS : CHARACTERISTICS / MAHACHAT / KING MONGKUT

UMAWAN RUYAPORN : CHARACTERISTICS OF MAHACHAT OF KING

MONGKUT. THESIS ADVISOR : ANANT LAULERTVORAKUL, Ph.D., 194 pp.

This thesis aims to study Mahachat of King Mongkut comparing with the story of Vessantara both in Tipitaka and Atthakatha as well as with prior versions of Mahachat of King Mongkut in order to point out characteristics of the latter.

The research concludes that 5 chapters of Mahachat of King Monkut: Vanappaves, Jullapon, Mahapon, Sakkabap and Chokasat follows the story of Atthakatha, however; King Monkut researches several Buddhist Canon especially the Jataka Book and the Cariyapitaka Book of the Suttantapitaka Khuddakanikaya to recheck for the correctness. This reflects that King Monkut gives more importance to the primary Pali Canon than the Atthakathas as the secondary one.

Although The story of Mahachat of King Mongkut is agreed to the story of Mahachat Khamluang, Kap Mahachat, Mahachat of Phra Thepmoli (Klin) and Mahachat of H.S.P. Prince Paramanujitajinorasa, it obviously contains several differences especially the numerous details emphasizing on explanations how characters, situations, customs, rituals and natural phenomenon found in King Monkut version of Mahachat are. He also explains a lot of significant Pali words and adds general knowledge into his work. This reflects that King Mongkut did his research very well when he composed his Mahachat. In his Mahachat, King Mongkut also presents the ideas about administrative principles. He gives suggestions that good governors should listen to people's opinions and think of the peaceful of the country not their own happiness. They should also love justice, kindness, intelligence and avoid exceeded infatuation.

For literary characters, the beauty in Mahachat of King Mongkut is a result of numerous words which King Mongkut formed himself. A certain number of them do not appear in other works. It is more apparent due to the use of alliteration: consonant, vowel and tone, the use of figures of speech, images, and the use of simple but effectively clear expressions.

The mentioned characteristics of Mahachat of King Mongkut make it distinctively different from other versions of Mahachat and be one of the masterpieces among Thai literary works. Above all, Mahachat of King Mongkut highly reflects King Mongkut's genius characters both in poetry, academic and administration.

Department : Thai ..... Student's Signature : *Umanan Ruyaporn*
 Field of Study : Thai ..... Advisor's Signature : *Anant Laulertvorakul*
 Academic Year : 2008 .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้เพราะได้รับความเมตตาจากอาจารย์อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ และตรวจแก้วิทยานิพนธ์ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดีเสมอมา

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษลิขิต และรองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา ที่ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์และทำให้วิทยานิพนธ์นี้น่าสนใจขึ้น ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์อาระดา กิระนันท์ ที่ช่วยเหลือและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด ขอขอบคุณอาจารย์ในภาควิชาภาษาไทยทุกท่านที่เมตตา ให้คำแนะนำ และให้กำลังใจตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยศึกษาอยู่ ณ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ขอขอบคุณอาจารย์คณะครุศาสตร์ ทุกท่านที่เมตตาประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และอบรมคุณธรรมแก่ผู้วิจัยด้วยความเอาใจใส่

ขอขอบคุณกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัย ทำให้ผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนความรู้กับเพื่อนนักวิจัยต่างสถาบัน ที่สำคัญ ทำให้ผู้ทำวิจัยมีโอกาสได้รับคำแนะนำอันประมาณค่ามิได้จากผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลาย ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ ศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา รัชชมณี ศาสตราจารย์กิติคุณ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬหาร รวมทั้งศาสตราจารย์ ดร. ปราวณี กุลละวณิชย์

ขอขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ คุณย่า น้องสาว และน้องชาย ที่คอยช่วยเหลือและคอยให้กำลังใจยามที่ท้อแท้ ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาครัตน์พงศ์ ที่ให้คำแนะนำและให้กำลังใจ ขอขอบคุณคุณลุง คุณป้า คุณน้า คุณอา และญาติๆ คนอื่นๆ ที่คอยให้กำลังใจ ขอขอบคุณ ศิริพร เศรษฐพฤทธิ คุณวกุล มิตรพระพันธ์ คุณจตุพร เพชรบุญรณ์ อ้ายอุ้นคำ และรุ่นพี่อวี๋ซวง ที่ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขและช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยมิตรภาพที่งดงามมาโดยตลอด ขอขอบคุณพระมหาสายัญ ศรีอ่อน และคุณจีระณัฏย์ วิมุติสุข คุณเพ็ญวิษา วัฒนปริชานนท์ ที่คอยช่วยเหลือและช่วยให้ผู้ทำวิทยานิพนธ์ผ่านพ้นเวลาที่ลำบากจนประสบความสำเร็จอย่างดี ขอขอบคุณคุณอัญชลี ไมตรี คุณปิยภรณ์ ออบแพทย์ คุณพุ่มพวง อภิวงศ์ คุณวศวรรษ สบายวัน คุณวัลลภา จิระติกาล และเพื่อนๆ ทุกคน ที่คอยให้กำลังใจอย่างดีเสมอมา

ที่สำคัญที่สุด ผู้วิจัยรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ที่เป็นประจักษ์หนึ่งรัตนฉันทามและมีคุณค่ายิ่งในวงวรรณกรรมของไทย และขอกราบนมัสการพระศากยมุนีพุทธเจ้าผู้กอบปรีย์ด้วยพระเมตตาคุณ ได้ประทานดวงพระไตรรัตน์อันประเสริฐอันเป็นหลักแห่งความดีงามในหัวใจของผู้วิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
บทที่	
๑. บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๑๐
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๑๑
๑.๔ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๒
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๑๒
๑.๖ สมมติฐานการวิจัย.....	๑๒
๑.๗ ข้อตกลงเบื้องต้น.....	๑๒
๒. การเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ เรื่องพระเวสสันดรในพระไตรปิฎกและในอรรถกถา.....	๑๖
๒.๑ เรื่องพระเวสสันดรในพระไตรปิฎก.....	๑๖
๒.๑.๑ เรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ชาดก.....	๑๖
๒.๑.๒ เรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์จรียาปิฎก.....	๒๗
๒.๒ เรื่องพระเวสสันดรในอรรถกถา.....	๓๑
๒.๒.๑ เรื่องพระเวสสันดรในอรรถกถาชาดก.....	๓๑
๒.๒.๒ เรื่องพระเวสสันดรในอรรถกถาจรียาปิฎก.....	๓๖
๒.๓ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเรื่อง พระเวสสันดรในพระไตรปิฎก.....	๓๘
๒.๓.๑ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเวสสันดรชาดก.....	๓๘

๒.๓.๑.๑	มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น.....	๓๘
๒.๓.๑.๒	ตัดรายละเอียดออกไป.....	๕๕
๒.๓.๑.๓	มีรายละเอียดแตกต่างกัน.....	๕๘
๒.๓.๑.๔	บรรยายความแบบรวบรัด.....	๖๒
๒.๓.๒	มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ เวสสันดรชาดก.....	๖๙
๒.๔	มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับอรรถกถา....	๗๓
๒.๔.๑	มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ อรรถกถาของเวสสันดรชาดก.....	๗๓
๒.๔.๑.๑	มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น.....	๗๕
๒.๔.๑.๒	ตัดรายละเอียดออกไป.....	๘๒
๒.๔.๑.๓	มีรายละเอียดแตกต่างกัน.....	๘๕
๒.๔.๑.๔	บรรยายความแบบรวบรัด.....	๘๗
๒.๔.๑.๕	สลับลำดับ.....	๘๘
๒.๔.๒	มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ อรรถกถาของเวสสันดรชาดก.....	๙๔
๓.	การเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับ มหาชาติฉบับอื่น.....	๙๖
๓.๑	มหาชาติที่แต่งก่อนมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๙๖
๓.๒	มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมหาชาติคำหลวง	๑๐๓
๓.๒.๑	เนื้อเรื่องและรายละเอียดของเรื่อง.....	๑๐๓
๓.๒.๒	การอธิบายไวยากรณ์.....	๑๐๗
๓.๒.๓	การใช้คำ.....	๑๑๖
๓.๓	มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกาพย์มหาชาติ.	๑๑๙
๓.๓.๑	เนื้อเรื่องและรายละเอียดของเรื่อง.....	๑๑๙
๓.๓.๒	การใช้คำ.....	๑๒๖
๓.๔	มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมหาชาติของ พระเทพโมลี (กลิ่น).....	๑๒๗

บทที่	หน้า
๕. บทสรุป.....	๑๘๒
๕.๑ บทสรุป.....	๑๘๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๘๔
รายการอ้างอิง.....	๑๘๕
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๑๙๔

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๑	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดก ตอนที่กล่าวถึงประวัติของพระผู้สวามีในอดีตชาติจนถึงตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรูป...	๒๐
๒	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรจริยากับเวสสันดรชาดกตอนพระเวสสันดรทรงปรึกษาคัสตลกมหาทาน.....	๒๙
๓	ตารางเปรียบเทียบรายละเอียดเนื้อเรื่องอรรถกถาของเวสสันดรจริยากับอรรถกถาของเวสสันดรชาดก.....	๓๖
๔	ตารางแสดงการให้รายละเอียดแสดงเหตุผลในมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพระเวสสันดรตรัสบอกกษัตริย์เจตราชฎูร์ถึงสาเหตุที่พระองค์ถูกเนรเทศจากพระนคร กัณฑ์วนปเวสน์.....	๓๙
๕ก	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพระเวสสันดรตอบปฏิเสธไม่รับราชสมบัติในแคว้นเจตราชฎูร์.....	๔๓
๕ข	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนกษัตริย์เจตราชฎูร์พรรณนาแม่น้ำเกตมตี.....	๕๑
๖	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎูร์.....	๕๓
๗	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนกษัตริย์เจตราชฎูร์เสนอว่าจะไปทูลขอพระราชทานอภัยโทษจากพระเจ้ากรุงสุทนต์แทนพระเวสสันดร.....	๕๔
๘	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนต้นไม้โน้มกิ่งลงมาจนถึงพระหัตถ์กษัตริย์ในกัณฑ์วนปเวสน์.....	๕๙
๙	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพระเวสสันดรขอพรจากท้าวสักกะให้บุตรที่พลัดพรากไปมีอายุยืนนาน และชนะปฏิรูปโดยธรรม กัณฑ์สักบรพ.....	๖๐
๑๐	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพรรณนาฝูงนก ๔ หมู่ใกล้สระโบกขรณี กัณฑ์จุลพน.....	๖๒
๑๑	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพรรณานเจตบุตรพรรณานาปามะม่วง กัณฑ์จุลพน.....	๖๔

ตารางที่	หน้า	
๑๑	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพรานเจตบุตร พรณนาปามะม่วง กัณฑ์จุลพน.....	๖๔
๑๒	ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	๖๕
๑๓	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน พระเวสสันดรพระนางมัทรีตกลงไม่อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา กัณฑ์วันปลเวสน์...	๗๔
๑๔	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน พระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎี.....	๗๕
๑๕	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน พระชาลีสั่งให้กลับหน้ารถทั้งหมื่นสี่พันคน กัณฑ์กษัตริย์.....	๗๗
๑๖	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน สีกษัตริย์พักผ่อนที่ฝั่งแม่น้ำเกตุมดี กัณฑ์กษัตริย์.....	๗๙
๑๗	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน ท้าวสักกะคิดจะอนุโมทนาบุตรทานและทวารทาน กัณฑ์สักกบรรพ.....	๘๐
๑๘	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน พระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎี.....	๘๒
๑๙	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน กษัตริย์เจตราชฎีตั้งนายพรานเจตบุตรรักษาประตูป่า.....	๘๕
๒๐	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน พระชาลีจัดเตรียมการป้องกันภัยจากสัตว์ร้ายในป่า กัณฑ์กษัตริย์.....	๘๗
๒๑	ตารางแสดงการเรียงลำดับเหตุการณ์ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกและมหาชาติ พระราชนิพนธ์ ตอนท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดา.....	๘๙
๒๒	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน ท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดา.....	๘๙
๒๓	ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	๙๑
๒๔	ตารางแสดงกัณฑ์ที่ตรงกันระหว่างมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับมหาชาติที่แต่ง ก่อนหน้า.....	๑๐๒

ตารางที่	หน้า
๒๕	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหชาติคำหลวง ตอนพระเวสสันดร ทอดพระเนตรกองทัพ กัณฑ์ฉกษัตริย์..... ๑๐๔
๒๖	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหชาติคำหลวง ตอนพระเวสสันดร ตีพระทัยที่จะได้บำเพ็ญทวารทาน ในกัณฑ์สักบรรพ..... ๑๐๕
๒๗	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหชาติคำหลวง ตอนพระเวสสันดร เสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราวาษฎร์..... ๑๐๖
๒๘	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหชาติคำหลวง ตอนพระเวสสันดร เก็บลูกไม้ประทานสองกุมารในกัณฑ์วันปเวสน์..... ๑๑๐
๒๙	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหชาติคำหลวง ตอนท้าวสักกะ สั่งพระเวสสุวรรณสร้างบรรณศาลาให้พระเวสสันดร กัณฑ์วันปเวสน์..... ๑๑๗
๓๐	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับกาพย์มหชาติ ตอนพระนาง มัทรีทูลอาสาขอเป็นผู้แสวงหามูลผลอาหาร กัณฑ์วันปเวสน์..... ๑๒๐
๓๑	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับกาพย์มหชาติ ตอนท้าวสักกะ คิดช่วยเหลือพระเวสสันดร กัณฑ์สักบรรพ..... ๑๒๓
๓๒	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหชาติสำนวนพระเทพโมลี (กลั่น) ตอนพระอัชจุตฤปิพรรณนาเขาคันธมาถ์ กัณฑ์มหาพน..... ๑๒๗
๓๓	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหชาติสำนวนพระเทพโมลี (กลั่น) ตอนพระอัชจุตฤปิมีปฏิสันถารกับชูชก กัณฑ์มหาพน..... ๑๒๙
๓๔	ตารางเปรียบเทียบมหชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนท้าวสักกะอนุโมทนาบุตรทาน และทวารทาน กัณฑ์สักบรรพ..... ๑๓๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เรื่องมหາชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องที่แพร่หลายมากในสังคมไทย จึงมีผู้แต่งมหาชาติขึ้นหลายสำนวน มหาชาติแต่ละสำนวนก็มีลักษณะเฉพาะ เช่น มหาชาติคำหลวงวรรณคดีเอกที่แต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กาพย์มหาชาติ คำหลวงอีกสำนวนหนึ่ง แต่งในสมัยพระเจ้าทรงธรรม มหาชาติที่ไม่ได้แต่งเป็นคำหลวง ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนภาษาไทยกลาง ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และมหาชาติสำนวนภาษาไทยถิ่น

มหาชาติบางสำนวนได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณคดีสำคัญมาช้านาน ดังไชษิตา มณีใส (๒๕๔๔: ๙๙) กล่าวถึงมหาชาติคำหลวงไว้ว่า

มหาชาติคำหลวงเป็นวรรณคดีชั้นเอกของไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น เพราะมีความสูงส่งสำคัญด้านเนื้อหาและงดงามด้วยศิลปะการประพันธ์อันประณีต อันเกิดแต่การที่นักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้แต่งในกัณฑ์ต่างๆ ได้แสดงความสามารถอย่างเต็มที่เพื่อเป็นการกระทำบูชาพระศาสนา... การนำมาแปลเป็นพากย์ไทยในรูปแบบของร้อยกรองประเภทต่างๆ ตามที่จารีตร้อยกรองไทยกำหนดใช้กับวรรณกรรมระดับสูง ได้แก่ โคลง ฉันท์ กาพย์ ร่าย

คำกล่าวของไชษิตา มณีใส แสดงให้เห็นว่าเหตุที่มหาชาติคำหลวงมีคุณค่าสูงถึงชั้นวรรณคดีเอกของชาตินั้น เพราะเป็นผลงานอันเกิดจากศิลปะการประพันธ์อันประณีตของนักปราชญ์ราชบัณฑิตในสมัยโบราณ ท่านเหล่านั้นแต่งมหาชาติไม่เพียงแต่จะไว้ฝีมือ แต่ได้กระทำเพื่อบูชาพระศาสนาด้วย

คำนำในหนังสือร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกของกรมศึกษาธิการ ฉบับ ร.ศ. ๑๒๑ ได้ยกย่องหนังสือนี้ไว้ว่าเป็นหนังสือที่กรมศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อให้เป็นหนังสืออ่านประกอบประโยชน์แก่การศึกษาทางหนึ่ง มีหลายเรื่องในพวกเดียวกันจัดเป็นสำหรับหนึ่ง ให้ชื่อว่า “หนังสืออ่านกวีนิพนธ์” เพราะเป็นหนังสือที่ท่านกวีแต่เก่าก่อนได้ร้อยกรองไว้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ได้

เลือกที่ไวยากรณ์และวิธีประพันธ์แปลกๆ คัดตัดตอนมาพิมพ์ขึ้นเฉพาะเป็นเล่มเล็กๆ เพื่อให้เบาราคาแก่นักเรียนที่จะซื้อหาไปเล่าเรียน

จะเห็นได้ว่า ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกได้รับยกย่องว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่าอยู่ในชั้นกวีนิพนธ์ และเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาและผู้สนใจวรรณกรรม

ด้วยเหตุที่เรื่องมหาชาติเป็นวรรณคดีที่สูงค่าที่ได้รับการยกย่องมานาน ทำให้มีผู้สนใจศึกษาเรื่องมหาชาติเสมอมา

มหาชาติสำนวนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสำนวนคำหลวง สำนวนร่ายยาวภาษาไทยกลาง สำนวนภาษาถิ่น มีผู้สนใจศึกษากันมาก ดังจะขอประมวลไว้ดังนี้

สุนันท์ อัญชลีบุญกุล (๒๕๑๙) ศึกษาวิจัยมหาชาติคำหลวงด้านการสร้างคำและการใช้คำ โดยเลือกศึกษามหาชาติคำหลวงเฉพาะกัณฑ์ที่เชื่อกันว่าเป็นสำนวนเก่าสมัยอยุธยาจำนวน ๗ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มหาราช และนครกัณฑ์ และพบว่าภาษาไทยในมหาชาติคำหลวงใช้วิธีการสร้างคำตามแบบภาษาไทยและตามแบบภาษาเขมร ทำให้มีคำใช้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าคำและสำนวนที่พบนั้น บางคำในปัจจุบันไม่ใช้แล้ว บางคำที่ยังใช้อยู่ในปัจจุบันมีความหมายกว้างขึ้น แคบลง หรือเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้คำที่ใช้กับบุคคลในฐานะสูงมักเปลี่ยนเป็นคำที่ใช้กับคนในฐานะที่ต่ำลง

ลัดลนา ศิริเจริญ (๒๕๒๔) ศึกษาวิเคราะห์ความงามในมหาชาติคำหลวงโดยใช้ทฤษฎีอสังการศาสตร์ของอินเดีย พบว่า มหาชาติคำหลวงไม่ว่าจะเป็นสำนวนเก่าที่แต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือที่แต่งซ่อมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แม้จะแต่งห่างกันถึงสามร้อยปี แต่ก็มีหลักเกณฑ์ในการแต่งที่สอดคล้องกัน และตรงกับทฤษฎีอสังการศาสตร์ในด้านกลวิธีการแต่ง ได้แก่ การตกแต่งฝ่ายเสียง (ศัพทาลังการ) การตกแต่งฝ่ายความหมาย (อรรถาลังการ) และสอดคล้องกับรสนิยมที่เป็นส่วนใหญ่ มหาชาติคำหลวงมีความงามอันเป็นเอกลักษณ์ของวรรณคดีไทยอีกด้วย

อุทัยวรรณ นิยมมี (๒๕๓๔) ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพรในด้านการเปลี่ยนแปลงทางด้านเสียงและความหมายที่เกิดขึ้นกับคำยืมภาษาบาลีสันสกฤตที่นำมาใช้ในกัณฑ์ทศพร พบว่ามหาชาติคำหลวงใช้คำยืมภาษาสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี เมื่อยืมคำมาแล้วเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความหมาย คือ บางคำความหมายยังคงเดิม บางคำความหมายแคบเข้า ความหมายกว้างออก และความหมายย้ายที่

เอกพงศ์ ประสงค์เงิน (๒๕๓๖) นำการศึกษาตามแนวคิดทฤษฎีภาษาสัมพันธมาศึกษา ลักษณะสัมผัสในมหาชาติคำหลวง เอกพงศ์เลือกศึกษาเฉพาะร่ายในมหาชาติคำหลวงจำนวนที่ แต่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเพียง ๔ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์กุมาร และนครกัณฑ์ พบว่าลักษณะทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสในร่ายในมหาชาติคำหลวง มีโครงสร้าง หลายโครงสร้างที่สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีภาษาสัมพันธ

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (๒๕๓๘) ศึกษาวิจัยลักษณะคำยืมและการเปลี่ยนแปลงคำยืม ภาษาบาลีและสันสกฤตที่ใช้ในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพร กัณฑ์ชูชก และกัณฑ์กุมาร พบว่า คำยืมภาษา บาลี-สันสกฤตที่ใช้มีการเปลี่ยนแปลงทางเสียงเป็นอย่างมาก การเปลี่ยนแปลงทาง ไวยากรณ์เป็นการเปลี่ยนแปลงชนิดของคำและการเรียงคำ การเปลี่ยนแปลงทางความหมายเป็น การเบี่ยงเบนความหมายในภาษาเดิมมาเป็นความหมายใหม่ และการขยายความหมายเดิมให้ กว้างออก คำยืมที่ใช้เป็นคำยืมจากภาษาสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี คำที่ใช้ส่วนมากเป็นศัพท์ ทางพุทธศาสนา และฉันทลักษณ์ส่วนใหญ่ที่เป็นร่ายทำให้สามารถใช้สมาสยวๆ ได้

จะเห็นได้ว่างานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวกับมหาชาติคำหลวงแม้จะมีจำนวนไม่มาก แต่ มีการศึกษาด้านต่างๆ ค่อนข้างหลากหลาย คือ การศึกษาในด้านการสร้างคำและการใช้คำไทย การศึกษาคำยืมภาษาบาลีสันสกฤต การศึกษาด้านอঙ্การ และการศึกษาลักษณะเฉพาะของ กลวิธีการสร้างสัมผัส

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติกลอนเทศน์ เป็นมหาชาติที่ไม่ได้แต่งเป็น คำหลวงมาแต่ต้น แต่เป็นมหาชาติสำนวนภาษาไทยกลางที่แต่งกันทั่วไป ดังที่สุวณีย์ ชวนสนิท (๒๕๑๘: ๔) กล่าวไว้ว่า

มหาเวสสันดรชาดกฉบับ ๑๓ กัณฑ์ เดิมไม่ได้แต่งขึ้นเพื่อให้เป็น สำนวนหลวง แต่เป็นการรวบรวมมหาชาติสำนวนที่แต่งดีที่สุดในแต่ละกัณฑ์ เข้าไว้ด้วยกันให้ครบ ๑๓ กัณฑ์ ครั้งแรกหอสมุดวชิรญาณรวบรวมไว้ และอีก ครั้งหนึ่งกรมศึกษาธิการรวบรวมไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับ ๑๓ กัณฑ์ คัดสรรมาทำงานของผู้ประพันธ์จำนวน มาก ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับของหอสมุดวชิรญาณเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสจำนวน ๗ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์สักบรรพ กัณฑ์มหाराช และกัณฑ์กษัตริย์ เป็นสำนวนของ

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ๒ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี^๑ เป็นสำนวนของพระเทพโมลี (กลั่น) ๑ กัณฑ์ คือ กัณฑ์มหาพน เป็นสำนวนของสำนักวัดถนน ๑ กัณฑ์ คือ ทานกัณฑ์ และเป็นสำนวนของวัดสังข์กระจาย ๑ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ชูชก ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับของกรมศึกษาธิการเป็นพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำนวน ๓ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน และกัณฑ์สักบรพ^๒ เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๔ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์มหาพรหม กัณฑ์ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์^๓ เป็นสำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ๒ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี^๔ เป็นสำนวนของพระเทพโมลี (กลั่น) ๑ กัณฑ์ คือ กัณฑ์มหาพน เป็นสำนวนของสำนักวัดถนน ๑ กัณฑ์ คือ ทานกัณฑ์ และเป็นสำนวนของวัดสังข์กระจาย ๑ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ชูชก

งานที่ศึกษาวิจัยร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ได้แก่ งานวิจัยของสุนีย์ ขวนสนธิ (๒๕๑๘) พรทิพย์ ชั่งธาดา (๒๕๓๒) และวชิราภรณ์ พุกษ์สุกาญจน์ (๒๕๔๓)

สุนีย์ ขวนสนธิ (๒๕๑๘) ศึกษาวัฒนธรรมไทยในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก โดยใช้เกณฑ์การศึกษาวัฒนธรรมตามแนวของเสถียรโกเศศ คือศึกษาวัฒนธรรมทางวัตถุ สถาบันครอบครัว การพักผ่อนหย่อนใจ วัฒนธรรมด้านจิตใจ ด้านความเชื่อและประเพณีบางประการ วัฒนธรรมด้านภาษา ได้แก่ ธรรมเนียมการใช้ภาษา และศึกษาอิทธิพลของร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกต่อศิลปกรรมของไทย ผลการศึกษาของสุนีย์ ขวนสนธิ พบว่า ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกมีความคล้ายคลึงทางวัฒนธรรมหลายประการระหว่างสังคมอินเดียกับสังคมไทยสมัยโบราณ นอกจากนี้ยังพบลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไทยบางประการในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ทำให้คนไทยเห็นว่าเรื่องนี้เป็นวรรณคดีไทย สุนีย์ ขวนสนธิ (๒๕๑๘: ๑๙๕) กล่าวว่า “ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก เปรียบเสมือนคนที่มีเชื้อชาติแขก แต่โอนสัญชาติเป็นไทยมานานแล้ว จึงสามารถปฏิบัติตนเป็นคนไทยได้อย่างแนบเนียน”

^๑ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งมหาชาติไว้ทั้งหมด ๓ กัณฑ์ ได้แก่ ทานกัณฑ์ กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี

^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติไว้ทั้งหมด ๕ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์สักบรพ และกัณฑ์ฉกษัตริย์

^๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติไว้ทั้งหมด ๑๑ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์กุมาร กัณฑ์สักบรพ กัณฑ์มหาพรหม กัณฑ์ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์

^๔ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งมหาชาติไว้ทั้งหมด ๓ กัณฑ์ ได้แก่ ทานกัณฑ์ กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี

งานวิจัยของพรทิพย์ ชั่งธาดา (๒๕๓๒) มุ่งศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดกด้าน ลักษณะคำประพันธ์ ธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์ และศิลปะการประพันธ์ ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะคำประพันธ์ใช้วิธีตั้งคาถาบาลีแล้วดำเนินเรื่องด้วยรายยาวตลอดเรื่อง ด้านธรรมเนียม นิยมในการประพันธ์ใช้แบบของวรรณคดีไทยที่มีการกำหนดสาระัตถะของเรื่องให้เห็นถึงการบำเพ็ญ บารมีขั้นสูงสุด และใช้แบบของวรรณคดีชาดก คือ กล่าวว่าเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า แสดง คุณธรรมของพระโพธิสัตว์ และการกลับชาติมาเกิด ด้านศิลปะการประพันธ์ พบว่ารายยาว มหาเวสสันดรชาดกสมบูรณด้วยศิลปะการประพันธ์ตามแบบวรรณคดีไทย มีศิลปะการเรียบเรียง ถ้อยคำ การใช้โวหารสมจริง รวมทั้งใช้กลบท เป็นต้น

วชิราภรณ์ พุกษ์สุภาภรณ์ (๒๕๔๓) ศึกษาลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในรายยาว มหาเวสสันดรชาดกโดยเน้นศึกษาเนื้อหาและลีลาของกวี ผลการวิจัยพบว่าลักษณะเด่นทาง วรรณศิลป์ที่ปรากฏ ส่วนหนึ่งเกิดจากการสืบทอดขนบทางวรรณศิลป์ของวรรณคดีพุทธศาสนา อีก ส่วนหนึ่งเกิดจากลีลาเฉพาะของกวีแต่ละคน กล่าวเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า ลีลาการประพันธ์อันโดดเด่นของพระองค์ คือ การใช้บรรยายโวหารแทรกคำอธิบาย มีการ สอดแทรกคำอธิบายที่ประกอบไปด้วยเหตุผลและหลักฐานอ้างอิงที่น่าเชื่อถือเข้าไปในการบรรยาย เนื้อความที่ถอดมาจากคาถาบาลีให้ชัดเจนขึ้น เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งในเนื้อเรื่องแต่ละตอน

นอกจากมหาชาติล้านวนภาษาไทยกลางแล้ว ยังมีมหาชาติล้านวนท้องถิ่นอีกจำนวน มาก ทั้งมหาชาติภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ มหาชาติในท้องถิ่นต่างๆ นิยม บันทึกด้วยอักษรขอม (สมาน ไช้ะเหม, ๒๕๒๘) หรืออักษรท้องถิ่น (ประคอง นิมมานเหมินท์, ๒๕๒๖) การศึกษามหาชาติท้องถิ่นจึงมักต้องปริวรรตต้นฉบับด้วย อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะบันทึก ด้วยอักษรใดๆ มหาชาติท้องถิ่นยังคงมีเนื้อเรื่องหลักเหมือนกับล้านวนภาษาไทยกลาง เพราะต่างก็ แต่งขึ้นโดยยึดอรรถกถาชาดกเป็นหลักในการแต่ง เนื่องจากมหาชาติล้านวนท้องถิ่นมีเป็นจำนวน มาก จึงมีงานศึกษาวิจัยมหาชาติท้องถิ่นเป็นจำนวนมากด้วย

งานวิจัยที่สำคัญ ได้แก่ งานวิจัยของมณี พยอมยงค์ (๒๕๑๙) ประคอง นิมมานเหมินท์ (๒๕๒๖) และสมาน ไช้ะเหม (๒๕๒๘)

มณี พยอมยงค์ (๒๕๑๙) ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ งานวิจัยของมณี พยอมยงค์ (๒๕๑๙) เป็นงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับมหาชาติ ท้องถิ่นในช่วงต้น และเป็นแนวทางในการศึกษามหาชาติท้องถิ่นในเวลาต่อมา มณี พยอมยงค์ ศึกษามหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ โดยศึกษาเปรียบเทียบในด้าน

เนื้อเรื่อง คำประพันธ์ สภาพสังคม อนุภาค และลักษณะประเพณีการเทศน์มหาชาติของแต่ละท้องถิ่น

ประคอง นิมมานเหมินท์ (๒๕๒๖) ศึกษามหาชาติล้านนาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น ประคองศึกษามหาชาติล้านนาจำนวน ๕ จำนวน ได้แก่ จำนวนไม้ไผ่แจ้เขียวแดง จำนวน อินทร์ลงเหลา จำนวนพระยาพื้น จำนวนสร้อยสังกร และจำนวนสร้อยรวมธรรม โดยศึกษาในด้าน สังคมวัฒนธรรม ด้านการเสริมแต่งบุคลิกลักษณะบางประการให้แก่ตัวละคร และด้านศิลปะการใช้ภาษา ผลการวิจัยพบว่ามหาชาติทั้ง ๕ จำนวนแตกต่างกันในลักษณะปลีกย่อยเท่านั้น ส่วนในด้านสุนทรียศาสตร์ จะเห็นว่าผู้แต่งมีความประณีตบรรจงในการใช้คำให้มีประสิทธิภาพ แม้ว่าวรรณคดีเรื่องนี้จะมิ่บ่เกิดจากอินเดีย แต่ก็ได้รับการดัดแปลงให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นไม่น้อย ในที่สุดถึงขั้นที่บันทึกไว้ได้ถึงปัญหาด้านสาธารณสุขและโภชนาการ งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยชิ้นสำคัญที่เป็นต้นแบบในการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นมาจนถึงปัจจุบัน

สมาน ไช้ะเหม (๒๕๒๘) ศึกษามหาชาติเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก โดยเลือกศึกษาจำนวนที่เด่นที่สุด ๕ จำนวน จากที่พบทั้งหมดจำนวน ๑๐ จำนวน ในการศึกษาได้ปริวรรตมหาชาติดังกล่าวจากอักษรขอมเป็นอักษรไทยภาคกลางด้วย ผลการวิจัย สมาน ไช้ะเหม พบว่ามหาชาติทั้ง ๕ จำนวน ใช้อักษรขอมหลายสมัย ตั้งแต่อักษรขอมสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงอักษรขอมหลังสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพบว่ามหาชาติเมืองเพชรจำนวนหมอปานคล้ายคลึงกับมหาชาติจำนวนสำนักวัดสังข์กระจายมาก สมาน ไช้ะเหม สันนิษฐานว่าผู้แต่งมหาชาติจำนวนวัดสังข์กระจายนำมหาชาติเมืองเพชรจำนวนของหมอปานมาเป็นต้นแบบในการแต่ง งานวิจัยของสมาน ไช้ะเหม เป็นงานวิจัยแรกที่ทำให้เกิดการศึกษามหาชาติเมืองเพชรบุรี ต่อมาอีกหลายงาน ได้แก่ งานศึกษาเรื่อง “การศึกษาเรื่องมหาชาติเมืองเพชรจำนวนวัดเกาะ” ของ ผ่องศรี ยอดสกุล (๒๕๓๑) และ “การศึกษามหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์มหาพน” ของ สิญญา จิระเกียรติ (๒๕๓๑)

การศึกษาวิจัยมหาชาติท้องถิ่นมีลักษณะแตกต่างไปจากการศึกษามหาชาติจำนวนภาษาไทยกลาง งานศึกษาวิจัยส่วนมากเป็นงานศึกษาตามแนวทางด้านจารึกภาษาไทยและจารึกภาษาตะวันออก คือให้ความสำคัญกับต้นฉบับที่พบในท้องถิ่นต่างๆ กัน รวมถึงปริวรรตต้นฉบับนั้นๆ เป็นภาษาไทยกลาง จึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เนื้อหาของเรื่องในเชิงวรรณคดีมากนัก

มีข้อสังเกตว่า นอกจากมหาชาติที่เป็นคำหลวง และมหาชาติที่เป็นภาษาไทยกลางและภาษาไทยถิ่นแล้ว ยังพบมหาชาติที่แต่งด้วยภาษาไทนอกประเทศไทยจำนวนมากอีกด้วย แต่มีงาน

ที่ศึกษาวิเคราะห์มหานิทานพื้นบ้านภาษาไทยอยู่น้อยมาก ได้แก่ งานศึกษาวิจัยของพระมหาภิรมย์
 คุ่มเพชร (๒๕๓๖) ที่ศึกษามหานิทานภาษาลาวฉบับวัดแสนสุขาราม หลวงพระบาง ประเทศ
 สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่ามหานิทานฉบับดังกล่าวแสดงถึงความสัมพันธ์อย่าง
 ใกล้ชิดของวิถีชีวิตและสภาพสังคมสองฝั่งโขง โดยเฉพาะ การยึดหลักฮีต ๑๒ คอง ๑๔ และการ
 ยึดถือหลักธรรมทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ ยังมีข้อสันนิษฐานด้วยว่ามหานิทานฉบับนี้ลาวในสมัย
 อาณาจักรล้านช้างรับเอาต้นฉบับไปจากมหานิทานพื้นบ้านของอาณาจักรล้านนา

งานศึกษาเรื่อง “วรรณกรรมไทยเขิน” ของ อนุโตล เป็ลติเยร์ (๒๕๒๙) ได้ศึกษา
 รวบรวมวรรณกรรมไทยเขิน และได้พบเรื่องมหานิทานหลายสำนวน นอกจากนี้ยังพบว่า ไทยเขินมี
 เรื่องเกี่ยวกับมหานิทานอยู่หลายเรื่อง ได้แก่ เรื่องคาถาพัน เรื่องมหาเวสสันดร และเรื่องอานิสงส์
 เวสสันดรชาดก เรื่องคาถาพันเป็นเรื่องเวสสันดรชาดกภาษาบาลี เรื่องมหาเวสสันดรไม่มีโครงเรื่อง
 เช่นเดียวกับเวสสันดรชาดกที่แพร่หลายในประเทศไทย ส่วนเรื่องอานิสงส์เวสสันดรชาดก ว่าด้วย
 ผลดีที่ผู้ฟังจะได้รับจากการฟังเทศน์มหาเวสสันดร โดยเฉพาะกล่าวว่าผู้ที่ฟังครบ ๑๓ กัณฑ์ใน
 วันเดียวจะได้พบพระศรีอาริย์ งานศึกษาของอนุโตล เป็ลติเยร์ ชิ้นนี้เป็นงานชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่งซึ่ง
 เป็นประโยชน์มากแก่ผู้ที่สนใจศึกษาวรรณกรรมไทยเขิน แม้อนุโตล เป็ลติเยร์จะได้ลงเนื้อหาโดย
 ย่อของมหานิทานของไทยเขินไว้ แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีการศึกษาวิจัยมหานิทานพื้นบ้านไทยเขินอย่าง
 จริงจัง

งานศึกษาวิจัยเรื่อง “Present State of Tai-Lue Documents in Sipsongpanna” ของ
 Kumiko Kato และ Isra Yanatan (2001) ซึ่งได้รับทุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยนาโกยา ประเทศญี่ปุ่น
 ได้ศึกษารวบรวมรายชื่อวรรณกรรมไทลื้อในสิบสองปันนาเท่าที่พบไว้ทั้งหมด แต่ไม่ได้ลงเนื้อเรื่อง
 ย่อเอาไว้เหมือนงานศึกษารวบรวมวรรณกรรมไทยเขิน Kato และ Yanatan พบเรื่องมหานิทานพื้นบ้าน
 ไทลื้อเป็นจำนวนมาก เช่น เรื่องทศพรพรกัณฑ์ มัทรีร้องขวัญ อานิสงส์มหาเวสสันดร มหา
 เวสสันดรระ วงสาพระยาเวสสันดรระ เป็นต้น ทำให้ทราบว่าเรื่องมหานิทานเป็นเรื่องที่แพร่หลายใน
 ดินแดนสิบสองปันนาเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตได้ว่าเรื่องมหานิทานของไทยลื้อกับ
 มหานิทานของไทยเขินมีความคล้ายคลึงกันหลายเรื่อง ได้แก่ เรื่องมหาเวสสันดร และเรื่องอานิสงส์
 มหาเวสสันดร อย่างไรก็ดี เรื่องมหานิทานของไทยลื้ออาจมีจำนวนและความหลากหลายมากกว่า
 ของไทยเขิน เห็นได้จากชื่อเรื่องจำนวนหนึ่งที่ปรากฏในไทลื้อแต่ไม่ปรากฏในไทยเขิน เช่น มัทรี
 ร้องขวัญ วงสาพระยาเวสสันดรระ วิบากเวสสันดรชาดก เป็นต้น

งานศึกษาวิจัยมหานิทานภาษาไทอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ งานศึกษารวบรวมวรรณกรรมไทลื้อที่
 จัดทำโดยรัฐบาลประชาชนแห่งแคว้นปกครองตนเองชนชาติไทสิบสองปันนา ใช้ชื่อเรื่องว่า

中国贝集叶经全集 หรือ “ชุมนุมพระคัมภีร์อักษรธรรมโบราณ” (๒๕๔๙) เป็นงานที่ศึกษารวบรวมโบราณอักษรธรรมไทลื้อที่อยู่ในสิบสองปันนา ประเทศจีน เนื้อหาแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน ได้แก่ ลำเนาต้นฉบับโบราณ ส่วนที่ปริวรรตเป็นตัวอักษรไทลื้อเก่า ส่วนที่ปริวรรตเป็นตัวอักษรไทลื้อใหม่ ส่วนที่ถอดเป็นสัทอักษรสากล และส่วนคำแปลภาษาจีน เรื่องมหาเวสสันดรของไทลื้ออยู่ในเล่มที่ ๒ 上 และ ๒ 下 ของหนังสือชุดนี้

งานศึกษาวิจัยมหาชาติในประเทศไทย มีทั้งที่ศึกษาแต่เรื่องมหาชาติโดยไม่คำนึงว่ากวีจะเป็นบุคคลเดียวหรือหลายบุคคล งานที่ศึกษาแต่เฉพาะมหาชาติสำนวนของกวีผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ และงานที่ศึกษามหาชาติในฐานะที่เป็นผลงานหนึ่งในจำนวนผลงานทั้งหมดของกวีคนเดียวกัน งานศึกษาประเภทแรก ได้แก่ งานศึกษาของ ลัลลนา ศิริเจริญ (๒๕๒๔) อุทัยวรรณนิยมี (๒๕๓๔) เอกพงศ์ ประสงค์เงิน (๒๕๓๖) อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (๒๕๓๘) สุวณีย์ ชวนสนิท (๒๕๑๘) พรทิพย์ ชังธาดา (๒๕๓๒) และวชิราภรณ์ พฤษ์สุกาญจน์ (๒๕๔๓)

งานศึกษาประเภทที่สอง ได้แก่ งานของกุลนิจ คณะฤกษ์ (๒๕๔๒)

กุลนิจ คณะฤกษ์ (๒๕๔๒) ศึกษาวิจัยมหาเวสสันดรชาดกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในด้านเนื้อเรื่อง ที่มาของเนื้อเรื่อง ศิลปะการประพันธ์ และศิลปะการใช้ภาษา ผลการศึกษาพบว่าด้านเนื้อเรื่อง ดำเนินเรื่องเหมือนกับเรื่องเวสสันดรชาดกในอรรถกถาชาดกเป็นส่วนใหญ่ แต่รายละเอียดบางส่วนแตกต่างกันไปเนื่องมาจากการปรับเนื้อเรื่อง โดยเฉพาะการเพิ่มรายละเอียดของเนื้อเรื่อง ด้านศิลปะการประพันธ์ ใช้ร่ายยาวเป็นพื้นและมีจุดเด่นที่ใช้กลบทประกอบเรื่องอย่างกลมกลืน ด้านศิลปะการใช้ภาษา มีการสร้างและสรรถ้อยคำอย่างพิถีพิถันทั้งด้านเสียงและความหมาย อีกทั้งมีการใช้โวหารภาพพจน์หลายชนิดตามขนบการแต่งวรรณคดีไทย

งานศึกษาประเภทนี้มีงานของกุลนิจซึ่งศึกษาผลงานมหาชาติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเท่านั้น แต่ยังไม่มีการศึกษาวิจัยผลงานมหาชาติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าพระยาพระคลัง (หน) โดยเฉพาะมาก่อน แม้มีงานศึกษาวิจัยผลงานของท่านทั้งสองมาบ้างแล้ว แต่ก็เป็นการศึกษาผลงานอื่น หรือศึกษาผลงานมหาชาติรวมกับผลงานอื่น

ส่วนงานศึกษาประเภทหลัง จะกล่าวเฉพาะงานที่ศึกษามหาชาติของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะที่เป็นผลงานหนึ่งในจำนวนผลงานทั้งหมดของพระองค์ ได้แก่ งานศึกษาของสิรินิสร์ นิยมพงศ์ (๒๕๔๓) และกรกมล สีขาว (๒๕๔๕)

งานศึกษาของสิรินิสร์ นิยมพงศ์ (๒๕๔๓) ศึกษาพระราชนิพนธ์หรือทรงของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ มหาชาติ ๕ กัณฑ์ คือ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์สักกบรรพ และกัณฑ์ฉกษัตริย์ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดง บทเบิกโรง ๕ เรื่อง คือ เรื่องนารายณ์ปราบนาททุก บทจักรบระบำเรื่องพิราพ บทรำต้นไม้เงินต้นไม้ทอง และเรื่องพระภราวาษฤๅษี สิรินิสร์ นิยมพงศ์ ศึกษาด้านเนื้อเรื่อง ด้านศิลปะการประพันธ์ และด้านศิลปะการใช้ภาษา เฉพาะเรื่องมหาชาติ ศึกษาด้านเนื้อเรื่อง โดยนำเนื้อเรื่องในกัณฑ์ วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์สักกบรรพ และกัณฑ์ฉกษัตริย์ มาเปรียบเทียบกับสำนวนพระนิพนธ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต-ชิโนรส และนำเนื้อเรื่องกัณฑ์มหาพน เปรียบเทียบกับนิบาตชาดกและสำนวนของพระเทพโมลี (กลิ่น) จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ของมหาชาติแต่ละสำนวนเหมือนกัน แต่รายละเอียดแตกต่างกันเพราะมีการ ปรับรายละเอียดของเนื้อเรื่องบางตอนด้วยการเพิ่มรายละเอียด ลดรายละเอียด และให้ รายละเอียดที่แตกต่างกัน ด้านศิลปะการประพันธ์ พบว่าบางครั้งมีการส่งสัมผัสระหว่างคาบาศี กับร้อยเวทที่นำมาขยายความ ส่วนด้านศิลปะการใช้ภาษา พบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวใช้การอธิบายขยายความแล้วจึงขมวดความให้เข้าสู่เป้าหมาย (periphrasis) และพบว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบและมีความรู้ทาง ภาษายัง

นอกจากนี้สิรินิสร์ นิยมพงศ์ ได้สันนิษฐานว่า เหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงเลือกพระราชนิพนธ์กัณฑ์วนปเวสน์ จุลพน มหาพน (รวมถึงรามเกียรติ์ตอนพระราม เดินดง) อาจเป็นเพราะตอนเหล่านี้เปิดโอกาสให้กวีใช้ความสามารถทางการประพันธ์ในการ บรรยายความงามของธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ แต่ผู้ทำวิทยานิพนธ์เห็นว่าความเห็นของสิรินิสร์ นิยมพงศ์ดังกล่าวเป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่ยังไม่ได้แสดงข้อมูลเชิงประจักษ์

งานวิจัยของกรกมล สีขาว (๒๕๔๕) ศึกษาเนื้อหาและกลวิธีการสื่อสารในพระราชนิพนธ์ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานวิจัยนี้ กรกมล สีขาวศึกษาพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เป็นภาษาไทยทั้งหมด ได้แก่ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดง ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๕ กัณฑ์ พระราชนิพนธ์เกี่ยวกับ พระพุทธศาสนา ๑๘ เรื่อง และพระราชหัตถเลขา พบว่า พระราชนิพนธ์แต่ละประเภทมีกลวิธีการ สื่อสารต่างกัน ขึ้นอยู่กับรูปแบบของพระราชนิพนธ์ประเภทต่างๆ และพระราชประสงค์ที่ทรง พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์หรือทรงใช้รูปแบบการประพันธ์ตามขนบวรรณคดีไทย เน้นความ คมคาย สื่อสารอารมณ์และบุคลิกของตัวละครแต่ละตัวได้ชัดเจน กรกมล สีขาวตั้งข้อสังเกตว่า

พระราชนิพนธ์ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก อาจจะสอดแทรกความคิดทางการเมืองบางประการไว้ด้วย นอกเหนือจากการเป็นบทสำหรับเทศน์มหาชาติ

จะเห็นได้ว่างานวิจัยของสิรินธร นิยมพงศ์ มีจุดเน้นที่การศึกษาพระราชนิพนธ์ร้อยกรองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านวรรณศิลป์เท่านั้น ส่วนงานวิจัยของกรกมล สีขาว ซึ่งศึกษาพระราชนิพนธ์ภาษาไทยก็มีจุดเน้นที่กลวิธีการสื่อสารโดยเฉพาะ งานวิจัยทั้ง ๒ เล่ม ยังไม่ได้ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติพระราชนิพนธ์เป็นการเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม วชิราภรณ์ พุกษ์สุภาภรณ์ (๒๕๔๓) ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้เล็กน้อย ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีลีลาการใช้บรรยายโวหารที่น่าสนใจ คือ พระองค์จะทรงสอดแทรกคำอธิบายต่างๆ ซึ่งประกอบไปด้วยเหตุผลหรือหลักฐานอ้างอิงต่างๆ ที่น่าเชื่อถือเข้าไปในการบรรยายเนื้อความที่ถอดความมาจากคาถาบาลีแต่ยังมีความไม่ชัดเจนอยู่ให้ชัดเจนขึ้น...ลีลาการใช้โวหารที่สอดแทรกคำอธิบายเหตุผลหรืออ้างอิงหลักฐานอื่นมาประกอบนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความกระฉ่างแจ้งในเนื้อหาตอนนั้นยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยสังเกตว่า มหาชาติพระนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะพิเศษกว่าวรรณกรรมมหาชาติสำนวนอื่นๆ เพราะพระผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงศึกษาค้นคว้าข้อมูลและอ้างอิงข้อมูลไว้อย่างชัดเจนเสมือนหนึ่งทรงพระราชนิพนธ์งานเขียนเชิงวิชาการมากกว่าจะทรงพระราชนิพนธ์ให้ภาษาไพเราะพร้อมอย่างวรรณคดีชั้นยอด เหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษามหาชาติพระนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการศึกษาเปรียบเทียบกับคัมภีร์อรรถกถาชาดก และมหาชาติคำหลวง เป็นต้น เพื่อศึกษาว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะเด่นแตกต่างกับวรรณกรรมมหาชาติสำนวนอื่นๆ อย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ดังนี้

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบมหาชาติพระนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ชาดกในพระไตรปิฎก ในคัมภีร์อรรถกถาชาดก และมหาชาติ

ภาษาไทยที่แต่งขึ้นก่อนหน้ามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้เห็นลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยจะศึกษาพระราชนิพนธ์มหาชาติในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งหมด ซึ่งมีจำนวน ๕ กัณฑ์ โดยจะศึกษาจากฉบับที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าจงกลณี วัฒนวงศ์ พุทธศักราช ๒๕๐๘ ซึ่งเป็นฉบับที่แพร่หลายในปัจจุบัน

การศึกษาจะเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ชาดกในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ และกับคัมภีร์อรรถกถาชาดก โดยใช้อรรถกถาของเวสสันดรชาดกฉบับของมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาชาติภาษาไทยที่แต่งก่อนหน้ามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ มหาชาติฉบับต่างๆ ดังนี้

กัณฑ์วนปเวศน์ ใช้มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ และมหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

กัณฑ์จุลพน ใช้มหาชาติคำหลวง มหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

กัณฑ์มหาพน ใช้มหาชาติคำหลวง มหาชาติสำนวนพระเทพโมฬี (กลิ่น)

กัณฑ์สักบรพ ใช้มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ และมหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

กัณฑ์ฉกษัตริย์ ใช้มหาชาติคำหลวง และมหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

เนื่องจากมหาชาติภาษาไทยสำนวนท้องถิ่นมีความแตกต่างกันในด้านบริบททางสังคม วัฒนธรรม ดังนั้นงานศึกษาวิจัยนี้จึงศึกษาเปรียบเทียบกับมหาชาติภาษาไทยกลางดังกล่าวเท่านั้น

๑.๔ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษานี้ทำให้ทราบลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งอาจมีส่วนอย่างสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจกระบวนการผลิตซ้ำวรรณกรรมมหาชาติในสังคมไทย และเข้าใจบทบาทและความสำคัญของวรรณกรรมพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดียิ่งขึ้น

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. รวบรวมข้อมูล

๒. วิเคราะห์เปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับคัมภีร์อรรถกถาชาดก คัมภีร์ชาดกในพระไตรปิฎก และมหาชาติภาษาไทยที่แต่งขึ้นก่อนหน้ามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. วิเคราะห์ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๔. อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

๑.๖ สมมติฐานการวิจัย

มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะเด่นในฐานะที่เป็นผลงานวิชาการที่พระผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงค้นคว้ารวบรวมข้อมูลมาเป็นอย่างดี นอกจากทรงพระราชนิพนธ์ตามเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาชาดกแล้ว ยังได้ทรงค้นคว้าอ้างอิงจากพระไตรปิฎกโดยตรงด้วย

๑.๗ ข้อตกลงเบื้องต้น

พระไตรปิฎกและอรรถกถาพระไตรปิฎกที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ได้แก่

๑. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับ สยามมกุฎสุสเถปิฎกั พุทธศักราช ๒๕๓๘ อ้างอิงดังตัวอย่างต่อไปนี้

ช.ช.า. ๒๘/๑๑๑/๕๕๕ หมายถึง คัมภีร์ชุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ ๒๘ ข้อที่ ๑๑๑๑
หน้าที ๕๕๕

ขุ.จริยา. ๓๓/๒๒๒๒/๖๖๖ หมายถึง คัมภีร์ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ ๓๓ ข้อที่ ๒๒๒๒ หน้าที่ ๖๖๖

๒. พระไตรปิฎกภาษาไทย ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ (ในการจัดพิมพ์ครั้งก่อนๆ ใช้ชื่อว่าพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง แต่เมื่อได้สังคายนาและจัดพิมพ์ครั้งล่าสุดใน พ.ศ. ๒๕๓๐ ใช้ชื่อว่าพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาฯ) อ้างอิงดังนี้

ขุ.ชา. แปล ๒๘/๓๓๓๓/๗๗๗ หมายถึง คัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ ๒๘ ข้อที่ ๓๓๓๓ หน้าที่ ๗๗๗

ขุ.จริยา. แปล ๓๓/๔๔๔๔/๘๘๘ หมายถึง คัมภีร์ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ ๓๓ ข้อที่ ๔๔๔๔ หน้าที่ ๘๘๘

๓. อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาบาลี ใช้อรรถกถาพระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐสุด เตปิฎกฏจกถา พุทธศักราช ๒๕๓๕ ของมหาบัณฑิตวิทยาลัย อ้างอิงดังนี้

อรรถกถาเวสสันดรชาดก: ๑๒๓ หมายถึง สยามรัฐสุด เตปิฎกฏจกถา ชาตกฏจกถา (ทสโม ภาค) มหานิပါတวณฺณนา เล่ม ๓๗ หน้าที่ ๑๒๓

อรรถกถาเวสสันดรจริยา: ๔๕๖ หมายถึง สยามรัฐสุด เตปิฎกฏจกถา ปรมตฺถที่ปนี นาม ขุททกนิกายฏจกถา จริยาปิฎกวณฺณนา เล่ม ๔๕ หน้าที่ ๔๕๖

๔. อรรถกถาของเวสสันดรชาดกฉบับแปลภาษาไทย ใช้พระสูตรและอรรถกถาแปล ฉบับโรงพิมพ์มหาบัณฑิตวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๒๕ อ้างอิงดังนี้

อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๘๙ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ ๔ ภาคที่ ๓ ฉบับโรงพิมพ์มหาบัณฑิตวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๒๕ หน้าที่ ๗๘๙

อรรถกถาเวสสันดรจริยา แปล: ๙๙๙ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ ๙ ภาคที่ ๓ ฉบับโรงพิมพ์มหาบัณฑิตวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๒๕ หน้าที่ ๙๙๙

แม้ว่าอรรถกถาฉบับแปลของเวสสันดรชาดกจะมีหลายฉบับ แต่ฉบับของมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นฉบับเดียวที่แปลอรรถกถาทั้งส่วนเนื้อเรื่องและส่วนอธิบายคำศัพท์ ในขณะที่อรรถกถาแปลฉบับอื่น ได้แก่ อรรถกถาแปลฉบับ ส.อ.ส.^๑ ฉบับชินวร^๒ และนิบาตชาดก^๓ มีแต่ส่วนเนื้อเรื่องแต่ไม่มีส่วนอธิบายคำศัพท์ ผู้ทำวิทยานิพนธ์จึงใช้อรรถกถาฉบับของมหามกุฏราชวิทยาลัยดังกล่าว

มหาชาติฉบับต่างๆ ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ได้แก่

๑. มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างอิงดังนี้

มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๑๑ หมายถึง มหาชาติพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ กัณฑ์วนปเวสน์ ฉบับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าจงกลณี วัฒนวงศ์ พ.ศ. ๒๕๐๘ หน้าที่ ๑๑

นอกจากนี้ คำว่า *มหาชาติพระราชนิพนธ์* ที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์นี้ ให้หมายถึง มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

๒. มหาชาติคำหลวง อ้างอิงดังนี้

มหาชาติคำหลวง วนปเวสน์: ๒๒ หมายถึง มหาชาติคำหลวง กัณฑ์วนปเวสน์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๙ หน้าที่ ๒๒

๓. กาพย์มหาชาติ อ้างอิงดังนี้

กาพย์มหาชาติ วนปเวสน์: ๓๓ หมายถึง กาพย์มหาชาติ กัณฑ์วนปเวสน์ ในวรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๕๔๐ หน้าที่ ๓๓

๔. มหาชาติของพระเทพโมลี (กลิ่น) อ้างอิงดังนี้

^๑ สำนักอบรมครูวัดสามพระยา

^๒ มหานิบาตชาดก ทศชาติฉบับชินวร ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

^๓ คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๓๙

มหาชาติ พระเทพโมลี (กลั่น) วนปเวสน์: ๔๔ หมายถึง มหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) กัณฑ์วนปเวสน์ ฉบับโครงการมูลนิธิหอไตร พ.ศ. ๒๕๓๓ หน้าที่ ๔๔

๔. มหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส อ้างอิง
ดังนี้

มหาชาติ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วนปเวสน์: ๕๕ หมายถึง มหาชาติพระนิพนธ์ของ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กัณฑ์วนปเวสน์ ฉบับโครงการมูลนิธิหอไตร
พ.ศ. ๒๕๓๓ หน้าที่ ๕๕

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ ๒

การเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวกับเรื่องพระเวสสันดรในพระไตรปิฎกและในอรรถกถา

๒.๑ เรื่องพระเวสสันดรในพระไตรปิฎก

เรื่องพระเวสสันดรปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ๒ แห่ง คือ ในคัมภีร์ชาดกแห่งหนึ่งและในคัมภีร์จรียาปิฎกอีกแห่งหนึ่ง ในคัมภีร์ชาดกคือ **เวสสันดรชาดก** ส่วนในคัมภีร์จรียาปิฎกคือเรื่อง **เวสสันดรจรียา** เรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ทั้งสองมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑.๑ เรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ชาดก

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกลำดับสุดท้ายจากจำนวนชาดกทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง^๑ อยู่ในหมวดมหานิบาต^๒ เวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่ยาวกว่าชาดกอื่นทั้งหมด

คัมภีร์ชาดกเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ในสมัยพุทธกาลมีการรวบรวมและจัดหมวดหมู่คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า **ชาดก** อยู่ก่อนแล้ว รวมอยู่ในนวัคคัสตฤศาสน์ หรือ “หมวดหมู่คำสอนของพระบรมศาสดาซึ่งประกอบด้วยคัมภีร์ต่างๆ ๗ หมวด”^๓ แต่ทว่าไม่มีหลักฐานยืนยันว่าชาดกในนวัคคัสตฤศาสน์กับคัมภีร์ชาดกในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เหมือนหรือต่างกันหรือไม่อย่างไร (สุภาพวรรณ ณ บางช้าง, ๒๕๒๖:

^๑ ศักดิ์ศรี แยมันดดา (๒๕๔๕, ๓๕) สันนิษฐานไว้ว่าชาดกเดิมน่าจะมี ๕๕๐ เรื่อง แต่ต่อมาหายไป ๓ เรื่อง จึงเหลือ ๕๔๗ เรื่องอย่างในปัจจุบัน และ von Hinüber (1996: 55) กล่าวว่าชาดกทั้ง ๓ เรื่องดังกล่าว แม้เนื้อเรื่องสูญหายไปแล้ว แต่ก็ยังมีชื่อเรื่องปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ เวลามาชาดก มหาโควินทชาดก และ สุเมธบัณฑิตชาดก

^๒ ชาดกแบ่งเป็นหมวด แต่ละหมวดเรียกว่านิบาต มี ๒๒ นิบาต โดยใช้จำนวนคาถาเป็นเกณฑ์ เช่น ชาดกที่มี ๑ คาถาอยู่ในเอกนิบาต ชาดกที่มี ๒ คาถาอยู่ในทุกนิบาต ไปจนถึงชาดกที่มี ๑๓ คาถา อยู่ในเตรสกนิบาต ชาดกที่มีตั้งแต่ ๑๔ คาถา ขึ้นไปอยู่ในปิกถณนิบาต ชาดกที่มี ๒๐ คาถา ๓๐ คาถา ๔๐ คาถา ๕๐ คาถา ๖๐ คาถา ๗๐ คาถา อยู่ในวิสตีนิบาต ดิงสตีนิบาต จัตตาสตีนิบาต ปัญญาสนิบาต สัจจสนิบาต และสัตตตีนิบาต ตามลำดับ ชาดกที่มี ๘๐ คาถา อยู่ในอัสตีนิบาต และชาดกที่มีมากกว่า ๘๐ คาถาจัดอยู่ในมหานิบาต เป็นนิบาตลำดับสุดท้าย

^๓ นวัคคัสตฤศาสน์ ประกอบด้วย สุตตะ เคยยะ เวยยากรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตะก ชาดก อัปภุตธรรม และเวทัลล

๑๑๙) และไม่ปรากฏหลักฐานว่านวังคส์ตฤศาสนามีรายละเอียดเป็นอย่างไร จึงไม่รู้ว่าชาดกในนวังคส์ตฤศาสนามีนิทานเรื่องใดอยู่บ้าง และเรื่องพระเวสสันดรรวมอยู่ในนี้ด้วยหรือไม่

ชาดกเป็นนิทานที่มีอยู่แล้วก่อนสมัยพุทธกาลหรือร่วมสมัยกับยุคพุทธกาล ซึ่งพระพุทธรเจ้ายกมาเล่าประกอบการสอนธรรมะ ชาดกบางเรื่องจึงปรากฏอยู่ในหนังสือโบราณเรื่องอื่นด้วย เช่น ปรากฏอยู่ในนิทานปัญจตันตระสำนวนต่างๆ (กุสุมา รัชชมนี, ๒๕๒๕: ๗๔)

เวสสันดรชาดกแต่งเป็นคำประพันธ์ร้อยกรองเรียกว่า **คาถา** เนื้อหาแบ่งออกเป็น ๑๓ ตอน แต่ละตอนเรียกว่า **กัณฑ์ บรรพ หรือวรรณนา** (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ๒๕๒๔: ๖) อย่างไรก็ตาม ธนิต อยุธยา (๒๕๒๔: ๗) สันนิษฐานว่าเดิมเวสสันดรชาดกไม่ได้แบ่งเป็นกัณฑ์อย่างในปัจจุบัน แต่เรียบเรียงเป็นเรื่องยาวติดต่อกันตลอดเรื่อง ธนิต อยุธยาอธิบายไว้ดังนี้

พระอรรถกถาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถาชาดกไม่ได้แบ่งมาแต่เดิม เพราะในคัมภีร์ชาดกฉบับพิมพ์ของมหาวิทยาลัย Cambridge ซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษโดยท่านศาสตราจารย์ Cowell และ Rouse และฉบับภาษาบาลีอักษรโรมันของ Fausboll ไม่ได้แบ่งไว้เลย แต่อรรถกถาชาดกภาษาบาลีอักษรไทยฉบับพิมพ์ของมหาจุฬาราชวิทยาลัย และเวสสันดรที่ป็นิของพระสิริมงคลจารย์ได้มีการแบ่งเป็น ๑๓ กัณฑ์ไว้ชัดเจนแล้ว พันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์ (เยรินี) ว่าการแบ่ง ๑๓ กัณฑ์นี้ ถือเอาเกณฑ์การแบ่งตามหลักทศคุณ ๑๓^๑ หรือตามสี่คัมภีร์ (ทางไปสวรรค์ ๑๓)^๒

เวสสันดรชาดกดำเนินเรื่องโดยใช้บทสนทนาระหว่างบุคคลเป็นหลัก บทสนทนาในเรื่องไม่ได้บอกว่าใครสนทนากับใคร แต่สามารถทราบได้ด้วยการสังเกตจาก**บทอาลปะ**หรือคำเรียกขานว่าคู่สนทนาเป็นใคร ดังตัวอย่างบทสนทนาจากเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพร ต่อไปนี้

^๑ ทศคุณ คือ ข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมัครใจจะพึงสมาทานประพฤติได้ เป็นอุบายขัดเกลาจิตใจ และส่งเสริมความมักน้อยสันโดษ มี ๑๓ ข้อ คือ ๑. ปังสุกุลิ๊งคะ ถือใช้แต่ผ้าบังสุกุล ๒. เตจวีริ๊งคะ ใช้ผ้าเพียงสามผืน ๓. ปินทปาติ๊งคะ เทียบวินทบาทเป็นประจำ ๔. สปะทานจาริ๊งคะ บินทบาทตามลำดับบ้าน ๕. เอกาสนิ๊งคะ ฉ้นมือเดียว ๖. ปัตตปิณฑิ๊งคะ ฉ้นเฉพาะในบาตร ๗. ขลุปัจฉาภัตติ๊งคะ ลงมือฉ้นแล้วไม่ยอมรับเพิ่ม ๘. อารัญญิ๊งคะ ถืออยู่ป่า ๙. รุกขมูลิ๊งคะ อยู่โคนไม้ ๑๐. อัปภากาสิ๊งคะ อยู่กลางแจ้ง ๑๑. โสสานิ๊งคะ อยู่ป่าช้า ๑๒. ยถาสันถิติ๊งคะ อยู่ในที่แล้วแต่เขาจัดให้ ๑๓. เนสสิขิ๊งคะ ถือนั่งอย่างเดียว ไม่นอน (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๖: ๙๓-๙๔)

^๒ ยังค้นไม่พบ

ดูก่อนมุสตีผู้มีรัศมีแห่งฉิวพรรณประเสริฐ ผู้มีอวัยวะส่วนเบื้องหน้างาม เธอจงเลือกเอาพร ๑๐ ประการ ในปฏิฐพีซึ่งเป็นที่รักแห่งหฤทัยของเธอ **ข้าแต่ท้าวเทวราช** ข้าพระบาทขอนอบน้อมแด่พระองค์ ข้าพระบาทได้ทำบาปกรรมอะไรไว้หรือ ฝ่าพระบาทจึงให้ข้าพระบาทจตุติจากทิพยสถานที่น่ารื่นรมย์ ดุจลมพัดต้นไม้ใหญ่ให้หักไปฉะนั้น

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๖๗๐-๑/๓๕๒)

ข้อความที่พิมพ์ตัวหนาในตัวอย่างข้างต้นคือบทอาลปนะ บทอาลปนะว่า “**ดูก่อนมุสตีผู้มีรัศมีแห่งฉิวพรรณประเสริฐ ผู้มีอวัยวะส่วนเบื้องหน้างาม**” ทำให้ทราบว่าผู้ที่ผู้พูดพูดด้วยคือพระมุสตี ส่วนบทอาลปนะว่า “**ข้าแต่ท้าวเทวราช**” ทำให้ทราบว่าผู้ที่พระมุสตีพูดด้วยมีฐานะเป็นราชาแห่งเทวดา คือ พระอินทร์ และทำให้ทราบว่าตลอดกัณฑ์ศพระของเวสสันดรชาดกเป็นบทสนทนาระหว่างบุคคลทั้งสอง กัณฑ์อื่นๆ ก็เป็นเช่นเดียวกัน แต่อาจมีบทบรรยายความแทรกอยู่บ้าง แต่ไม่มากเท่ากับบทสนทนา เช่น บทบรรยายความซึ่งปรากฏอยู่ตอนต้นของกัณฑ์หิมพานต์ดังนี้

พระนางมุสตีเทพอัปสรจตุติจากดาวดึงส์เทวโลกนั้น มาบังเกิดในสกุลกษัตริย์ ได้ทรงอยู่ร่วมกับพระเจ้าสญชัยในพระนครเชตุตฺร พระนางมุสตีทรงครรภัก์ถ้วนทสมาสเมื่อทรงทำประทักษิณพระนคร ประสูติเราที่ท่ามกลางถนนของพวกพ่อค้า ชื่อของเรามีได้เนื่องแต่พระมารดาและมีได้เกิดแต่พระบิดา เราเกิดที่ถนนแห่งพ่อค้า เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่า เวสสันดร เมื่อใด เรายังเป็นทารกมีอายุ ๘ ขวบแต่เกิดมา เมื่อนั้นเรานั่งอยู่ในปราสาทคิดจะบริจาคตานว่า เราจะพึงให้หทัยดวงตาเนื้อเลือด และร่างกาย เมื่อใครมาขอเรา เราก็ยินดีให้ เมื่อเราคิดถึงการบริจาคตานอันเป็นความจริง หฤทัยก็ไม่หวั่นไหวมุ่งมั่นอยู่ในกาลนั้น ปฏิฐพีมีลีเนรุบรรพตและหมู่ไม้เป็นเครื่องประดับได้ห้วนไหว

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๖๘๓/๓๕๔)

เนื่องจากเนื้อหาส่วนใหญ่ของเวสสันดรชาดกอยู่ในรูปบทสนทนา อาจเป็นอุปสรรคแก่ผู้อ่าน คือ ผู้อ่านอาจไม่ทราบว่าบทสนทนาของผู้พูดผู้หนึ่งสิ้นสุดลงที่ใด และเมื่อใดเปลี่ยนเป็นบทสนทนาของผู้พูดอีกผู้หนึ่ง ดังตัวอย่างบทสนทนาระหว่างนางอมิตตตปนา กับชูชกในกัณฑ์ชูชกดังนี้

เธออย่าได้ทำการงานเพื่อฉันเลย อย่าได้ตักน้ำมาเพื่อฉันเลย ฉันจักตักน้ำเอง เธออย่าโกรธเลย

ฉันไม่ได้เกิดในสกุลที่ใช้สามีให้ตักน้ำ ท่านพราหมณ์ของจริงรู้อย่างนี้ว่า
ฉันจักไม่อยู่ในเรือนของท่าน

ถ้าท่านจักไม่นำทาสหรือทาสีมาให้ฉัน ท่านพราหมณ์จึงทราบอย่างนี้ว่า
ฉันจักไม่อยู่ในสำนักของท่าน

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๙๕๐-๒/๓๘๔-๓๘๖) °

เวสสันดรชาดกแต่ละกัณฑ์ให้ความสำคัญกับเหตุการณ์หรือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญ ใน
กัณฑ์นั้นๆ มาก ทำให้เนื้อหาในแต่ละกัณฑ์มีเอกภาพเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะถ้าเปรียบเทียบชื่อ
เรียกกัณฑ์กับเนื้อหาของกัณฑ์นั้น เช่น กัณฑ์ทศพร ชื่อกัณฑ์ แปลว่า **พร ๑๐ ประการ** เนื้อหา
ทั้งหมดของเรื่องในกัณฑ์นี้ คือ บทสนทนาระหว่างพระอินทร์กับพระมุสดี พระอินทร์ประทานพรให้
พระมุสดีขอพรจากพระองค์ได้ ๑๐ ประการ ไม่กล่าวถึงอดีตชาติของพระมุสดีที่ยาวอย่างใน
อรรถกถาของเวสสันดรชาดก แม้ว่าอดีตชาติของพระมุสดีในอรรถกถาจะทำให้ทราบที่มาของ
พระมุสดีและสาเหตุที่ได้มาเป็นพระพุทธรูปมารดา แต่เรื่องราวที่มีขนาดยาวและมีรายละเอียด
เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นมาก ทำให้เนื้อหาส่วนที่พระอินทร์ประทานพรให้พระมุสดีในอรรถกถาเป็น
เนื้อหาส่วนน้อย จุดเน้นของเรื่องอยู่ที่อดีตชาติของพระมุสดี ทำให้เนื้อเรื่องของกัณฑ์ทศพรใน
อรรถกถาของเวสสันดรชาดกไม่เป็นเอกภาพเมื่อเปรียบเทียบกับกัณฑ์ทศพรในเวสสันดรชาดก ดัง
ตัวอย่างเปรียบเทียบอรรถกถาของเวสสันดรชาดกกับเวสสันดรชาดกตอนที่กล่าวถึงประวัติของ
พระมุสดีในอดีตชาติจนถึงตั้งความปรารถนาเป็นพุทธรูปมารดา ดังนี้

° อรรถกถาชาดกได้แก่อุปสรรคนี้โดยอธิบายระบุลงไปแน่นอนว่า ใครเป็นผู้กล่าวบทสนทนาใด ดังนี้

ชูชกกล่าวว่า

แนะนำผู้เจริญ เจ้าอย่าได้ทำกรงานเพื่อฉันเลย อย่าตักน้ำมาเพื่อฉันเลย
ฉันจักตักน้ำเอง เจ้าอย่าขัดเคืองเลย.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุทกมาหิสฺส ความว่า ฉันจักนำน้ำมาเอง

พราหมณ์อมิตตตปนา กล่าว

แนะนำพราหมณ์ ฉันไม่ได้เกิดในตระกูลที่ใช้ผิวให้ตักน้ำ ท่านจงรู้อย่างนี้ ฉันจักไม่
อยู่ในเรือนของท่านถ้าท่านจักไม่นำทาสหรือทาสีมาให้ฉัน ท่านจงรู้อย่างนี้ ฉันจักไม่อยู่
ในสำนักของท่าน.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นาหิ ตมฺหิ ความว่า ฉันไม่ได้เกิดในตระกูลที่ใช้สามีให้
ทำกรงาน. บทว่า ยํ ตูว ความว่า ฉันไม่ต้องการน้ำที่ท่านจักนำมา.

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๗๕-๖)

ตารางที่ ๑: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดก ตอนที่กล่าวถึงประวัติของพระมุสดีในอดีตชาติจนถึงตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธรูป

เวสสันดรชาดก	อรรถกถาของเวสสันดรชาดก
<p>(ไม่ปรากฏ)</p>	<p>ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล มีพระราชาพระนามว่าสีวิมหาราชครองราชสมบัติในกรุงเชตุตรแคว้นสีพี มีพระโอรสพระนามว่าสญชัยกุมาร เมื่อสญชัยกุมารนั้นทรงเจริญวัย พระเจ้าสีวิมหาราชนำราชกัญญาพระนามว่ามุสดี ผู้เป็นราชธิดาของพระเจ้ามัททราชมาทรงมอบราชสมบัติแก่สญชัยราชกุมารนั้นแล้วตั้งพระนางมุสดีเป็นอัครมเหสี.</p> <p>ต่อไปนี้เป็นบุรพประโยคคือความเพียรที่ทำในศาสนาของพระพุทธเจ้าในปางก่อนแห่งพระนางนั้น คือในที่สุดแห่งภพที่ ๙๑ แต่ภพที่ภพนี้ พระศาสดาพระนามว่าวิปัสสีเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในกาลนั้น พระราชาพระนามว่าพันธุมราชเสวยราชสมบัติในพันธุมดินนคร เมื่อพระวิปัสสีศาสดาประทับอยู่ในเขมมฤคทายวันอาศัยพันธุมดินนคร กาลนั้นมีพระราชาองค์หนึ่งส่งสุวรรณมालาราคา ๑ แสน กับแก่นจันทน์อันมีค่ามาก ถวายแด่พระเจ้าพันธุมราช พระเจ้าพันธุมราชมีพระราชธิดา ๒ องค์ พระเจ้าพันธุมราชมีพระราชประสงค์จะประทานบรรณาการนั้นแก่พระราชธิดาทั้งสองจึงได้ประทานแก่นจันทน์แก่พระธิดาองค์ใหญ่ ประทานสุวรรณมालาแก่พระธิดาองค์เล็ก. ราชธิดาทั้งสองนั้นคิดว่าเราทั้งสองจักไม่นำบรรณาการนี้มาที่สระของเรา เราจักบูชาพระศาสดาเท่านั้น ครั้นคิดดังนี้แล้วจึงทูลพระราชา</p>

เวสสันดรชาดก	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
(ไม่ปรากฏ)	<p>ว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ ข้าพระบาททั้งสองจักเอา แก่นจันทร์และสุวรรณมาลาบูชาพระศพล พระเจ้าพันธุมาทรวงสดับดังนั้นก็ประทาน อนุญาตว่า ดีแล้ว ราชิตาองค์ใหญ่บด แก่นจันทร์ละเอียดเป็นจรุณบรรจุในผอบ ทองคำแล้วให้ถือไว้ ราชิตาองค์น้อยให้ทำ สุวรรณมาลาเป็นมาลาปิดทรวงบรรจุผอบ ทองคำแล้วให้ถือไว้ ราชิตาทั้งสองเสด็จไปสู่ มฤคทายวันวิหาร. บรรดาราชิตาสององค์นั้น องค์ใหญ่บูชาพระพุทธรูซึ่งมีวรรณะดัง ทองคำของพระศพลด้วยจรุณแก่นจันทร์ ไปรยปรายจรุณแก่นจันทร์ที่ยังเหลือในพระ คันธกุฎี ได้ทำความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงเป็นมารดาแห่ง พระพุทธรูเจ้าผู้เช่นพระองค์ในอนาคตกาล แล้ว กล่าวคาถาว่า</p> <p>ข้าพระพุทธรูเจ้าได้ทำการบูชาพระองค์ด้วย จรุณแห่งแก่นจันทร์นี้ ขอให้ข้าพระพุทธรูเจ้าได้ เป็นมารดาแห่งพระพุทธรูเจ้าผู้เช่นพระองค์ใน อนาคตกาล.</p> <p>ฝ่ายราชิตาองค์เล็กบูชาพระสรูซึ่งมี วรรณะดังทองคำของพระศพลด้วยสุวรรณ มาลาทำเป็นอาภรณ์เครื่องปิดทรวง ได้ทำความ ปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เครื่องประดับนี้จงอย่าหายไปจากสรูของ ข้าพระพุทธรูเจ้าจนตราบเท่าบรรลुพระอรหัต แล้วกล่าวคาถาว่า</p> <p>ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธรูเจ้าบูชา พระองค์ด้วยสุวรรณมาลา ด้วยอำนาจพุทธรูชา นี้ ขอบุญจงบันดาลให้สุวรรณมาลาที่มีที่ทรวง</p>

เวสสันดรชาดก	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
(ไม่ปรากฏ)	<p>ของข้าพระพุทธเจ้า.</p> <p>ส่วนพระบรมศาสดาก็ทรงทำบุญชานูโมทนาแก่ราชาธิดาทั้งสองนั้นว่า</p> <p>ก็เธอทั้งสองได้ประดิษฐานการบูชาอันใดแก่เราในภพนี้ วิบากแห่งการบูชานั้นจึงสำเร็จแก่เธอทั้งสอง ความปรารถนาเธอทั้งสองเป็นอย่างไรใด จงเป็นอย่างนั้น.</p> <p>ราชาธิดาทั้งสองนั้นดำรงอยู่ตลอดพระชนมายุ ในที่สุดแห่งพระชนมายุเคลื่อนจากมนุษยโลกไปบังเกิดในเทวโลก ใน ๒ องค์นั้น องค์ใหญ่เคลื่อนจากเทวโลกท่องเที่ยวอยู่ยังมนุษยโลก เคลื่อนจากมนุษยโลกท่องเที่ยวอยู่ยังเทวโลก ในที่สุดแห่งกัปที่ ๙๑ ได้เป็นพุทธมารดา มีพระนามว่า มหามายา เทวี ฝ่ายราชกุมารีองค์เล็กก็ท่องเที่ยวอยู่อย่างนั้น ในกาลเมื่อพระศพลพระนามว่า กัสสปะบังเกิด ได้เกิดเป็นราชาธิดาแห่งพระราชาพระนามว่า กิกิราชา พระนางเป็นราชกุมารีกา พระนามว่า อุรัจฉทา เพราะความที่ระเบียบแห่งเครื่องปิดทรวงราวกะว่าทำแล้วด้วยจิตกรรมเกิดแล้วแต่พระทรวงอันตักแต่งแล้ว ในกาลเมื่อราชกุมารีกามีชนมพรรษา ๑๖ ปี ได้สดับภัตตานุโมทนาแห่งพระตถาคตเจ้า ก็ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล กาลต่อมาในวันที่พระชนกทรงสดับภัตตานุโมทนาแล้วทรงได้บรรลุโสดาปัตติผล พระนางได้บรรลุพระอรหัต ผนวชแล้ว ปรินิพพาน พระเจ้ากิกิราชมีพระธิดาอื่นอีก ๗ องค์ พระนามของราชาธิดาเหล่านั้นคือ</p> <p>นางสมณีนี นางสมณคุตตา นางภิกษุณี นางภิกษุทาสิกา นางธรรมา นางสุธรรมา และ</p>

เวสสันดรชาดก	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p data-bbox="526 905 646 947">(ไม่ปรากฏ)</p> <p data-bbox="337 1570 841 1766"> ดูก่อนนางผู้มียศมีแห่งผิวพรรณประเสริฐ ผู้มียศมีส่วนเบื้องหน้างาม เธอจงเลือกเอาพร ๑๐ ประการ ในปฐพีซึ่งเป็นที่รักแห่งหทัยของเธอ </p> <p data-bbox="526 1843 646 1885">(ไม่ปรากฏ)</p>	<p data-bbox="865 239 1101 281">นางสังฆทาสีเป็นที่ ๗.</p> <p data-bbox="865 296 1372 394"> ราชธิดาทั้ง ๗ เหล่านั้น ในพุทธอุปบาทกาล นี้มีนามปรากฏคือ </p> <p data-bbox="865 409 1372 562"> นางเขมา นางอุบลวรรณมา นางปฎาจารย์ พระนางโคดม นางธรรมทินนา พระนาง มหามายา และนางวิสาขาเป็นที่ ๗. </p> <p data-bbox="865 577 1372 1766"> บรรดาราชธิดาเหล่านั้น นางผู้สดีชื่อ สุธรรมมาได้บำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น เป็นนาง กุมาริกาชื่อผู้สดี เพราะความเป็นผู้มีศีระดุจอัน บุคคลประพรมแล้วด้วยแก่นจันทร์แดงเกิดแล้ว ด้วยผลแห่งการบูชาด้วยจรวงแก่นจันทร์อันนาง ได้ทำแล้วแต่พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ต่อมาได้เกิด เป็นอัครมเหสีแห่งท้าวสักกเทวราช ครั้งนั้น เมื่อ บุรพนิมิตร ๕ ประการเกิดขึ้นตั้งอยู่ชั่วอายุแห่ง นางผู้สดี ท้าวสักกเทวราชทราบความที่นางจะ ลี้้นอายุ จึงพานางไปสู่ณันทวันอุทยานด้วยยศ ใหญ่ ประทับบนตั่งที่นอนอันมีสิริ ตรัสอย่างนี้ กะนางผู้บรรทมอยู่ ณ ที่นอนอันมีสิริประดับ แล้วนั้นว่า แนะนางผู้สดีผู้เจริญ เราให้พร ๑๐ ประการแก่เธอ เธอจงรับพร ๑๐ ประการ เหล่านั้น ท้าวสักกเทวราชเมื่อจะประทานพรนั้น ได้ทรงภาษิตประณมคาถาในมหาเวสสันดร ชาดกซึ่งประดับด้วยคาถาประมาณ ๑,๐๐๐ ว่า ดูก่อนนางผู้มียศมีแห่งผิวพรรณอัน ประเสริฐ ผู้มียศมีส่วนเบื้องหน้างาม เธอจง เลือกเอาพร ๑๐ ประการในแผ่นดินอันเป็นที่รัก แห่งหทัยของเธอ. </p> <p data-bbox="865 1780 1372 1879"> ธรรมเทศนามหาเวสสันดรนี้ ชื่อว่าท้าว สักกเทวราชให้ตั้งขึ้นแล้วในเทวโลก ด้วย </p>

เวสสันดรชาดก	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>(ไม่ปรากฏ)</p> <p>ข้าแต่ท้าวเทวราช ข้าพระบาทขออนอบน้อมแด่พระองค์ ข้าพระบาทได้ทำบาปกรรมอะไรไว้หรือ ฝ่าพระบาทจึงให้ข้าพระบาทจติจากทิพยสถานที่น่ารื่นรมย์ ดุจลมพัดต้นไม้ใหญ่ให้หักไปฉะนั้น^๑</p>	<p>ประการฉะนี้.</p> <p>บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ผู้สุสดี เป็นบทที่ท้าวสักกเทวราชใช้เรียกชื่อเธอ. บทว่า วรรณุณาเก ความว่า ประกอบด้วยวิศมีแห่งผิวพรรณอันประเสริฐ. บทว่า ทสธา ได้แก่ ๑๐ ประการ. บทว่า ปสพฺยา ได้แก่ทำให้เป็นสิ่งที่พึงถือเอาในแผ่นดิน. บทว่า วรรณุส ความว่า ท้าวสักกเทวราชตรัสบอกว่า เธอจงถือเอา. บทว่า จารุปฺพุงฺคิ ความว่า ประกอบด้วยส่วนเบื้องหน้าอันงาม คือด้วยลักษณะอันประเสริฐ. บทว่า ยํ ตฺยหฺมนโส ปิยํ ความว่า ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า เธอจงถือเอาพรซึ่งเป็นที่รักแห่งใจของเธอฉันท์ ทั้ง ๑๐ ส่วน.</p> <p>ผู้สดีเทพกัญญาไม่ทราบว่าจะต้องจติเป็นธรรมดา เป็นผู้ประมาทกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า</p> <p>ข้าแต่เทวราช ข้าพระบาทขออนอบน้อมแด่พระองค์ ข้าพระบาทได้ทำบาปกรรมอะไรไว้หรือ ฝ่าพระบาทจึงให้ข้าพระบาทจติจากทิพยสถานที่น่ารื่นรมย์ ดุจลมพัดต้นไม้ใหญ่ให้หักไปฉะนั้น.</p>

^๑ คาถา ๒ บทนี้ นำมาจากคาถาภาษาบาลี คือ

ผู้สุสดี วรรณุณาเก	วรรณุส ทสธา วเร
ปสพฺยา จารุปฺพุงฺคิ	ยํ ตฺยหฺ มนโส ปิยํ.
เทวราช นโม ตยตฺถ	กึ ปาปํ ปกตํ มยา
รรมมา จาเวสิ มํ จานา	วาโตว ธรณีรฺหํ.

(พ.ชา.๒๔/๑๖๕๕/๓๐๘)

คาถาดังกล่าว สำนวนแปลในเวสสันดรชาดกกับในอรรถกถาเวสสันดรชาดกแตกต่างกันเนื่องจากเป็นสำนวนแปลของผู้แปลคนละท่าน กล่าวคือ สำนวนแปลของเวสสันดรชาดกนำมาจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ และสำนวนแปลของอรรถกถาเวสสันดรชาดกนำมาจากอรรถกถาฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

เวสสันดรชาดก	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
(ไม่ปรากฏ)	บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า นโม ตยตุถุ ความว่า ขอนอบน้อมแด่พระองค์. บทว่า กิ ปายี ความว่า นางมุสดีทูลถามว่า ข้าพระบาท ได้ทำบาปอะไรไว้ในสำนักของพระองค์. บทว่า ธรรณีนรุหิ ได้แก่ ต้นไม้.
(ขุ. ชา. แปล ๒๘/๒๖๗๐-๑/๓๕๒)	(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๐๑-๕)

เวสสันดรชาดกมีเนื้อเรื่องโดยย่อ ดังนี้

กัณฑ์ทศพร

ท้าวสักกะประทานพร ๑๐ ประการแก่พระมุสดี (ไม่กล่าวถึงอดีตชาติของพระมุสดี)

กัณฑ์หิมพานต์

พระนางมุสดีประสูติพระเวสสันดร พระเวสสันดรคิดจะบริจาคหทัย ดวงตา เนื้อ เลือด และร่างกาย เกิดแผ่นดินไหวครั้งที่ ๑ ต่อมาพระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค เกิดแผ่นดินไหวครั้งที่ ๒ ชาวเมืองโกรธเคือง ขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง พระนางมัทรีขอติดตามพระเวสสันดรไปด้วย

ทานกัณฑ์

พระเวสสันดรบริจาคสัตตคมหาทาน เกิดแผ่นดินไหวครั้งที่ ๓ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ชาลี และกัณหาออกจากเมือง เกิดแผ่นดินไหวครั้งที่ ๔^๑

กัณฑ์วนปเวสน์

พระเวสสันดรเดินทางไปถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตตราษฎร์ กษัตริย์เจตตราษฎร์จะไปทูลขอภัยโทษต่อพระเจ้ากรุงสญชัยแทนพระเวสสันดร ขอให้พระเวสสันดรอยู่ครองเมือง พระเวสสันดรไม่ทรงยินยอม กษัตริย์เจตตราษฎร์บอกหนทางไปยังเขาวงกต (ไม่มีเรื่องท้าวสักกะสั่ง

^๑ ข้อสังเกต เวสสันดรชาดกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐสสสตีพิมพ์ มีคาถาที่กล่าวถึงการเกิดแผ่นดินไหวครั้งนี้ แต่ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ไม่ปรากฏคาถาดังกล่าว และพระไตรปิฎกฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ซึ่งเป็นฉบับหลวงและเป็นฉบับที่ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ใช้เป็นฉบับอ้างอิงแม้จะปรากฏคาถาดังกล่าว แต่มีเชิงอรรถว่า “ฉ.ท.คาถานี้ไม่มี”

ให้วิสุกรรมเทพบุตรมาเนรมิตบรรณศาลาให้พระเวสสันดรและเรื่องสี่กษัตริย์เดินทางเข้าสู่ป่าหิมพานต์)

กัณฑ์ชูชก

นางอมิตตตาปนาไปตักน้ำอุกนางพราหมณ์ด่าว่า จึงให้ชูชกผู้เป็นสามีไปขอสองกุมารมาเป็นทาส ชูชกออกเดินทาง พบพรานเจตบุตร ใช้อุบายทำให้พรานเจตบุตรช่วยเหลือ (ไม่ได้กล่าวว่ชูชกมีอาชีพเป็นขอทาน และไม่ได้บอกเรื่องราวที่เป็นเหตุให้ชูชกได้นางอมิตตตาปนาเป็นภรรยา)

กัณฑ์จุลพน

พรานเจตบุตรบอกทางแก่ชูชกไปบรรณศาลาของพระเวสสันดร และแนะนำให้ชูชกไปพบพระอัชุตฤกษ์

กัณฑ์มหาพน

พระอัชุตฤกษ์ถูกชูชกหลอกด้วยอุบายก็หลงเชื่อ จึงบอกทางไปบรรณศาลาแก่ชูชกโดยพรรณนาภูมิประเทศ พืชพรรณไม้และสัตว์จำนวนมาก

กัณฑ์กุมาร

ชูชกมาพบพระเวสสันดร กล่าวปฏิสันถารแก่กันแล้วทูลขอสองกุมาร สองกุมารได้ยินจึงไปซ่อนตัว (ไม่กล่าวว่าสองกุมารหนีไปซ่อนในสระบัว) พระเวสสันดรตามหาจนพบแล้วตรัสเรียกโดยเปรียบเทียบว่าสองกุมารจะเป็นยานนาวาให้พระองค์ได้ถึงพระโพธิญาณ พระเวสสันดรบริจาคสองกุมารให้ชูชก เกิดแผ่นดินไหวครั้งที่ ๕ ชูชกทุบตีสองกุมาร พระเวสสันดรทรงวางเฉย สองกุมารคร่ำครวญถึงพระนางมัทรี

กัณฑ์มัทรี

พระนางมัทรีกลับมาจากป่าไม่พบสองกุมาร คิดว่าสองกุมารตายแล้ว ก็คร่ำครวญและตามหาจนสลบไป พระเวสสันดรแก้ไขให้ฟื้นแล้วบอกความจริง พระนางมัทรีก็อนุโมทนาที่พระเวสสันดรบริจาคทาน

กัณฑ์สักกบรรพ

ท้าวสักกะแปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรยกให้ และกล่าวว่าที่พระองค์บริจาคบุตรและภรรยาก็เพราะหวังพระโพธิญาณ เกิดแผ่นดินไหวเป็นครั้งที่ ๖ ท้าวสักกะ

แสดงตนว่าเป็นเทวดา อนุโมทนาบุตรทวารทาน แล้วถวายพระนางมัทรีคืนและให้พร ๘ ประการแก่พระเวสสันดร

กัณฑ์มหาราช

พระเจ้ากรุงสญชัยเห็นสองกุมารเดินมากับชูชก ตรัสถามได้ความจึงไต่ตัวสองกุมาร พระชาลีรำพันถึงความยากลำบากในป่าของพระมารดา และกล่าวตำหนิพระอัยกาว่าไม่โปรดพระราชบิดาของตน พระเจ้ากรุงสญชัยจึงจัดทัพไปรับพระเวสสันดรกลับเมือง ในกระบวนทัพมีช้างอายุ ๖๐ ปีไปด้วย^๑ (ไม่กล่าวถึงเรื่องชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณจนเสียชีวิต)

กัณฑ์ฉกษัตริย์

พระเวสสันดรและพระนางมัทรีได้พบพระราชบิดาพระราชมารดาและโอรสทั้งสอง เกิดแผ่นดินไหวเป็นครั้งที่ ๗^๒ และเทวดาบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตก

นครกัณฑ์

พระเจ้ากรุงสญชัยเวนราชสมบัติคืนให้พระเวสสันดร ขณะพระเวสสันดรเข้าเมืองท้าวสักกะบันดาลให้ฝนแก้วตก (ไม่กล่าวถึงการเกิดแผ่นดินไหว)

๒.๑.๒ เรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์จรียาปิฎก

คัมภีร์จรียาปิฎกเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเรื่องราวที่ว่าด้วยจรียา หรือความประพฤติที่สำคัญในการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ คัมภีร์ขาดกกับคัมภีร์จรียาปิฎกนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่าคัมภีร์ใดรวบรวมขึ้นก่อนหรือหลัง B. C. Law (อ้างถึงใน สุภาพรรณณ บางช้าง, ๒๕๒๖: ๑๔๙) กล่าวว่า คัมภีร์จรียาปิฎกน่าจะระงนาหลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และได้รับเอาคติเรื่องพระโพธิสัตว์ในลัทธิมหายานเข้ามาเป็นแกนนำเรื่อง จึงสันนิษฐานว่าคัมภีร์จรียาปิฎกรวบรวมขึ้นภายหลังคัมภีร์ขาดก ตามข้อสันนิษฐานของ Law เวสสันดรจรียาเป็นสำนวนย่อของเวสสันดรชาดกเนื่องด้วยเวสสันดรจรียาสั้นกว่าเวสสันดรชาดกมาก เนื้อความในเวสสันดร-

^๑ ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกกล่าวว่าเป็นช้างปัจจัยนาครที่พราหมณ์ชาวกลิงคราชฐร์นำมาคืน

^๒ ในจรียาปิฎกกล่าวถึงแผ่นดินไหวทั้ง ๗ ครั้งเช่นเดียวกัน แต่ระบุแผ่นดินไหวเกิดในเหตุการณ์ต่างกัน กล่าวคือ ในเหตุการณ์พระเวสสันดรบริจาคสัตตศกมมหาทาน เวสสันดรชาดกปรากฏการเกิดแผ่นดินไหว แต่เวสสันดรจรียาไม่ปรากฏ ส่วนในเหตุการณ์พระเวสสันดรและพระญาติเสด็จเข้ากรุงเชตุคร เวสสันดรชาดกไม่ปรากฏการเกิดแผ่นดินไหว แต่เวสสันดรจรียาปรากฏ (ดู พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๓๓: ๕๕๑-๘)

จริยากับเวสสันดรชาดกไม่ต่างกัน และสำนวนภาษาของเวสสันดรจริยามีวรรณศิลป์น้อยกว่าเวสสันดรชาดก (สุภาพวรรณ ฦ บางช้าง, ๒๕๒๔: ๓)

เวสสันดรจริยาแต่งเป็นร้อยกรองเช่นเดียวกับเวสสันดรชาดก เนื้อเรื่องต่อเนื่องกันตลอด ไม่แบ่งเป็นกัณฑ์ๆ เหมือนเวสสันดรชาดก ผู้เล่าเรื่องใช้คำสรรพนามแทนตนเองว่า **อหิ** คือ “เรา” แสดงผู้เล่าเรื่องว่าเป็นพระพุทธรูป เวสสันดรจริยาเน้นบรรยายความรู้สึกของตัวละครเพียงตัวเดียว คือ พระเวสสันดร เพื่อเน้นเฉพาะ **จริยา** หรือความประพฤติที่สำคัญของพระเวสสันดร ได้แก่ การบริจาคทาน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในเดือนเต็มวันอุโบสถที่ ๑๕ ทุกกึ่งเดือน เราขึ้นค่อมงคหัตถ์ปัจฉัยนาค
เข้าไปยังศาลาเพื่อจะให้ทาน

พราหมณ์ทั้งหลายชาวกาลิงครัฐ ได้มาหาเรา ได้ขอพระยาชสารทรง
อันประกอบด้วยมงคหัตถ์กะเราว่า

ชนบทฝนไม่ตก เกิดทุพภิกขภัย อดอยากมากมาย ขอพระองค์ทรงโปรด
พระราชทานพระยาชสารตัวประเสริฐเผือกผ่อง อันเป็นช้างมงคหัตถ์

พราหมณ์ทั้งหลายขอสั่งใดกะเรา เราย่อมให้สิ่งนั้น ไม่หวั่นไหวเลย เราไม่
ซ่อนเร้นของที่มีอยู่ ใจของเรายินดีในทาน

เมื่ออยากมาถึงแล้ว การห้าม (การไม่ให้) ไม่สมควรแก่เรา กุศลสมาทาน
ของเราอย่าทำลายเสีย เราจักให้ชสารตัวประเสริฐ

เราได้จับวงพระยาชสารวางลงบนมือพราหมณ์แล้วจึงหลั่งน้ำเต้าทอง
ลงบนมือ ได้ให้พระยาชสารแก่พราหมณ์

เมื่อเราให้พระยามงคหัตถ์อันอุดมเผือกผ่องอีก แม้ในกาลนั้น แผ่นดิน
เขาสีเนรุราช และป่าหิมพานต์ก็ได้หวั่นไหว

เพราะเราให้พระยาชสารนั้น ชาวพระนครสี่พันกัณโถงเคือง มา
ประชุมกันแล้ว ชับไล่เราจากแคว้นแคว้นของตนว่า จงไปยังภูเขาวงกต

(ช.จริยา.แปล ๓๓/๘๑-๘/๕๕๓-๔)

ด้วยเหตุนี้ เวสสันดรจริยาจึงไม่กล่าวถึงรายละเอียดที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระเวสสันดรโดยตรง เช่น ไม่กล่าวพรรณนาป่าที่ชุกเดินทาง เป็นต้น รวมทั้งไม่เน้นตัวละครสำคัญตัวอื่น ได้แก่ ชุก พระนางมัทรี พระเจ้ากรุงสุยชัย เห็นได้ว่า เนื้อเรื่องในกัณฑ์ชุก กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์มหาพรตที่โดดเด่นในเวสสันดรชาดก จริยาปิฎกจึงไม่กล่าวถึงเลย แม้แต่เนื้อเรื่องบางกัณฑ์ที่เวสสันดรจริยาและเวสสันดรชาดกมีเหมือนกัน เวสสันดรจริยาก็นำมาบรรยายความเรื่องในกัณฑ์นั้นอย่างย่อ ส่วนเวสสันดรชาดกพรรณนาความค่อนข้างยาว เช่น เนื้อเรื่องกัณฑ์

กุมาร ในเวสสันดรชาดกมีคาถามากถึง ๙๕ คาถา^๑ แต่ในเวสสันดรจริยามีเพียง ๓ คาถาเท่านั้น ดังนี้

เมื่อเราอยู่ในป่าใหญ่ ชูชกพราหมณ์เดินเข้ามาหาเรา ได้ขอบุตรทั้งสองของเรา คือ พ่อซาลีและแม่กัณหาชينا

เพราะได้เห็นยาจกเข้ามาหา ความร่ำรวยเกิดขึ้นแก่เรา ในกาลนั้น เราได้พาบุตรทั้งสองมาให้แก่พราหมณ์

เมื่อเราสละบุตรทั้งสองของตนให้แก่ชูชกพราหมณ์ในกาลใด แม้ในกาลนั้น แผ่นดิน เขาสิเนรุราช และป่าหิมพานต์ ก็หวั่นไหว

(ช.จริยา.แปล ๓๓/๑๑๒-๔/๕๕๗)

นอกจากนี้ เวสสันดรจริยามีบทพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกหรือสภาพธรรมชาติน้อยกว่า เวสสันดรชาดกมาก ทำให้เข้าใจเรื่องได้ง่าย ส่วนเวสสันดรชาดกมีรายละเอียดและบทพรรณนามาก แม้จะทำให้เข้าใจอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครได้ดี แต่ก็ทำให้จับใจความของเรื่องได้ยากกว่า ดังตัวอย่างเปรียบเทียบตอนพระเวสสันดรทรงบริจาคมหาทานในตารางที่ ๒ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรจริยากับเวสสันดรชาดกตอนพระเวสสันดรทรงบริจาคสัตตศกมหาทาน

เวสสันดรจริยา	เวสสันดรชาดก
<p>เราได้ให้ช้าง ม้า รถ ทาสี ทาส แม่โค ทรัพย์ ครั้นให้มหาทานแล้ว ก็ออกจากพระนครไปในกาลนั้น</p> <p>(ช.จริยา.แปล ๓๓/๙๒/๕๕๔)</p>	<p>พระเวสสันดรทรงประทานช้างเจ็ดร้อยเชือก ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่าง อันมีสายรัด มีทั้งกุบและสัปดาห์ทอง</p> <p>มีนายความถือหอกขัดและขอขึ้นคอประจำ แล้วเสด็จออกจากแคว้นของพระองค์</p> <p>พระเวสสันดรพระราชทานม้าเจ็ดร้อยตัว อันประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง เป็นม้าสินธพชาติอาชาไนย เป็นม้าฝีเท้าเร็ว มีนาย</p>

^๑ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณฯ สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงตรวจสอบจำนวนคาถาในเวสสันดรชาดกพบว่าในกัณฑ์กุมาร แม้จำนวนคาถาที่เทศนามหาชาติกันในปัจจุบันจะมี ๑๐๑ คาถา แต่จำนวนคาถาในเวสสันดรทีปนี้มี ๑๒๑ คาถา และจำนวนคาถาที่ทรงนับเองนับได้ ๙๙ กิ่ง คาถา ผู้วิจัยได้นับคาถากัณฑ์กุมาร เช่นกันแต่นับจากพระไตรปิฎกภาษาไทย นับได้ ๙๕ คาถา

เวสสันดรจรिया	เวสสันดรชาดก
	<p>สารถึถือทวนและธนูขึ้นที่ประจำ แล้วเสด็จออก จากแวนแคว้นของพระองค์</p> <p>พระเวสสันดรพระราชทานสตรีเจ็ดร้อย คน นั่งประจำอยู่ในรถคันละคน สอดสวมสร้อย สังวาลตบแต่งด้วยเครื่องทอง</p> <p>มีเครื่องประดับ ฟ้านุ่ง ผ้าห่ม และเครื่อง อาภรณ์ล้วนแต่สีเหลือง มีดวงตาว้าง ไบหน้า ยิ้มแย้ม ตะโพกงาม เหวบางร่างน้อย แล้วเสด็จ ออกจากแวนแคว้นของพระองค์</p> <p>พระเวสสันดรพระราชทานแม่โคนมเจ็ด ร้อยตัว พร้อมด้วยภาชนะเงินสำหรับรอน้ำนม ทุกๆ ตัว แล้วเสด็จออกจากแวนแคว้นของ พระองค์</p> <p>พระเวสสันดรพระราชทานทาสีเจ็ดร้อย และทาสเจ็ดร้อยแล้วเสด็จออกจากแวนแคว้น ของพระองค์</p> <p>พระเวสสันดรพระราชทานช้าง ม้า รถ และนารี อันประดับประดาอย่างสวยงาม แล้ว เสด็จออกจากแวนแคว้นของพระองค์</p> <p>ในกาลนั้น ได้มีสิ่งที่น่ากลัวขนพองสยอง เกล้า เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานมหาทาน แล้ว แผ่นดินก็หวั่นไหว</p> <p>ครั้งนั้น ได้มีสิ่งที่น่ากลัว ขนพองสยอง เกล้า พระเวสสันดรทรงประคองอัญชลี เสด็จ ออกจากแวนแคว้นของพระองค์</p> <p>(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๘๑๕-๒๗/๓๖๙-๗๐)</p>

แม้ว่าเวสสันดรจรियाไม่ให้ความสำคัญแก่รายละเอียดอื่นๆ แต่ให้ความสำคัญแก่
เหตุการณ์แผ่นดินไหวทั้ง ๗ ครั้งอย่างยิ่ง ดังที่สรุปไว้ในตอนท้ายว่า “แม่แผ่นดินนี้ไม่มีจิตใจ ไม่รู้
สุขและทุกข์ ก็หวั่นไหวถึง ๗ ครั้ง เพราะกำลังแห่งทานของเรา ฉะนั้นแล” แสดงให้เห็นว่า

เวสสันดรจรียาเน้นพลาณาภาพการบำเพ็ญโพธิสัตว์จรรยาของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปของแผ่นดินไหวซึ่งเป็นสัญลักษณ์

๒.๒ เรื่องพระเวสสันดรในอรรถกถา

อรรถกถาของเรื่องพระเวสสันดรมีจำนวน ๒ คัมภีร์สอดคล้องกับจำนวนเรื่องพระเวสสันดรที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก คือ อรรถกถาของเวสสันดรชาดกซึ่งอยู่ในคัมภีร์ชาดกภูฏุกถาและอรรถกถาของเวสสันดรจรียาในคัมภีร์ปรมัตถที่ปนี ดังจะกล่าวต่อไป

๒.๒.๑ เรื่องพระเวสสันดรในอรรถกถาชาดก

อรรถกถาของคัมภีร์ชาดกมีชื่อว่าอรรถกถาชาดกหรือชาดกภูฏุกถา เชื่อว่าพระพุทโธสมาจารย์เป็นผู้แปลจากภาษาสิงหลเป็นภาษาบาลี เรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์อรรถกถาชาดกมีลักษณะเช่นเดียวกับอรรถกถาของชาดกเรื่องอื่นๆ คือ ประกอบด้วย ปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสโมทาน ปัจจุบันวัตถุ คือ เรื่องที่บรรยายเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลและเป็นเหตุให้พระพุทโธเจ้าทรงตรัสเล่านิทานชาดก อดีตวัตถุ คือ ตำนานชาดกโดยตรง ส่วนสโมทานเป็นเหมือนภาคผนวกที่บอกว่าตัวละครใดในอดีตวัตถุ (นิทานชาดก) กลับชาติมาเกิดเป็นใครในปัจจุบันวัตถุ

ในอดีตวัตถุ จะคัดคาถาจากคัมภีร์ชาดกในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกายมาลงไว้ทั้งหมด คาถาที่คัดมานั้น ตอนใดที่ได้ใจความดีจะลงติดต่อกันหลายคาถา แต่บางตอนก็ลงเพียง ๒-๓ คาถา ระหว่างคาถาแต่ละตอนที่คัดมานี้จะมีร้อยแก้วบรรยายแทรกคั่นอยู่ บางครั้งบทบรรยายได้ยกคำศัพท์ในคาถามาอธิบายความหมายหรือขยายความด้วย โดยทั่วไปนักวรรณคดีไทยเรียกส่วนที่อธิบายศัพท์ว่าไวยากรณ์ (ดู พิสิฐ เจริญสุข, ๒๕๓๙: ๒๑-๒๒, ธีรฤทัย สัจจพันธุ์, ๒๕๔๘: ๓๙-๔๐) ส่วนที่เรียกว่าไวยากรณ์นี้ ไม่แยกเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก แต่ปนไปกับอดีตวัตถุ

ปัจจุบันวัตถุของอรรถกถาเวสสันดรชาดกเล่าเหตุการณ์ที่พระพุทโธเจ้าเสด็จโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ เกิดฝนโบกขรพรรษตกลงในที่ประชุมพระญาติเป็นเหตุให้พระองค์ตรัสเล่าเวสสันดรชาดก ส่วนอดีตวัตถุเล่าย้อนไปถึงบุพชาติของพระนางมุลลิตีพระมารดาของพระเวสสันดรว่า พระนางได้ถวายผงจันทน์แก่พระวิปัสสีพุทโธเจ้า แล้วอธิษฐานขอให้ได้เป็นพุทโธมารดา พระนางไปเกิดในชาติต่างๆ อีกหลายชาติ จนเกิดเป็นนางฟ้ามุลลิตีผู้เป็นชายาของท้าวสักกะ เนื้อเรื่องต่อจากนี้ตรงกับเวสสันดรชาดกเกือบทั้งหมด ผิดกันที่รายละเอียดเท่านั้น บางกัณฑ์พระอรรถกถาจารย์เพิ่มเติมเนื้อเรื่องเข้าไปมาก เช่น กัณฑ์ทศพร กัณฑ์กุมาร เป็นต้น และบาง

กัณฑ์ก็เพิ่มเติมรายละเอียดเพียงเล็กน้อยเท่านั้นเพราะเนื้อความในเวสสันดรชาดกชัดเจนพอที่จะเข้าใจเรื่องได้อยู่แล้ว เช่น กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน เป็นต้น

เนื้อเรื่องส่วนที่เพิ่มเติมเข้ามาในอรรถกถา ไม่ปรากฏในเวสสันดรชาดก ได้แก่เนื้อเรื่องต่อไปนี้เป็น

กัณฑ์ทศพร

- อติตชาติของพระนางมุลดีพระมารดาของพระเวสสันดร ตั้งแต่เมื่อครั้งเกิดเป็นพระราชธิดาองค์ใหญ่ของพระเจ้าพันธุมราช ได้ถวายผงจันทร์แด่พระวิปัสสีพุทธเจ้าแล้วตั้งความปรารถนาเป็นพุทธมารดา จนถึงมาเกิดเป็นชายาทำวสัฏกะ มีชื่อว่ามุลดี
- พระราชธิดาองค์น้อยของพระเจ้าพันธุมราชถวายสุวรรณมาลาแด่พระวิปัสสีพุทธเจ้า ต่อมาในยุศพระกัศปะพุทธเจ้าได้บรรลุอรหัตผลแล้วนิพพาน
- ทำวสัฏกะทราบบุญนิมิต ๕ ประการ และทราบว่าพระมุลดีจะสิ้นอายุ จึงปรารถนาจะประทานพรแก่พระมุลดี

กัณฑ์หิมพานต์

- พระมุลดีจุติมาบังเกิดเป็นพระราชธิดาของเจ้ามัททราช ได้อภิเษกกับพระสญชัยกุมารแห่งแคว้นสีพี เมื่อพระสญชัยได้ราชสมบัติพระนางมุลดีได้เป็นพระอัครมเหสี
- ทำวสัฏกะทูลเชิญพระโพธิสัตว์ไปปฏิสนธิในพระครรภ์พระนางมุลดี
- เมื่อพระนางมุลดีแพ้พระครรภ์ พระเจ้ากรุงสญชัยโปรดให้สร้างโรงงาน ๖ แห่งเพื่อบริจาคตาน
- ทันทีที่พระเวสสันดรประสูติ ก็ตรัสขอทรัพย์เพื่อบริจาคตาน
- ในวันที่พระเวสสันดรประสูติ เทพบุตร ๖๐,๐๐๐ มาเกิดเป็นสหชาติ มีนางข้างตัวหนึ่งนำลูกข้างเผือกมาไว้ในโรงช้าง
- เมื่อพระเวสสันดรอายุ ๔-๕ ปี ก็ได้ประทานเครื่องประดับแก่พระนม ๙ ครั้ง
- เมื่อพระเวสสันดรอายุ ๑๖ ปี ได้อภิเษกกับพระนางมัทรี
- เมื่อพระเวสสันดรได้ครองราชสมบัติ ทรงสละพระราชทรัพย์วันละ ๖๐๐,๐๐๐ เพื่อบริจาคตาน
- พระนางมัทรีประสูติพระราชโอรสนามว่าชาลี และพระราชธิดานามว่ากัณหาชينا
- แคว้นกาลิงคราชฎีเกิดฝนแล้ง พระราชาจึงส่งพรหมณ์ ๔ คน มาขอช้างปัจจัยนาคจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรพระราชทานช้างกับทั้งเครื่องประดับและคนดูแลช้างแก่พรหมณ์กัลิงคราชฎี

- เสนาจัดเตรียมสัตว์สดกมหาทาน ประกอบด้วยสิ่งต่างๆ อย่างละ ๗๐๐ ตามพระประสงค์ของพระเวสสันดร

ทานกัณฑ์

- กษัตริย์ทั้งหลายพากันมาด้วยอานุภาพของเทวดา รับเอานางกษัตริย์ ๗๐๐ ที่พระเวสสันดรบริจาค
- เมื่อพระเวสสันดรลาประชาชน ได้ประทานโอวาทว่าท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาท

กัณฑ์วนปเวสน์

- พระเวสสันดรประทับที่ศาลานอกกรุงมาตุลนคร พระนางมัทรีเซ็ดพระบาทพระเวสสันดรแล้ว เสด็จไปยืนใกล้ประตูศาลาด้วยประสงค์ให้ประชาชนทราบว่าพระเวสสันดรเสด็จมาแล้ว
- พระเวสสันดรประทับแรม ๑ คืน
- กษัตริย์เจตตราษฎ์ให้เจตบุตรผู้หนึ่งรักษาประตูป่า
- ท้าวสักกะให้พระเวสสุกรรมไปเนรมิตบรรณศาลาให้พระเวสสันดร
- พระเวสสันดรและพระนางมัทรีสัญญาแก่กันว่าจะไม่พบกันยามวิกาล และไม่อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา
- พระนางมัทรีขอเป็นผู้แสวงหาอาหารมาเลี้ยงสี่กษัตริย์

กัณฑ์ชูชก

- ชูชกฝากทรัพย์ไว้กับพราหมณ์ตระกูลหนึ่ง พราหมณ์ไม่มีทรัพย์ใช้หนี้ชูชก จึงยกลูกสาวคือนางอมิตตตปนาแก่ชูชก นางอมิตตตปนาปรนนิบัติชูชกอย่างดี
- เทวดาดลใจให้ชูชกเดินทางไปเขาวงกตอย่างถูกเส้นทาง
- พรวนเจตบุตรเห็นชูชก คิดว่าชูชกจะมาขอพระนางมัทรีหรือสองกุมาร จึงคิดจะฆ่าเสีย

กัณฑ์จุลพน

- ไม่ปรากฏเนื้อเรื่องเพิ่มเติม

กัณฑ์มหาพน

- ชูชกโกหกพระอัจุตฤาษีว่าตนเป็นอาจารย์ของพระเวสสันดร

กัณฑ์กุมาร

- พระนางมัทรีฝันว่ามีบุรุษมาควักพระเนตรและพระหทัยของพระนาง จึงไปขอให้พระเวสสันดรทำนายฝัน
- เมื่อชูชกมาถึงบรรณศาลา พระเวสสันดรรู้สึกดีใจเหมือนนักเลงสุราจะได้ดื่มสุรา ส่วนพระชาลีสังเกตเห็นว่าชูชกเป็นบุรุษมีโทษ ๑๘ ประการ
- พระเวสสันดรได้ฟังชูชกทูลขอสองกุมาร รู้สึกดีใจดังมีผู้นำถุงทรัพย์ ๑,๐๐๐ ตำลึงมาให้
- สองกุมารหนีไปซ่อนในสระโบกขรณี พระเวสสันดรเห็นรอยเท้าสองกุมารก็ทราบว่าเป็นสองกุมารซ่อนตัวอยู่ในสระ
- พระเวสสันดรคาค่าตัวสองกุมาร
- เมื่อชูชกเขียนดีสองกุมาร พระเวสสันดรระลึกถึงประเพณีของพระโศภิตสัตว์ที่จะต้องกระทำมหาบริจาค ๕ ประการ ทรงระงับพระทัยให้เป็นปกติได้ ผิดพรรณจึงปล่อยใส่ประดู่ทองทั้งแท่ง

กัณฑ์มัทรี

- เทวดาปรึกษากันเกรงว่าหากพระนางมัทรีติดตามสองกุมารไป จะประสบความทุกข์มาก (จึงให้เทพบุตรสามองค์แปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง ถ่วงเวลาพระนางมัทรีไว้)
- พระนางมัทรีรู้สึกหวั่นพระทัยจึงรีบกลับ เกิดกลางร้าย (ได้แก่ เสียมหลุดจากพระกร พระเนตรเขม่น พกษชาติเหมือนไม่มีผล ไม่เห็นทิศ)
- พระเวสสันดรแกล้งต่อว่าพระนางมัทรี ว่าเหตุที่พระนางกลับมาบรรณศาลาในเวลาค่ำมืด คงเพราะไปพบกับบรรดาพรานป่า ดาบส วิทยากรที่อยู่ในป่า
- พระนางมัทรีตามหาสองกุมารโดยอาศัยแสงสว่างจากแสงจันทร์ เนื่องจากเป็นวันบุรณมีอุโบสถ
- พระนางมัทรีตามหาสองกุมารด้วยความเร็วดุจลมถึง ๓ วาระ ลี้ระยะทาง ๑๕ โยชน์
- พระเวสสันดรเห็นพระนางมัทรีสลับลงเข้าใจว่าพระนางสิ้นพระชนม์แล้ว แต่เมื่อตรวจร่างกายพระนางก็ทราบว่าพระนางไม่ได้สิ้นพระชนม์ (จึงได้แก้ไขให้พระนางฟื้น)
- พระเวสสันดรตรัสว่าหากพระองค์ให้ทานโดยมิได้มีจิตเลื่อมใส ความอัศจรรย์ทั้งหลายย่อมไม่เกิดขึ้น (หมายถึงพระเวสสันดรให้ทานด้วยจิตเลื่อมใส)

กัณฑ์สักกบรรพ

- ท้าวสักกะเกรงว่าพระเวสสันดรจะไม่มีผู้ดูแลจึงคิดจะไปขอพระนางมัทรีไว้ก่อน ประกอบกับท้าวสักกะต้องการจะช่วยพระเวสสันดรให้ได้บำเพ็ญทานด้วย

- เมื่อทำวสัฏกะทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรรู้สึกพอพระทัยที่จะได้บำเพ็ญทาน
- พระนางมัทรีไม่โกรธพระเวสสันดรที่พระเวสสันดรพระราชทานพระนางแก่พราหมณ์แปลง

กัณฑ์มหाराช

- เทวดาอภิบาลสองกุมารตลอดระยะทางจากเขาวงกตในป่าหิมพานต์ถึงแคว้นสีพี
- พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรงพระสุบินนิมิตว่ามีผู้นำดอกบัว ๒ ดอกมาถวาย
- พระเจ้ากรุงสุโขทัยพระราชทานปราสาท ๗ ชั้นแก่ชูชก
- ชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณจนเสียชีวิต
- พระเจ้ากรุงสุโขทัยให้ประกาศหาญาติของชูชกเพื่อรับทรัพย์สมบัติ แต่ไม่มีผู้ใดมาแสดงตัว จึงให้นำทรัพย์สมบัติคืนเข้าห้องพระคลัง
- ชาวเมืองกลิงคราชภูริ้นำช้างปัจจัยนาคมาคืน

กัณฑ์ฉกษัตริย์

- พระเจ้ากรุงสุโขทัยปรึกษากับพระนางมยุรีว่าพระองค์จะเสด็จเข้าไปพบพระเวสสันดรก่อน ให้พระนางมยุรีและสองกุมารเสด็จเข้าไปที่หลัง
- หกษัตริย์และหมู่อำมาตย์ทั้งหมดไม่อาจกลั่นความเศร้าโศกก็หมดสติสลบลง
- ทำวสัฏกะเป็นผู้บันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตก

นครกัณฑ์

- พระเจ้ากรุงสุโขทัยตรัสเชิญพระเวสสันดรถึง ๒ ครั้ง พระเวสสันดรจึงทรงยอมรับราชสมบัติ
- พระเวสสันดรกระทำประทักษิณบรรณศาลา
- พระเวสสันดรกลับเข้าพระนคร
- พระเวสสันดรทรงปรารภถึงทรัพย์ที่จะนำมาบริจาคทาน

ในอรรถกถาความในกัณฑ์ทศพร กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มหाराชเพิ่มเติมเนื้อเรื่องเข้าไปจำนวนมาก ควรสังเกตว่ากัณฑ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกมาพระราชทานทั้งหมดทั้ง ๕ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์สักกบรรพ และกัณฑ์ฉกษัตริย์ ความในอรรถกถากับในเวสสันดรชาดกแทบจะไม่แตกต่างกันเลย

๒.๒.๒ เรื่องพระเวสสันดรในอรรถกถาจริยาปิฎก

อรรถกถาของคัมภีร์จริยาปิฎกมีชื่อว่าปรมัตถทีปนี เชื่อว่าพระธรรมปาละเป็นผู้แต่ง (Malalasekera, 2007a: 1146) อรรถกถาเวสสันดรจริยากล่าวถึงเนื้อเรื่องที่ปรากฏอยู่ในเวสสันดรจริยาโดยละเอียด แม้ว่าจะอ้างคาถาในเวสสันดรจริยาเพียง ๓๒ คาถา^๑ จากจำนวนคาถาทั้งหมด ๕๘ คาถา และเพิ่มเติมคาถาจากเวสสันดรชาดกเข้ามาจำนวน ๒๓ คาถา นอกจากนี้ยังมีคาถาเพิ่มเข้ามาอีก ๑ คาถา เป็นคาถาสุดท้ายซึ่งยังไม่ทราบที่มา อรรถกถาเวสสันดรจริยาเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อเรื่องซึ่งไม่ปรากฏในเวสสันดรจริยาเข้ามาจำนวนมาก สังเกตได้ว่า รายละเอียดหลายประการที่ปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรจริยาคัดคล้ายคลึงกับรายละเอียดของอรรถกถาเวสสันดรชาดกซึ่งตามจารีตเชื่อว่าผู้แปลและเรียบเรียงอรรถกถาทั้งสองนี้คือพระพุทโธโฆษจารย์ อย่างไรก็ตาม รายละเอียดในอรรถกถาเวสสันดรจริยามีจำนวนน้อยกว่าอรรถกถาเวสสันดรชาดก ดังตัวอย่างตอนที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระผู้สวามีในอรรถกถาทั้งสอง ดังนี้

ตารางที่ ๓: ตารางเปรียบเทียบรายละเอียดเนื้อเรื่องอรรถกถาของเวสสันดรจริยากับอรรถกถาของเวสสันดรชาดก

อรรถกถาเวสสันดรจริยา	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
พระเจ้าพันธุมราชได้พระราชทานแก่นจันทร์ที่มีค่ามากซึ่งพระราชทานองค์หนึ่งส่งไปถวายแก่พระธิดาองค์ใหญ่ของพระองค์.	พระเจ้าพันธุมราชมีพระราชประสงค์จะประทานบรรณาการนั้นแก่พระราชธิดาทั้งสอง จึงได้ประทานแก่นจันทร์แก่พระธิดาองค์ใหญ่

^๑ อรรถกถาเวสสันดรจริยาฉบับภาษาบาลีอ้างอิงคาถาจำนวน ๓๒ คาถา ไม่ได้อ้างอิง ๒๖ คาถา ส่วนอรรถกถาเวสสันดรจริยาฉบับแปลอ้างอิงคาถาจำนวน ๓๑ คาถา ไม่ได้อ้างอิง ๒๗ คาถา ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ถือตามฉบับภาษาบาลีเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงถือว่าคาถาที่ไม่ได้นำมาอ้างอิง ได้แก่ คาถาที่ ๖๙-๗๒, ๘๘-๑๐๔, ๑๐๗-๑๑๑ ส่วนคาถาที่อรรถกถาเวสสันดรจริยาฉบับแปลไม่ได้อ้างอิง คือคาถาที่ ๖๗ ซึ่งเป็นคาถาแรกของเวสสันดรจริยา ความว่า

ยา เม อโหสิ ชนิกา   ผู้สุสดี นาม ชตติยา
 สวา อตีตาสู ชาตีสู   สกุกุสส มเหสี ปิยาฯ

(อรรถกถาเวสสันดรจริยา: ๑๒๓)

นางกษัตริย์พระนามว่าผู้สุสดีพระชนนีของเรา พระนางเป็นมเหสีของท้าวสักกะในชาติที่ล่วงมาแล้ว

(อรรถกถาเวสสันดรจริยา แปล: ๑๕๓, ๑๖๒)

อรรถกถาเวสสันตรจริยา	อรรถกถาเวสสันตรชาดก
<p>(ไม่กล่าวถึงพระธิดาองค์น้อย)</p> <p>พระธิดาได้เอาแก่นจันทร์นั้นนับดเป็นผง ละเอียดบรรจุลงผอบ</p> <p>เสด็จไปวิหารบูชาพระสรีระของพระศาสดาซึ่งมี ผิวดุจทองคำแล้ว เกลี่ยผงที่เหลือลงในพระ คันธกุฎี ทรงตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ขอให้หม่อมฉันพึงเป็นมารดา ของพระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ในอนาคตเกิด.</p> <p>(อรรถกถาเวสสันตรจริยา แปล: ๑๖๓-๔)</p>	<p>ประทานสุวรรณมาลาแก่พระธิดาองค์เล็ก. ราชธิดาทั้งสองนั้นคิดว่าเราทั้งสองจักไม่นำ บรรณาการนี้มาที่สรีระของเรา เราจักบูชาพระ ศาสดาเท่านั้น ครั้นคิดดังนี้แล้วจึงทูลพระราช ว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ ข้าพระบาททั้งสองจักเอา แก่นจันทร์และสุวรรณมาลาบูชาพระศพ พระเจ้าพันธุมาทรวงสดับดังนั้นก็ประทาน อนุญาตว่า ดีแล้ว</p> <p>ราชธิดาองค์ใหญ่บดแก่นจันทร์ ละเอียดเป็นจรรณบรรจุในผอบทองคำแล้วให้ถือ ไว้ ราชธิดาองค์น้อยให้ทำสุวรรณมาลาเป็น มาลาปิดทรวงบรรจุผอบทองคำแล้วให้ถือไว้ ราชธิดาทั้งสองเสด็จไปสู่มฤคทายวันวิหาร. บรรดาราชธิดาสององค์นั้น องค์ใหญ่บูชาพระ พุทธสรีระซึ่งมีวรรณะดังทองคำของพระศพ ด้วยจรรณแก่นจันทร์ ไปรยปรายจรรณแก่นจันทร์ ที่ยังเหลือในพระคันธกุฎี ได้ทำความปรารถนา ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงเป็น มารดาแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์ใน อนาคตกาล</p> <p>(อรรถกถาเวสสันตรชาดก แปล: ๖๐๒)</p>

แม้อรรถกถาของเวสสันตรจริยาจะมีเนื้อเรื่องใกล้เคียงกับอรรถกถาของเวสสันตรชาดก
แต่ไม่มีโครงสร้างอย่างนิทานชาดก คือ ไม่มีปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสมิทาน คงมีแต่คำอธิบาย
และวิเคราะห์คำศัพท์เช่นเดียวกัน ด้วยเป็นอรรถกถาเหมือนกัน

๒.๓ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเรื่องพระเวสสันดรในพระไตรปิฎก

๒.๓.๑ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเวสสันดรชาดก

มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประกอบด้วยกัณฑ์ต่างๆ ๕ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์สักกบรรพ และกัณฑ์ฉกษัตริย์ เมื่อเปรียบเทียบกับเนื้อเรื่องของเวสสันดรชาดก พบว่า มหาชาติพระราชนิพนธ์มีเนื้อเรื่องตรงกับเวสสันดรชาดกเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะกัณฑ์วนปเวสน์ สักกบรรพและฉกษัตริย์ มีเนื้อเรื่อง รายละเอียดของเรื่อง คำพูดของตัวละคร และลำดับเรื่อง สอดคล้องกับเวสสันดรชาดก มากกว่าที่จะตรงกับเวสสันดรจรียา กล่าวเฉพาะมหาชาติพระราชนิพนธ์ เมื่อเปรียบเทียบกับเวสสันดรชาดก พบข้อแตกต่างกันบางประการ ดังนี้

๒.๓.๑.๑ มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น

มหาชาติพระราชนิพนธ์ ไม่มีเนื้อเรื่องมากกว่าเนื้อเรื่องที่มีอยู่ในเวสสันดรชาดก ยกเว้นเนื้อเรื่องที่อรรถกถาขยายความไปจากเวสสันดรชาดก เมื่อเปรียบเทียบกับมหาชาติพระราชนิพนธ์กับเวสสันดรชาดก พบว่ามีรายละเอียดไม่เหมือนกันหลายประการ ได้แก่ มหาชาติพระราชนิพนธ์มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น ตัดรายละเอียดออก มีรายละเอียดแตกต่างกับเวสสันดรชาดก และบรรยายความแบบรวบรัด แต่ลักษณะที่พบมากอย่างเห็นได้ชัด และเป็นลักษณะที่พบมากที่สุด คือมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น รายละเอียดที่เพิ่มขึ้นมี ๔ ลักษณะ ได้แก่

ก. แสดงเหตุผล

รายละเอียดที่มหาชาติพระราชนิพนธ์มีเพิ่มขึ้นกว่าเวสสันดรชาดก ส่วนหนึ่งเป็นการเพิ่มรายละเอียดที่แสดงความเป็นเหตุเป็นผลแก่เรื่อง เช่น ในกัณฑ์วนปเวสน์ พระเวสสันดรตรัสบอกกษัตริย์เจตราชูฎถึงสาเหตุที่ทำให้ถูกเนรเทศจากพระนคร โดยแสดงเหตุผลอธิบายความคิดของพระเวสสันดรว่า ทรงถือสิทธิ์ในฐานะที่เป็นผู้ครองแผ่นดินว่า ช้างปัจฉิมยามเป็นสมบัติของพระองค์ เป็นราชูปโภคซึ่งเป็นสิทธิ์ขาดแก่พระมหากษัตริย์ และทรงถือเป็นสิทธิ์ที่จะพระราชทานแก่ผู้ใดก็ได้ จึงได้พระราชทานแก่พราหมณ์แคว้นกสิงคราชูฎ ดังแสดงในตารางที่ ๔ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๔: ตารางแสดงการให้รายละเอียดแสดงเหตุผลในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอน
พระเวสสันดรตรัสบอกกษัตริย์เจตราชฎูรถึงสาเหตุที่พระองค์ถูกเนรเทศ
จากพระนคร กัณฑ์วนปเวสน์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
<p>อหิ หิ กุณฺขรํ ททํ แต่ตัวเรานี้เมื่อเป็น พระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในพิภพสี่พิ์ สำคัญว่า ตนมีอิสรียภาพปราบไป ในสิ่งซึ่งคนทั้งปวง เห็นว่าเป็นราชูปโภค จึงได้บำเพ็ญกุศล ทานานุกุศลอย่างใหญ่ ได้ให้พระมหาวิสุทฺธิ เศวตรุกุณฺขร ซึ่งมิคฺงางอนงามนัก และ สรรพวงค์พิมลลักษณะบริบูรณ์ ควรเป็นพาหนะ ทรงองค์นเรนทร์สุรเศรฐษุภษัตริย์ เป็นหัสดีรัตน รู้เกษตรเขตพยุพผล ในกลกิจการยุทธสงคราม เป็นที่ขามของคัศฺตรู เพราะกล้าหาญอยู่เป็นนิจ ดังติดน้ำมัน เป็นช้างสำคัญต้องตำราว่าอุดมดี มีสีแสงงามวว อพยพทั้งปวงจนปลายหาง สรรพวงค์ผ่องผุดสุดสะอาด ขาวเหมือนไกรลาส เทวราชบรรพต มีนามกำหนดว่าช้างปัจจันตค ซึ่งเลื่องชื่อภามากอยู่ทุกประเทศ ทั้งเครื่องสรรพ บริพาหัสดาลังการพิเศษทั้งเศวตวรรราชฉัตร และผู้ปฏิบัติในหนทาง และเครื่องใช้ทุกอย่าง ทุกประการ และหมอบถวายผู้อภิบาลรักษา พระมหाराชพาหนะอรรรควรยาน ยกให้เป็น อูตมทานของเราไปแก่พรหมณ์ทั้งหลาย ซึ่ง เป็นผู้มาแต่เมืองไกลชื่อ กลิงคราชฐ (มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๗-๘)</p>	<p>(ไม่ปรากฏ)</p> <p>เพราะข้าพเจ้าได้ให้พญาเศวตรุกุณฺขร คชาธารอันประเสริฐสุดมีงางอนงามดั่งงอนไถ มี กำลังแกล้วกล้าสามารถ รู้เขตชัยภูมิแห่ง สงครามทั้งปวง อันลาดด้วยผ้ากำพลเหลือง เป็นช้างชั้นมั่น อาจย้ายคัศฺตรูได้ มีงางาม พร้อม ทั้งพัศวาลวิชนี เป็นช้างเผือกขาวผ่องดั่งเขา ไกรลาส พร้อมทั้งเศวตฉัตรและเครื่องปลูกัด ทั้ง หมอบช้างและควาญช้าง เป็นยานอันเลิศ เป็นราช พาหนะ เราได้ให้แก่พรหมณ์ (ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๙๐๒-๔/๓๘๐)</p>

คำที่พระเวสสันดรทรงอธิบายแก่กษัตริย์เจตราชฎูรในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ที่ยกมา
ข้างต้น เมื่อพิจารณาให้ดี จะเห็นว่า พระเวสสันดรทรงวินิจฉัยการกระทำของพระองค์ที่ว่าพระองค์
ทรงถือสิทธิในพระราชาอุปโภคทั้งปวง พระราชทานช้างปัจจันตคแก่พรหมณ์แคว้นกลิงคราชฐ
เป็นเหตุให้ทรงต้องวิบัติจากราชบัลลังก์และต้องโทษเนรเทศมาสู่ป่าหิมพานต์ อย่างไรก็ตาม พระ

เวสสันดรทรงเห็นว่าการบริจาคข้างปัจเจกนั้นเป็นการบำเพ็ญทานอันยิ่งใหญ่ ถือได้ว่าเป็นความจำเป็นสูงสุด หากไม่แล้วพระเวสสันดรก็จะไม่บริจาคข้างปัจเจกนั้น เพราะทรงทราบว่า การกระทำของพระองค์จะกระทบความรู้สึกของประชาชน สะท้อนแนวคิดที่ว่า แม้ผู้ครองแผ่นดินจะมีสิทธิขาดในบ้านเมือง แต่หากมีบางคราวที่การใช้สิทธิของผู้ครองแผ่นดินกระทบต่อประชาชน ผู้ครองแผ่นดินไม่ควรสำคัญตนว่ามีสิทธิ แล้วกระทำการตามความปรารถนาโดยไม่คำนึงถึงประชาชน พึงพิจารณาว่าหากไม่มีความจำเป็นขั้นสูงสุดก็ไม่ควรกระทำ

ส่วนข้อความในมหาชาติพระราชนิพนธ์ ที่ว่า “อหิ หิ กุญชร ทิ แต่ตัวเรานี้เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในพิภพสี่พิ สำคัญว่าตนมีอิสรภาพปราบไป ในสิ่งซึ่งคนทั้งปวงเห็นว่าเป็นราชูปโภค จึงได้บำเพ็ญกุศลทานานุโยคอย่างยิ่ง ได้ให้พระมหาวิสุทธิเศวตรกุญชร” สะท้อนแนวคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์แม้จะทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุด แต่พระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ครองแผ่นดินก็ต้องคำนึงถึงความเห็นของประชาชน กล่าวคือผู้ครองแผ่นดินไม่ควรทำให้ประชาชนได้รับความลำบากในการเลี้ยงชีพ และไม่ควรทำสิ่งที่ฝืนความรู้สึกหรือกระทบกระเทือนความรู้สึกของประชาชน มิเช่นนั้น อาจถือว่าผู้ปกครองแผ่นดินกระทำการไม่ชอบธรรม

แนวความคิดดังกล่าวปรากฏมาแต่โบราณดังที่พระอัยการอาชญาหลวงในกฎหมายตราสามดวงบัญญัติไว้ว่า ห้ามมิให้ผู้มีหน้าที่ดูแลการเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์รุกล้ำที่ดินและเบียดเบียนทรัพย์สินสมบัติของราษฎร มิเช่นนั้นจะต้องได้รับโทษ ดังนี้

มาตราหนึ่ง^๑ พระเจ้าอยู่หัวมีที่เสด็จไปแห่งใดใด ท่านหมี่ให้ขุนมนุนายอนาพชาบาลแลผู้คนบ่าวไพร่ ไปกรรโชกรูกราชบาดบ้าน ถิ่นตระหลาดประสารเรือกสวน เกบเอาเผือกมันอีกสรรพผลแลสรรพสิ่งของเขาสักอันเลย ถ้าผู้ใดหมี่ฟังให้ลงโทษในรางวัลเม็ด มันขุนมนุนายแม่จ้าวแม่นางผู้ใด อยู่ในบริเวณนั้นรู้ด้วย แลหมี่ได้ห้ามปรามว่ากล่าว เปนใจให้บ่าวไพร่เข้าไปทำชมเหงเขาด้วยประการใดใดก็ดี ให้ลงโทษขุนมนุนายแม่จ้าวแม่นางเปนข้อเลม็ดโดยยศศักดิ์ อนึ่งถ้าหมี่รู้เมื่อมันเข้าไปกรรโชกชมเหงเขา เมื่อมันเกบเอาข้าวของๆ เขาสิ่งใดๆ มากก็ดี แลเจ้านายมันรู้เห็นแล้วก็ให้เอาตัวไพร่ฟ้าข้าคนผู้รายนั้นไปถวายแด่พระเจ้าผู้เป็นจ้าว ถ้าเจ้านายมันรู้เห็นแลบังไพร่ฟ้าข้าคนนั้นไว้ หมี่ได้เอามา

^๑ ในที่นี้ “มาตราหนึ่ง” ไม่ได้หมายถึงมาตราแรกของพระอัยการอาชญาหลวง แต่หมายถึงเป็นมาตราหนึ่งในจำนวนมาตราทั้งหมดของพระอัยการฉบับนี้

บั้งคมทูลพระเจ้าอยู่หัว ท่านจะให้ลงโทษทัน แก่ผู้เป็นนายใหญ่ นั้น เสมือน
แกลั้งใช้เขาไปทำ

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒, ๒๕๕๐: ๔๐๕)

บทบัญญัติในกฎหมายตราสามดวงข้างต้นแสดงให้เห็นว่าแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะมี
พระราชอำนาจมาก แต่ก็ทรงระมัดระวังไม่ให้เกิดการใช้พระราชอำนาจทำความเดือดร้อนแก่
ประชาชน โดยที่ตรากฎหมายกำหนดโทษแก่ผู้มีหน้าที่ดูแลการเสด็จพระราชดำเนินที่รูกำลังที่ดิน
และเบียดเบียนทรัพย์สินสมบัติของราษฎร ไม่ว่าจะเข้าราชการฝ่ายหน้าหรือฝ่ายในรวมทั้งไพร่พล
ของข้าราชการไว้อย่างชัดเจน

แนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวด้วยว่า ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอาชญาสิทธิ์แต่ก็คำนึงถึงความรู้สึกและความ
ต้องการของข้าราชการของพระองค์ด้วย ดังปรากฏข้อเท็จจริงมาในประวัติศาสตร์ว่า
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยมีพระราชดำริในประกาศพระบรมราชโองการทรง
อนุญาตให้เจ้าจอมลาออกจากราชการได้และแต่งงานใหม่ได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงแสดงเหตุผลที่มีประกาศอนุญาตว่าพระองค์ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะ “บังคับ” เจ้า
จอมท่านใดให้อยู่รับราชการ หากเจ้าจอมที่ยังไม่มีพระโอรสพระธิดามีความประสงค์จะออกไปอยู่
ข้างนอกหรือมีความประสงค์จะแต่งงานใหม่ ก็ให้ทรงอนุญาตตามความต้องการ ดังความใน
ประกาศพระบรมราชโองการต่อไปนี้

มีพระบรมราชโองการ ให้ประกาศแก่ราชวงศานุวงศ์ และข้าทูลละออง-
ธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยให้ทราบทั่วกันว่า เมื่อครั้งปีชวดชคกนั้น ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ เพื่อให้ทราบมั่นคงตามฉบับเดิม มีเนื้อความว่า

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกาศปฏิญาณไว้เป็น
ความสัตย์ความจริง แก่เจ้าจอมอยู่ท่านชั้นใน ชั้นกลาง ชั้นนอกทั้งปวง เว้นแต่
เจ้าจอมมารดาในพระเจ้าลูกยาเธอ แลหม่อมพนักงานทุกตำแหน่ง แล
เจ้าจอมเอ้าแก่ แลท่านเอ้าแก่ แลนางรำบำเรอทั้งปวงทุกคน ด้วยบัดนี้ไม่ได้
ทรงหวงแหนด่านผู้ใดผู้หนึ่งไว้ในราชการ ด้วยการข่มเหงกักขังดอก
ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงตามสมควรแลเห็นแก่ตระกูลแลความชอบของ
ท่านทั้งปวง จึงทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง พระราชทานเบี้ยหวัดผ้าปี แล
เครื่องยศบรรดาศักดิ์โดยสมควร บัดนี้ท่านทั้งปวง ก็ทำราชการมานาน
แล้ว ใครๆ ไม่สบายจะใคร่กราบถวายบังคมลาออกนอกราชการ ไป
อยู่วังเจ้า บ้านขุนนางบ้านบิดามารดา จะมีลูกมีเมียให้สบายประการใด

ก็อย่าให้กลัวความผิดเลย ให้กราบทูลถวายบังคมลาโดยตรง แล้วก็จะโปรดให้ไปตามปรารถนาโดยสะดวก ไม่กักขังไว้ และไม่ให้มีความผิดแก่ผู้นั้น แลผู้ที่จะเป็นผู้นั้นเลย

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๕๔๘: ๑๘๔)

เรื่องที่เจ้าจอมสามารถลาออกจากราชการนั้นเป็นเรื่องใหม่ ทำให้ไม่มีผู้ใดกล้าลาออก แม้จะมีพระบรมราชานุญาต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงย้ายในประกาศ พระบรมราชโองการข้างต้นว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ที่จะทรงอนุญาตอย่างแท้จริงดังที่ทรงกล่าวไว้ว่า “ประกาศปฏิญาณไว้เป็นความสัตย์ความจริง” จึงมีพระราชานุญาตให้เจ้าจอมลาออกจากราชการฝ่ายในกลับไปอยู่บ้านและแต่งงานใหม่ได้ จะเห็นว่า พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงคำนึงถึงความรู้สึกและความต้องการของข้าราชการฝ่ายในของพระองค์สอดคล้องกับแนวคิดในมหาชาติกัณฑ์วนปเวสน์เป็นอย่างยิ่ง

น่าสังเกตว่า แนวคิดเรื่องผู้ปกครองต้องฟังความคิดเห็นของประชาชนซึ่งปรากฏในมหาชาติพระราชนิพนธ์กัณฑ์วนปเวสน์และแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น สอดคล้องกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เริ่มมีในทวีปยุโรปและอเมริกา การที่พระองค์ทรงติดต่อกับชาวตะวันตกและทรงติดตามความเป็นไปในต่างประเทศ เป็นไปได้มากกว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงทราบว่าบางประเทศในทวีปยุโรปและอเมริกาได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว ดังเช่นประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ปฏิวัติแยกตัวเป็นอิสระจากอังกฤษและมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ (ค.ศ. ๑๗๗๖) และประเทศฝรั่งเศส ปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. ๒๓๓๓ (ค.ศ. ๑๗๙๐) (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, ๒๕๔๖: ๗๕, ๘๓) เป็นต้น การปกครองในระบอบประชาธิปไตยมีลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองแผ่นดินกับประชาชนแตกต่างกับการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยถือว่าอำนาจในการปกครองเป็นของประชาชนและให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนในระดับปัจเจกชนเป็นอย่างมาก (๒๕๔๖: ๗๕-๙๔) เมื่อพระราชโอรส พระญาติและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้ฟังเทศน์มหาชาติจากบทพระราชนิพนธ์ย่อมต้องซึมซับแนวคิดใหม่เกี่ยวกับสิทธิและอำนาจในขอบเขตจำกัดของพระมหากษัตริย์และความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนซึ่งสอดคล้องกับระบอบการปกครองของตะวันตกด้วย

ในกัณฑ์วนปเวสน์ ตอนกษัตริย์เจตราชูทร์ทูลถวายราชสมบัติแด่วันเจตราชูทร์แต่พระเวสสันดร แม้ว่าพระเวสสันดรปฏิเสธและยื่นกรานที่จะไปประทับที่เขาวงกต น่าสังเกตว่าคำพูดที่

แสดงเหตุผลในการไม่รับราชสมบัติของพระเวสสันดรให้มีความสำคัญแก่มติของมหาชนอย่างยิ่ง ดังจะแสดงในตารางที่ ๕ ต่อไปนี้ว่า

ตารางที่ ๕: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอน พระเวสสันดรตอบปฎิเสธไม่รับราชสมบัติในแคว้นเจตราชฎี

มหาชาติพระราชนิพนธ์	เวสสันดรชาดก
<p>น เม อนุโท โธ ท่านทั้งหลายเอ๋ย ความชอบใจและความคิดอ่านการไว้ไม่มีเลย แก่ตัวเรา เหลือจะคิดเอาบ้านเมืองนี้ไว้ในได้ อาณาจักร เราไม่มีความรักเพื่อจะเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เพราะชาวสีวิราชฐูทั้งสิ้นเขา จะติฉินว่ามีโทษโหดร้าย จึงขับหนีให้ย้าย ถิ่นฐานโดยอาการของกษัตริย์ที่ต้องกำจัด จากพระนคร ก็ซึ่งท่านมาคิดฝันผ่อนด้วย อุบายต่างๆ อย่างว่ามานี้ เราจะชี้โดยเหตุให้ ท่านเห็น ว่าการอย่างนั้นย่อมไม่เป็นการอันชอบ โดยแน่แท้ให้ท่านเข้าใจได้</p> <p>เจตปุตตา สุณนถ เม โธ ท่านทั้งหลาย ผู้เป็นใหญ่อันเกิดในเชื้อวงศ์พงศ์เจตราชฐูสืบ มา ท่านจงตรองตรองดีด้วยสติปัญญาแล้ว จงเงี่ย โสติดดับคำเราจะว่านี้</p> <p>เจตา รชฺเช ภีเสจฺยุ ถ้าท่านเจตาทิบดีจะมี ความสโมสโรภีเศกเราให้เป็นใหญ่ในสมบัตติ ยามเมื่อเราต้องพรวดพลัดจากสถานที่ มหากษัตริย์เอกราช เจ้าชนชาติชาวสีพีครั้งนี้ แล้วไซ้ ราชสีพีราชฐูทั้งผู้ใหญ่และไพร่พล ก็จะมีกรรมลมหฤทัยกินแหนงแคลงกลางไป ต่างๆ แก่พวกท่าน เขาจะเห็นไปว่าตัวเรา มาคิดการจะทดแทนแก้แค้นเขาด้วย อาฆาต จะทำให้พินาศอยู่ในเนื้อมือ จึงมาเกลี้ยกล่อมให้ท่านทั้งหลายนับถือยก</p>	<p>ข้าพเจ้าไม่มีความพอใจ ไม่ตกลงใจ เพื่อ จะปกครองราชสมบัติ</p> <p>ท่านเจตบุตรทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจง พึงข้าพเจ้า ผู้ถูกขับไล่จากแคว้นแคว้น</p> <p>ชาวพระนครสีพี ทั้งพลนิกาย และชาว นิคม คงไม่ยินดีที่ชาวเจตราชฐูราชาภิเศกข้าพเจ้า ผู้ถูกขับไปจากแคว้นแคว้น แม้ความไม่เบิกบานใจ พึงมีแก่ท่านทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งข้าพเจ้าเป็น แน่ อนึ่ง ความบาดหมางและความทะเลาะกับ ชาวสีพี ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ ใช่แต่เท่านั้น ความ บาดหมางพึงรุนแรงขึ้น สงครามอันร้ายกาจก็ อาจมีได้ คนเป็นอันมากพึงฆ่าฟันกันเอง เพราะ เหตุแห่งข้าพเจ้าผู้เดียว</p>

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
<p>ตัวเป็นใหญ่ เมืองนี้ก็ใกล้เขตชนแดนกับ แคว้นแคว้นสี่พีราชูสู ประชาชาติสี่พีก็จะมีไว้ใจ ในความไมตรีที่มีมาแต่ก่อน ก็จะก่อการ สงครามเป็นความร้อนแก่อาณาประชาราษฎร์ ทั้งสองฝ่าย จะเป็นอันตรายแก่การไร่นา ค้าขาย ซึ่งเป็นอุบายความสุขของหมู่มนุษย์ นิกร ก็ความเดือดร้อนอันนี้จะมีแก่ชนเป็นอัน มากต้องยากเย็น จะบังเกิดเป็นก็เพราะตัวเราผู้ เดียว เพราะฉะนั้นเราไม่คิดแลเหยียวที่จะ กลับรับราชสมบัติแล้ว จะแสวงหาแต่ความ ผ่องแผ้วในพิสุทธิพรหมจรรย์อันเป็นกุศล</p> <p>ปฏิญาคหิต ยี่ ทินนี้ สิ่งไรท่านได้ให้แก่เรา ผู้เป็นอาคันตุกชน ฤๅสิ่งไรท่านจะคิดจะให้ เป็นศุภผลแก่เรา จึงให้หาฤๅปรึกษาว่าจะคิด อ่านพร้อมยอมยกให้ ทำให้สิ่งทั้งปวงนั้น ก็จง เป็นสมมติว่าเรารับไว้ สัพพสุส อคฺฉิมยํ กตํ พนม ดอกไม้ซึ่งเป็นของควรจะนำมาให้ เพื่อแสดง แกล้งความว่าเป็นผู้กตัญญู รู้อุปการที่ท่านทำ ก็จงสมมติว่า เป็นอันเราทำตอบแทนแก่สิ่งทั้ง ปวง ที่ท่านไม่หวงแหนยอมยกให้นั่นเป็นอันแล้ว กันเถิด</p> <p>อรุทุตฺติ มํ ราชฯ สมเด็จพระเจ้าสุทนต์ บรมนารถราชบิดาผู้ประเสริฐของเรา ผู้ ผ่านเกล้าชาวสี่พี ได้มีพระราชบัญชาลางอาญา แก่เรา ให้ขับไล่เราไปอยู่ในเขาวงกตบรรพต เรา มีความเคารพจะไม่ล่วงพระราชกำหนดนั้น โดยพลัน จะขอไปตามรับสั่ง ขอท่าน ทั้งหลายจงรู้โอกาสที่ควรเราจะหวังเอาเป็นที่อยู่ แล้วจงบอกให้รู้ในบัดนี้ ในพนมไพรที่ไม่มีใคร เป็นเจ้าของครอบครองนั้นไซ้ไร ที่ไหนจะดีควรจะ</p>	<p>สิ่งใดอันท่านทั้งหลายให้แล้ว สิ่งนั้น ทั้งหมดเป็นอันข้าพเจ้ารับไว้แล้ว บรรณาการ เป็นอันท่านทั้งหลายกระทำแล้วทุกอย่าง</p> <p>พระราชาทรงพิโรธข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะไป ยังเขาวงกต ขอท่านทั้งหลายจงให้ข้าพเจ้าทราบ โอกาสเป็นที่อยู่ในป่านั้นเถิด</p> <p>(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๙๑ ๕-๙/๓๘๑-๒)</p>

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
เป็นที่อยู่ของเราได้ ถ้าท่านรู้อยู่ก็จงบอกแก่เรา ให้แจ้งใจในกาลบัดนี้เถิด (มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสร์: ๑๑-๓)	

ความตอนดังกล่าว ในเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรให้เหตุผลที่ไม่ทรงรับราชสมบัติไว้ว่า พระเวสสันดรเกรงว่าชาวสีพีจะไม่พอใจหากพระองค์รับราชสมบัติในแคว้นเจตราชฎร์และในที่สุดจะทำให้เกิดสงครามระหว่างแคว้นสีพีกับแคว้นเจตราชฎร์ ประชาชนทั้ง ๒ แคว้นจะได้รับความเดือดร้อนเพราะพระองค์ผู้เดียวเป็นต้นเหตุ ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่เพียงรักษาเนื้อความของเวสสันดรชาดกไว้อย่างครบถ้วน แต่ได้ทรงเพิ่มเติมรายละเอียดประกอบเวสสันดรชาดกไว้อีกว่า พระเวสสันดรเห็นว่าเป็นเรื่องไม่ถูกต้องที่พระองค์จะรับราชสมบัติในแคว้นเจตราชฎร์ เนื่องจากชาวสีพีคิดว่าพระเวสสันดรทำผิดต่อบ้านเมืองจึงเนรเทศพระองค์ออกจากแคว้นสีพี พระเวสสันดรจึงอยู่ในฐานะที่ประชาชนไม่ไว้ใจให้ปกครองบ้านเมืองต่อไปอีก และพระเวสสันดรอาจเป็นต้นเหตุให้ประชาชน ๒ แคว้นต้องทำสงครามกันเพราะชาวสีพีจะระแวงว่าพระเวสสันดรจะแก้แค้นชาวสีพี

จากตัวอย่างข้างต้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรักษาเนื้อเรื่องตามเวสสันดรชาดกไว้ทั้งหมดและเพิ่มเติมรายละเอียดสนับสนุนเวสสันดรชาดก สะท้อนให้เห็นว่าความคิดเรื่องความเห็นร่วมกันของประชาชนหรือมติมหาชนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ดังเช่นในเวสสันดรชาดก มติของมหาชนสามารถเปลี่ยนแปลงตัวผู้ปกครองแผ่นดินได้ ดังนั้น ผู้ปกครองบ้านเมืองจะละเลยความเห็นของประชาชนไม่ได้ การที่เวสสันดรชาดกแสดงให้เห็นว่ามติของมหาชนเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการกำหนดทิศทางการปกครองของบ้านเมือง สอดคล้องอย่างยิ่งกับหลักการประชาธิปไตยของตะวันตกที่มีหลักว่าอำนาจในการปกครองบ้านเมืองเป็นของประชาชน เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องมติมหาชนผ่านพระราชนิพนธ์มหาชาติซึ่งมีที่มาจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ย่อมทำให้ผู้ฟังเทศน์หรือผู้อ่านบทพระราชนิพนธ์เรื่องมหาชาติรับรู้ว่าการเรื่องมติมหาชนมีมาแต่โบราณกาล และคำสอนของพระพุทธศาสนายอมรับหลักการดังกล่าว หลักการมติมหาชนดังกล่าวจึงไม่ขัดกับแนวคิดทางการปกครองของไทยและเข้าได้กับความคิดทางการปกครองซึ่งกำลังเฟื่องฟูอยู่ในยุโรปตะวันตกซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจอยู่ในสมัยนั้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำทางออกในกรณีที่เกิดปัญหาในทางการเมืองการปกครองแก่ผู้ที่เป็นผู้ปกครองแผ่นดินผ่านมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ด้วย กล่าวคือ

ความตอนพระเวสสันดรปฏิเสศไม่รับราชสมบัติในแคว้นเจตตราษฎร์ ในเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรต้องการที่จะเสด็จไปประทับที่เขาวงกตและผนวชเป็นดาบส^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เพียงทรงดำเนินเรื่องตามเวสสันดรชาดกเท่านั้น แต่ยังทรงเน้นอย่างชัดเจนยิ่งกว่าในเวสสันดรชาดกว่าพระเวสสันดรประสงค์ที่จะผนวชเพื่อแสวงหาความสงบ ดังข้อความในมหาชาติพระราชนิพนธ์ว่า **“เพราะฉะนั้นเราไม่คิดแลเหลียวที่จะกลับรับราชสมบัติแล้ว จะแสวงหาแต่ความผ่องแผ้วในพิสุทธิพรหมจรรย์อันเป็นกุศล”**

วิธีการออกบวชเพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าอันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางการเมือง เป็นวิธีการที่ได้รับการยอมรับในสังคมไทยมาช้านาน แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเคยผนวชอยู่เป็นเวลาหลายปีตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การออกบวชเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งทางการเมืองนับเป็นวิธีประนีประนอมทางการเมืองที่ดีเลิศในสังคมไทยสมัยก่อน

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ กัณฑ์วนปเวสน์ที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีข้อความอีกตอนหนึ่งคือ **“อวรอุทฺธิ มํ ราชา สมเด็จพระเจ้าสุทนต์ยบรมนารถราชบิดาผู้ประเสริฐของเรา ผู้ผ่านเกล้าชาวสีพี ได้มีพระราชบัญชาลวงอาณาแก่เรา ให้ขับไล่เราไปอยู่ในเขาวงกตบรรพต เรามีความเคารพจะไม่ลวงพระราชกำหนดนั้นโดยพลัน จะขอไปตามรับสั่ง”** ข้อความนี้เป็นคำพูดของพระเวสสันดรที่ยืนยันว่าพระเวสสันดรจะปฏิบัติตามคำสั่งเนรเทศของพระเจ้ากรุงสุทนต์อย่างเคร่งครัด สะท้อนแนวคิดว่าการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น อำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมืองเป็นของผู้ปกครองบ้านเมืองแต่เพียงผู้เดียว และบทบาทหน้าที่ของผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องเคารพเชื่อฟังผู้ปกครองแผ่นดินด้วยความรู้กตัญญู ดังนั้น พระเวสสันดรเมื่ออยู่ในฐานะเป็นผู้อยู่ใต้ปกครองของพระเจ้ากรุงสุทนต์ก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงสุทนต์ด้วยความเคารพ และไม่ละเมิดคำสั่งซึ่งจะถือเป็นการลวงพระราชอำนาจของพระเจ้ากรุงสุทนต์ แต่ในขณะเดียวกัน พระเวสสันดรก็ไม่ยอมรับราชสมบัติในแคว้นเจตตราษฎร์และยินยอมไปอยู่ป่าตามคำสั่งของพระเจ้ากรุงสุทนต์ที่ทรงสั่งตามมติของชาวสีพี สาระสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสื่อไว้ในตอนนี้ คือ หากจำเป็นต้องเลือกระหว่างการเป็นผู้ปกครองแผ่นดินกับความสงบสุขของประชาชนและบ้านเมืองแล้ว ควรจะเลือกความสงบสุขของประชาชนและบ้านเมืองมากกว่า

^๑ การออกจากเรือนเพื่อเข้าป่าและบวชเป็นดาบสเป็นไปตามหลักการเปลี่ยนอาศรมจากคฤหัสถ์เป็นวานปรสิทธ์ตามหลักอาศรม ๔ ของฮินดูที่ประกอบด้วย พรหมจารี คฤหัสถ์ วานปรสิทธ์ สันนยาสิน (Basham, 1967: 158-9)

การเพิ่มรายละเอียดแบบให้เหตุผลพบมากที่สุดในมหาชาติพระราชนิพนธ์กัณฑ์
วนปเวสน์ ในกัณฑ์อื่นๆ ก็พบบ้าง ยกเว้นกัณฑ์ฉกษัตริย์^๑ ได้แก่ตอนต่างๆ ดังนี้

กัณฑ์วนปเวสน์

ตอนชาวเมืองเจตราชฎีเห็นพระนางมัทรี

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีทูลถามพระเวสสันดร

ตอนพระเวสสันดรตรัสบอกกษัตริย์เจตราชฎีถึงสาเหตุที่พระองค์ถูกเนรเทศจาก
พระนคร (แสดงแล้วในตัวอย่าง)

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีทูลเชิญพระเวสสันดรครองราชสมบัติในแคว้นเจตราชฎี

ตอนพระเวสสันดรปฏิเสธไม่รับราชสมบัติในแคว้นเจตราชฎี

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีรู้สึกอาลัยที่พระเวสสันดรจะเสด็จไปเขาวงกต

กัณฑ์จุลพน

ตอนชุกเสนอจะแบ่งเสียบึงให้พรานเจตบุตร

กัณฑ์มหาพน

ตอนชุกชกมีปฏิสันถารกับพระอัชุตฤาษี

กัณฑ์สักกบรรพ

ตอนพระเวสสันดรมีปฏิสันถารกับพราหมณ์แปลง

ตอนท้าวสักกะอนุโมทนानุตรทานและทวารทาน

ตอนพระเวสสันดรขอพรท้าวสักกะ

ข. อธิบายเพื่อให้ความรู้ในด้านต่างๆ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อธิบายความรู้ที่เป็นประโยชน์และหาศึกษาได้
ยากยิ่งไว้มากมายในมหาชาติพระราชนิพนธ์ เช่น อธิบายความรู้ทางภูมิศาสตร์ ความรู้ทาง
พฤกษศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างทรงเรขาคณิตตามแบบที่คิดร่างไว้ ความรู้ใน
การรักษาความปลอดภัยในชีวิต เป็นต้น โดยจะทรงอธิบายอย่างละเอียดและใช้ถ้อยคำที่เข้าใจ

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติกัณฑ์ฉกษัตริย์ไว้ไม่จบกัณฑ์ เนื่องจาก
สิ้นรัชกาลเสียก่อน

ง่าย ดังเช่นเมื่อทรงอธิบายความรู้ทางภูมิศาสตร์เกี่ยวกับการเกิดต้นน้ำในป่าว่า ความชื้นหรือไอน้ำทำให้เกิดเมฆ แล้วจึงเกิดเป็นหยดน้ำรวมตัวกันเป็นทางน้ำเล็กใหญ่ ไหลไปรวมกันเป็นแม่น้ำ ดังนี้

คนตุวา คิริวิทุคคานิ ขอเชิญพระองค์เสด็จไคลคลาคลาศจากป่านั้นไป
ข้ามทางกันดารสถานใหญ่ๆ ที่จะเดินไปได้ด้วยยาก ในทางซอกเขาถ้ำเนา
เนินเป็นที่เขิน และกลางแห่งเป็นท่ารับเป็นทางน้ำที่ซึมซาบอาบไหลมาแต่
ยอดภูผาอันเย็นชุ่มอยู่เป็นนิจ มีเมฆเข้าเกาะติดให้เกิดน้ำ ซึ่งเป็นอาย
ละอองมาแต่อากาศ ก่อวาริให้เอิบอาบซาบไปในที่ลาด แล้วก็เลื่อนลง
ยังที่ลุ่มแล้วก็คุ่มกันเป็นกระแสน้อยใหญ่ไหลไปเป็นพูและลำรางต่างๆ
กระทั่งถึงลำธารและห้วยละหานอันใหญ่ ไหลหลังไปเป็นเค้าของ
แม่น้ำนที่ทั้งหลาย

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๙)

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างที่ทรงอธิบายความรู้ในด้านอื่นๆ อีกดังเช่น

ความรู้ทางพฤกษศาสตร์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของเถา
ยางทรายว่าเป็นไม้เลื้อย บางครั้งเถายางทรายจะเลื้อยขึ้นคลุมต้นไม้ใหญ่จนทำให้ต้นไม้ใหญ่ตาย
ได้ ดังนี้

ไม้งอกงามในเขานั้น แต่ล้วนพรรณพวกตะแบก งอกซอกแซกกับ
หูกวางอยู่ในระหว่างหมู่ตะเคียน ที่พื้นเตียนมีหมู้ง แต่เวายังมีหมู่สะคร้อแซม
กลางต้นแนมด้วยเครือเขาเถายางทรายกลับกลายขึ้นเลื้อยคลุม เป็น
พุ่มๆ ปกต้นไม้ไว้จนใบงอกออกไม่ได้ ต้นไม้ใหญ่ก็ผุโคนล้มไป

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๓-๔)

ความรู้เกี่ยวกับการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างทรงเรขาคณิตตามแบบที่คิดสร้างไว้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายสระโบกขรณีที่เป็นสระสี่เหลี่ยม โดย
ทรงเปรียบเทียบกับวิธีการก่อสร้างสระรูปทรงสี่เหลี่ยมที่จะต้องมีการวางแผนผังการก่อสร้างและ
ตีเส้นวัดให้แต่ละด้านเท่ากันทุกด้านเสียก่อนจึงสร้างได้ ดังนี้

ที่นั่นมีสำคัญควรกำหนดด้วยจตุรัสโบกขรณี สระนั้นมีต้นไม้กุ่มงอกคุ่ม
กับไม้รูกฟ้า ฤกลางพวกเรียกว่าไม้ไทรย่อย งอกอยู่รอบขอบสระศรี สระนั้นมี

หม่อมเจ้าชาติประหลาดๆ หลายอย่างต่างๆ กัน มีทางทำลงในด้านนั้นๆ ก็ลง
ง่าย มีตาน้ำซึมมาแต่ทิศทั้งหลายต่างๆ ลงยังสระนั้นให้มีวารีมามากอยู่เป็นนิ
สระนั้นดูเหมือนมีขนไปคืดกะแค้นที่ตีเส้นเทียบ ให้เรียบเป็นจตุรัส
เสมอกันแล้วขุดไว้

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๙-๒๐)

ความรู้ในการรักษาความปลอดภัยในชีวิต

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายวิธีการรักษาความปลอดภัยในการ
ข้ามลำน้ำว่าควรข้ามในที่ที่น้ำตื้น แต่หากจำเป็นต้องข้ามในที่ที่น้ำลึกก็ให้น้ำหนักเบาผูก
กันโดยลักษณะเป็นแพ แล้วใช้ไม้ค้ำถ่อข้ามลำน้ำไป ดังนี้

เมื่อเสวยทรงสำราญในที่นั้นเสร็จแล้วเสด็จไป จงหาทางหาดต้น
ในภาคพื้นเขตมดินที่ ลางแห่งมีเป็นที่พอจะลุยข้ามไปได้ ฤจะผูกพวง
ด้วยกิ่งไม้ที่เบา ลอยน้ำทำเป็นพาหนะและเอาไม้ค้ำข้ามที่ลิกไป เมื่อถึง
ฝั่งนั้นแล้วเชิญเสด็จเลาะลำเนาไพรไปข้างอุดรทิศ

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๖)

นอกจากนี้ยังได้ทรงอธิบายและตีความความหมายของคำและข้อความในคาถาภาษา
บาลีซึ่งแปลและตีความยากไว้หลายแห่ง เช่น ในกัณฑ์สักกบรรพ ทรงอธิบายข้อความ “เย ทิพฺพา เย
จ มนุสฺสา” ซึ่งเป็นข้อความตอนท้ายของคาถาต่อไปนี้

เตสํ สงฺกปฺปมณฺเฑาย

เทวินฺโท เอตทพฺรูว

สพฺเพ ชิตา เต ปจฺจุหา

เย ทิพฺพา เย จ มนุสฺสา

(ชุ.ชา. ๒๘/๑๒๑๐/๔๓๕)^๑

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายข้อความภาษาบาลี “เย ทิพฺพา เย จ
มนุสฺสา” ซึ่งเป็นวรรคสุดท้ายของคาถาข้างต้นไว้ในกัณฑ์สักกบรรพดังนี้

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทยแปลคาถาดังกล่าว ว่า

ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบชัดซึ่งความดำริของสองกษัตริย์แล้วจึงตรัสชมดังนี้ว่า อันว่า
ข้าศึกทั้งมวลล้วนเป็นของทิพย์ (อันห้ามเสียซึ่งทิพสมบัติ) และเป็นของมนุษย์ (อันห้ามเสียซึ่ง
มนุษย์สมบัติ) พระองค์ทรงชนะได้แล้ว

(ชุ.ชา. แปล ๒๘/๓๓๐๔/๔๒๙)

เย ทิพพา คือ เหล่าใดเล่าจะเข้าขัดสมบัติทิพยทางสวรรค์อันควรได้ในอนาคตชาติภพหน้า **นัยหนึ่งคือเหล่าใดเล่าเป็นมารกายิกเทพยดาด้วยปาปจิต จักคิดมาดลใจทำให้เป็นไปต่างๆ เสื่อมเสียข้างทางกุศลบริสุทธิ** เย จ มานุสา อนึ่ง เหล่าใดเล่าเข้าขวางขัดสมบัติซึ่งควรจะได้ในโลกของมนุษย์นี้ **ถ้านัยหนึ่งเหล่าใดเล่าเป็นคน ฤาเป็นผีมีใจบาปหยาบช้ำ ฤษยาบุคคลที่จะบำเพ็ญการกุศล แล้วจะมาก่อเหตุให้ร้อนรนด้วยข้าศึกพิเศษ คือกองกิเลสปาปกรรมซึ่งจะชักนำไปให้เสื่อมการกุศล ก็กิเลสเครื่องร้อนรนเรรวนป่วนปั่นไปข้างบาปและศัตรูผู้หยามหยาบต่างๆ** เหมือนอย่างว่ามานั้นไซ้รู้ ท่านผู้เจริญมีชัยชำนะได้ทั้งสิ้น

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๗๕)

ตัวอย่างข้างต้น มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ให้คำอธิบายความหมายของสิ่งที่จะขัดขวางสมบัติทิพย์ว่าได้แก่เทวดาที่มีความประพฤติเป็นมาร และสิ่งที่จะขัดขวางสมบัติมนุษย์ว่าหมายถึงมนุษย์หรืออมนุษย์ที่ริษยาผู้ทำความดีแล้วหาทางกลั่นแกล้ง รวมถึงกิเลสของมนุษย์ที่จะชักพาให้มนุษย์ทำความชั่ว

การอธิบายอย่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติในตอนนี้เป็นวิธีการแบบเดียวกับที่พระอรรถกถาจารย์เขียนอรรถกถา ตามโครงสร้างนิทานชาดกเรียกสั้นๆว่า **ไวยากรณ์** ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการอธิบายภาษาและคำศัพท์ คำศัพท์บางคำทรงอธิบายกว้างขวาง ขยายไปสู่ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคำศัพท์ที่ทรงกำลังอธิบาย เฉพาะตอนที่ยกมาแสดงตัวอย่างนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายละเอียดกว่าอรรถกถาเวสสันดรชาดกเสียอีก เปรียบเทียบกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกตอนเดียวกันดังนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปจจุหา** ได้แก่ ข้าศึก. บทว่า **ทิพพา** ได้แก่ ห้ามเสียซึ่งทิพยสมบัติ. บทว่า **มานุสา** ได้แก่ ห้ามเสียซึ่งมนุษย์สมบัติ. แต่อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า บทว่า **เต** ได้แก่ ธรรมคือความตระหนี่, ความตระหนี่ทุกอย่างนั้น อันพระมหาสัตว์ผู้ประทานโอรสธิดาและมเหสี ทรงชำนะแล้ว เพราะเหตุนี้ ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสว่า **สพฺเพชิตา เต ปจจุหา** ดังนี้.

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๗-๘)

นอกจากอธิบายคำศัพท์ในเวสสันดรชาดกแล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงอธิบายคำศัพท์ในอรรถกถาของเวสสันดรชาดกจำนวนมากด้วย ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อ ๒.๔.๑.๒ และในหัวข้อ ๔.๑.๒ ต่อไป

ค. พรรณนารายละเอียดเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น

การพรรณนารายละเอียดและให้ภาพชัดเจนนั้น เป็นวิธีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้น้อยมาก ดังตัวอย่างตอนที่กษัตริย์เจตราชฎ์ทูลหนทางไปยังเขาวงกต และพรรณนาแม่น้ำเกตุมดีว่าเป็นสถานที่ที่ปราศจากสัตว์ร้าย อีกทั้งมีกรวดหินสวยงามหลายชนิดเปรียบเทียบกับเวสสันดรชาดกในตารางที่ ๕ ดังนี้

ตารางที่ ๕ข: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนกษัตริย์เจตราชฎ์พรรณนาแม่น้ำเกตุมดี

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
<p>พระองค์จะได้ทอดพระเนตรเห็นถิ่นที่มีน้ำควรเป็นที่ยินดี คือแม่น้ำชื่อว่าเกตุมดีที่มีกระแสน้ำลึกไหลมาแต่ท้องภูผาเป็นเดิมเกิดเป็นแม่น้ำอันล้ำเลิศอาภะเกียรติยศด้วยหมู่มัจฉาชาติใหญ่ๆ หลายเหล่าหลายพรรณทางจะขึ้นท่าที่จะลงแม่น้ำนั้นก็เป็ทางอันง่ายอันสะดวก ไม่เป็นที่ขึ้นยากลงยาก ถึงมีน้ำมาก ลางแห่งก็เป็นที่จะข้ามได้ ตตุถ นุหาตุวา ปิตวา จ ขอเชิญเสด็จพระองค์สรงและเสวย น้ำที่เย็นและใสในแม่น้ำนั้นให้สำราญ และโปรดให้สองพระราชกุมารขึ้นชมยินดี ด้วยทรงเล่นในถิ่นที่มีน้ำตื้น พื้นหาดทรายที่สะอาดปราศจากอันตราย แต่สัตว์ร้าย อสรพิศม์และมัจฉาชาติ และมีเมื่อดกรวด ประกอบด้วยสีสนพรรณประหลาดต่าง ๆ บ้างเหลืองบ้างแดง มีสีแสงเป็นแก้วโมรามหาชาติขนาดสวาดิประเสริฐสี่ เขียวขจีเจือจางกัน</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๑๖-๗)</p>	<p>ถัดนั้นไป จักได้ทรงเห็นแม่น้ำอันมีนามว่าเกตุมดีเป็นแม่น้ำลึก ไหลมาจากชอกเขา</p> <p>เกลื่อนกล่นไปด้วยฝูงปลาหลากหลาย มีทำน้ำราบเรียบตมมีน้ำมาก พระองค์จะได้สงสนานและเสวยในแม่น้ำนั้น ปลูกปลอบพระราชโอรสและพระราชธิดาให้สำราญพระทัย</p> <p>(จุ.ชา.แปล ๒๘/๒๙๒๔-๕/๓๘๒)</p>

จากตัวอย่าง ในเวสสันดรชาดก กษัตริย์เจตราชฎีร์กล่าวว่าเมื่อพระเวสสันดรเสด็จถึงแม่น้ำเกตุมดี พระเวสสันดรจะได้ทรงปลุกปลอบพระราชโอรสและพระราชธิดาให้สำราญพระทัย มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พรรณนาขยายความให้เห็นภาพความน่ารื่นรมย์ของแม่น้ำเกตุมดีว่าไม่เพียงเป็นสถานที่ที่มีน้ำใสเย็นและมีหาดทรายราบเรียบ แต่ยังปลอดภัยจากอสรพิษและปลาที่ดุร้าย อีกทั้งสวยงามด้วยมีเมื่อดกรวดสีสังดงามราวกับแก้วมณีมีค่ามากมาย

การพรรณนารายละเอียดเพื่อให้เห็นภาพชัดเจน พบในตอนต่างๆ ดังนี้

กัณฑ์วนปเวสน์

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีร์ทูลหนทางที่จะไปยังเขาวงกตพร้อมทั้งแนะนำสถานที่สร้างบรรณศาลา

กัณฑ์จุลพน

ตอนพราณเจตบุตรพรรณนาหมูนกที่อยู่ในเขาอัญชันคีรี

กัณฑ์มหาพน

ตอนพระอัจจุตฤาษีพรรณนาเขาคันธมาทน์ซึ่งเป็นภูเขาศิลา

ตอนพระอัจจุตฤาษีพรรณนาหมูนกในเขาอัญชันคีรี

กัณฑ์สักกบรรพ

ไม่ปรากฏ^๑

กัณฑ์ฉกษัตริย์

ไม่ปรากฏ^๒

ง. กล่าวหาความเหตุการณ์ในกัณฑ์ที่ลำดับอยู่ก่อนหน้า

วิธีเพิ่มเติมรายละเอียดในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ อีกประการหนึ่ง ได้แก่ การอ้างถึงความในเวสสันดรชาดกกัณฑ์อื่น เช่น กัณฑ์วนปเวสน์ ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร

^๑ มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กัณฑ์สักกบรรพไม่มีการพรรณนารายละเอียดเพื่อให้เห็นภาพชัดเจน แต่มีการอธิบายเพื่อให้ความรู้จำนวนมาก

^๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติกัณฑ์ฉกษัตริย์ไว้ไม่จบกัณฑ์

แคว้นเจตราชฎูร์ ความตออดังกล่าว เวสสันดรชาดกกล่าวเนื้อความไว้ว่าย่นย่อว่าสี่กษัตริย์เสด็จดำเนินด้วยพระบาทมาจนถึงกรุงมาตุลนครแคว้นเจตราชฎูร์ แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์เพิ่มเติมรายละเอียดโดยกล่าวให้ความถึงเหตุการณ์ในทานกัณฑ์ที่พระเจ้ากรุงสญชัยมีคำสั่งให้เนรเทศพระเวสสันดรออกจากแคว้นสี่พี เมื่อเปรียบเทียบกับเวสสันดรชาดกจะเห็นว่า มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีรายละเอียดมากกว่า ดังแสดงในตารางที่ ๖ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๖: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎูร์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
<p>ภิกขเว ดูรานะ พระภิกษุในสาวกสงฆ์ ผู้มีโสดดำรงตราบดับชาติกเทศนาคือ เต จตุตธาโรชตติยา อันว่ากษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ ซึ่งเสด็จมาโดยประสงค์จะไปเขาวงกฏบรรพตกำหนดตามถ้อยคำบัพพาชนิยกรรม ซึ่งต้องแต่สมเด็จพระเจ้ากรุงสญไชยตรัสบังคับ ให้นิเทศพระเวสสันดรราชเจ้าจำพระหทัยไปอยู่ตามความผิดนั้น เสด็จจรจรลด้วยพระบาทลีลาศในทางไกล จนได้ถึงเจตราชฎูร์ซึ่งเป็นมนุสสาวาสอันมั่งคั่ง อิทูมิ ผิดเป็นชนบทใหญ่ได้ตั้งมั่นคง ควรเห็นเป็นที่สมประสงค์สิ่งต่างๆ ทุกอย่างทุกประการ เบิกบานบริบูรณ์ด้วยสรรพสมบัติ มีมัจฉมังสาหารสุราบานมากมาย</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๕)</p>	<p>กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์นั้น ทรงดำเนินสินมรรคายืดยาว เสด็จถึงเจตราชฎูร์ อันเป็นชนบทเจริญมั่งคั่ง มีมั่งสะและข้าวดี ๆ เป็นอันมาก</p> <p>(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๘๙๖/๓๗๙)</p>

จากตัวอย่างข้างต้น มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ขยายความเนื้อเรื่องตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนครแคว้นเจตราชฎูร์ในลักษณะที่แสดงสาเหตุที่สี่กษัตริย์ต้องเสด็จจากบ้านเมืองมาจนถึงแคว้นเจตราชฎูร์ว่าเป็นด้วยพระเวสสันดรต้องโทษเนรเทศจากพระนคร ทำให้ความที่กล่าวไว้เพียงย่นย่อในเวสสันดรชาดกมีใจความสมบูรณ์ในตัวเองยิ่งขึ้น

อีกตอนหนึ่งในกัณฑ์เดียวกัน คือ ตอนกษัตริย์เจตราชฎูร์เสนอว่าจะไปทูลขอพระราชทานอภัยโทษจากพระเจ้ากรุงสุโขทัยแทนพระเวสสันดร ในเวสสันดรชาดก กษัตริย์เจตราชฎูร์จะไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสุโขทัยทูลขอพระราชทานอภัยโทษ แต่พระเวสสันดรห้ามกษัตริย์เจตราชฎูร์ โดยให้เหตุผลว่าพระเจ้ากรุงสุโขทัยไม่มีอิสระที่จะตัดสินพระทัยพระราชทานอภัยโทษให้พระเวสสันดร มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้ขยายความเหตุผลของพระเวสสันดรโดยอ้างถึงเหตุการณ์ในกัณฑ์นิมพานต์ที่ชาวสี่พี่กล่าวโทษพระเวสสันดรและขอให้พระเจ้ากรุงสุโขทัยเนรเทศพระเวสสันดรออกจากแคว้นสี่พี่มาประกอบ ดังแสดงในตารางเปรียบเทียบที่ ๗ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๗: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนกษัตริย์เจตราชฎูร์เสนอว่าจะไปทูลขอพระราชทานอภัยโทษจากพระเจ้ากรุงสุโขทัยแทนพระเวสสันดร

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
<p>มา โว รุจิตถ คมนโ โอิ ท่านทั้งหลายเอ๋ย ขอท่านจงอย่ามีความชอบใจในการที่จะไปทูลเหตุผลอันเป็นคำมูลแต่สมเด็จพระชนกนารถ เจ้ากรุงสี่พี่ราชให้คลายหายพระพิโรธแก่เราเลย โอิ ท่านทั้งหลายเอ๋ย สมเด็จพระเจ้าสุโขทัย มหานคราธิราช ก็ไม่มีอิสรภาพอำนาจในการเรื่องนี้ อัจจุคคตา หิ วิสิโย เพราะชนชาวสี่พี่มีความกำเริบเสิบสานเป็นการใหญ่พร้อมใจกัน ทั้งพหลพลหลายพันภายในพระมหานครโรดม และชาวคามนิคมชนบทร้องอุปกาศ ขอให้ท่านถอดเราจากยศอำนาจนิรเทศจากเขตขัณฑ์ ถ้าพระองค์จะมีทรงบังคับตั้งนั้นก็ไม่ได้ เพราะเขาว่าทำทายว่าจะทำอันตรายแก่ท่านให้บรมนารถราชบิดาด้วย ถ้าพระองค์ยังทรงช่วยข้างตัวเรา ไม่ขับเสียตามเขาหวัง แล้วจะยังให้อยู่ในพระนครท่านให้ก็จะได้เดือดร้อนเพราะตัวเรา เพราะไม่ตามใจเขานั้นแล</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๙-๑๐)</p>	<p>การไปเฝ้าพระเจ้าสี่พี่ราช เพื่อทูลขอให้พระองค์ทรงทราบว่าเราไม่มีโทษ ท่านทั้งหลายอย่าชอบใจเลย ในเรื่องนั้นแม้พระราชาก็ไม่ทรงเป็นอิสระ</p> <p>เพราะถ้าชาวนครสี่พี่ทั้งพลนิกาย และชาวนิคมนิกรรหเคื่องแล้ว ก็ปรารถนาจะกำจัดพระราชาเสีย เพราะเหตุแห่งข้าพเจ้า</p> <p>(ฐ.ชา.แปล ๒๘/๒๙๑๑-๒/๓๘๑)</p>

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พระเวสสันดรให้เหตุผลโดยอ้างความในกัณฑ์หิมพานต์ว่า ชาวเมืองสีพีจำนวนมากได้รวมตัวกันขอให้พระเจ้ากรุงสญชัยถอดพระเวสสันดรออกจากความเป็น พระราชาผู้ปกครองแคว้นสีพี และให้เนรเทศพระเวสสันดรออกจากแคว้นสีพี หากพระเจ้ากรุง สญชัยไม่ทำตาม ชาวสีพีจะทำอันตรายพระเจ้ากรุงสญชัย ดังนั้น พระเวสสันดรจึงห้ามกษัตริย์ เจตราชฎูร์ไม่ให้ไปขอพระราชทานอภัยโทษแทนพระเวสสันดร มิเช่นนั้น พระเจ้ากรุงสญชัยอาจ ได้รับอันตรายจากชาวสีพี

ผลจากการที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กัณฑ์วนปเวสน์ให้ความสำคัญในกัณฑ์หิมพานต์และ ทานกัณฑ์ ทำให้เนื้อความในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กัณฑ์วนปเวสน์ ตอนพระเวสสันดรปฏิเสศ กษัตริย์เจตราชฎูร์มีเหตุผลสมบูรณ์ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นไปในมหาชาติกัณฑ์ที่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ได้เป็นอย่างดี

การเพิ่มเติมรายละเอียดทั้ง ๔ ลักษณะ การเพิ่มรายละเอียดแบบอธิบายเพื่อให้ความรู้ พบจำนวนมากที่สุดและพบในทุกๆ กัณฑ์ รายละเอียดในลักษณะแสดงเหตุผลพบมารองลงมา โดยพบมากที่สุดในกัณฑ์วนปเวสน์ ส่วนการเพิ่มเติมรายละเอียดในลักษณะพรรณนาและการ ให้ความสำคัญเหตุการณ์ในกัณฑ์ที่ลำดับอยู่ก่อนพบน้อยที่สุด

๒.๓.๑.๒ ตัดรายละเอียดออกไป

แม้เนื้อเรื่องส่วนใหญ่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ จะตรงกับเวสสันดรชาดก แต่เมื่อ พิจารณารายละเอียดแล้ว พบว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้ตัดความบรรยายบางความซึ่งเป็น รายละเอียดเล็กน้อยในเวสสันดรชาดกออก ดังเช่น ความในกัณฑ์วนปเวสน์ที่เป็นคำพูดของ กษัตริย์เจตราชฎูร์ที่เสนอจะถวายสิ่งที่พระเวสสันดรต้องพระประสงค์ และความในกัณฑ์สักรพรรพ ที่เป็นคำกล่าวของพระพุทธเจ้ากล่าวเปรียบเทียบกับความรักที่พระเวสสันดรมีต่อพระโอรสธิดา รวมทั้งพระชายากับพระโพธิญาณ

ในกัณฑ์วนปเวสน์ หลังจากพระเวสสันดรตรัสบอกสาเหตุที่พระองค์ถูกเนรเทศมาจาก แคว้นสีพีแก่กษัตริย์เจตราชฎูร์ กษัตริย์เจตราชฎูร์ก็ขอให้พระเวสสันดรตรัสบอกสิ่งที่พระเวสสันดร ประสงค์ หากพึงมีในแคว้นเจตราชฎูร์ กษัตริย์เจตราชฎูร์จะนำมาถวาย แต่พระเวสสันดรมิได้มี พระประสงค์สิ่งใด ความตอนนี้อยู่ไม่ปรากฏในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ปรากฏแต่เฉพาะใน เวสสันดรชาดกดังนี้

ข้าแต่พระมหाराชา พระองค์เสด็จมาดีแล้ว พระองค์มิได้เสด็จมาร้าย
เลย พระองค์ผู้เป็นอิสราธิบดีเสด็จมาถึงแล้ว ขอจงตรัสบอกพระประสงค์สิ่ง
ซึ่งมีอยู่ในพระนครนี้

ข้าแต่พระมหाराชา ขอเชิญเสวยสุธาโภชนาหาร ข้าวสาลี ผักดอง เหง้า
มัน น้ำผึ้ง และเนื้อ พระองค์เสด็จมาถึงเป็นแขกที่ข้าพระองค์ทั้งหลายสมควร
จะต้อนรับ

สิ่งใดอันท่านทั้งหลายให้แล้ว สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นอันข้าพเจ้ารับไว้แล้ว
บรรณาการเป็นอันท่านทั้งหลายกระทำแล้วทุกอย่าง พระราชา ทรงพิโรธ
ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะไปยังเขาวงกต ดูก่อนสหายทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายจง
ให้ข้าพเจ้าทราบโอกาสอันเป็นที่อยู่ในป่านั้นเถิด

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๙๐๖-๘/๓๘๐)

เนื้อความหลังจากนี้ กษัตริย์เจตราชฎูรฑูลเสนอว่าจะไปขอพระราชทานอภัยโทษต่อ
พระเจ้ากรุงสญชัยแทนพระเวสสันดร แต่พระเวสสันดรก็ปฏิเสธอีกเช่นกัน อย่างไรก็ตาม หาก
เปรียบเทียบเนื้อเรื่องตอนกษัตริย์เจตราชฎูรฑูลถามพระเวสสันดรในสิ่งที่ต้องพระประสงค์กับตอน
กษัตริย์เจตราชฎูรฑูรจะไปทูลขอพระราชทานอภัยโทษ จะเห็นได้ชัดเจนว่า เนื้อเรื่องตอนกษัตริย์
เจตราชฎูรจะไปทูลขอพระราชทานอภัยโทษสำคัญกว่ามาก การที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตัด
เนื้อเรื่องตอนกษัตริย์เจตราชฎูรฑูลถามพระเวสสันดรในสิ่งที่ประสงค์ออก จึงไม่ทำให้ใจความ
สำคัญของเรื่องเสียไป ในทางตรงข้าม ได้ทำให้เรื่องราวไม่เยิ่นเย้อ และทำให้เนื้อเรื่องตอนกษัตริย์
เจตราชฎูรเสนอเป็นผู้ไปทูลขอพระราชทานอภัยโทษจากพระเจ้ากรุงสญชัยซึ่งเป็นเนื้อเรื่องสำคัญ
โดดเด่นยิ่งขึ้นกว่าเดิม

ในเวสสันดรชาดก เนื้อเรื่องในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนพระเวสสันดรหลังน้ำทักษิณทก
พระราชทานพระนางมัทรี พระเวสสันดรได้อธิบายเหตุผลแก่พราหมณ์แปลงที่มาขอพระนางมัทรี
ว่า ทรงรักพระโอรสธิดาและพระนางมัทรี แต่ทรงรักพระโพธิญาณมากกว่า ดังนี้

ชาลี กณหาชินี ธีต	มทุที เทวี ปติพุด
จขมาโน จินุเตลี	โพธิยา เวย การณา

เราเมื่อสละชาลีโอรสกัณหาชินาธิดาและมัทรีเทวีผู้เคารพต่อภัสตามิได้
คิด (อย่างใดอย่างหนึ่ง) เพราะเหตุแห่งอันบรรลुพระโพธิญาณ

น เม เทสุธา อุโภ ปุตุตา	มทุที เทวี น อปปียา
สพพณญุต ปิย มยห	ตสุมา ปิเย อทาสห

บุตรบุญธรรมทั้ง ๒ ของเรา เราหาได้เกลียดชังไม่ มีทรัพย์สินไม่เป็นที่รักของเรา ก็คุณคือพระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา (มากกว่า) เพราะฉะนั้น เราจึงได้สละบุตรบุญธรรมและทรัพย์สินที่เป็นที่รักเสีย

(พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์)

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, ๒๕๓๒: ๓๖๔^๑

อรรถกถาของเวสสันดรชาดกอธิบายว่า ความคาถาข้างต้นนี้เป็นคำของพระเวสสันดร และสอดคล้องกับพระพุทธวจนะ ดังนี้

พระเวสสันดรมหาสัตว์ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้นเป็นที่รักของอาตมายิ่งกว่าแม้พระนางมัทรี ร้อยเท่า พันเท่า แสนเท่า ขอบาทนของอาตมานี้จึงเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ดังนี้แล้วได้ทรงบริจาคปิณฑาทาน. สมจริงดังพระพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่า...

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๕)

แล้วอรรถกถาก็ต่อดำเนินคาถาในเวสสันดรชาดก ๒ บทที่ยกมาข้างต้น ที่จริงคาถาข้างต้นและคำอธิบายในอรรถกถามีความสำคัญมาก เพราะให้เหตุผลว่า เหตุใดพระเวสสันดรจึงกระทำทานอันเป็นอสังขารซึ่งบุคคลทั่วไปไม่อาจกระทำได้ เว้นแต่อัจฉริยบุคคลอย่างพระเวสสันดรเท่านั้น แต่ทว่า เหตุใดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตัดคำอธิบายสำคัญนี้ออก

ในนิบาตชาดก เล่ม ๙ (๒๕๔๐: ๓๖๖) กล่าวไว้ในเชิงอรรถของคาถา ๒ บทข้างต้นว่า คาถาดังกล่าวนำมาจากเวสสันดรจริยา ดังนี้

คาถานี้พระอรรถกถาจารย์ชักมาแต่จริยาปิฎก เพื่อเป็นสาธกแห่ง

อรรถาธิบายของท่านอีกชั้นหนึ่ง

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คงสอบต้นฉบับทั้งพระบาลีอรรถกถา รวมทั้งปกรณ์ต่างๆ แล้วทรงทราบตระหนักว่า คาถา ๒ บทนี้ มีที่มาจากจริยาปิฎก ไม่ได้

^๑ ตามปกติ ผู้วิจัยอ้างอิงเวสสันดรชาดกแปล จากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ แต่เนื่องจากคำแปลคาถา ๒ บทนี้ของพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ (จุ.ชา.แปล ๒๔/๓๓๐๑-๒/๔๒๔) ไม่ตรงกับความหมายในภาษาบาลี ดังนั้น จึงคัดคำแปลที่แปลโดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ามาไว้แทน

ปรากฏในเวสสันดรชาดกมาแต่ต้น เมื่อพระอรรคกาจารย์เขียนอรรคกาเวสสันดรชาดก ก็ได้ยกคาถาในจรียาปิฎกเข้ามาอธิบาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงตัดข้อความนี้ออก

การตัดความบรรยายซึ่งเป็นรายละเอียดเล็กน้อยออก ยังพบในตอนต่างๆ ดังนี้

กัณฑ์วนปเวสน์

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีร์เสนอที่จะถวายสิ่งต่างๆ ในแคว้นเจตราชฎีร์หากพระเวสสันดรต้องประสงค์

กัณฑ์จุลพน

ตอนพรานเจตบุตรพรรณนาว่าพระเวสสันดรประทับอยู่ ณ บรณศาลาพร้อมด้วยพระโอรสธิดาและพระชายา

กัณฑ์มหาพน

ตอนพระอัชจุตฤาษีพรรณนาว่าพระเวสสันดรประทับอยู่ ณ บรณศาลาพร้อมด้วยพระโอรสธิดา และพระชายา (หลังจากพระอัชจุตฤาษีพรรณนาเขาคันธมาถ์)

ตอนพระอัชจุตฤาษีพรรณนาว่าพระเวสสันดรประทับอยู่ ณ บรณศาลาพร้อมด้วยพระโอรสธิดา และพระชายา (หลังจากพระอัชจุตฤาษีพรรณนาเขาอัญชัน)

กัณฑ์สักกบรรพ

ตอนพระเวสสันดรอธิบายแก่พราหมณ์แปลงว่ารักพระโพธิญาณมากกว่าพระโอรสธิดาและพระชายา

กัณฑ์กษัตริย์

ไม่ปรากฏ^๑

๒.๓.๑.๓ มีรายละเอียดแตกต่างกัน

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับเวสสันดรชาดกมีรายละเอียดบางประการแตกต่างกัน เป็นต้นว่าความแตกต่างในรายละเอียดปลีกย่อย เช่น ชนิดของพืช สัตว์ สิ่งของ เพิ่มขึ้น ลดลง หรือสลับลำดับกับในเวสสันดรชาดก และคำพูดหรือการกระทำบางอย่างของตัวละครแตกต่างกัน

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติกัณฑ์กษัตริย์ไว้ไม่จบกัณฑ์

กับเวสสันดรชาดก เป็นต้น ดังเช่น ตอนต้นไม้โน้มกิ่งลงมาจนถึงพระหัตถ์สีกษัตริย์ในกัณฑ์ วนปเวสน์ ในเวสสันดรชาดก เมื่อต้นไม้โน้มกิ่งลงมาเองจนสีกษัตริย์สามารถเก็บดอกและผลได้ด้วยพระหัตถ์ พระนางมัทรีเห็นเป็นเรื่องอัศจรรย์เกิดขึ้นด้วยบุญบารมีของพระเวสสันดร จึงกล่าวสรรเสริญบุญบารมีของพระเวสสันดร แต่ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ มีรายละเอียดแตกต่างออกไป นั่นคือ เมื่อต้นไม้โน้มกิ่งลงมาจนถึงพระหัตถ์สีกษัตริย์ สีกษัตริย์เชื่อว่าเหตุอัศจรรย์นี้เกิดขึ้นเพราะเทวดาช่วยเหลือทำให้มั่นใจว่าเทวดาจะช่วยคุ้มครองตนให้เดินทางไปถึงเขาวงกตได้อย่างปลอดภัย ดังจะเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับเวสสันดรชาดกตอนดังกล่าวในตารางที่ ๘ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๘: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนต้นไม้โน้มกิ่งลงมาจนถึงพระหัตถ์สีกษัตริย์ในกัณฑ์วณปเวสน์

มหาชาติพระราชนิพนธ์	เวสสันดรชาดก
<p>เมื่อสีกษัตริย์เสด็จไปโดยมรรคากันดาร สองราชกุมารทอดพระเนตรเห็นต้นไม้ที่สูงๆ ใหญ่ๆ ประกอบไปด้วยดอกและผล มีสีสดฐาน และอาการอันประหลาดหลาก ก็เกิดความอยากจะได้มาทรงเล่น ก็รับร่ำสมเด็จพระชนกชนนีให้ทรงเก็บดอกและผลพิเศษ พึ่งทอดพระเนตรเห็นนั้นมาประทาน ครั้นนั้น ทวยเทพทุกสถานพิमानไม้ ก็มีน้ำพระทัยสงสารแก่สองกุมารนั้นนักหนา บันดาลให้กิ่งพุกษาซึ่งทรงดอกและผลโอนอ่อนลงจนสีกษัตริย์ขึ้นพระหัตถ์เก็บถึงได้ ด้วยอัศจรรย์อันนี้เป็นไป สีกษัตริย์ก็มีน้ำพระทัยเชื่อถือในบุญบารมี เชื่อได้ว่าเสด็จไปครั้งนี้จะไม่มีอันตราย เห็นทวยเทพทั้งหลายในป่า จะกรณารักษาทุกสถาน</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วณปเวสน์: ๒)</p>	<p>ครั้งนั้น พระกุมารทั้งสองทอดพระเนตรเห็นต้นไม้อันมีผลในป่าใหญ่ ทรงพระกรรแสงเหตุประสงค์ผลไม้เหล่านั้น หมู่มั้สูงใหญ่ดังจะเห็นพระกุมารทั้งสองทรงพระกรรแสง จึงโน้มกิ่งลงมาเองจนใกล้จะถึงพระกุมารทั้งสอง พระนางมัทรีผู้ตั้งงามทั่วพระวรกายทอดพระเนตรเห็นเหตุอัศจรรย์ไม่เคยมี นำขนพองสยองเกล้านี้ จึงข้องสาธุการว่า นำอัศจรรย์ ขนลุกขนพองไม่เคยมีในโลกหนอด้วยเดชแห่งพระเวสสันดร ต้นไม้โน้มกิ่งลงมาเองได้</p> <p>(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๘๙๑-๔/๓๗๘)</p>

จากตัวอย่างในตาราง จะเห็นได้ว่าแม้ในเวสสันดรชาดกก็แสดงไว้ว่าบุญบารมีซึ่งเป็นผลของการกระทำความดี ได้ให้ผลตอบแทนเป็นความสมปรารถนาแก่พระเวสสันดร และมหาชาติ

พระราชนิพนธ์ ก็แสดงเรื่องดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยการเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของเรื่อง โดยให้เทวดาเป็นตัวแทนอันเป็นรูปธรรมของบุญบารมีของพระเวสสันดรที่เป็นผลจากการทำความดีในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรหมายถึงความดีครั้งพระเวสสันดรบำเพ็ญทานด้วยการบริจาคช้างปัจจัยนาค แม้ว่าจะเป็นเหตุให้พระองค์ต้องถูกเนรเทศจากพระนคร ทั้งนี้ เพื่อรับรองอย่างหนักแน่นยิ่งขึ้นว่าการทำความดีย่อมให้ผลดีแก่ผู้กระทำ สมดังพระพุทธสุภาษิตที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธที่ว่า **ธมฺโม เหว รกฺขติ ธมฺมจารี** ซึ่งมีความหมายว่า **ธรรมนั้นแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม**^๑

มหาชาติพระราชนิพนธ์ อีกตอนหนึ่งที่มีรายละเอียดแตกต่างกับเวสสันดรชาดกที่จะนำมาแสดง ได้แก่ ตอนพระเวสสันดรขอพรจากท้าวสักกะในกัณฑ์สักกบรรพ เนื้อเรื่องในเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรขอพรให้บุตรที่ **พลัดพรากไป** มีอายุยืนและชนะปฐพีโดยธรรม แต่ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ พระเวสสันดรขอพรให้ได้กำเนิดบุตรจากพระมัทรีและบุตรนั้นเป็น **บุตรที่เหมาะสมที่จะสืบราชสมบัติ** ขอให้บุตรนั้นมีอายุยืน และชนะปฐพีโดยธรรม ดังจะแสดงในตารางที่ ๙ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๙: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพระเวสสันดรขอพรจากท้าวสักกะให้บุตรที่พลัดพรากไปมีอายุยืนนานและชนะปฐพีโดยธรรม กัณฑ์สักกบรรพ

มหาชาติพระราชนิพนธ์	เวสสันดรชาดก
<p>สกุ ก ข้าแต่สมเด็จพระท้าวโกสีย์สักกเทวราช การที่ดูข้ายังใครในการสังวาสด้วยภรรยา นั้นไชร์ คือดูข้ามีความปรารถนาเป็นสำคัญ จะใคร่ได้วรรต นัยปิโยรส ที่ควรสืบราชสิริยศตระกูลวงศ์ ขอให้บุตรข้าบังเกิด</p>	<p>ข้าแต่ท้าวสักกะ บุตรของหม่อมฉันเสื่อมจากหม่อมฉัน เธอพึงเป็นผู้มีอายุยืน พึงชำนาญปฐพีมณฑลโดยธรรม (คือเมื่อหม่อมฉันทิวงคตแล้ว ชาลีกุมารพึงเป็นผู้อายุยืนครองราชสมบัติโดยธรรม) หม่อมฉันเลือกข้อนี้เป็นพระพรที่ ๕^๒</p>

^๑ พระพุทธสุภาษิตบทนี้ปรากฏในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ในคัมภีร์ ๒ คัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์เถรคาถา อยู่ในธรรมิกเถรคาถา (ขุ.เถร. ๒๖/๓๓๒/๓๑๔) และในคัมภีร์ชาดก อยู่ในมหาธรรมปาลชาดก (ขุ.ชา. ๒๗/๑๔๒๐-๑/๒๙๐) และอโยธยชาดก (ขุ.ชา. ๒๗/๒๒๘๓/๕๗๓)

^๒ คาถานี้ภาษาบาลีมีความว่า

ปุตฺโต เม สกุ กฺ ขาเยถ

โส จ ที่ฆาณฺโณ ลียา

ธมฺเมน ชิเน ปจฺวี

ปญฺจเมตฺตํ วรฺวเร

(ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๑๓/๔๓๖)

มหาชาติพระราชนิพนธ์	เวสสันดรชาดก
<p>มีและเป็นเช่นประสงค์และยืนยงคงชนม์ชีพไปนาน และช้านะชัยได้แผ่นดินทุกถิ่นสถานมาอยู่ในอำนาจ โดยความอาจสำเร็จได้ด้วยกรณในธรรมปฏิบัติ พระพรนี้จัดนับไว้ในประมาณเป็นสถานห้า</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๘๓)</p>	<p>(พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, ๒๕๓๒: ๓๖๗-๘)^๑</p>

ในเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรขอพรจากท้าวสักกะให้พรนั้นตกแก่พระชาติซึ่งทรงยกเป็นสิทธิ์ขาดแก่ชูชก ให้พระชาติทรงมีพระชนมายุยืนนาน และให้ได้เป็นธรรมราชาครองแผ่นดินส่วนในมหาชาติพระราชนิพนธ์ พระเวสสันดรขอพรจากท้าวสักกะให้พระเวสสันดรได้ให้กำเนิดบุตรใหม่จากพระนางมัทรี และขอให้บุตรนั้นมีพระชนมชีพยืนนานและได้ครองแผ่นดินโดยธรรมเมื่อเปรียบเทียบกัน ผู้วิจัยเห็นว่า มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีเหตุผลตามตรรกะ ด้วยว่าทรงยกพระโอรสให้เป็นทานทาสสิทธิ์ขาดแก่ชูชกแล้ว จึงได้ขอพรได้ให้พระโอรสใหม่จากท้าวสักกะ พรข้อนี้หากสัมฤทธิ์ผล ยังช่วยให้พระเวสสันดรคงประพฤติดุจดั่งกับชาติดิถีประเพณีที่กษัตริย์จะต้องมีพระราชบุตรไว้สืบพระราชบัลลังก์ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังอาศัยพรข้อนี้เป็นอุบายดำริสแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรสผู้ทรงเทศนามหาชาติพระราชนิพนธ์ กัณฑ์สักบรพนี้ รวมทั้งพระราชโอรสองค์อื่นๆ ว่า ความปรารถนาสูงสุดประการหนึ่งของพระองค์ คือให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ปกครองแผ่นดินโดยธรรม

มหาชาติพระราชนิพนธ์ ที่มีรายละเอียดแตกต่างกับเวสสันดรชาดก พบในตอนต่างๆ ทั้งหมด ดังนี้

กัณฑ์วนปเวสน์

ตอนต้นไม่ในมกึ่งลงมาจนถึงพระหัตถ์สีกษัตริย์ (แสดงแล้วในตัวอย่าง)

^๑ ตามปกติ ผู้วิจัยอ้างอิงเวสสันดรชาดกแปล จากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ แต่เนื่องจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาฯ แปลคาถาบทนี้ (ซู.ชา.แปล ๒๘/๓๓๑๘/๔๓๑) ไม่ตรงกับภาษาบาลี ดังนั้น ผู้วิจัยจึงคัดคำแปลที่แปลโดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้ามาลงไว้แทน

กัณฑ์จุลพน

ตอนพรานเจตบุตรปฏิเสธไม่รับเสปียงของชูชก

กัณฑ์มหาพน

ตอนพระอัจจุตฤาษีต่อว่าชูชก

กัณฑ์สักกบรรพ

ตอนท้าวสักกะอนุโมทนาบุตรทานและทารทาน

ตอนพระเวสสันดรขอพรเกี่ยวกับบุตรที่พลัดพรากไป (แสดงแล้วในตัวอย่าง)

กัณฑ์ฉกษัตริย์

ไม่ปรากฏ^๑

๒.๓.๑.๔ บรรยายความแบบรวบรัด

การบรรยายความแบบรวบรัด พบในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เพียงกัณฑ์เดียว คือ กัณฑ์จุลพน ในบางตอนที่บรรยายละเอียดปลีกย่อยมาก มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตัดรายละเอียด บางอย่างออกแล้วกล่าวโดยรวบรัด ดังเช่นตอนพรรณนาฝูงนก ๔ หมู่ ที่อาศัยอยู่ใกล้สระโบกขรณี เวสสันดรชาดกบรรยายชื่อเรียกของฝูงนกทั้ง ๔ หมู่ และถ้อยคำที่ฝูงนกแต่ละหมู่ส่งเสียงร้องถวาย พระพรพระเวสสันดรเป็นภาษามนุษย์ แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ บรรยายเพียงว่าฝูงนก ร้องถวายพระพรพระเวสสันดรเป็นภาษามนุษย์ ไม่บอกว่าฝูงนกมี ๔ หมู่ และบรรยายถ้อยคำที่ฝูง นกร้องถวายพระพรพระเวสสันดรอย่างสั้นๆ ดังจะแสดงในตารางที่ ๑๐ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๐: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอน พรรณนาฝูงนก ๔ หมู่ใกล้สระโบกขรณี กัณฑ์จุลพน

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
อเถตุล สกุนา สนฺติ พรหมณเอย มีทั้ง พวกพรรณพิดคทั้งหลายนี้หลายพรรณ บ้าง ร่อนร้องขานขันเข้าเคียงคู่ พรรณนกผู้เซยชม	อนึ่ง ที่ใกล้อาศรมนั้น ฝูงวิหคเป็นอันมาก มีสีต่างๆ กันบันเทิงอยู่กับคู่ของตนๆ ร้าร้องขาน ขันแก่กันและกัน มีฝูงนกอีกสี่หมู่ทำรังอยู่ใกล้

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติกัณฑ์ฉกษัตริย์ไว้ไม่จบกัณฑ์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
<p>เมื่อแล้วแต่กล่าวเรื่องลิมดิน เทียวแสวงหากิน เป็นหมู่ๆ คู่สะพรั่ง ล้วนแต่ทำรางวัลพระ อาศรม ฝูงทิวาชาติชวนกันชื่นชมถวายชัย ส่งเสียงใสเสนาะป่า ร้องเป็นภาษามนุษย์ อำนวยพร ว่าพระองค์จงทรงสโมสรรสาร ภิรมย์ ด้วยบรมบุตรบาทบริจาชัตติยนารี เลี้ยงพระชนมชีพเปรมปรีดีปราโมทย์ อย่า รู้มีทุกข์โทษมาแผ้วพาน จงทรงเสวยสุข เกษมสานต์ระงับร้อนต่างๆ ก็ทูลถวายพร พระเพรียกพร้อมร้องระงมไพเราะ</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ จุลพน: ๓๙๘)</p>	<p>สระโบกขรณี คือ หมู่ที่ ๑ ชื่อว่านันทิกา ย่อม ร้องทูลเชิญพระเวสสันดรเจ้าให้ชื่นชมยินดี อยู่ในป่านี้ หมู่ที่ ๒ ชื่อว่าชีวปุตตา ย่อมร่ำร้อง ถวายพระพรให้พระเวสสันดรพร้อมด้วย พระราชโอรสพระราชธิดาและพระอัคร- มเหสีจึงมีพระชนม์ยืนนานด้วยความสุข สาราญ หมู่ที่ ๓ ชื่อว่าชีวปุตตาปิยาจโน ย่อมร่ำร้องถวายพระพรให้พระเวสสันดร พร้อมทั้งพระราชโอรสพระราชธิดาและ พระอัครมเหสีผู้เป็นที่รักของพระองค์จงทรง พระสาราญ มีพระชนมายุยืนนาน ไม่มี ข้าศึกศัตรู หมู่ที่ ๔ ชื่อว่าปิยาปุตตาปิยา- นันทา ย่อมร่ำร้องถวายพระพรให้พระราช โอรสพระราชธิดาและพระอัครมเหสีจะเป็น ที่รักของพระองค์ ขอพระองค์จงเป็นที่รัก ของพระราชโอรสพระราชธิดาและพระอัคร- มเหสี ทรงชื่นชมโสมนัสต่อกัน</p> <p>(ช.ชา.แปล ๒๘/๓๐๑๗-๘/๓๙๓-๔)</p>

จากตัวอย่าง เวสสันดรชาดกกล่าวระบุชื่อเรียกของฝูงนกทั้ง ๔ หมู่ไว้อย่างชัดเจน ได้แก่ นันทิกา ชีวปุตตา ชีวปุตตาปิยาจโน และปิยาปุตตาปิยานันทา และกล่าวบรรยายถ้อยคำถวาย พระพรของฝูงนกทั้ง ๔ หมู่แยกกันและบรรยายอย่างยืดยาว แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เรียกฝูง นกทั้งหมดรวมกันว่า “ฝูงทิวาชาติ” และมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ไม่ได้แยกว่าฝูงนกหมู่ใดกล่าว คำถวายพระพรใด แต่กล่าวเพียงว่าฝูงนกทั้งหมดถวายพระพรพระเวสสันดรด้วยถ้อยคำต่าง- นานา มี “พระองค์จงทรงสโมสรรสารภิรมย์” เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้พระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงบรรยายความดังกล่าวอย่างรวบรัด แต่พระองค์ก็ทรงรักษาเนื้อความไว้ ได้อย่างครบถ้วนตามที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก กล่าวคือ ผู้อ่านยังสามารถทราบได้ว่าฝูงนกใน ป่าหิมพานต์พากันถวายพระพรพระเวสสันดร

การบรรยายความแบบรวบรัดในกัณฑ์จุลพนยังพบในตอนต่างๆ รวมทั้งหมด ๓ ตอน ได้แก่

ตอนพรานเจตบุตรพรรณนาพรรณไม้ในป่าหิมพานต์ (ก่อนที่จะถึงสระโบกขรณี)

ตอนพรานเจตบุตรพรรณนาพืชและสัตว์ในสระโบกขรณี

ตอนพรานเจตบุตรพรรณนาฝูงนก ๔ หมู่ใกล้สระโบกขรณี (แสดงแล้วในตัวอย่าง)

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะบรรยายความบางตอนในกัณฑ์จุลพนอย่างรวบรัด แต่ก็ได้เพิ่มเติมรายละเอียดจำนวนมากในบางตอนด้วย ดังเช่นตอนพรานเจตบุตรพรรณนาป่ามะม่วง เวสสันดรชาดกกล่าวพรรณนาไว้สั้นๆ แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับความรู้การเกิดป่ามะม่วง ความสัมพันธ์ระหว่างต้นไม้กับดิน และการเรียกผลมะม่วงในระยะต่างๆ ไว้อย่างมาก ดังแสดงในตารางที่ ๑๑ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๑: ตารางเปรียบเทียบเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนพรานเจตบุตรพรรณนาป่ามะม่วง กัณฑ์จุลพน

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	เวสสันดรชาดก
<p>อัญเณตุล ปุ่ปิตา อมฺพา ในป่านั้นครั้นท่านเดินไปอีก ครู่หนึ่งไม่นาน ก็ถึงสถานอัมพันใหญ่ ต้นไม้ในที่นั้น เนื่องชิดติดกันแต่ล้วนเหล่ามะม่วง เพราะมีผลหล่นร่วงแล้วงอกขึ้นซ้อนแซมแกมกันไป มีใบร่มชื้อชิดสนิท แสงพระสุริยรังษีไม่ล่งลอดลงถึงพื้น และแผ่นดินก็ราบรื่นไม่มีหญ้า เป็นที่มีปถวิโอชาเพราะเป็นคุณอุดหนุนแก่ต้นไม้ให้มีใบและช่อผลเมล็ดออกพัวพัน ไล้ๆ กันอยู่เป็นนิจันันตร์ ทุกฤดูไม่มีรู้เวลาวายมะม่วงทั้งหลายกลางต้นฟังเมล็ดช่อตูมบานอยู่ยังไม่มีผล และบางต้นมีผลเป็นสีเขียวแมลงวัน ยังต้นอื่นกว่านั้นเป็นขบเผาะ ยังต้นอื่นอีกกำตัดเตาะ เป็นผลดิบใหญ่ๆ ยังต้นอื่นไปมีผลห้ามงามเป็นปากตะกร้อ สีนวลละออ น่าเก็บกิน ยังต้นอื่นผลสุกลิ้นทั้งต้นเต็มกำลัง ทั้งสองอย่างนั้นมีพรรณดังผิวหนังึงคชาติ คือ กบอย่างหนึ่งซึ่งประหลาดเหลือหลาก</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ จุลพน: ๓๕-๖)</p>	<p>มีต้นมะม่วง บางต้นออกช่อแยมบาน บางต้นมีดอกและใบร่วงหล่น ผลผลดาษต้น บางอย่างยังดิบ บางอย่างสุกแล้ว ผลมะม่วงดิบและสุกทั้งสองอย่างนั้นมีสีดังหลังกบ</p> <p>(พ.ชา.แปล ๒๘/๓๐๐๕/๓๙๒)</p>

จากตัวอย่างในตาราง เวสสันตรชาดกกล่าวถึงปามะม่วงไว้โดยไม่ได้ให้รายละเอียดมากนัก แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ ให้รายละเอียดเพิ่มขึ้นมาก เช่นกล่าวว่าปามะม่วงและผลมะม่วงที่ร่วงลงดิน จะกลายเป็นปุ๋ยทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ และกลับมาหล่อเลี้ยงต้นมะม่วงให้เจริญงอกงามต่อไป เป็นต้น

ด้วยเหตุที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ กัณฑ์จุลพนแตกต่างกับเวสสันตรชาดกทั้งในด้านการบรรยายความอย่างรวบรัดและการเพิ่มเติมรายละเอียดเข้าไปอย่างมาก ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีได้ทรงมุ่งที่จะแปลกัณฑ์จุลพนให้ตรงกับเวสสันตรชาดกทุกประการ^๑ แต่ทรงพระราชนิพนธ์กัณฑ์จุลพนอย่างยืดหยุ่น มุ่งที่จะสอดแทรกรายละเอียดที่เป็นความรู้ด้านต่างๆ ให้ผู้อ่านได้ทราบมากกว่า แตกต่างกับกัณฑ์มหาพนที่มีเนื้อเรื่องคล้ายกับกัณฑ์จุลพน แต่กัณฑ์มหาพนความตรงกับเวสสันตรชาดกอย่างยิ่ง และกัณฑ์มหาพนไม่ปรากฏทั้งการบรรยายความอย่างรวบรัดและการเพิ่มเติมรายละเอียดขนาดยาวอยู่เลย

กล่าวโดยสรุป มหาชาติพระราชนิพนธ์ กับเวสสันตรชาดกมีเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ตรงกับเวสสันตรชาดก แต่มีรายละเอียดแตกต่างกันหลายประการ ได้แก่ มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น ตัดรายละเอียดออก มีรายละเอียดแตกต่างกับเวสสันตรชาดก และบรรยายความแบบรวบรัด จะแสดงได้ดังตารางที่ ๑๒ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๒: ตารางเปรียบเทียบเวสสันตรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วช	= เวสสันตรชาดก
ม.ร.๔	= มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
X	= ปรากฏ
X1	= ปรากฏและมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น
X2	= ปรากฏแต่ตัดทอนรายละเอียด
X3	= ปรากฏแต่มีรายละเอียดแตกต่างกัน
X4	= ปรากฏแต่บรรยายความแบบรวบรัด
O	= ไม่ปรากฏ

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติกัณฑ์มหาพนไว้มีเนื้อเรื่องตรงกับเวสสันตรชาดกเกือบทุกประการ

กัณฑ์วนปเวสน์

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๔	วช
สี่กษัตริย์ถามทางไปเขาวงกต	X1	X
ต้นไม้โน้มกิ่งลงมาจนถึงพระหัตถ์สี่กษัตริย์	X3	X
เทพยดาเยือนระยะทาง	X1	X
สี่กษัตริย์เสด็จถึงแคว้นเจตราชูฎร์	X1	X
ชาวเมืองเจตราชูฎร์เห็นพระนางมัทรี	X1	X
กษัตริย์เจตราชูฎร์ทราบเรื่องพระเวสสันดรเสด็จมายังแคว้นเจตราชูฎร์	X3	X
กษัตริย์เจตราชูฎร์เสด็จไปเฝ้าพระเวสสันดร	X1	X
กษัตริย์เจตราชูฎร์มีปฏิสันถารกับพระเวสสันดร	X1	X
พระเวสสันดรบอกสาเหตุที่พระองค์ถูกเนรเทศออกจากแคว้นสีพี	X1	X
กษัตริย์เจตราชูฎร์เสนอจะถวายสิ่งต่างๆ แต่พระเวสสันดร	X2	X
กษัตริย์เจตราชูฎร์เสนอว่าจะไปทูลขอร้องภัยโทษจากพระเจ้ากรุงสญชัย	X1	X
กษัตริย์เจตราชูฎร์ทูลเชิญพระเวสสันดรครองราชย์ในแคว้นเจตราชูฎร์	X1	X
พระเวสสันดรปฏิเสธและยืนยันที่จะเดินทางไปเขาวงกต	X1	X
กษัตริย์เจตราชูฎร์รู้สึกอาลัยที่พระเวสสันดรจะเสด็จไปเขาวงกต	X1	X
กษัตริย์เจตราชูฎร์ทูลหนทางที่จะไปเขาวงกตและสถานที่สร้างพระอาศรม	X1	X

กัณฑ์จุลพน

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๔	วช
พรานเจตบุตรพรพรรณนาเขาคันธมาถน์	X2	X
พรพรรณนาเขาอัญชันคีรี	X1, X2	X
พรพรรณนาดงมะม่วง	X1	X
พรพรรณนาพรณไม้ในป่าหิมพานต์ (ก่อนถึงสระโบกขรณี)	X4	X
พรพรรณนาพีชและสัตว์ในสระโบกขรณี	X4	X
พรพรรณนาฝูงนก ๔ หมู่ใกล้สระโบกขรณี	X4	X
พรานเจตบุตรพรพรรณนาว่าพระเวสสันดรประทับอยู่ ณ บรณศาลาพร้อมด้วยพระโอรสธิดาและพระชายา	X2	X

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๕	วช
ชูชกแบ่งเสปียงให้พรานเจตบุตร	X1	X
พรานเจตบุตรไม่รับเสปียงของชูชก และแนะนำให้ชูชกไปพบพระเจ้าจตุตถกษัตริย์	X3	X

กัณฑ์มหาพน

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๕	วช
ชูชกปฏิสันถารกับพระเจ้าจตุตถกษัตริย์	X1	X
ชูชกขอให้พระเจ้าจตุตถกษัตริย์บอกทางที่จะไปบรรณศาลาของพระเจ้าเวสสันดร	X1	X
พระเจ้าจตุตถกษัตริย์ต่อว่าชูชก	X3	X
ชูชกออกอุบายว่าตนต้องการไปเยี่ยมพระเจ้าเวสสันดร	X1	X
พระเจ้าจตุตถกษัตริย์พรรณนาเขาคันธมาถน์	X1, X2	X
พรรณนาเขาอัญชันคีรี	X1, X2	X
พรรณนาภูมิประเทศต่างๆ	X1	X
พรรณนาสระโบกขรณี	X1	X
พรรณนาสระมุจลินท์	X1	X
พรรณนาสัตว์และนกชนิดต่างๆ ในป่าหิมพานต์	X1	X
พรรณนาธัญชาติ	X1	X
ชูชกเดินทางไปยังบรรณศาลาของพระเจ้าเวสสันดร	X1	X

กัณฑ์สักกบรรพ

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๕	วช
ท้าวสักกะแปลงเป็นพราหมณ์เสด็จมายังบรรณศาลาของพระเจ้าเวสสันดร	X1	X
พราหมณ์แปลงมีปฏิสันถารกับพระเจ้าเวสสันดร	X1	X
พระเจ้าเวสสันดรตรัสถามสาเหตุที่พราหมณ์แปลงมาพบพระองค์	X1	X
พราหมณ์แปลงทูลขอพระนางมัทรี	X1	X
พระเจ้าเวสสันดรพระราชทานพระนางมัทรี เกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหว	X	X
พระนางมัทรีประทับเป็นดูษณี (ไม่แสดงอาการไม่พอใจ)	X1	X
พระเจ้าเวสสันดรอธิบายแก่พราหมณ์แปลงว่าพระองค์รักพระโพธิญาณ	X2	X

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๕	วช
มากกว่าพระโอรสธิดาและพระชายา		
พระนางมัทรียินยอมให้พระเวสสันดรยกพระนางให้แก่พราหมณ์	X1	X
ทำวสัฏกะชมอัยยาสัยอันดีของพระเวสสันดรและพระนางมัทรี	X1	X
ทำวสัฏกะอนุโมทนาบุตรทานและทารทาน	X1, X2	X
ทำวสัฏกะถวายคืนพระนางมัทรีแด่พระเวสสันดร	X1	X
ทำวสัฏกะเสนอให้พร ๘ ประการแด่พระเวสสันดร	X1	X
พระเวสสันดรขอพร ๘ ประการจากทำวสัฏกะ	X1, X3	X
ทำวสัฏกะเสด็จกลับเทวโลก	X1	X

กัณฑ์ฉกษัตริย์

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๕	วช
พระเวสสันดรทอดพระเนตรกองทัพ ทรงนึกกลัวมรณภัย	X1	X
พระนางมัทรีตรัสว่าศัตรูไม่อาจทำอันตรายพระเวสสันดรได้ (จบพระราชนิพนธ์เท่านี้)	X	X

จากตารางจะเห็นได้ว่า เมื่อเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับเวสสันดรชาดก มหาชาติพระราชนิพนธ์ ไม่ได้เพิ่มเติมหรือตัดทอนเนื้อเรื่องแต่อย่างใด แสดงให้เห็นว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ ให้ความสำคัญกับเนื้อเรื่องของเวสสันดรชาดกเป็นอย่างยิ่ง จึงไม่เปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อเรื่องเลย อย่างไรก็ตาม ในด้านรายละเอียดพบว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ แตกต่างกับเวสสันดรชาดกหลายประการทั้งมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น ตัดรายละเอียดออก มีรายละเอียดแตกต่างกับเวสสันดรชาดก และบรรยายความแบบรวบรัด แต่ที่พบมากที่สุดคือการมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น มหาชาติพระราชนิพนธ์ เพิ่มเติมรายละเอียดในตอนต่างๆ เกือบทุกตอนและมีการเพิ่มเติมรายละเอียดปรากฏในทุกกัณฑ์ ส่วนการลดรายละเอียด มีรายละเอียดแตกต่างกับเวสสันดรชาดก และการบรรยายความแบบรวบรัดพบไม่มากนักและพบเฉพาะในบางกัณฑ์

๒.๓.๒ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเวสสันตรจริยา

แม้ว่าเวสสันตรจริยากับเวสสันตรชาดกจะมีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกัน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าเนื้อเรื่องในมหาชาติพระราชนิพนธ์ ส่วนใหญ่ตรงกับเนื้อเรื่องในเวสสันตรชาดกมากกว่าจะตรงกับเวสสันตรจริยา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เวสสันตรจริยา

ท้าวสักกะทรงแปลงเพศเป็นพราหมณ์เสด็จลงจากเทวโลกมาขอลางมัทรีผู้มีศีลมีจริยาวัตรอันงามกะเราอีก

(ขุ.จริยา.แปล ๓๓/๑๑๕/๕๕๗)

เวสสันตรชาดก

ลำดับนั้น เมื่อราตรีสิ้นไป พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมา เวลาเช้า ท้าวสักกะเทวราชทรงแปลงเพศเป็นพราหมณ์ได้ปรากฏแก่สองกษัตริย์นั้น

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๓๒๘๖/๔๒๗)

มหาชาติพระราชนิพนธ์

ตโต รตฺยา วิวสเน เมื่อเวลาความมืดมนมหนธการมีอำนาจปราศไป เพราะอาศัยความอุทัยขึ้นมาของสุริยาที่จมนทลวนกลับมากตามที เบื้องหน้าแต่ราตรีทีมีในเขาวงกฏบรรพตคีนัน สกโก ท้าวสักกรินทรเทวราชบรมนาถของเทวดาดาวดึงส์สวรรค์ ก็บิदनแปลงเพศเป็นพราหมณ์ผู้วิเศษทรงพรตแต่งตนเป็นเช่นดาบส มาปรากฏแก่สองกษัตริย์โดยถนัดในเวลานั้น ยังมีทันถึงเพลาพระมัทรีจะถวายบังคมลาพระสามีออกไปป้าหาผลไม้ตามการที่เคยเป็นไปในทุกวัน

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๒)

จากตัวอย่างเปรียบเทียบข้างต้น จะเห็นได้ว่าเวสสันตรจริยากล่าวความตอนท้าวสักกะเสด็จมาพบพระเวสสันดรไว้อย่างย่อ ไม่ได้ให้รายละเอียดไว้แต่อย่างใด แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีรายละเอียดของเรื่องมากกว่าเวสสันตรจริยา ได้แก่ รายละเอียดที่กล่าวท้าว

สักกะเสด็จมาในเวลาเช้าตรู่หลังพระอาทิตย์ขึ้นไม่นาน รายละเอียดในมหาชาติพระราชนิพนธ์ ในตัวอย่างดังกล่าวตรงกับรายละเอียดที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกอย่างยิ่ง

แม้จะเห็นได้ชัดเจนว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ มีเนื้อเรื่อง รายละเอียดของเรื่อง รวมถึง คำพูดของตัวละคร และลำดับของเรื่องตรงกับเวสสันดรชาดกมากกว่าที่จะตรงกับเวสสันดรจรียา แต่ปรากฏว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ ได้อ้างถึงเวสสันดรจรียาไว้ด้วยในกัณฑ์วนปเวสน์^๑ จำนวน ๓ แห่ง มีเนื้อความต่อเนื่องกัน เริ่มตั้งแต่สี่กษัตริย์ออกเดินทางจากกรุงเชตุคร แคว้นสีพี สี่กษัตริย์ เสด็จดำเนินไปตามทาง ทรงแมทงไปเขาวงกต เมื่อเดินทางต่อไป สองกุมารต้องการดอกผลของ ต้นไม้ต้นไม้นั้นจึงลงมาเองจนถึงพระหัตถ์สี่กษัตริย์ เทวดาสงสารสองกุมารจึงย่นระยะทางให้ใกล้ สี่กษัตริย์เสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎีภายในวันเดียว ดังนี้

เมื่อใดๆ ได้ประสบพบมนุษย์ซึ่งเป็นบุรุษหรือสตรีที่เดินทวนวิถีทางมา บ้าง ก็ตรัสถามว่า กูนี้ วงุฏฏพพุโต ท่านทั้งหลายยังได้ความตามการที่เคย ไป ฤาฟังแต่ใครๆ บ้างฤา ฤเขาซึ่งเขาเล่าฤาโดยชื่อว่าวงกุ ฤาว่าเขาคิดเป็น สำคัญนั้นอยู่ที่ไหน พวกชนเดินทางก็ให้การว่าสถานนั้น ดูข้าได้รู้ว่าอยู่ไกลยิ่ง นัก พระเจ้าข้า เตน วุตตุ ด้วยเหตุนี้แล จึงมีพระคาถาเป็นพระพุท ธิปฏิญญาในคัมภีร์จรียาปิฎกยกเป็นปฏิญญาว่าตจันท์ว่า ยทิ เกจิ มนุษา เอนติ เป็นต้น ความในพระคาถาพุทธานิพนธ์ ในพระคัมภีร์อื่นก็ มีนัยดังแสดงมา แปลกแต่ที่ว่า ปฏิปุจฉาม และ อเมห ปสฺสิตฺวา เป็น ต้น ตามพุทธานิพนธ์เป็นปฏิญญาว่า เราทั้งหลายสี่กษัตริย์ได้ไต่ถาม และได้ฟังความแต่ต้นผู้เห็นเราทั้งหลายเท่านั้น ไม่ผิดกันไปเท่าใด... ด้วยอัศจรรย์อันนี้เป็นไป สี่กษัตริย์ก็มีน้ำพระทัยเชื่อถือในบุญบารมี เชื่อได้ว่า เสด็จไปครั้งนี้จะไม่ม้อันตราย เห็นทวยเทพทั้งหลายในป่า จะกรุณารักษาทุก

^๑ กาพย์มหาชาติเป็นมหาชาติอีกฉบับหนึ่งที่กล่าวว่าคาถาในเวสสันดรชาดกกับเวสสันดรจรียาจำนวน ๗ บทดังกล่าวตรงกัน แต่กล่าวไว้อย่างย่อ มีได้อธิบายมากดังเช่นที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ อธิบายไว้ กาพย์ มหาชาติ (วนปเวสน์ : ๔๕๓-๔) ว่าไว้ดังนี้

“สิริระยะทางแต่ต้นโสดสุดอวสาน กำหนดมารคประมาณได้สามสิบโยชน์ โดยตวา เทพยดาภิเณศดูธรมราชทั้งคูชัตติยวงษ์ สัชชีปัส กียอมรคาเข้าให้คงคมนาการ เสด็จวันเดียวก็ดลถึงสถานทางทุเรศ เข้าถึงขอบเขตมาตุลนคร แต่เวลาเข้าจนสายณห์ เย็นลงรอนรอนก็เสด็จถึง ด้วยเทพยเจ้าคิดคำนึงกรุณาในหนอนริศราราชวงษ์ เหตุฉนั้น พระพุทธรองค์ก็ตรัสเทศนาในจรียาปิฎก เป็นเนื้อความสาธกเหมือนเนื้อ ความหลัง นั้นแล ฯ”

สถาน เตน วุตต์ ด้วยความนี้จึงมีพุทธบริหารมาในพระคัมภีร์จริยาปิฎก โดยอัสตกฉันทคาถาดังนี้.

ยทิ ปสฺสนฺติ ปวเน ฯลฯ สยเมวอนตา ทุมาทิ.

ความในคาถาสาธกจริยาปิฎกบาลีก็มีนัยเหมือนกัน จะกล่าวไป ก็เป็นซ้ำความนั้นไม่แปลกไป...เทพยเจ้าผู้มีอิทธิอำนาจหากบันดาลให้ ทางไกล ในประมาณสามสิบโยชน์นี้เป็นวิถีสั้น สีกษัตริย์เสด็จเดินไปในวัน หนึ่งก็ถึงมาตุลนครเจตราช ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระพุทธรูปกาประกาศ เนื้อความไว้ ในคัมภีร์จริยาปิฎกเป็นพระคาถาว่า

สงฺฆิปีสุ ปถิ ยุกฺขา ฯลฯ เจตฺรภูจฺจ อูปาคมนฺติ.

ความในพระคาถาว่า ยุกฺขา อันว่าทวยเทพยดา ซึ่งมนุษย์ย่อม เส้นสรวงบุชาจึงเรียกว่ายักษ์ อนุกรมพาย ทารเก ย่อมอนุเคราะห์ด้วยความรัก ทารกราชกุมาร ก็ยื่นยอหุสสถานไกลนั้นให้สั้น จนสีกษัตริย์เสด็จไปมีข้าพลัน ก็บรรลุถึงยังเจตราชไม่คลาดคลา ด้วยอิทธิเทพยดาเจ้านั้นแล.

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑-๓)

จากข้อความในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า แม้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพระราชนิพนธ์เรื่องมหาชาติตามเนื้อเรื่องในเวสสันดรชาดก แต่ได้ ทรงค้นคว้าเวสสันดรจริยาเพิ่มเติมด้วย จึงทรงทราบว่เวสสันดรชาดกและเวสสันดรจริยามีคาถา ภาษาบาลีตรงกันจำนวนหนึ่ง กล่าวเฉพาะ ๕ กัณฑ์ที่ปรากฏในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ คาถาที่ ตรงกันปรากฏอยู่ในกัณฑ์วนปเวสน์ ๗ บทต่อเนื่องกัน และในกัณฑ์สักบรรพ ๒ บทต่อเนื่องกัน

คาถาที่ตรงกันดังกล่าวในกัณฑ์วนปเวสน์ ได้แก่ คาถาต่อไปนี้

ยทิ เกจิ มนฺชา เอนฺติ	อนฺมคฺเค ปฎิเปถ
มคฺคนฺเต ปฎิปุจฺฉาม	กุหิ วฺงกตปพฺพโต.
เต ตตฺถ อเมห ปสฺสิตฺวา	กณฺนํ ปรีเทวญฺ
ทุกฺขนฺเต ปฎิเวทนฺติ	ทฺเว วฺงกตปพฺพโต.
ยทิ ปสฺสนฺติ ปวเน	ทารกา ผลิตฺเต ทฺเม
เตสํ ผลานํ เหตุมฺหิ	อุปโรทนฺติ ทารกา.
โรทฺนฺเต ทารเก ทิสฺวา	อุพฺพิคฺคา วิปฺลา ทฺมา
สยเมวอนมิตฺวาน	อุปคฺจฺฉนฺติ ทารเก.
อิหฺ อจฺเจรํ ทิสฺวา	อพฺภุตํ โลมหํสนํ
สาธฺถุการํ ปวตฺเตสิ	มทฺที สพฺพคฺโสภนา.

อจุฉริวัต โลกสุมี	อพภูต โลมหัสัน
เวสุสนุตรสุส เตเชน	สยเมวินตา ทูมา.
สงขิปีสู ปถั ยกุขา	อนุกมูพาย ทารเก
นิกุขนุตทิวเสเนว	เจตรรูจุมุปากมู.

(ขุ.จริยา. ๓๓/๙/๕๖๒-๓)

(ขุ.ชา. ๒๘/๑๑๐๘-๑๐/๓๘๙-๙๐)

ถ้ามนุษย์บางพวกเดินมาตามทางหรือเดินสวนทางมา เราจะถาม
มรรคากะพวกเขาว่า ภูเขาวงกตอยู่ที่ไหน

พวกเขาเห็นเราในระหว่างมรรคานั้น จะพากันคร่ำครวญด้วยความ
กรุณา ระทมทุกข์ ตอบเราว่า เขาวงกตยังอยู่อีกไกล

ครั้งนั้น พระกุมารทั้งสองทอดพระเนตรเห็นต้นไม้อันมีผลในป่าใหญ่
ทรงพระกรรแสงเหตุประสงค์ผลไม่เหล่านั้น

หมู่ไม้สูงใหญ่ดังจะเห็นพระกุมารทั้งสองทรงพระกรรแสง จึงน้อมก้มลง
มาเองจนใกล้จะถึงพระกุมารทั้งสอง

พระนางมัทรีผู้ตั้งงามทั่วพระวรกาย ทอดพระเนตรเห็นเหตุอัศจรรย์นี้
เคยมี นำชนพองสยองเกล้านี้ จึงข้องสาธุการว่า

นำอัศจรรย์ ชนลูกชนพองไม่เคยมีในโลกหนอ ด้วยเดชแห่งพระ
เวสสันดร ต้นไม้้น้อมก้มลงมาเองได้

เทพเจ้าทั้งหลายมาช่วยย่นมรรคาให้กษัตริย์ทั้ง ๔ เสด็จถึงเจตรัฐู โดย
วันที่เสด็จออกนั่นเอง เพื่ออนุเคราะห์พระกุมารทั้งสอง

(ขุ.จริยา. แปล ๓๓/๙๘-๑๐๑/๕๕๕)

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๘๘๙-๙๕/๓๗๘-๙)

คาถาที่ตรงกันในกัณฑ์สักกบรรพมีดังนี้

ชาลี กณฺหาชินิ ธีตํ	มทุที เทวี ปติพฺพตํ
จชมาโน น จินฺเตสึ	โพธิยา เยว การณฺมา
น เม เทสุสา อุกุ ปุตฺตา	มทุที เทวี น อปฺปิยา
สพฺพญณฺตุ ปิยํ มยฺหํ	ตสฺมา ปิเย อทาสหํ

(ขุ.จริยา. ๓๓/ ๙/๕๖๔)

(ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๐๘/๑๒๐๕-๖)

เมื่อตถาคตเป็นพระเวสสันดร บริจาคชาติกัณหาชิโนาซึ่งเป็นบุตรธิดา และพระมัทรีเทวี ผู้เคารพยำเกรงในพระราชสวามี มิได้คิดเสียดายเลย เพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณเท่านั้น บุตรทั้งสองเป็นที่เกลียดชังของเราก็อหามิได้ พระมัทรีเทวี ไม่เป็นที่รักของเราก็อหามิได้ แต่สัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา ฉะนั้น เราจึงได้ให้ของอันเป็นที่รัก

(ขุ.จริย.แปล ๓๓/๑๑๘-๙/๕๕๗)

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๓๓๐๑-๒/๔๒๘)

อย่างไรก็ดี ในกัณท์สักบรรพ มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ไม่เพียงไม่แสดงว่าเวสสันดรชาดกกับเวสสันดรจริยามีคาถาตรงกันเหมือนที่แสดงไว้ในกัณท์วนปเวสน์ ในทางตรงข้าม มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้ตัดความในคาถา ๒ บทดังกล่าวออกไปด้วย ทั้งนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เรื่องนี้ไว้แล้วในหัวข้อ ๒.๓.๑.๒

๒.๔ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับอรรถกถา

๒.๔.๑ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดก

แม้ว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะมีเนื้อเรื่องตรงกับเวสสันดรชาดก แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีเนื้อเรื่องมากกว่าเวสสันดรชาดกมาก เนื้อเรื่องในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ที่พบว่ามากกว่าเวสสันดรชาดกปรากฏว่าสอดคล้องกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดกเป็นอย่างยิ่ง ดังเช่นในกัณท์วนปเวสน์ เวสสันดรชาดกกล่าวจบลงในตอนกษัตริย์เจตราชฎีร์บอทางไปเขาวงกตแต่พระเวสสันดร แต่อรรถกถาเวสสันดรชาดกเพิ่มเติมเนื้อเรื่องที่พระเวสสันดรเข้าไปในป่าหิมพานต์ จนกระทั่งเดินทางถึงเขาวงกตและสี่กษัตริย์ผนวชเป็นดาบสด้วย กล่าวเฉพาะหลังจากที่สี่กษัตริย์ผนวช พระเวสสันดรกับพระนางมัทรีตกลงไม่อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกเพิ่มเติมเนื้อเรื่องตอนนี้พร้อมทั้งระบุเหตุผลว่าเป็นด้วยกษัตริย์ทั้งสองถือได้ว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ จึงไม่ควรใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสามีภรรยาอีก มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้กล่าวถึงเนื้อเรื่องตอนนี้พร้อมทั้งรายละเอียดของเรื่องไว้ตรงกันกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ดังตารางที่ ๑๓ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๓: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันตรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนพระเวสสันดรพระนางมัทรีตกลงไม่อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา กัณฑ์ วนปเวสน์

มหาชาติพระราชนิพนธ์	อรรถกถาเวสสันตรชาดก
<p>แต่จะต้องมีกติกาก่ออีกสถานหนึ่ง เป็นการซึ่งสมควรแก่พรตพรหมจรรย์ เพราะเราทั้งสอง บัดนี้นั้นเป็นนักบวชบรรพชิต บำเพ็ญกุศลกิจในเมถุนวิริติ ปฏิบัติสมณธรรมอยู่ขณะนี้ ธรรมตาสตรียอมเป็นที่ไคร้รำหมองแก่พรหมจรรย์ เพราะฉะนั้นตั้งแต่วันนี้ไป เจ้าอย่าได้มาหาเรา ในชั่วเวลาลับตาสองกุมาร ทั้งในทิวากาลและราตรี ตลอดเดือนและปีไปเถิด.</p> <p>สา สมุปฏิจฺฉิ สมเด็จพระมัทรีก็ทรงพระโสมนัสยินดี รับพระราชกติกากวายนฎิณญาแล้วก็ทำตามความนั้น</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒๗-๘)</p>	<p>ฝ่ายพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ก็ทรงขอพระกะพระนางมัทรีว่า แน่ะพระน้องมัทรีผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้เราทั้งสองชื่อว่าเป็นบรรพชิตแล้ว ขึ้นชื่อว่าหญิงเป็นมลทินแก่พรหมจรรย์ ตั้งแต่นี้ไป เธออย่ามาสู่สำนักฉันในเวลาไม่สมควร</p> <p>พระนางทรงรับว่าสาธุ</p> <p>(อรรถกถาเวสสันตรชาดก แปล: ๖๗๒)</p>

จากตัวอย่างในตารางข้างต้น ทั้งอรรถกถาเวสสันตรชาดกและมหาชาติพระราชนิพนธ์ พระเวสสันดรเป็นผู้กล่าวแสดงเหตุผลต่อพระนางมัทรีว่าสตรีเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ดังนั้นกษัตริย์ทั้งสองไม่ควรอยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา และพระเวสสันดรได้ขอให้พระนางมัทรีอย่ามาพบพระองค์ในเวลาไม่สมควร แม้ว่าอรรถกถาเวสสันตรชาดกไม่ได้ให้รายละเอียดว่าเวลาไม่สมควรหมายถึงเวลาเช่นไร แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ ให้รายละเอียดอธิบายไว้อย่างชัดเจนว่าหมายถึงเวลาที่ไม่มีบุคคลที่สามอยู่ด้วย โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นเวลากลางวันหรือกลางคืน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าอรรถกถาเวสสันตรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ จะมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกัน แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถาเวสสันตรชาดกหลายประการ ได้แก่ มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น ตัดรายละเอียด มีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถาเวสสันตรชาดก บรรยายแบบรวบรัด อ้างถึงเนื้อเรื่องกัณฑ์อื่นๆ ของอรรถกถาเวสสันตรชาดก และสลับลำดับเนื้อเรื่อง ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑.๑ มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เพิ่มเติมรายละเอียดจำนวนมากในทุกกัณฑ์ รวมถึงกัณฑ์ ฉกษัตริย์ที่มีพระราชนิพนธ์ฯ อยู่ไม่มากและไม่จบกัณฑ์ การเพิ่มเติมรายละเอียดที่พบมี ๔ ลักษณะ เช่นเดียวกับการเพิ่มเติมรายละเอียดในเวสสันดรชาดกในหัวข้อ ๒.๓.๑.๑ ได้แก่ การเพิ่มรายละเอียดเพื่อแสดงเหตุผล อธิบายเพื่อให้ความรู้ พรรณนาเพื่อให้เห็นภาพ และกล่าวหาความ เหตุการณ์ในกัณฑ์ที่ลำดับอยู่ก่อนหน้า

ก. แสดงเหตุผล

รายละเอียดที่แสดงความเป็นเหตุเป็นผลแก่เรื่องพบหลายตอนในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เช่น ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎูร์ ในกัณฑ์ วนปเวสน์ ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกบรรยายความเพียงว่าพระเวสสันดรและพระโอรสธิดา พระนางมัทรี ไม่เสด็จเข้าไปในพระนครมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎูร์ สกษัตริย์ประทับอยู่ที่ศาลา ใกล้เคียงเมืองซึ่งอยู่นอกกำแพงพระนคร ส่วนมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กล่าวแสดงสาเหตุที่พระเวสสันดรไม่เสด็จเข้าไปในกรุงมาตุลนครว่า พระเวสสันดรไม่ต้องการเป็นต้นเหตุให้กษัตริย์เจตราชฎูร์ลำบากใจ ดังตารางที่ ๑๔ ดังนี้

ตารางที่ ๑๔: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎูร์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>อุปคจฺจนฺตา เมื่อสมเด็จพระเวสสันดร บรมโพธิสัตว์ และสมเด็จพระมัทรีนาวิรัตนาช กัลยาณี และดรุณบุตรบุตรีพระชาติและกัณหา- ชินา เสด็จมาถึงมาตุลนครนั้น ในเพลาสายัณห- สมัย ก็ได้เสด็จเข้าไปภายในกำแพงเมือง ด้วย ทรงคิดจะไม่ให้เป็นที่ขัดเคืองแก่ท่านผู้ใด จึงเสด็จเข้าประทับอยู่ ณ ศาลาที่อาศัยใกล้ ทวารนครนั้นจนล่วงราตรี</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๔-๕)</p>	<p>ก็แลกษัตริย์ทั้ง ๔ เมื่อเสด็จไป ได้เสด็จ ดำเนินตั้งแต่เวลาเสวยเช้าแล้ว ลูถึงมาตุลนคร ในเจตรัฐเวลาเย็น...พระมหาสัตว์ไม่เสด็จเข้า ภายในนคร ประทับพักอยู่ที่ศาลาใกล้เคียง เมือง</p> <p>(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๐-๑)</p>

ถ้อยคำของพระเวสสันดรในตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรตระหนักดีว่าพระองค์ไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ครองแผ่นดินอีกต่อไป อีกทั้งยังตกอยู่ในฐานะของผู้ที่ต้องโทษเนรเทศจากบ้านเมือง หากพระองค์เสด็จเข้าไปในกรุงมาตุลนคร กษัตริย์เจตราชฎีกรวมถึงบุคคลอื่นหากต้อนรับพระองค์อย่างดี ก็อาจมีผู้ไม่พอใจหรือต้องขัดแย้งกับชาวสีพี อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า คำของพระเวสสันดรดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้เพื่อสั่งสอนพระราชโอรสในเรื่องการปฏิบัติตน ว่าควรใช้ความระมัดระวังที่จะไม่กระทำการให้กระทบกระเทือนฐานะและความเป็นอยู่ของผู้อื่น ซึ่งอาจทำให้ได้ผู้นั้นได้รับความเดือดร้อน

การเพิ่มรายละเอียดแบบแสดงเหตุผลพบมากที่สุดในกัณฑ์วนปเวสน์ และพบในตอนต่างๆ ทั้งหมด ดังนี้

กัณฑ์วนปเวสน์

ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎีกร (แสดงแล้วในตัวอย่าง)

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีกรตกแต่งที่ประทับถวายพระเวสสันดร

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีกรไปส่งพระเวสสันดรที่ประตูป่า

ตอนท้าวสักกะทราบเหตุความเดือดร้อนของพระเวสสันดร

ตอนพระเวสสุภกรรมเนรมิตบรรณศาลา

ตอนพระเวสสันดรพบบรรณศาลา

ตอนพระนางมัทรีอาสาแสวงหามูลผลอาหาร

กัณฑ์จุลพน

ตอนชูชกเสนอที่จะแบ่งเสบียงอาหารให้แก่พรานเจตบุตร

กัณฑ์มหาพน

ชูชกหลอกพระอภัยมณีว่าตนเป็นอาจารย์ของพระเวสสันดร

กัณฑ์สักกบรรพ

ตอนท้าวสักกะคิดจะช่วยเหลือพระเวสสันดร

ตอนพระเวสสันดรตีพระทัยที่ได้บำเพ็ญทานทาน

ตอนพระเวสสันดรพิจารณาทราบว่าเทวดาที่มาขอพระนางมัทรีคือท้าวสักกะ

กัณฑ์ฉกษัตริย์

ตอนพระเจ้าเวสสันดรทอดพระเนตรกองทัพ

สังเกตได้ว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เพิ่มเติมรายละเอียดแสดงเหตุผลโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะขยายความเรื่องราวเป็นสำคัญ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า มีมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ถึง ๓ กัณฑ์ที่มีการเพิ่มเติมรายละเอียดเพื่อแสดงเหตุผลจำนวนน้อย ได้แก่ กัณฑ์ฉกษัตริย์ที่มีบทพระราชนิพนธ์ไม่จบกัณฑ์ และกัณฑ์จุลพนกับมหาพนที่เกือบจะไม่มีเรื่องราว เพราะความส่วนใหญ่เป็นความพรรณนาธรรมชาติ

ข. อธิบายเพื่อให้ความรู้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มรายละเอียดเพื่ออธิบายให้ความรู้แทรกอยู่จำนวนมากในทุกๆ กัณฑ์ แม้แต่กัณฑ์ฉกษัตริย์ที่มีบทพระราชนิพนธ์ไม่จบกัณฑ์ ดังเช่น ตอนพระชาติคู่แสดการจักรระบวณทัฬ ความตอนนี้นักกษัตริย์เดินทางมาถึงเขาวงกต และพระชาติซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบดูแลกองทัพซึ่งเป็นขบวนเสด็จของพระเจ้ากรุงสุโขทัยได้สั่งให้ขบวนรถหันหน้ากลับในทิศทางที่มา ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกบรรยายความตอนนี้ว่าพระชาติสั่งให้กลับรถหันหน้าเฉพาะทางที่มาจากแต่อรรถกถาไม่ได้ให้รายละเอียดอื่นใด ส่วนมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ อธิบายเพิ่มเติมเป็นความรู้ไว้อย่างพิสดารว่า ธรรมเนียมการกลับหน้ารถในขบวนเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์ เป็นธรรมเนียมโบราณเสมือนเป็นสัญญาณแสดงต่อผู้ที่มาในขบวนเสด็จพระราชดำเนินให้ทราบว่าได้เดินทางมาถึงที่หมายแล้ว ดังจะแสดงในตารางที่ ๑๕ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๕: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนพระชาติสั่งให้กลับหน้ารถทั้งหมื่นสี่พันคัน กัณฑ์ฉกษัตริย์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
สั่งให้กองรถโยธา ให้กลับหน้ารถทั้งหมื่นสี่พัน หันทวนมาหาต้นทาง โดยเยี่ยงอย่าง ขนบธรรมเนียมโบราณ เพื่อจะแสดงให้เห็นการว่าประสงค์จำนงในการที่ยก พยุหพลไปนั้นเป็นอันสุดเสร็จ ควรจะเสด็จพระราชดำเนินมาหาต้นทางแต่ที่นั่น พลกายทั้งหลายเป็นอเนกอนันต์ ไม่ต้อง	ให้กลับรถหมื่นสี่พันคัน ตั้งให้มีหน้าเฉพาะทางที่มา (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๙๑)

มหาชาติพระราชนิพนธ์	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>ประกาศกันว่าอย่าหลงเดินต่อไปข้างหน้าด้วยเห็นรถโยธาหันหน้ากลับหลังดังนี้ เพราะจะเอาสำคัญเช่นนี้ แต่หัสสติ อัสสวบทหัตถเสนาไม่ได้ ด้วยเป็นพลนิกาย อันต้องหวั่นไหว กลับไปมาหากันตามประสงค์ต่างๆ กัน</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ ฉกษัตริย์: ๘๗)</p>	

จากตัวอย่าง มหาชาติพระราชนิพนธ์ ไม่เพียงอธิบายว่าธรรมเนียมการกลับรถเป็นวิธีแจ่มแก่ผู้ที่มาในขบวนเสด็จให้ทราบทั่วกันว่าได้เดินทางมาถึงที่หมายแล้ว เพื่อที่จะไม่หลงเดินทางต่อไปข้างหน้าอีก แต่ยังได้อธิบายแก้ข้อที่อาจมีผู้สงสัย ว่าการกลับขบวนรถจะรวมถึงช้างม้าด้วย มหาชาติพระราชนิพนธ์ อธิบายชี้แจงว่าธรรมเนียมการกลับหน้ารถนั้นมุ่งหมายใช้กับรถเป็นสำคัญ แต่ไม่บังคับใช้กับช้างม้าเพราะช้างม้าต้องเคลื่อนไหวไปมาโดยสภาพ

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ แม้อธิบายความรู้ไว้อย่างหลากหลาย อาทิ ความรู้เกี่ยวกับธรรมเนียมโบราณดังเช่นที่ยกตัวอย่างข้างต้น ความรู้ทางพุทธศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของสัตว์ ความรู้เกี่ยวกับการจับทศในป่า เป็นต้น แต่สังเกตได้ว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ เพิ่มรายละเอียดในส่วนอรรถกถาเวสสันดรชาดกน้อยกว่าที่เพิ่มเติมรายละเอียดในเวสสันดรชาดกสันนิษฐานว่าเป็นเพราะมหาชาติทั้ง ๕ กัณฑ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นว่ามาทรงพระราชนิพนธ์มีอรรถกถาขยายความไม่มากนัก

อย่างไรก็ดี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เพิ่มรายละเอียดที่เป็นการอธิบายและตีความคำศัพท์ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกจำนวนมากเช่นเดียวกับที่ทรงอธิบายและตีความคำศัพท์ภาษาบาลีในเวสสันดรชาดก อาทิเช่น ตอนพระเวสสันดรพบบรรณศาลาในกัณฑ์วนปเวสณ์ มหาชาติพระราชนิพนธ์ อธิบายความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลี **เอกปทิมคัค** ในข้อความ “มหาสตุโตปี **เอกปทิมคัค** ทิสฺวา ปพฺพชิตานํ วสฺนฺญฺจานํ ภวิสฺสตีติ...”^๑ (อรรถกถาเวสสันดรชาดก: ๔๖๔) ว่าหมายถึงทางที่เดินได้คนเดียว ไม่สามารถเดินเคียงคู่กันไปได้ ดังนี้

^๑ ความตอนนี้อรรถกถาเวสสันดรชาดกฉบับแปลแปลไว้ว่า “ฝ่ายพระมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็นทางเดินคนเดียว ทรงกำหนดว่าจักมีสถานที่อยู่ของพวกบรรพชิต” (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๗๑)

มหาสตุโต ปี แม้ว่าฝ่ายว่าสมเด็จพระมหาโพธิสัตว์ เสด็จไปอยู่ยังฝั่ง
สระจตุรัสโบกขรณีที่สังเกตเห็น เทียบทอดพระเนตรที่ต่างๆ จึงทอดพระเนตรเห็น
**ทางเอกปทิมรรคที่จรอยเท้าผู้เดียวจักเดินไม่เคียงเป็นแต่จะเรียงตัว
กันไปได้** พระองค์จึงทรงพระดำริในพระหฤทัยว่า ในท้องห้องไศลวงกฎ
บรรพตนี้ ชะรอยจะมีพระดาบสอยู่ประพฤติพรตในอาศรม ที่ตั้งอยู่จุ่มกุกเข้า
ไปในป่า จึงมีทางน้อยที่แหว่เข้าไปหาเฉพาะตัว ไม่เป็นทางใหญ่ไปทั่วที่ต่างๆ

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวศน์: ๒๔)

จากตัวอย่างข้างต้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรักษารูปศัพท์ภาษาบาลี
“เอกปทิมรรค” ไว้ด้วยการทับศัพท์เป็นภาษาไทยว่า “ทางเอกปทิมรรค” แล้วจึงอธิบาย
ความหมายของคำศัพท์ นับได้ว่าเป็นวิธีการนำเสนอความรู้ที่ชัดเจนและเข้าใจง่ายแก่พระราชโอรส
ผู้ที่จะหัดเทศนามหาชาติรวมถึงผู้ฟังให้สามารถเข้าใจภาษาบาลีได้โดยง่าย ตัวอย่างข้างต้นนี้
ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติขึ้น ไม่เพียง
เพื่อที่จะเล่าเรื่องมหาชาติ แต่ทรงใช้พระราชนิพนธ์มหาชาติเป็นสื่อการเรียนรู้เพื่อสอนภาษาบาลี
แก่พระราชโอรสและผู้อื่นที่เฝ้าศึกษาภาษาบาลีในราชสำนักด้วย

ค. พรรณนารายละเอียดเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น

การเพิ่มรายละเอียดด้วยวิธีพรรณนาเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนพบในมหาชาติพระราชนิพนธ์
น้อยมาก รายละเอียดที่เพิ่มส่วนใหญ่เป็นรายละเอียดสั้นๆ ดังเช่นตัวอย่างตอนสักขัตริย์
พักผ่อนที่ฝั่งแม่น้ำเกตุมดีในระหว่างเดินทางไปยังเขาวงกตในกัณฑ์วนปเวศน์ มหาชาติ
พระราชนิพนธ์ แม้เพิ่มรายละเอียดเพื่อพรรณนาภาพให้ชัดเจน แต่ก็เพิ่มไม่มากนัก ดังแสดงใน
ตารางที่ ๑๖ ดังนี้

ตารางที่ ๑๖: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์
ตอนสักขัตริย์พักผ่อนที่ฝั่งแม่น้ำเกตุมดี กัณฑ์จกษัตริย์

มหาชาติพระราชนิพนธ์	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
ครั้งรุ่งขึ้นเสด็จจากที่นั้นผันพระพักตร์ต่อ อูตรทิศ เสด็จไปไม่ผิดถึงเขาวิบูลบรรพต เสด็จ เลียบเชิงเขาไปโดยกำหนดจนถึงฝั่งเกตุมดีที่ นั้น เป็นเพลาพระสุริยรังษีร้อนเกล้า จึงเสด็จ นิสัชนาการนั่งในร่มไม้ใกล้ฝั่งแม่น้ำนั้น	แต่นั้นบายพระพักตร์ทิศอุดร เสด็จลุถึง เชิงเขาวิบูลบรรพต ประทับนั่งที่ฝั่งเกตุมดีที่ (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๗๐)

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>ประทับระงับร้อนผ่นผันพระกายให้ สำราญ</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒๒)</p>	

ในตารางแสดงตัวอย่างข้างต้น อรรถกถาเวสสันดรชาดกกล่าวเพียงสี่กษัตริย์ประทับนั่งที่ฝั่งแม่น้ำเกตุมาตี แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พรรณนาเพิ่มขึ้นว่า สี่กษัตริย์นั่งในร่มไม้ที่อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเกตุมาตี อย่างไรก็ตามก็ จะเห็นได้ว่าบทพรรณนาเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เป็นบทสั้นๆ ไม่มีการให้รายละเอียดอย่างพิสดารหรือขยายความมากมายเหมือนการเพิ่มรายละเอียดเพื่อแสดงเหตุผลและการเพิ่มรายละเอียดเพื่ออธิบายให้ความรู้

ง. กล่าวถึงความเหตุการณ์ในกัณฑ์ที่ลำดับอยู่ก่อนหน้า

ในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนท้าวสักกะคิดจะอนุโมทนาบุตรทานและทวารทาน อรรถกถาเวสสันดรชาดกกล่าวความตอนนี้ว่าท้าวสักกะเห็นอภัยอาศัยอันดีของพระเวสสันดรและพระนางมัทรีจึงคิดที่จะชมเชยทั้งสองพระองค์รวมทั้งอนุโมทนาบุตรทานและทวารทานกับพระเวสสันดรด้วย ทว่าอรรถกถาไม่ได้ให้รายละเอียดเหตุผลที่ท้าวสักกะมีความจำเป็นจะต้องอนุโมทนาบุตรทานและทวารทานดังกล่าว แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ให้รายละเอียดไว้โดยกล่าวอ้างถึงเหตุการณ์ในกัณฑ์กุมารที่พระเวสสันดรบริจาคสองกุมารแก่ชุกชกดังจะแสดงในตารางที่ ๑๗ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๗: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ
ตอนท้าวสักกะคิดจะอนุโมทนาบุตรทานและทวารทาน กัณฑ์สักกบรรพ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>สกุโก ครั้นนั้น สมเด็จพระชินทรเทพไท ได้ หยั่งทราบประเด็นตัวยาสัยของสองกษัตริย์ ก็ทรง พระโสมนัสยิ่งนักหนา จึงทรงพระดำริว่า เวลา วันวานพระเวสสันดรราชเจ้านี้ ทรงบำเพ็ญ โพธิสมาธเป็นภารดี ได้บริจาคพระ ปิยบุตรสุดรัก หาญหักพระหทัยให้เป็น ทานแก่ทชชชชชชชไป จนมหัศจรรย์อันยิ่งใหญ ได้บังเกิดเป็นเหมือนเช่นมหัศจรรย์ในวันนี้ แต่โอ้อ้อทชชชชชชช ทลททททททททททท ไม่ได้</p>	<p>ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงทราบ อภัยอาศัยอันประณีตของกษัตริย์ทั้งสอง จึงทรง ชมเชยสองกษัตริย์นั้น</p> <p>(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๖)</p>

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>ทำอนุโมทนาให้สมควรแก่พระราชศรัทธาทานเจตนาแล้วมิหนำซ้ำทำการดูร้ายระยำชอกช้าแก่สองกุมาร ในที่ทอดทัศนาการของพระบรมบิดาผู้เป็นทายก จนน้ำพระเนตรตกต้องโทมัสหนักหนา ควรวันนี้จะทำอนุโมทนาแก่ปุตตทาทานทั้งสองประการนี้รวมกัน เพื่อจะให้ท้าวเธอมีพระหฤทัยเกษมสันต์โสมนัสในทาน ซึ่งเป็นการผู้อื่นจะทำได้ด้วยยาก ท้าวเธอจะได้มีอุปปราปรเจตนาให้ทานบริจาคเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป เป็นอุปนิสัยแก่พระโพธิญาณในกาลเบื้องหน้า สมเด็จพระอินทราชาเทวนายก ได้ทรงพระวิตกดังนี้แล้ว จึงได้กล่าวอนุโมทนาเป็นพระคาถาอันควร มีถ้อยคำสำนวนคล้ายกับพราหมณ์</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๗๓)</p>	

จากตาราง ความตอนท้าวสักกะดำริจะอนุโมทนาบุตรทานและทาทาน มหาชาติพระราชนิพนธ์ อ้างถึงความในกัณฑ์กุมารที่ว่าเมื่อพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมาร ชุชกไม่เพียงไม่ได้อนุโมทาทานกับพระเวสสันดร แต่กลับตีสองกุมารต่อหน้าทำให้พระเวสสันดรต้องเสียพระทัย ดังนั้น ท้าวสักกะจึงจะอนุโมทนาทั้งบุตรทานในวันวานและทาทานในวันนี้ในคราวเดียวกัน ความที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีเพิ่มเติมขึ้นมาได้เสริมความของอรรถกถาที่ไม่ได้ให้รายละเอียดไว้ ทำให้มีรายละเอียดที่ชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับความในเวสสันดรชาดกที่เป็นคำพูดของท้าวสักกะกล่าวอนุโมทนาบุตรทานและทาทานของพระเวสสันดรเป็นอย่างดี ดังที่มีความในเวสสันดรชาดก ว่า

การที่พระองค์เสด็จมาอยู่ในป่า ได้พระราชทานสองพระราชกุมารและพระมเหสีให้เป็นทานนี้ ชื่อว่าเป็นยานอันประเสริฐ ไม่เป็นยานก้าวลงสู่อบายภูมิ ขอปุตตทาทานของพระองค์นั้นจงผลัดผลในสรวงสวรรค์

(ฐ.ชา.แปล ๒๘/๓๓๐๙/๔๒๙)

จะเห็นได้ว่าเวสสันดรชาดกกล่าวไว้ชัดเจนว่าทำวสัฏกะกล่าวอนุโมทนาทั้งบุตรทานและ ทารทานกับพระเวสสันดร ดังนั้น การที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เพิ่มเติมรายละเอียดดังกล่าวจึง สอดรับกับความในเวสสันดรชาดกเป็นอย่างดี

กล่าวโดยสรุป มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีการเพิ่มรายละเอียดใน ๔ ลักษณะ ได้แก่ การ เพิ่มรายละเอียดเพื่อแสดงเหตุผล อธิบายเพื่อให้ความรู้ พรรณนาเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนและการ ทำความในกัณฑ์ที่มาก่อนหน้า การอธิบายเพื่อให้ความรู้พบเป็นจำนวนมากที่สุด การแสดง เหตุผลพบบรองลงมาและพบมากในกัณฑ์วนปเวสน์ และการพรรณนาเพื่อให้เห็นภาพพบน้อยที่สุด อย่างไรก็ตาม มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีการเพิ่มรายละเอียดในส่วนอรรถกถาโดยรวมน้อยกว่า การเพิ่มรายละเอียดในเวสสันดรชาดก

๒.๔.๑.๒ ตัดรายละเอียดออกไป

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตัดรายละเอียดบางประการในอรรถกถาเวสสันดรชาดก ออกไป ดังเช่น ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎร์ อรรถกถาเวสสันดร- ชาดกกล่าวว่า กรุงมาตุลนครแคว้นเจตราชฎร์มีกษัตริย์ ๖๐,๐๐๐ องค์ และเมื่อพระเวสสันดรเสด็จ มาถึงก็ประทับอยู่ที่ศาลานอกกรุงมาตุลนคร พระนางมัทรีเซ็ดพระบาทและนวดพระบาทพระ เวสสันดร พระนางมัทรีต้องการให้ชาวเมืองเจตราชฎร์รู้ว่าพระเวสสันดรเสด็จมาจึงออกมาแสดง ตนนหน้าศาลา แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ไม่กล่าวถึงกษัตริย์เจตราชฎร์ ๖๐,๐๐๐ องค์ และกล่าว ว่าเมื่อพระเวสสันดรเสด็จมาถึงกรุงมาตุลนครและประทับอยู่ที่ศาลานอกกรุงมาตุลนครแล้ว (ล่วง ไป ๑ ชาติ) พระนางมัทรีเสด็จออกมาหน้าศาลา มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้ตัดรายละเอียดของ อรรถกถาเวสสันดรชาดกที่ว่าแคว้นเจตราชฎร์มีกษัตริย์ ๖๐,๐๐๐ องค์ และรายละเอียดที่ว่า พระนางมัทรีเซ็ดและนวดพระบาทพระเวสสันดร กับทั้งที่พระนางมัทรีคิดที่จะให้ชาวเมืองรู้ว่า พระเวสสันดรเสด็จมา อันเป็นเหตุให้พระนางเสด็จไปแสดงตนนหน้าศาลาออกเสีย ดังแสดงใน ตารางที่ ๑๗ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๗: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎร์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
(ไม่ปรากฏ)	กาลนั้น มีเจ้าครองอยู่ในมาตุลนคร ๖ หมื่นองค์.
อุปคจฺจนฺตา เมื่อสมเด็จพระเวสสันดร	พระมหาสัตว์ไม่เสด็จเข้าภายในนคร ประทับพัก

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>บรมโพธิสัตว์ และสมเด็จพระมัทรีนารีรัตนราชกัญญาณี และดรุณบุตรบุตรีพระชาติและกัณหาชีนา เสด็จมาถึงมาตุลนครนั้น ในเพลาสายัณห์สมัย ก็มีได้เสด็จเข้าไปภายในกำแพงเมือง ด้วยทรงคิดจะไม่ให้เป็นที่ขัดเคืองแก่ท่านผู้ใด จึงเสด็จเข้าประทับอยู่ ณ ศาลาที่อาศัยใกล้ทวารนครนั้นจนล่วงราตรี</p> <p>(ไม่ปรากฏ)</p> <p>ครั้นเพลาค่ำสมเด็จพระมัทรีเสด็จออกมานั่งแสดงพระองค์อยู่ตรงหน้าศาลา</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒๐-๑)</p>	<p>อยู่ที่ศาลาใกล้ประตูเมือง</p> <p>ครั้งนั้นพระนางมัทรีชำระเช็ดถูสิ่งที่พระบาทของพระมหาสัตว์ แล้วถวายอยู่งานนวดพระบาท ทรงคิดว่า เราจักยังประชาชนให้รู้ความที่พระเวสสันดรเสด็จมา</p> <p>จึงเสด็จออกจากศาลา ประทับเป็นอยู่ที่ประตูศาลาตรงทางประตูเมือง</p> <p>(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๑)</p>

จากตารางเปรียบเทียบข้างต้น มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตัดรายละเอียดที่วากษัตริย์เจตราชฎีมี ๖๐,๐๐๐ องค์ พระนางมัทรีเช็ดและนวดพระบาทพระเวสสันดร และพระนางมัทรีคิดที่จะแสดงตนต่อชาวเมือง นำสังเกตว่ารายละเอียดเกี่ยวกับจำนวนกษัตริย์เจตราชฎี ๖๐,๐๐๐ องค์ ไม่ปรากฏอยู่ในเวสสันดรชาดกแม้ว่าจะปรากฏอยู่ในเวสสันดรจรียาและอรรถกถาเวสสันดรชาดกก็ตาม สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงยึดถือเนื้อความตอนนี้อย่างเคร่งครัดตามเวสสันดรชาดกเป็นสำคัญ จึงได้ทรงตัดรายละเอียดดังกล่าวออก ส่วนรายละเอียดที่พระนางมัทรีเช็ดและนวดพระบาทพระเวสสันดร แม้จะตัดออกก็ไม่ทำให้นเนื้อเรื่องเสียความไป แต่การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดรายละเอียดหลายประการออกภายในเนื้อเรื่องตอนเดียว แสดงให้เห็นชัดเจนว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับรายละเอียดในอรรถกถาเวสสันดรชาดกไม่มากเท่ากับที่ให้ความสำคัญกับรายละเอียดของเวสสันดรชาดก

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ นอกจากไม่กล่าวถึงรายละเอียดดังกล่าว มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ยังได้เปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางประการให้แตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกด้วย กล่าวคือ เมื่อพระเวสสันดรเสด็จมาประทับที่ศาลา อรรถกถาไม่ได้กล่าวชัดเจนว่าพระเวสสันดรประทับเป็นเวลานานเท่าใด หากแต่ก็เข้าใจได้ว่าเหตุการณ์ทั้งหมด นับแต่พระ

เวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนครจนได้พบกับกษัตริย์เจตตราษฎร์เกิดขึ้นภายในวันเดียว แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กล่าวว่าเมื่อพระเวสสันดรเสด็จมาประทับที่ศาลา ได้ประทับแรมที่ศาลา ๑ ราตรี ก่อน ส่วนเหตุการณ์ที่ชาวเมืองเห็นพระนางมัทรีจนถึงพระเวสสันดรได้พบกับกษัตริย์เจตตราษฎร์เกิดขึ้นในวันถัดมา นอกจากนี้ อรรถกถากล่าวว่าพระนางมัทรีแสดงพระองค์ด้วยการยืนอยู่ที่หน้าศาลา แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กล่าวว่าพระนางมัทรีนั่งที่หน้าศาลา

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตัดรายละเอียดในตอนอื่นอีก แต่เนื่องมาจากกัณฑ์ต่างๆ ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีอรรถกถาขยายความไม่มาก จึงทำให้พบการตัดรายละเอียดในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ไม่มากตอนดังนี้

กัณฑ์วนปเวสน์

ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตตราษฎร์
ตอนกษัตริย์เจตตราษฎร์ตกแต่งที่ประทับถวายพระเวสสันดร

กัณฑ์จุลพน

ไม่ปรากฏ

กัณฑ์มหาพน

ไม่ปรากฏ

กัณฑ์สักกบรรพ

ตอนท้าวสักกจะจุลขอพระนางมัทรี
ตอนพระเวสสันดรตีพระทัยที่จะได้บำเพ็ญทาน
ตอนพระนางมัทรีทอดพระเนตรพระพัศตร์พระเวสสันดร (หลังจากพระเวสสันดรบริจาคพระนางมัทรี)

กัณฑ์กษัตริย์

ไม่ปรากฏ

๒.๔.๑.๓ มีรายละเอียดแตกต่างกัน

มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดกหลายแห่ง เช่น ตอนกษัตริย์เจตราชฎูร์ตั้งนายพรานเจตบุตรรักษาประตูป่าในกัณฑ์วนปเวสน์ ในอรรถกถาเวสสันดรชาดก กษัตริย์เจตราชฎูร์มอบหมายให้นายพรานเจตบุตรรักษาประตูป่า เพราะเกรงพระเวสสันดร พระโอรสธิดา และพระนางมัทรีจะได้รับอันตรายจากภัยทั่วไป แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ กล่าวว่ากษัตริย์เจตราชฎูร์เกรงว่าชาวสี่พีจะส่งคนมาทำอันตรายพระเวสสันดร พระโอรสธิดาและพระนางมัทรี จึงกำชับนายพรานเจตบุตรไม่อนุญาตให้ผู้ใดผ่านเข้าไปในป่าได้ เว้นแต่คนของกษัตริย์เจตราชฎูร์กับราชทูตของพระเจ้ากรุงศุภชัย ดังจะแสดงในตารางที่ ๑๙ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๑๙: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนกษัตริย์เจตราชฎูร์ตั้งนายพรานเจตบุตรรักษาประตูป่า

มหาชาติพระราชนิพนธ์	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>เอว เจตา โดยนัยที่แสดงมานี้ เหล่าขัตติยเจตาทิบัติในเจตราชฎูร์ ได้ทูลแถลงแนววนาวาสต่อนั้นไปไกลถึงสิบห้าโยชน์ จนถึงที่วิเศษโสดที่อวงกฎบรพต กำหนดด้วยจตุรัสไบกขรณี แต่พระเวสสันดรและพระมัทรีสองกษัตริย์ ซึ่งนิราศพรากพลัดจากสมบัติกรุงศรีพีมา เต อยุโย เขตวา ได้ส่งเสด็จสี่กษัตริย์ให้ดำเนินไปในหนทางพนมไพร ซึ่งได้แสดงแถลงถวายนั้นแล้ว ยังคิดจะให้สี่กษัตริย์ผ่องแผ้วพ้นภัยอันตราย แต่ไพร่ร้ายที่กลางแควลงว่าชาวสี่พีจะแต่งติดตามมาให้พิฆาฏนิราศความสุข ให้พระองค์ทรงเสวยทุกข์ยิ่งขึ้นไป ฤยังเกรงอีกว่า จะมีคนจนยากไร้ตามไปทูลขอ สองดรุณน้อยหน่อขัตติยราช ฤพระราชเทพีซึ่งมีศิริวิลาสลักษณะวิไลยไปเป็นของตน ทำให้ถึงทรพลดั่งเลี้ยงพระองค์แต่ผู้เดียว ไม่มีผู้จะแลเหลียวเปลี่ยวอนาถ กษัตริย์เจตราชฎูร์จึง</p>	<p>พระยาเจตราชทั้งหลายกราบทูลบรรดา ๑๕ โยชน์ แต่พระเวสสันดรอย่างนี้แล้วส่งเสด็จคิดว่าปัจจามิตรคนใดคนหนึ่งอย่าพึงได้โอกาสประทุษร้ายเลย เพื่อจะบรรเทาภัยอันตรายแห่งพระเวสสันดรเสีย จึงให้เรียกพรานป่าคนหนึ่งชื่อเจตบุตร เป็นคนฉลาดศึกษาดีแล้วมาสั่งว่า เจ้าจงกำหนดตรวจตราคนทั้งหลายที่ไปๆ มาๆ สั่งจะนี้แล้วให้อยู่รักษาประตูป่า แล้วกลับไปสู่นครของตน</p> <p>(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๒๗๐)</p>

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>ได้เลือกสรรจนจรกบุรุษ ชื่อเจตบุตรมนุษย์พรานป่า เป็นคนมีกำลังวังชาเชี่ยวชาญชำนาญในหนทางข้างทิศนั้น แล้วตั้งให้เป็นผู้รักษาทางร่วมที่สำคัญเป็นต้นทางที่เดินตามพระองค์ไป กษัตริย์เจตาทิบัติกำชับสั่งเจตบุตรพรานไว้ว่าอย่างไรให้ใครๆ เดินไปในทางนี้ได้เป็นอันขาด เว้นแต่ราชทูตถือข่าวสาส์น ของสมเด็จพระเจ้าภูมิบาล พระเจ้ากรุงสุทนต์ ฤๅกษัตริย์ผู้ใหญ่ในเจตราชฐหากบังคับใช้มา แล้วให้นายเจตบุตรคิดอ่านรักษาเสีษัตริย์ให้ได้เสด็จอยู่เสวยสุขสวัสดิ์ โดยบรมราชอัธยาศัยในกุศลวัตรปฏิบัติบำเพ็ญอุตมพรหมจรรย์ในอรัญประเทศเมื่อดำรงจัดการเสร็จแล้ว ก็เสด็จคืนยังมาตุลนคร ซึ่งอยู่ครอบครองแต่ก่อนนั้นแล</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒๐-๑)</p>	

คำพูดของกษัตริย์เจตราชฎร์ที่มอบหมายให้นายพรานเจตบุตรระมัดระวังว่าจะมีคนที่ชาวสี่ฝั่งให้มาทำร้ายพระเวสสันดร พระโอรสธิดา และพระนางมัทรี แสดงให้เห็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าพระองค์ทรงเห็นว่าภัยที่อันตรายที่สุดคือภัยเกิดจากคนใกล้ชิด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ ข้อความในตัวอย่างอาจด้วยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชทานพระโอวาทตักเตือนพระราชโอรส และบุคคลทั้งปวงให้เห็นว่าการแตกความสามัคคีและเป็นศัตรูกันในระหว่างคนที่ใกล้ชิดกัน ย่อมจะนำมาซึ่งการทำลายล้างกันเองในที่สุด อย่างไรก็ตาม ยังพิจารณาได้อีกว่าข้อความจากตัวอย่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ไม่ปกติที่เคยเกิดขึ้นในอดีต สถานการณ์ดังกล่าวคงจะทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องตกอยู่ในห่วงอันตรายถึงชีวิตมาแล้ว

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดกพบในตอนต่างๆ ดังนี้

กัณฑ์วนปเวสน์

ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นแฉดราษฎร์

ตอนชาวเมืองแฉดราษฎร์เห็นพระนางมัทรี

ตอนกษัตริย์แฉดราษฎร์ทราบเรื่องพระเวสสันดรเสด็จมายังแคว้นแฉดราษฎร์

ตอนกษัตริย์แฉดราษฎร์ตั้งนายพรานเจตบุตรรักษาประตูป่า

กัณฑ์จุลพน

ไม่ปรากฏ

กัณฑ์มหาพน

ไม่ปรากฏ

กัณฑ์สักกบรรพ

ตอนพระเวสสันดรตีพระทัยที่จะได้บำเพ็ญทานทาน

ตอนพระนางมัทรีบันลือสีหนาท

กัณฑ์ฉกษัตริย์

ตอนพระนางมัทรีพิจารณากองทัพ

๒.๔.๑.๔ บรรยายความแบบรวบรัด

การบรรยายความแบบรวบรัดพบเพียงแห่งเดียว ในตอนพระชาลิเจ้าจัดการระงับภัยจากสัตว์ร้ายชนิดต่างๆ ในป่าในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ความตอนนั้นเมื่อกองทัพของพระเจ้ากรุงสุมทนต์มาถึงเขาวงกตแล้ว พระชาลิเป็นผู้จัดการดูแลการตั้งทัพและจัดเตรียมการป้องกันภัยต่างๆ รวมทั้งภัยจากสัตว์ร้ายในป่า ในอรรถกถาเวสสันดรชาดก ได้พรรณนาบอกชื่อสัตว์ป่าไว้หลายชนิด แต่ महाชาติพระราชนิพนธ์ฯ บรรยายความแบบรวบรัด ดังแสดงในตัวอย่างในตารางที่ ๒๐ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒๐: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ
ตอนพระชาลิเจ้าเตรียมการป้องกันภัยจากสัตว์ร้ายในป่า กัณฑ์ฉกษัตริย์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
พระชาลิมีพระดำริรอบคอบ กะเกณฑ์	แล้วให้จัดการรักษาสัตว์ร้ายมีราชสีห์

มหาชาติพระราชนิพนธ์	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>แยกย้ายพยุหพลออกให้ประกอบารตั้งกอง จุกช่องล้อมวงมั่นคงรักษา ในปากทางที่มาแต่ ทิศต่างๆ เพื่อจะกั้นทางระวางมิให้มีภัยแต่ สัตว์ร้ายในไพรและศัตรู (มหาชาติ ร. ๔ ฉกษัตริย์: ๘๗)</p>	<p>เสือโคร่งเสือเหลืองและแรดเป็นต้นใน ประเทศนั้นๆ (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๙๑)</p>

มหาชาติพระราชนิพนธ์ ไม่ได้กล่าวถึงชนิดของสัตว์ร้ายอันได้แก่ เสือโคร่ง เสือเหลือง และแรด ดังที่อรรถกถากล่าวไว้ แต่กล่าวเพียง “**สัตว์ร้าย**” เท่านั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าเป็นเพราะรายละเอียดเกี่ยวกับชนิดของสัตว์ร้ายเป็นรายละเอียดเล็กน้อย แม้ไม่กล่าวถึงก็ไม่เสียความ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการจัดการดูแลขบวนเสด็จพระราชดำเนินจำนวนมาก เช่น “**กะเกณฑ์แยกย้ายพยุหพลออกให้ประกอบารตั้งกองจุกช่องล้อมวงมั่นคงรักษา ในปากทางที่มาแต่ทิศต่างๆ**” ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเน้นรายละเอียดดังกล่าว ซึ่งเป็นความรู้ที่มีคุณค่ามากกว่า จึงทรงรวบรัดรายละเอียดที่ไม่จำเป็นให้สั้นลง

๒.๔.๑.๕ สลับลำดับ

แม้ว่าลำดับของเรื่องในมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับเวสสันดรชาดกจะไม่แตกต่างกัน แต่ลำดับของเรื่องในมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับอรรถกถาของเวสสันดรชาดกแตกต่างกัน เช่น ในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนทำวสัฏกะคืนร่างเป็นเทวดา ในอรรถกถาเวสสันดรชาดก ลำดับของเรื่องมีว่า ทำวสัฏกะคิดจะประทานพรแต่พระเวสสันดร ทำวสัฏกะกล่าวคาถาประทานพรแต่พระเวสสันดร และทำวสัฏกะคืนร่างเป็นเทวดา แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ ตัดความที่ ทำวสัฏกะคิดจะประทานพรแต่พระเวสสันดร แล้วสลับเอาความที่ ทำวสัฏกะคืนร่างเป็นเทวดาขึ้นมาบรรยายก่อน จากนั้นจึงกล่าวความที่ ทำวสัฏกะประทานพรแต่พระเวสสันดร ดังจะแสดงการเรียงลำดับเหตุการณ์ดังตารางที่ ๒๑ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒๑: ตารางแสดงการเรียงลำดับเหตุการณ์ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกและ
มหาชาติพระราชนิพนธ์ ตอนท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดา กัณฑ์สักกบรรพ

มหาชาติพระราชนิพนธ์	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
๑. ท้าวสักกะคิดจะประทานพรแก่พระเวสสันดร (อรรถกถา) (ตัดออก)	๑. ท้าวสักกะคิดจะประทานพรแก่พระเวสสันดร (อรรถกถา)
๓. ท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดา (อรรถกถา)	๒. ท้าวสักกะประทานพรแก่พระเวสสันดร (เวสสันดรชาดก)
๒. ท้าวสักกะประทานพรแก่พระเวสสันดร (เวสสันดรชาดก)	๓. ท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดา (อรรถกถา)

ความตอนดังกล่าว มีเนื้อเรื่องในอรรถกถาเวสสันดรชาดกและมหาชาติพระราชนิพนธ์
ดังจะได้แสดงในตารางที่ ๒๒ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒๒: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์
ตอนท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดา กัณฑ์สักกบรรพ

มหาชาติพระราชนิพนธ์	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
(ไม่ปรากฏ)	ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงมอบ พระนางมัทรีแด่พระมหาสัตว์แล้วเมื่อจะแจ้ง พระองค์ว่าเป็นพระอินทร์ เพื่อถวายพระพร จึง ตรัสว่า
กเถนุโต กเถนุโต สมเด็จพระท้าวเทเวศร์ญาณ เนตรสหันนัย เมื่อปรากฏเป็นดังพราหมณ์ พรหมพิสัยกล่าวความต่าง ๆ อย่างสำแดง โดยอเนกบรรยาย แล้วกลับกลายมีทิพยต์ ตมภาพวามวาบสว่างด้วยรัศมีสีแสงแรง กระจ่างออกจากกายสากล ตรุณสุริโย วีย ดุจดวงสุริยมณฑลอันตรุณรุ่งพวยพุ่งขึ้นมา ณ เวลาอุทัย เหาะลอยอยู่ในนภากาศ แล้ว กล่าวปฏิญญาว่าทสี่บาทพระคาถาดังนี้ สกุโกหมสมิ เทวิทุโท อาคโตสมิ ตวนุตติเก วรํ วรสุสุ ราชิสสิ วเร อญฺจ ททามิ เตติ. ความในพระคาถาว่า สกุโกหน้ ใ้ พระมหาสัตว์	หม่อมฉันคือท้าวสักกะจอมเทพ มาสู่ สำนักของพระองค์ ข้าแต่พระราชฤาษีขอ พระองค์จงทรงเลือกเอาพระพร หม่อมฉันขอ ถวายพระพร ๘ ประการแด่พระองค์ท่าน. เมื่อท้าวสักกะจอมเทพตรัสอยู่ นั่นเอง ก็รุ่งเรืองเปล่งปลั่งด้วยอติภาพทิพย์ สถิตอยู่ในอากาศปานประหนึ่งภาณุมาศ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	อรรถกถาเวสสันดรชาดก
<p>เจ้าเอย ตัวเรานี้ใช้ขึ้นใช้ไกลไหนเลย คือเป็น ท้าวสักกรินทร์เทวีนทรมหาราช ซึ่งอาจินจะทำ ให้สำเร็จจริงในสิ่งของ ฤๅการงานซึ่งจะพึงต้อง แก่พระประสงค์ของพระองค์ท่าน เพื่อเจริญการ ที่เป็นคุณอุตุนนบุญบารมี เราได้มาสำแดงตน โดยประจักษ์ ณ สำนักพระองค์ท่าน ณ กาล บัดนี้เพื่อถวายพร คือเป็นสิ่งซึ่งเป็นศรีสวัสดิ สุนทรบรรพประวัติ ที่ควรเราจะช่วยได้โดยถนัด ให้สมปรารถนา ราชิตี ข้าแต่พระมหाराช วรีดี ขอพระองค์ท่านจงตรองตริดำริเลือกสรรสิ่ง ละอันๆ ที่อุดมดีควรปรารถนา แล้วว่ามาให้เรา เรามีอำนาจอาจอยู่ในที่จะทำให้สำเร็จได้ในคติ และพิสัยบางอย่างตามทางเทพฤทธิ เราขอตั้ง ปฏิญาณประมาณไว้ว่า จะให้ประสิทธิ์แก่ท่าน แต่เพียงแปดสถาน เรียกว่าพระพรแปดประการ ยอมให้แก่พระองค์ท่านนี้แล.</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ สักกบรรพ: ๗๙-๘๐)</p>	<p>เปล่งรัศมีอ่อนๆ ฉะนั้น (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๙)</p>

จากตัวอย่างในตาราง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดความในอรรถกถา
เวสสันดรชาดกที่ท้าวสักกะคิดจะประทานพรแต่พระเวสสันดรออก และสลับเอาความในอรรถกถา
ที่ท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดามากกล่าวไว้ก่อนคาถาที่คิดมาจากเวสสันดรชาดก คือ คาถาคความว่า
ท้าวสักกะประทานพรแต่พระเวสสันดร ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า เนื้อเรื่องในตอนนี้น่าสำคัญอยู่ที่คาถา
จากเวสสันดรชาดกที่ท้าวสักกะกล่าวประทานพรแต่พระเวสสันดร และการขยายความของ
อรรถกถาที่ว่าท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดาขณะที่ประทานพร แต่อรรถกถาไม่ได้กล่าวเน้นไว้
เท่าที่ควรว่าท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดาในขณะที่ประทานพร ตรงกันข้าม วิธีการดำเนินเรื่องของ
อรรถกถายังชวนให้เข้าใจว่าท้าวสักกะกล่าวประทานพรแต่พระเวสสันดรทั้งที่ยังอยู่ในร่าง
พราหมณ์ และคืนร่างเป็นเทวดาในภายหลังจากที่กล่าวประทานพรแล้ว แต่มหาชาติพระราชนิ
พนธ์ฯ สลับลำดับ โดยนำความในอรรถกถาที่ท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดามากกล่าวไว้ก่อนหน้า
ความที่ว่าท้าวสักกะกล่าวคาถาประทานพรพระเวสสันดรกล่าวทีหลัง เพื่อที่จะเน้นให้เห็นว่าท้าว
สักกะคืนร่างเป็นเทวดาก่อนหรือในขณะที่กล่าวประทานพรแต่พระเวสสันดร ส่วนความใน

อรรถกถาที่ท้าวสักกะคิดจะประทานพรแก่พระเวสสันดรเป็นรายละเอียดเล็กน้อย แม้ตัดออกก็ไม่ทำให้เนื้อเรื่องเสียความ แต่จะทำให้เนื้อเรื่องสั้นกระชับยิ่งขึ้น

การสลับลำดับของเรื่องพบในตอนต่างๆ ดังนี้

กัณฑ์วนปเวสน์

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีทราบบว่าพระเวสสันดรเสด็จมายังแคว้นเจตราชฎี

ตอนกษัตริย์เจตราชฎีตกแต่งศาลาเป็นที่ประทับของพระเวสสันดร

ตอนพระนางมัทรีอาสาเป็นผู้แสวงหามูลผลอาหาร (แสดงแล้วในตัวอย่าง)

กัณฑ์จุลพน

ไม่ปรากฏ

กัณฑ์มหาพน

ไม่ปรากฏ

กัณฑ์สักกบรรพ

ตอนท้าวสักกะคืนร่างเป็นเทวดา

กัณฑ์ฉกษัตริย์

ไม่ปรากฏ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับอรรถกถาของเวสสันดรชาดกปรากฏรายละเอียดที่เหมือนและแตกต่างกันแสดงได้ดังตารางที่ ๒๓ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒๓: ตารางเปรียบเทียบอรรถกถาเวสสันดรชาดกกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อ.วช = อรรถกถาของเวสสันดรชาดก

ม.ร.๔ = มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

X = ปรากฏ

X1 = ปรากฏและมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น

X2 = ปรากฏแต่มีรายละเอียดลดลง

- X3 = ปรากฏแต่มีรายละเอียดแตกต่างกัน
 X4 = ปรากฏแต่บรรยายความแบบรวบรัด
 O = ไม่ปรากฏ
 * = สลับลำดับ

กัณฑ์วนปเวสน์

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๔	อ.วช
สี่กษัตริย์เสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎี	X1, X2, X3	X
แคว้นเจตราชฎีมีกษัตริย์ ๖๐,๐๐๐ องค์	X2	X
ชาวเมืองเจตราชฎีเห็นพระนางมัทรี	X3*	X
กษัตริย์เจตราชฎีทราบข่าวว่าพระเวสสันดรเสด็จมายังแคว้นเจตราชฎี	X3*	X
กษัตริย์เจตราชฎีเสด็จมาเฝ้าพระเวสสันดร	X*	X
กษัตริย์เจตราชฎีตกแต่งที่ประทับถวายพระเวสสันดร	X1, X2*	X
กษัตริย์เจตราชฎีไปส่งพระเวสสันดรที่ประตูป่า	X1	X
กษัตริย์เจตราชฎีตั้งนายพรานเจตบุตรรักษาประตูป่า	X3	X
สี่กษัตริย์เดินทางไปยังเขาวงกต	X1	X
ท้าวสักกะทราบเหตุความเดือดร้อนของพระเวสสันดร	X1	X
พระเวสสุวรรณเนรมิตบรรณศาลา	X1	X
พระเวสสันดรพบบรรณศาลา	X1	X
สี่กษัตริย์ผนวชเป็นดาบส	X1	X
พระนางมัทรีอาสาเป็นผู้แสวงหามูลผลาหาร	X1*	X
พระเวสสันดรพระนางมัทรีตกลงไม่อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา	X1*	X
สัตว์ในป่าไม่เบียดเบียนกันด้วยอานุภาพเมตตาของพระเวสสันดร	X1*	X

กัณฑ์จุลพน

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๔	อ.วช
พรานเจตบุตรบอกทางแก่ชูชก	X1	X

กัณฑ์มหาพน

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๔	อ.วช
ชูชกบอกว่าตนเป็นอาจารย์ของพระเวสสันดร	X1	X

กัณฑ์สักรบรพ

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๔	อ.วช
ท้าวสักรกะคิดที่จะช่วยเหลือพระเวสสันดร	X1	X
ท้าวสักรกะจะทูลขอพระนางมัทรี	X2	X
พระเวสสันดรดีใจที่ได้บำเพ็ญทาน	X1, X2, X3	X
พระนางมัทรีทอດพระเนตรพระพักตร์พระเวสสันดร	X2	X
พระนางมัทรีบันลือสีหนาท	X3	X
ท้าวสักรกะคืนร่างเป็นเทวดา	X1*	X
พระเวสสันดรพิจารณาทราบว่าเป็นเทวดาที่มาขอพระนางมัทรีคือท้าวสักรกะ	X1	X

กัณฑ์ฉกษัตริย์

เนื้อเรื่อง	ม.ร.๔	อ.วช
พระชาติสังให้ตั้งค่ายประทับแรมและตั้งกองระวังภัย	X1, X4	X
พระเวสสันดรและพระนางมัทรีเสด็จไปทอດพระเนตรกองทัพ	X1	X
พระนางมัทรีพิจารณากองทัพ (จบพระราชนิพนธ์เท่านั้น)	X3	X

จากตารางจะเห็นได้ว่า เมื่อเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับอรรถกถาเวสสันดรชาดก มหาชาติพระราชนิพนธ์ สอดคล้องกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกอย่างยิ่ง เห็นได้ชัดเจนว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ ใช้อรรถกถาเวสสันดรชาดกเป็นต้นแบบในการแต่ง แม้ในด้านเนื้อเรื่องมหาชาติพระราชนิพนธ์ ไม่ได้เพิ่มเติมเนื้อเรื่องหรือตัดทอนเนื้อเรื่องออกไปแต่อย่างใด แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ ปรากฏรายละเอียดของเนื้อเรื่องแตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกหลายประการ ที่พบมากที่สุด คือ มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น โดยพบเกือบทุกตอนในทุกกัณฑ์ นอกจากนี้พบว่า ในจำนวนมหาชาติพระราชนิพนธ์ ทั้ง ๕ กัณฑ์ กัณฑ์ที่พบว่ามีกาตัด

รายละเอียด และมีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถามากที่สุด ได้แก่กัณฑ์วนปเวสน์และสักกบรรพ กัณฑ์ที่แตกต่างกับอรรถกถาน้อยที่สุดคือกัณฑ์มหาพนที่ปรากฏมีเฉพาะการเพิ่มรายละเอียดและการตัดรายละเอียดเล็กน้อย แต่ไม่ปรากฏความแตกต่างประการอื่น

๒.๔.๒ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับอรรถกถาของเวสสันดรจรียา

เนื่องจากอรรถกถาของเวสสันดรจรียากล้ายคลึงกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดกเป็นอย่างยิ่ง โดยปรากฏว่าอรรถกถาเวสสันดรจรียามีคาถาของเวสสันดรชาดก และเนื้อเรื่องของอรรถกถาเวสสันดรชาดกอยู่จำนวนมาก และไม่ปรากฏว่าเนื้อเรื่องพระเวสสันดรในอรรถกถาเวสสันดรจรียาแตกต่างหรือขัดแย้งกับเวสสันดรชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดกแต่ประการใด อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าแม้จะไม่ปรากฏว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ ดำเนินเรื่องตามอรรถกถาเวสสันดรจรียา แต่สันนิษฐานว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงได้ทรงค้นคว้าตรวจสอบเรื่องพระเวสสันดรจากอรรถกถาเวสสันดรจรียาด้วย ดังที่ปรากฏในความตอนหนึ่งในมหาชาติพระราชนิพนธ์ กัณฑ์วนปเวสน์ ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจสอบคาถาในเวสสันดรชาดกกับเวสสันดรจรียา พร้อมทั้งคัมภีร์อื่นๆ ดังนี้

เตน วุตตํ ด้วยเหตุนี้แล จึงมีพระคาถาเป็นพระพุทธรูปปฏิญาณในคัมภีร์จรียาปฏิภยกเป็นปฏิญญาวัตตฉันทว่า ยทิ เกจิ มนุชา เอนติ เป็นต้น ความในพระคาถาพุทธรูปนิพนธ์ ในพระคัมภีร์อื่นก็มีนัยดังแสดงมา แปลกแต่ที่ว่า ปฏิปุจฉาม และ อเมห ปสุลิตฺวา เป็นต้น ตามพุทธรูปนิพนธ์เป็นปฏิญาณว่า เราทั้งหลายสักกษัตริย์ได้ไต่ถามและได้ฟังความแต่ต้นผู้เห็นเราทั้งหลายเท่านั้น ไม่ผิดกันไปเท่าใด

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๒)

จากข้อความในกัณฑ์วนปเวสน์ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอ้างถึงการตรวจสอบเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์เวสสันดรจรียาไว้อย่างชัดแจ้ง (ดูหัวข้อ ๒.๓.๒) ดังนั้น จึงเป็นไปได้สูงที่จะทรงตรวจสอบเรื่องพระเวสสันดรกับอรรถกถาเวสสันดรจรียาที่เป็นคัมภีร์ที่ใกล้ชิดกับเวสสันดรจรียาโดยตรงด้วย

กล่าวโดยสรุป มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับเวสสันดรชาดกอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบคัมภีร์ทั้ง ๔ คัมภีร์ที่ปรากฏ

เรื่องพระเวสสันดร ไม่ว่าจะในชั้นพระไตรปิฎกหรือชั้นอรรถกถา มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีเนื้อเรื่องที่สอดคล้องกับเรื่องพระเวสสันดรในอรรถกถาเวสสันดรชาดกมากที่สุด

ในด้านเนื้อเรื่อง มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อเรื่องให้แตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก แต่ในด้านรายละเอียด มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีข้อแตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกหลายประการ ที่สำคัญคือ รายละเอียดในอรรถกถาบางประการที่ไม่ปรากฏในเวสสันดรชาดกหรือที่ขาดความสมเหตุสมผล มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตัดทอนและเปลี่ยนแปลงรายละเอียดเหล่านั้นหลายแห่ง มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ยังตัดทอนเปลี่ยนแปลงรายละเอียดที่แม้ปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรชาดกและเวสสันดรจรียาทั้ง ๒ แห่ง แต่ไม่สอดคล้องกับเวสสันดรชาดกออกด้วย จะเห็นได้ว่า แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงใช้อรรถกถาเวสสันดรชาดกเป็นต้นแบบในการแต่งมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ แต่พระองค์ทรงยึดถือเนื้อเรื่องและรายละเอียดของเวสสันดรชาดกเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้อรรถกถาเวสสันดรชาดกเป็นต้นแบบในการแต่งมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเฉพาะอรรถกถาเวสสันดรชาดกเท่านั้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ ๓

การเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมหาชาติฉบับอื่น

การศึกษาเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎกและอรรถกถาเวสสันดรชาดกในบทที่ ๒ ช่วยให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างระหว่างมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับมหาชาติสำนวนดั้งเดิมในภาษาบาลี และช่วยให้เห็นลักษณะเฉพาะหลายประการซึ่งเป็นลักษณะที่เด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ ในฐานะที่เป็นวรรณกรรมของไทย ในบทนี้จะได้ศึกษาวรรณกรรมมหาชาติหลายเรื่องซึ่งสืบมาแต่มหาชาติภาษาบาลีและแต่งขึ้นก่อนมหาชาติพระราชนิพนธ์ เพื่อศึกษาลึกลงไปว่า ลักษณะเด่นและลักษณะของมหาชาติพระราชนิพนธ์ ที่แตกต่างกับมหาชาติภาษาบาลีนั้น เป็นลักษณะเฉพาะของมหาชาติพระราชนิพนธ์ หรือเป็นการสืบชนบทที่มีอยู่เดิม เพื่อค้นหาคำตอบสำคัญในวิทยานิพนธ์นี้ คือ คำตอบเกี่ยวกับลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓.๑ มหาชาติที่แต่งก่อนมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

หากไม่รวมมหาชาติสำนวนท้องถิ่น มหาชาติที่แต่งก่อนมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีอยู่หลายสำนวน ได้แก่ มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ มหาชาติสำนวนสำนักวัดถนน มหาชาติสำนวนพระเทพมุนี (ด้วง) วัดสังข์กระจาย มหาชาติสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) มหาชาติสำนวนพระเทพโมลี (กลิ่น) และมหาชาติสำนวนพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในจำนวนนี้มีมหาชาติสำนวนสำนักวัดถนน มหาชาติสำนวนพระเทพมุนี (ด้วง) วัดสังข์กระจาย และมหาชาติสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นมหาชาติที่กวีแต่งกันที่ไม่ตรงกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ ประวัติโดยสังเขปของมหาชาติสำนวนที่มีกัณฑ์ตรงกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ และแต่งก่อนพระราชนิพนธ์มีดังนี้

ก. มหาชาติคำหลวง

มหาชาติคำหลวงเป็นมหาชาติภาษาไทยสำนวนเก่าแก่ที่สุดเท่าที่พบหลักฐานในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๒) แต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวถึงมหาชาติคำหลวงไว้ในพระนิพนธ์อธิบายกาพย์มหาชาติ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๕๙ อ้างถึงใน กรมศิลปากร, ๒๕๔๐: ๔๘๔) ว่า มีจดหมายเหตุ^๑ ระบุว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถมีรับสั่งให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นเมื่อปีชวด จุลศักราช ๘๔๔ ตรงกับพุทธศักราช ๒๐๒๕

มหาชาติคำหลวงหลายกัณฑ์สูญหายในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ เหลือตกมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์จำนวน ๘ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร วนปเวสน์ ชูชก มหาพน กุมาร มัทรี มหาราช และนครกัณฑ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งกัณฑ์ที่ขาดหายไปขึ้นใหม่จนครบ ๑๓ กัณฑ์ เมื่อปีจอ จุลศักราช ๑๑๗๖ ตรงกับพุทธศักราช ๒๓๕๘ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๔๗๕ อ้างถึงใน กรมศิลปากร, ๒๕๔๐: (๕))

มหาชาติคำหลวงแต่งไว้สำหรับชมราวาสสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๐: (๔)) มีลักษณะเป็นวรรณกรรมประเภทแปลแต่งโดยคัดภาษาเดิมกำกับไว้คือ ยกภาษาบาลีลงไว้ แล้วแปลอธิบายขยายความภาษาไทยสลับกันไป คำแปลภาษาไทยแต่งเป็นคำประพันธ์ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทต่างๆ ข้อความภาษาบาลีที่ยกมาลงไว้ มี ๒ ลักษณะ ถ้าเป็นคาถาจากคัมภีร์ชาดกในพระไตรปิฎก ก็ยกคาถาลงไว้ที่ละวรรคหรือที่ละบาท สลับกับคำแปลภาษาไทย เช่น

กุสลญเฆว เม สมมา ดูกรเพื่อนพญา นิราพาทก็บมีแก่เรา **อโถ**
สมมา อนามย ทุกขกำเดาอาดูร บำจัญญราชเหตุภัย **อโถ ปีตา อโรคา เม**
พระสญชยบพิตรสวัสดิจิตรศุขจิโรจ **สิวินญจ อนามย** โทษทุกขรัญชวน บมิ
รัญจวนใจชาวสีพีพล **อนหิ หนี กุณขร** **ทชช** ส่วนตนกูผู้เปนกษัตริ ก็ให้ทวิรท
รัตนเปนนทาน **อิสาทนุต** **อรุพหุ** วารณทันตทำนวย อวยไชยขันนรินทร
เขตตญญ **สพพยุธาน** อันรู้ภูมิทรสถาน ที่จรบาพิบรราช **สพพเสต**
คชุตตม ตัวตรดาษัตริย์รัตน เปนสารสวัสดิมงคล **พราหมณาน** **อทาทาน** กู
ศรัทธาทายาทย ให้แล้วขาดแก่พราหมณ์

(มหาชาติคำหลวง วนปเวสน์: ๖๑-๒)

^๑ จดหมายเหตุดังกล่าว คือ พระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (๒๕๔๐: ๖) พงศาวดารฉบับดังกล่าวปรากฏความที่เกี่ยวข้องกับมหาชาติคำหลวง ดังนี้ “ศักราช ๘๔๔ ชาลศก ท่านให้เล่นการมหรศพ ๑๕ วัน ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์”

ถ้าเป็นข้อความของอรรคกถา ก็ยกเป็นคำๆ หรือยกเป็นท่อนสั้นๆ เช่น

อมม ข้าแต่พระมาดา ทรัพย์อันใดมีมา ข้าจะขอให้ทานบัดนี้จงพลันฯ
อดสส นามคหนทิวเส เวสสิวิถีย์ ชาตตุดา เวสสนุตโรติฯ อันว่าพระ
 ญาติทั้งหลาย ก็ถวายพระนามตามเหตุ ชื่อพระเพศยันดร ดังนั้นฯ **เตน วุดดี**
 เหตุตั้งนั้นพระเพศยันดร เสด็จบรรทมบรมไสยาสน์ เห็นอาศนกัจฉินตนาการ
 เมื่อนั้นฯ

(มหาชาติคำหลวง นิมพานต์: ๑๖)

อย่างไรก็ตาม ในมหาชาติคำหลวงหากความในคาถาและอรรคกถาซ้ำกัน ก็จะไม่แปลทั้ง
 คาถาและอรรคกถา ทำให้เกิดความซ้ำกัน เนื่องจากมหาชาติคำหลวงยกภาษาบาลีกำกับไว้
 ทั้งหมด ทำให้สอບได้ไม่ยากกว่า ข้อความที่ซ้ำกันนั้น ตอนใดแปลจากอรรคกถา ตอนใดแปลจาก
 ชาดก เช่น

ราชา กุมารเปปี ญหาตวา ส่วนพระบาท ก็ให้เอาพระราชากุมารทรง
 สองไปโสทรตรง ชำระพระองค์ด้วยกมนทโลทก อีกอามลกโสแดแล **โกเชตวา**
อลงกริตวา ก็ให้สองเจ้าเสวยพระโภชนาการแลแล้ว ก็ประดับด้วยแก้ว
 กัณฐีมณีกร สรรพภรณ์วิภูสิตนั้นน **เอกิ เอยโยโก เอกิ เอยโยกาติ เทว**
อุจจเก อุปเวเสยโย ส่วนพระบาทสญไชยก็อุ้มเจ้าชาลี ออกนางสบรรษดี
 ก็อุ้มเจ้ากัณหา ชมพวงหลานรักษะ นุ่งเหนือดักพระองค์ท่านแล ฯ **ตมตถิ**
ปกาสเนโต สตุถา อาห อันว่าพระศาสดาก็จะลำแดงอรรณุสนธิ พระ
 ทศพลก็บันฑูลคาถา ดงนี้

นิกกณิตวา ญหาเปตวา โภชยิตวาน ทารเก สมลจกริตวา
ภณเณ อุจจเก อุปเวเสยโย ฯ (เริ่มคำแปลคาถาจำนวน ๓ บท) **ภิกขเว**
 ดูกรอารยกุลบุตร อนนพิสุทศศีลสัตย **เทว ทารเก** สองอ่อนแก้วหลานรักษะ
เอตตเคน ธเนน ด้วยสินคักดิ์จอมราช **เทว ทารเก** ยงงทำว่น้อยนารถทรง
 สอง **ญหาเปตวา** ธิก็ตั้งสำพองสงสรระ **คนโรทเคน** ด้วยน้ำสระเสาวคนธ์
 อนนเต็มในกมนทลาภิเศก อดีเรกด้วยสหสรธารา เรือจรจนามณฑลพิธิ
โภชยิตวา เมาะ **สุทฐสาสินโมทเนน สิริวจฉิ สชาเปตวา** แล้วธิก็ให้เบอก
 บายศรีบอกมิ่ง **สาสินโมทเนน** ด้วยเข้าตันสิ่งสาสิ อนนมีรศตระการ **สุจ มั**
สุปเสจเนน ด้วยมังษมัชยาหารรศรวว หอมเทาทั่วทุกพวย **สมลจกริตวา**

ทเว ทารเก แลทำวธิให้ประดับสายใจจอมราชทงสอง ภูณเพน เมาะ
 อุดตเมเน อลงการภูณเพน ด้วยเครื่องทองพิจิตร พิพิธสรรพภรณ์ต่างๆ
 อุปเวเสยยู เมาะ นิสีทาเปสึ ทำวธิกับให้ห่างหลานรักษ อัญเชอญชักเอา
 อาศน์ อูจุงเก เมาะ อุดตโน อูจุงเก เหนือตักราชราชา โดยกาธิปอัยเกศ
 อนนเปนปีนเกล้าเชตุตร เมืองมิ่งน่น สีสณหาเต สัจจิตเต ยงงสองศรสระ
 แล้ว ทรงผ้าแก้วจิตรพรดพวย เพรอดน่น สพพาลงการภูสิต แล้วประดับ
 ด้วยเครื่องอาภรณ์ภาณี แก้วกัณฐีถนิมมาศน่น ราชา องเก กริตวาน น่ง
 เหนือตักทานให้ โลมลูบไล่หลายรักษ ฤภูมิเลอย อิท วจนมพรวี ยงรศ
 ราชโองการ แห่งสองโบดกด้วย เสน่นน่น ภูณทเล ชูสิต มาเล ทรง
 ภูณทลทัตถาร ดอกไม้มาลจวงจันท์ คลาศแล สพพาลงการภูสิต แล้ว
 ประดับด้วยสร้อยสังวารวมมาศ สรเอ็งคาคคับริวม ชื่นแล ราชา องเก
 กริตวาน ทำวธิระโบมหหลานรัก อุมใส่ตักชมเชย ฤภูมิเลอย อิท
 วจนมพรวี ยงรศราชโองการ กล่าวแก่เจ้าพระญาหลาน ทานน่น

(มหาชาติคำหลวง มหาราช: ๑๗๖-๗)

ข้อความที่คัดจากมหาชาติคำหลวงข้างต้น ย่อหน้าแรกเป็นคำอธิบายของอรรถกถา
 ส่วนย่อหน้าที่ ๒ เป็นคำแปลคาถาจำนวน ๓ บท ซึ่งมีเนื้อความซ้ำกับคำอธิบายของอรรถกถาที่
 ปรากฏอยู่ก่อนหน้า ภาษาบาลีในต้นย่อหน้าที่ ๒ คือ คาถาที่มหาชาติคำหลวงคัดมากำกับไว้ เป็น
 คาถาบทแรกเพียงบทเดียวในจำนวนคาถาทั้ง ๓ บทซึ่งมีเนื้อความซ้ำกับอรรถกถา ลักษณะที่แปล
 ข้อความทั้งหมดในภาษาบาลีตามคัมภีร์อรรถกถา แม้ว่าเนื้อความจะซ้ำกันอยู่บ้างนี้ ไม่พบใน
 มหาชาติสำนวนหลังมหาชาติคำหลวงเลย

ข. กาพย์มหาชาติ

กาพย์มหาชาติเป็นกลอนสำหรับพระใช้เทศน์ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๐:
 ๕๓๖) แต่งเป็นร้อยยาวซึ่งเป็นแบบอย่างแก่มหาชาติสำนวนต่างๆ ในสมัยหลัง รวมถึงมหาชาติ
 พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ตามความเห็นของสมเด็จพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๔๐: ๕๓๕-๖) สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้
 นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งกาพย์มหาชาติขึ้นในระหว่างปีพุทธศักราช ๒๑๔๕ ถึง ๒๑๗๐ กาพย์
 มหาชาติสูญไปในคราวเสียกรุงเช่นเดียวกับมหาชาติคำหลวง และไม่มีการแต่งซ่อม จึงเหลือตก
 มาถึงปัจจุบันเพียง ๓ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์วนปเวสน์ กุมาร และสักบรรพ

กาพย์มหาชาติเป็นวรรณกรรมแปลแต่งเช่นเดียวกับมหาชาติคำหลวง แต่แยกส่วนที่เป็นคาถาภาษาบาลีไว้ต่างหาก หากความในคาถาและอรรถกถาซ้ำกัน ก็แปลรวมเพียงครั้งเดียว ลักษณะเช่นนี้เป็นแบบอย่างแก่มหาชาติในชั้นต่อมาด้วย เช่น ในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนพระเวสสันดรบริจาคพระนางมัทรีแก่พราหมณ์แปลง ความตอนที่ซ้ำกันทั้งในคาถาและอรรถกถา คือ ตอนพระเวสสันดรหลังน้ำลงในมือพราหมณ์พระราชทานพระนางมัทรีและเกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหว กาพย์มหาชาติแปลรวมกันครั้งเดียว ความส่วนที่ซ้ำกันแต่แปลครั้งเดียว แสดงด้วยตัวอักษรเอนหน้า ดังนี้

ตมตถึ ๙ มทุทึ หตเถ ๙เป๙ หนะยฺยวาติ ๙ °

ภิกฺขเว ดูกรสงฆ์ผู้ทรงศีลสิกขา **เมื่อสมเด็จพระบรมนราราชฤๅษี**
เธอทรงสละพระมัทรีศรีสุदारิตน์ อันมีวัตรจรรยา เป็นมหามกุฏทาน
ตั้งพระทัยเกษมसानต์ทรงอุทิสาทกตถึงมืออินทพฤฒาจารย์ ก็ทรง
พระปณิธาน เธอออกพระโอษฐ์ อมโก ดูกรพราหมณ์ผู้เค้าโคตรคนขอทาน
อันพระสัพพัญญูญาณนี้ยอดรัก ยิ่งกว่าพระอรรคมเหษีมัทรีถึงร้อยพันแสน
เท่า เดชะภริยานของเราครั้งนี้ จงได้ตรัสแก่สร้อยศรีสรรเพชญ์โพธิญาณ
ด้วยเดชะศีลสมาธิสารบริสุทธิ์ ประกอบกันกับมกุฏภริยาน **ก็เกิดอัศจรรย์**
บันดาลดินฟ้า ทั้งเมฆหมอกเมฆามืดคลุ้ม ให้เสียวสยของอรุ้มโลมชาติ
ทุกเส้น หนาวยะเยือกเย็นเป็นพิภก ก็เกิดการก้องกึกไกลาหลสนั่น
อเนกมหามหัทศจรรย์บันดาล เหมือนเมื่อพระราชทานสองศรีพระ
ชาลีกันหา ส่วนสมเด็จพระนางพระยายอดกษัตริ์ ก็ตรองตริตดีโดยปัญญา ว่า
สมเด็จพระภัสดาดวงอดุลยรัตน์ เป็นมกุฏแก้วเกศกษัตริย์ทรงพระญาณ
ย่อมจะหยั่งเห็นเหตุแห่งแก่นสารสัพพัญญู ที่จะโปรดหมู่อมรมนุษย์ใน
อนาคต จึงจะเปลื้องปลดปลงให้แก่พราหมณ์อันยากไร้ชรา ตัวของเราใช้จะ
ชั่วช้ายอมซื้อสัตย์ สู้วิโยคพราภพัดพระวงษา ตามภักดีพระภัสดาถึงสิ้นชีวิต
เชิงที่จะชิงชังจึงให้ก็เห็นผิดประการฉะนี้ พระมัทรีเธอตรงเห็นแต่ถ่องในทาง
ธรรมทำวเธอทำทาน องคฺนางไม่นิวพัคตร์เบิกบานดังบัวทอง

(กาพย์มหาชาติ สักกบรรพ: ๕๔๐-๑)

° ความในคาถาและอรรถกถาภาษาบาลีซ้ำกัน แต่เนื่องจากเขียนละข้อความไว้จึงทำให้ไม่เห็นข้อความเต็มซ้ำ ดูอรรถกถาเวสสันดรชาดก ภาษาบาลี ใน สุยามรณุสสุเตปิฏกกุสกถา ชาตกุสกถา (ทสโม ภาโค) มหานิปาตวณฺณนา (๒๕๓๕: ๕๖๐-๕๖๒) และอรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล (๒๕๒๕: ๗๖๔-๗๖๕)

ค. มหาชาติกลอนเทศน์สำนวนของพระเทพโมลี (กลั่น)

มหาชาติกลอนเทศน์หรือร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกสำนวนของพระเทพโมลี (กลั่น) มีกัณฑ์ตรงกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๑ กัณฑ์ คือกัณฑ์มหาพน มหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) กัณฑ์มหาพน ได้รับคัดเลือกให้รวมอยู่ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับ ๑๓ กัณฑ์ ทั้งฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณและฉบับของกรมศึกษาธิการ^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสผู้ทรงพระนิพนธ์มหาชาติมาถึง ๑๑ กัณฑ์ ได้ทรงเว้นไม่ทรงพระนิพนธ์กัณฑ์มหาพนเพราะทรงยกย่องกัณฑ์มหาพนของพระเทพโมลี (กลั่น) ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๔๕๖: ๔) ทรงพระนิพนธ์บันทึกไว้ในคำนำหนังสือมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๖ ความว่า

ตามความที่ได้สืบทราบกันมา กล่าวว่า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ก็ได้ทรงนิพนธ์หนังสือมหาชาติกลอนเทศน์ขึ้นชุด ๑ เว้นแต่กัณฑ์มหาพน กับ (อะไรอีกกัณฑ์ ๑ เข้าใจว่า) กัณฑ์มัทรี เล่ากันว่า กัณฑ์มหาพนท่านทรงยอมว่าจะแต่งให้ดีกว่าสำนวนของพระเทพโมลี (กลั่น) ไม่ได้ จึงไม่ทรงส่วนกัณฑ์มัทรีนั้น จะไม่ทรงแต่งด้วยเหตุใดไม่ทราบ

พระเทพโมลี (กลั่น) นอกจากแต่งมหาชาติกัณฑ์มหาพน ยังได้แต่งกัณฑ์กุมารอีกกัณฑ์หนึ่งด้วย แต่แต่งเป็นกลอนสุภาพ ไม่ได้แต่งเป็นร่ายยาว ปรากฏในต้นฉบับสมุดไทยของหอสมุดแห่งชาติเลขที่ ๑๗๖ และ ๑๗๗

ง. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

มหาชาติสำนวนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีจำนวน ๑๑ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ ทานกัณฑ์ วนปเวสณ์ จุลพน กุมาร มัทรี สักบรวพ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์^๒ ล้วนได้รับยกย่องว่าเป็นมหาชาติที่แต่งได้ดีเลิศ ดังที่พระนิพนธ์ได้รับ

^๑ หอพระสมุดวชิรญาณคัดเลือกและรวบรวมร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกสำหรับเทศน์มหาชาติขึ้นเมื่อปี ๒๔๖๒ และยังคงนิยมใช้เทศน์มาจนถึงปัจจุบัน ส่วนกรมศึกษาธิการคัดเลือกและรวบรวมสำหรับเป็นหนังสือเรียนกวีนิพนธ์ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๙)

^๒ นอกจากกัณฑ์มหาพนแล้ว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงระบุว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสไม่ได้ทรงพระนิพนธ์กัณฑ์มัทรี (๒๔๕๖: ๔) แต่พระธรรมราชา นวัตร

คัดเลือกให้รวมอยู่ในหนังสือร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกฉบับ ๑๓ กัณฑ์ ของหอพระสมุดวชิรญาณจำนวน ๘ กัณฑ์ และได้รับคัดเลือกให้อยู่ในฉบับของกรมศึกษาธิการจำนวน ๕ กัณฑ์^๑ ในจำนวนพระนิพนธ์ทั้ง ๑๑ กัณฑ์ มีกัณฑ์ที่ตรงกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔ กัณฑ์ ได้แก่ วนปเวสน์ จุลพน สักบรวพ และฉกษัตริย์

ผู้วิจัยได้สรุปมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมหาชาติที่แต่งก่อนหน้าเฉพาะกัณฑ์ที่ตรงกันไว้ในตารางที่ ๒๔

ตารางที่ ๒๔: ตารางแสดงกัณฑ์ที่ตรงกันระหว่างมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับมหาชาติที่แต่งก่อนหน้า

มหาชาติพระราชนิพนธ์ ^๑	มหาชาติคำหลวง	ภาพยมมหาชาติ	มหาชาติสำนวนพระเทพโมลี (กลิน)	มหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมา - นุชิตชิโนรส
วนปเวสน์	X	X	O	X
จุลพน	X	O	O	X
มหาพน	X	O	X	O
สักบรวพ	X	X	O	X
ฉกษัตริย์	X	O	O	X

ในหัวข้อต่อไป ในบทยานี้ ผู้เขียนวิทยานิพนธ์จะได้ศึกษามหาชาติพระราชนิพนธ์ กับมหาชาติคำหลวง ภาพยมมหาชาติ ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกสำนวนพระเทพโมลี (กลิน) และสำนวนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมา - นุชิตชิโนรส ตามลำดับ

(กมล โกวิท, ๒๕๕๑: (๒๑)) ระบุว่า ไม่ได้ทรงพระนิพนธ์กัณฑ์ซุชก อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานต้นฉบับสมุดไทย มหาชาติกัณฑ์ซุชกและกัณฑ์มัทรีที่ค้นพบใหม่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมา - นุชิตชิโนรส อาจจะทรงพระนิพนธ์ทั้งกัณฑ์ซุชกและกัณฑ์มัทรีด้วยก็เป็นได้ (ดู ชวนพิศ อริรัตน์ (๒๕๕๐: ๙๑-๑๒๕))

^๑ กัณฑ์ฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณคัดเลือกรวมไว้ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ วนปเวสน์ จุลพน สักบรวพ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์ ส่วนที่ฉบับของกรมศึกษาธิการคัดเลือกรวมไว้ ได้แก่ กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์

๓.๒ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมหาชาติคำหลวง

๓.๒.๑ เนื้อเรื่องและรายละเอียดของเรื่อง

มหาชาติคำหลวงและมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่างดำเนินเรื่องตามอรรถกถาของเวสสันดรชาดก ดังนั้น มหาชาติทั้ง ๒ ฉบับ จึงมีเนื้อเรื่องไม่แตกต่างกัน ในบทที่ ๒ ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นแล้วว่า มหาชาติพระราชนิพนธ์ เมื่อเปรียบเทียบกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดกมีความแตกต่างด้านรายละเอียดที่สำคัญ ๓ ประการ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดรายละเอียดออกบ้าง ทรงเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบ้าง แต่ส่วนใหญ่ทรงได้เพิ่มรายละเอียดคำอธิบายขยายความและอธิบายคำศัพท์จำนวนมาก ในขณะที่มหาชาติคำหลวงปรากฏรายละเอียดที่แตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกน้อยมาก กล่าวคือ มหาชาติคำหลวงเฉพาะกัณฑ์ที่ตรงกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแปลตามอรรถกถาชาดกอย่างเคร่งครัด ส่วนกัณฑ์อื่นๆ เช่น ทานกัณฑ์ มีที่แปลขยายความเพิ่มจากอรรถกถาบ้าง และตัดรายละเอียดบางประการออกบ้าง ดังนั้น ความแตกต่างเกี่ยวกับรายละเอียดของเนื้อเรื่องระหว่างมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับมหาชาติคำหลวง จึงเป็นลักษณะเดียวกับความแตกต่างที่พบเมื่อเปรียบเทียบกับอรรถกถาของเวสสันดรชาดก ดังนี้

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ พบการเพิ่มรายละเอียดขยายความมากกว่าอรรถกถาเวสสันดรชาดกจำนวนมาก โดยเฉพาะรายละเอียดแสดงเหตุผล และรายละเอียดที่อธิบายเพื่อให้ความรู้ด้านต่างๆ ดังที่แสดงแล้วในหัวข้อ ๒.๓.๑.๑ และหัวข้อ ๒.๔.๑.๑ แต่มหาชาติคำหลวงไม่พบการเพิ่มรายละเอียดในลักษณะแสดงเหตุผลและอธิบายเพื่อให้ความรู้จำนวนมากดังเช่นที่พบในมหาชาติพระราชนิพนธ์ เพราะมหาชาติคำหลวงแปลภาษาไทยตามภาษาบาลีค่อนข้างเคร่งครัด แม้ว่าหลายตอนจะมีลักษณะแปลแบบขยายความก็ตาม กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวงไม่ได้ใช้ “อภิลิขิต์ของกวี” เพิ่มเติมรายละเอียดอื่นลงไปตามชอบอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติของพระองค์ เช่น กัณฑ์ฉกษัตริย์ตอนพระเวสสันดรทอดพระเนตรขบวนทัพขนาดใหญ่ว่า สาเหตุอาจเป็นเพราะกองทัพศัตรูยกมาหมายเอาชีวิตพระเวสสันดรผู้เคยเป็นกษัตริย์ของแคว้นสีพี หลังจากที่สบโอกาสที่พระเจ้ากรุงสุโขทัยชราามากแล้วไม่อาจปกครองบ้านเมืองได้ตั้งแต่ก่อน จึงชิงแคว้นสีพีได้ ความที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ เพิ่มเติมนี้ไม่ปรากฏทั้งในอรรถกถาเวสสันดรชาดก^๑ และมหาชาติคำหลวง ดังจะได้อธิบายในตารางที่ ๒๕ นี้

^๑ ความตอนนี อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

ตารางที่ ๒๕: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติคำหลวง ตอนพระ
เวสสันดรทอดพระเนตรกองทัพ กัณฑ์ฉกษัตริย์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติคำหลวง
<p>อถ มหาสตุโต จิ่งองค์สมเด็จพระ มหาสัตว์พระเวสสันดรราชาฤๅษี ได้ทรงสดับ ศัพท์สำเนียงเสียงอ้ออิงใหญ่ซึ่งไม่เคยมีก็ ประหลาดหลากพระหฤทัย ทรงระแวงไปว่า ฤๅ หมู่ปัจจุามิตรมาติดพระนครเชตุตร แล้วทำ อันตรายเป็นการร้ายแต่สมเด็จพระเจ้าสญชัย ภูวไนยบรมนารถราชบิดา เพราะเห็นว่า พระองค์ทรงพระชนมพรรษาเจริญมาก จะ ทำได้ไม่ยากก็ทำไปจนได้ชัยชนะ แล้วและ ยังระแวงว่าเรานี้แต่ก่อนเป็นดวงแก้วที่ นับถือเรื่องชื่อภาษาของชาวสีพี จึงยกโยธี มาทำลายชีวิตและกายของเราดอกกระมัง</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ ฉกษัตริย์: ๘๗-๘)</p>	<p>อถ มหาสตุโต ต่ สทุที สุตวา ลำัดพ้ันน อันว่าพระมหาสัตว์ทรงพง พาหนะประนงนี้ สยง พยงพยุพัตพนนภก จินฺเตตฺวา ท้าวธกีร่าพ้ง คณิงนีกดงนี้ กิณฺนุ โข เม ปจฺจามิตฺตา โอด่ง อาตมมาใส่ใจ ฤๅพวกไพรศแมน่มนมิอย่า เลอย มม ปิตริ์ สภาตฺวา มล้างชนกาภูแล้ว ชิง เอาเมืองแก้วกูเล่า แลฤๅ</p> <p>(ไม่ปรากฏ)</p> <p>มมตฺถาย อาคตาติ ยงตามมาเพื่อประโยชน์ จะรนนทำโทษแก่กู อิกนี้</p> <p>(มหาชาติคำหลวง ฉกษัตริย์: ๑๘๗)</p>

ความในมหาชาติคำหลวงดังตัวอย่างข้างต้นตรงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก แต่
มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีรายละเอียดเพิ่มเติมที่แตกต่างออกไป เว้นแต่รายละเอียดที่เพิ่มขึ้นอัน
เป็นผลมาจากการแปลขยายความ ดังตัวอย่างข้างต้น แปลขยายความออกไป มีข้อน่าสังเกตว่า
เมื่อมหาชาติคำหลวงแปลขยายความ มักเป็นข้อความสั้นๆ ส่วนความตอนที่มหาชาติพระราชนิ
พนธ์ฯ เพิ่มเติมเข้ามา มักเป็นข้อความขนาดยาว

มีบ้างที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตัดรายละเอียดบางประการออกไป ทั้งๆ ที่รายละเอียด
นั้นปรากฏทั้งในอรรถกถาและมหาชาติคำหลวง เช่น ตอนพระเวสสันดรตีพระทัยที่ได้บำเพ็ญ
ทวารทานในกัณฑ์สักบรรพ มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กล่าวความรู้สึกดีพระทัยของพระเวสสันดรที่
จะได้บำเพ็ญทานเป็นความบรรยายธรรมดา และตัดความเปรียบเทียบ มหาชาติคำหลวงปรากฏ

ครั้งนั้น พระเวสสันดรมหาสัตว์ได้ทรงสดับเสียงนั้น...เข้าพระทัยว่า เหล่า
ปัจจุามิตรของเราปลงพระชนม์พระชนกของเราแล้วมาเพื่อต้องการตัวเรากระมังหนอ

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๙๑)

ความว่า พระเวสสันดรดีพระทัยเหมือนผู้ที่มอบของขวัญแก่ผู้มาขอเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ใน อรรถกถาเวสสันดรชาดก^๑ (ดูตารางที่ ๒๗) ส่วนกาพย์มหาชาติกล่าวแตกต่างออกไปเล็กน้อยว่า พระเวสสันดรมีความรู้สึกเหมือนกับผู้ที่ได้รับของขวัญจากผู้อื่น^๒ ดังตารางที่ ๒๖ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒๖: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรดีพระทัยที่จะได้บำเพ็ญการทาน ในกัณฑ์สักบรรพ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติคำหลวง
<p>มหาสตุโต สมเด็จพระมหาสัตว์ได้ทรง สดับคำนั้น ก็มีความเกษมสันต์โสมนัส ว่าบัดนี้ ทานบารมีอย่างหนึ่งซึ่งยังไม่ได้บำเพ็ญเป็น ทารบวิจาค ยากที่ชนสามัญจะทำได้ คราวนี้มี ช่องให้ที่จะได้บำเพ็ญกุศลกรรมให้บริบูรณ์ใน สันดาน</p> <p>(ไม่ปรากฏ)</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ สักบรรพ: ๖๘-๗)</p>	<p>ต สุตวา มหาสตุโต โสมนสสุปุตโต หุตวา อันว่าพระมหาสัตว์ ครั้นได้ยินคำ พราหมณ์ดั่งนั้น ก็ขึ้นชื่นชมในภิรมย โสดแลฯ</p> <p>ปสาริตเหตุเถ สหสสุตถวิกิ จเปนุโต วีย พระโพธิสัตว์ดูชายหนึ่งเพนต์ มี อัทยาไศรยจะใครให้ทาน ก็ประดิษฐานถูง ทองพันหนึ่ง ยืนซึ่งมือผู้มาขอ พึงภอใจกว่า ชื่นแลฯ</p> <p>(มหาชาติคำหลวง สักบรรพ: ๑๖๒)</p>

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดกมีว่า

เมื่อท้าวสักกเทวราชแปลงทูลอย่างนี้แล้ว พระมหาสัตว์มิได้ตรัสว่า เมื่อวานนี้ อาตมาได้ให้บุตรบุตรแก่พราหมณ์ไปแล้ว อาตมาจะต้องอยู่ในป่ารูปเดียวเท่านั้น จักให้มิตรแก่ท่านได้อย่างไร ดังนี้ เป็นเพียงดั่งผู้มีกำลังวางอุกหาปณะพันหนึ่งลง บนหัตถ์ที่เหยียดออกกรับ มีพระมนัสไม่ขัดไม่ข้องไม่หตุ้เป็นราวกะยังฎาให้ บันลือลั่น

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๓-๔)

^๒ ความในกาพย์มหาชาติ มีว่า

ความดีพระทัยท้าวเธอที่จะทำทาน เหมือนนุรุชเบิกบานบันเทาทุกข์ทลิตกอันตกไว้ มีผู้เอาของขวัญมาวางให้พันดั่งถึงมือ มีมโนภิรมยชื่นชื้อชมซาบ โสมนัสเอบอาบอิม ออก

(กาพย์มหาชาติ สักบรรพ: ๔๙๐)

นอกจากนี้ มีบางแห่งที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางประการ แต่มหาชาติคำหลวงมีรายละเอียดตรงกับอรรถกถา เช่น ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎร์ มหาชาติคำหลวงกล่าวไว้เหมือนอรรถกถาว่า^๑ เมื่อชาวเมืองเจตราชฎร์ทราบดีว่า พระเวสสันดรเสด็จมา ก็นำความไปทูลกษัตริย์เจตราชฎร์ แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เปลี่ยนแปลงรายละเอียดเป็นชาวเมืองเจตราชฎร์เล่าลือจนความทราบถึงกษัตริย์เจตราชฎร์ ดังตัวอย่างในตารางที่ ๒๗ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๒๗: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติคำหลวง ตอน พระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎร์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติคำหลวง
เมื่อมหาชนชาวเจตราชฎร์ได้โอกาสได้ถามได้ความว่า พระนางนั้นเสด็จมาตามพระสวามี พร้อมด้วยด้วยครุณเียวบุตรบุตรทั้งสองพระองค์ เพราะไม่ได้ดำรงในสี่พีราชสมบัติ ก็พากันกล่าวประวัติข้างนั้นให้อึ้งอ้อเล่าภาไป จนทราบถึงกษัตริย์ผู้ใหญ่อยู่มาก ในมาตุลนครนั้น (มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๖)	มหาชนใน เวสสุนทรบุจ มหุทิญจ ปุตเตจสุส อนาถคมเนน อาคเต ทิสฺวา อันว่ามหาชน ครั้นแลยลพระมหาสัตว์แลเจ้ามัทรี แลสองกุมารกุมารี อันมาด้วยดำเนอรบท ก็กำสรดตั้งนี้ คนตุวา ราชนัน อากิจฺซีสุ เขาก็เอาพรจมานสารอาตุร ไปทูล แต่ท้าวเจตราชทงหลายเมื่อนั้น (มหาชาติคำหลวง วนปเวสน์: ๖๑)

ตัวอย่างดังที่ได้แสดงมา สรุปได้ว่า ความแตกต่างด้านรายละเอียดระหว่างมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติคำหลวง มีลักษณะเช่นเดียวกับความแตกต่างระหว่างมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติคำหลวง

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

มหาชนเห็นพระนางมัทรี พระเวสสันดร และพระโอรสทั้งสองพระองค์ เสด็จมาด้วยความเป็นผู้นำอนาถ จึงไปแจ้งแก่พระยาเจตราชฎร์ทั้งหลาย

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๒)

๓.๒.๒ การอธิบายไวยากรณ์

อรรถกถาชาดกแต่ละเรื่องประกอบด้วยส่วนต่างๆ หลักๆ ๓ ส่วน คือ ส่วนปรารภชาดก ส่วนตัวเรื่องนิทาน และส่วนประชุมชาดก ส่วนตัวเรื่องนิทาน ประกอบด้วยส่วนต่างๆ อีก ๓ ส่วน คือ เรื่องราว ซึ่งทำให้เข้าใจรายละเอียดของนิทานชาดก คาถา ซึ่งโดยมากเป็นคำพูดของตัวละครในนิทานชาดก และไวยากรณ์ ซึ่งอธิบายคำศัพท์และตีความความหมายของคำศัพท์ในคาถา

มีคำศัพท์ภาษาบาลีในคาถาส่วนหนึ่ง อรรถกถาไม่มีไวยากรณ์อธิบายไว้ แต่มหาชาติคำหลวงได้เพิ่มคำอธิบายเข้ามา เช่น กัณฑ์วนปเวสน์ตอนพระเวสสันดรเสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตตราษฎร์ มหาชาติคำหลวงอธิบายและตีความคาถาไว้หลายแห่ง แต่ในอรรถกถา^๑ ไม่ปรากฏคำอธิบายไว้ เช่น ในกัณฑ์วนปเวสน์ มีคาถาว่า

เจติโย ปริกฤษุ	ทิสฺวา ลกฺขณมาคตฺ
สุขุมาลิ อยํ อยฺยา	ปตฺติกา ปริธาวิตติ
วฺยหาหิ ปฺริยาธิตุวา	สิวิกาเย รเถน จ
สาชฺช มหฺทเท อรณฺณสุมี	ปตฺติกา ปฺริธาวิตติ

(ฐ.ชา ๒๘/๑๑๑๒/๓๙๐)

คาถา ๒ บทนี้ อรรถกถามีส่วนไวยากรณ์อธิบายคำว่า ลกฺขณมาคตฺ, ปริธาวิตติ, ปฺริยาธิตุวา และ สิวิกาเย ดังนี้

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ลกฺขณมาคตฺ ความว่า พระนางมีทรีผู้ถึงพร้อมด้วยลักษณะทั้งปวงเสด็จมา. บทว่า ปริธาวิตติ ความว่า พระนางเป็นเจ้าหญิงสุกุมาลชาติอย่างนี้หนอ ต้องเสด็จด้วยพระบาทเที่ยวไป. บทว่า ปฺริยาธิตุวา ความว่า เสด็จเที่ยวไปในนครเชตุครในกาลก่อน. บทว่า สิวิกาเย ได้แก่ ด้วยวอทอง.

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๑)

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

กษัตริย์ ๔ พระองค์เสด็จไปสิ้นทางไกลถึงเจตรัฐซึ่งเป็นชนบทมั่งคั่ง มีความสุข มีมั่งสะ สุรา และข้าวมาก.

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๑)

แต่คาถาบทก่อนหน้าคือ

เต คนตุวา ทีชมทุธานี

เจตรวุจุมุปาคุมุ

อิทุธึ ฌิตึ ฌนปทึ

พหุมนึ สุโรทกึ^๑

(ฐ.ชา. ๒๘/๑๑๑๑/๓๙๐)

อรรถกถาไม่มีส่วนไวยากรณ์อธิบายศัพท์ แต่มหาชาติคำหลวงได้ยกคำ ๔ คำ คือ **ทีชมทุธานี, อิทุธึ, ฌนปทึ และ พหุมนึ สุโรทกึ** ขึ้นมาอธิบาย โดยอธิบายว่า **ทีชมทุธานี** มีความหมายว่า **ทูรมคฺคิ อิทุธึ** มีความหมายว่า **สมิทุธึ ฌนปทึ** มีความหมายว่า **พหุชนสมากุล** และ **พหุมนึ สุโรทกึ** มีความหมายว่า **มเสหิ สุราทีหิ อุทเกหิ สมณนาคต** ในมหาชาติคำหลวง คำที่มีความหมายตรงกับ “มีความหมายว่า” คือคำว่า **เมาะ**^๒ ข้อความตอนนี้มหาชาติคำหลวงมีว่า

เต คนตุวา ทีชมทุธานี เจตรวุจุมุปาคุมุ อิทุธึ ฌิตึ ฌนปทึ พหุมนึ สุโรทกึ ๫ ภิกขเว ดูกรภิกษุบริวารอริยสงฆ์ เต จตุตาโร ชตติยา อันว่ากระษัตริย์ ทงสีพระองค์อนาถ ๫ คนตุวา เสด็จแล้วคลาคลาไป **ทีชมทุธานี** เมาะ **ทูรมคฺคิ ทิศมารคอันไกล พันพิไสยลิวลี** อุปาคุมุ ทำวั้งสี่เสด็จลดแดน ดรมวลตรบัด เจตรวุจึ ดาวเจตริฐฐิติมาคมนาคนน อัมพลด้วยเงินจาม พรหมณชวารามัญ อันพิไสยไทเทศ นานาเทศทุกปลาก พวกพ้องภาค พาณิช **อิทุธึ** เมาะ **สมิทุธึ อันสมิทถยารถปริยกปนก** ฌิตึ ดาลฌิตกดู เกษมเปรมประชากรเกษตร ธนธณุณหิรณุณสุณณนวดตถาลงการาทิหิ อันมี ประเภททำเนือพรรณธัญญาหารพระหาไชย ไกรด้วยแก้วเกือบกอง เงินแล ทองกว่าโกฏิ **ฌนปทึ** เมาะ **พหุชนสมากุล อันโจษจรรยสรพสมากุลมุน มอง แลเนืองนองด้วยมนุษย์ชาติ ดยรดาชด้าวชคตี นรนาโรคชคน อิกติถยลประเทศสปรเวศบมิม้วย** **พหุมนึ สุโรทกึ** เมาะ **พหุหิ มเสหิ สุราทีหิ อุทเกหิ สมณนาคต อันกอปรด้วยมังษมัศยาหาร สุราบาน บานิโยทก** ให้อัมออกอณาราชภูริ ถ้วนหน้าสารุสรเสริญถึง **ทุกเมื่อ แล ๫**

(มหาชาติคำหลวง วนปเวสน์: ๕๙-๖๐)

^๑ แปลว่า “กระษัตริย์ ๔ พระองค์เสด็จไปเส้นทางไกลถึงเจตริฐฐิติซึ่งเป็นชนบทมั่งคั่ง มีความสุข มีมังสะ สุรา และ ข้าวมาก” (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๑)

^๒ เมาะ เป็นภาษาเขมรแปลว่า “คือ, คือกล่าวว้า, คือว่า ฯลฯ” (สมุทฺจปุระสงฺฆราช ช.ณ. โชตณฺญาณ, ๒๕๑๑: ๙๑๗)

แม้เมื่อมหาชาติคำหลวงแปลภาษาบาลีออกเป็นภาษาไทย ก็ได้แปลตามคำที่ตีความไว้แล้วมากกว่าที่จะแปลจากคำในคาถา เช่น “อันโงษจรรยสรรพสมากุลมุนมอง แลเนืองนองด้วยมนุษยชาติ คยรดาษด้าวชคดี นรนาวิคชคน อักติถยลปรเทศสปรเวศบมิ้วย” เป็นคำแปลของ **พหุชนสมากุล** มากกว่าจะเป็นคำแปลของ **ชนปที** ซึ่งเป็นคำที่ปรากฏในคาถา เมื่อเป็นเช่นนั้น มหาชาติคำหลวงนอกจากจะเป็นคำแปลอรรถกถาแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นอรรถกถาไปพร้อมกันด้วย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติตามแนวทางของ กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวงเช่นกัน กล่าวคือ ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนอกจากจะทรงแปลเนื้อเรื่องตามอรรถกถา ยังได้ทรงอธิบายและตีความความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลีที่อรรถกถาไม่ได้อธิบายไว้อีกหลายแห่ง คือ ทำหน้าที่เหมือน ส่วนไวยากรณ์ของอรรถกถาเอง เช่น ในกัณฑ์สักบรรพตอนพระเวสสันดรขอพรทำวาลักกะ พระเวสสันดรขอพรว่าหากได้กลับคืนฐานะเป็นกษัตริย์แคว้นสีพี ก็ขอให้พระองค์เป็นที่พึ่งของประชาชน ความตอนดังกล่าว มหาชาติพระราชนิพนธ์ อธิบายคำศัพท์ภาษาบาลี “**วฑูตมา**” “**ทหธา**” และ “**มชฺฌิม**” ซึ่งอรรถกถา^๑ ไม่ได้อธิบายไว้ ว่าหมายถึง **คนแก่ เด็ก และคนวัยกลางคน** ไว้ด้วย ดังนี้

อนึ่งขอให้ดูข้ามีความเมตตากรุณาและอำนาจอาจปกครองเป็นที่พึ่ง
พำนัก และเป็นที่รักแก่ชนทั่วทุกหน้า **เย วฑูตมา เย จ ทหธา ไครๆ ผู้ใดๆ**
เป็นผู้ใหญ่วัยวุฒิแก่ควรบูชา ฤาอายุถึงชราล่วงคืนวัน **และไครๆ** ยัง
ไม่เป็นสกรรจ์ยังคงว่าเด็กเล็กและหนุ่มสาว **และไครๆ** มีอายุยืนยาว
มา จนถึงเวลาดังว่าอยู่ในมัธยมวัย มีบิดามารดาที่ชราเป็นผู้ใหญ่ **และ**
บุตรธิดาภาคิโนยเป็นผู้่น้อยทั้งสองภาค หากยังตั้งอยู่ในประต้วัด
ปฏิบัติปฏิบัติแก่ตน ขอให้หมั่นนิกรมหาชนซึ่งเป็นไปในวัยทั้งสามนี้ทั้งหมด

จงได้พึ่งพาอาศัย อิศริยยศและกรุณาปรานีของดูข้า เลี้ยงชีพตนให้ได้เป็น
ผาสุกสำราญ พระพรนี้เป็นสถานที่นับว่าเป็นสาม

(มหาชาติ ร.๔ สักบรรพ: ๘๒)

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดกกล่าวไว้แต่เพียงว่า “ชนเหล่าใดเป็นคนแก่ เป็นคนหนุ่ม และเป็นคนกลางคน ชนเหล่านั้นพึ่งอาศัยหม่อมฉันเลี้ยงชีพ หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ ๓” (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล:

การอธิบายและตีความคำศัพท์ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ และมหาชาติคำหลวงจะปรากฏในตอนที่แตกต่างกันเป็นส่วนใหญ่ หมายความว่า วิธีการตีความเพิ่มเติมนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงได้แบบอย่างมาจากมหาชาติคำหลวง อย่างไรก็ตาม มีบางตอนที่ซึ่งพบน้อยมาก ทั้งมหาชาติคำหลวงและมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้ตีความตอนเดียวกันไว้สอดคล้องกัน ได้แก่ ตอนพระเวสสันดรเก็บลูกไม้ประทานสองกุมารในกัณฑ์วนปเวสน์ มหาชาติทั้งสองสำนวนอธิบายความหมายของคำศัพท์ในคาถา “ยกขา” ไว้ดังในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒๘: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติคำหลวงตอนพระเวสสันดรเก็บลูกไม้ประทานสองกุมารในกัณฑ์วนปเวสน์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติคำหลวง
<p>สงฆ์ปี่สุ ปรถ์ ยกขา ฯลฯ จตฺรภูจิจิ อูปาค- มุนฺติ.</p> <p>ความในพระคาถาว่า ยกขา อันว่าทวย เทพยดา ซึ่งมนุษย์ยอมเส้นสรวงบูชาจึง เรียกว่ายักษ์ อนุกรมุบาย ทารเก ย่อม อนุเคราะห์ด้วยความรักทวารวราชกุมาร ก็ยื่นย่อ ทูลสถานไกลนั้นให้สั้น จนสี่กษัตริย์เสด็จไปมีข้า พลัน ก็บรรลู่ถึงยังเจตราชไม้มคลาดคลา ด้วย อิทธิเทพยดาเจ้านั้นแล.</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๓)</p>	<p>สงฆ์ปี่สุ ปรถ์ ยกขา อนุกรมุบาย ทารเก ฯ</p> <p>ภิกษเว ดูกรสงฆ์ทวยทรวงศีลสงวร ยกขา เมาะ อรณเณ อธิวตุถา เทวดา อันว่าเทพยดา รักษาภรณ์วนหมู่ อรณเณ อธิวตุถา อนนอยู่ ในป่าพระหิมพานต พฤษกัณฑ์ดารไพริยूर สงฆ์ปี่สุ ปรถ์ เมาะ เวสฺสนฺตรสุส คมนมคฺคิ จึ่งบ่นน มูลมรรคา ที่พระมหาสัตว์จะเสด็จไป อนุกรมุบาย เมาะ อนุกรมุปัตถาย เหตุอาไลย ลาลศ ทารเก เมาะ ทารกานั กัสมรดแก่สองราช กุมาร อนนจะข้ามทูลศทวารยาวโยชนั้นน</p> <p>(มหาชาติคำหลวง วนปเวสน์: ๕๙)</p>

พระอรรถกถาจารย์ไม่ได้อธิบายความหมายของคำศัพท์ “ยกขา” แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายและตีความความหมาย ยกขา ว่าหมายถึง “เทพยดา” สอดคล้องกับมหาชาติคำหลวงที่อธิบาย “ยกขา” ไว้ว่าหมายถึง “เทพยดาซึ่งรักษาป่าหิมพานต์” แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยและให้เหตุผลประกอบอย่างชัดเจนว่า เหตุที่เรียกเทพยดาว่า ยักษ์ เพราะเป็นผู้ที่มนุษย์เช่นสรวงบูชา จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิเคราะห์ความหมายของคำศัพท์ตามความเห็นด้วยพระองค์เอง จึงปรากฏรายละเอียดที่แตกต่างกับมหาชาติคำหลวง

ความหมายของ ยกฺข ตามการวิเคราะห์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปรากฏอยู่ในเวสสันดรที่ปนี ความว่า

ยกฺข ธาตุ เป็นไปในอรรถว่า บูชาฯ ผู้ได้อันชนผู้ถึงสรณะ บูชา คือ บวงสรวงด้วยปัจจัยต่างๆ และพลีกรรมต่างๆ เพราะเป็นผู้มีอำนาจมาก เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า ยักษ์ ผู้อันชนบูชา ยักขศัพท์ ใช้ในอรรถ ๕ อย่าง คือ

สตฺเต ในสัตตวโลก ๑

เทเว ในเทพ ๑

สกุเก ในท้าวสักกะ ๑

ชีณาสเว ในพระชีณาสพ ๑

รกฺขเส ในรากษส ๑ ...

แม้ในที่นี้ ยักข ศัพท์ ก็ใช้ในอรรถว่า เทพฯ

(เวสสันดรที่ปนี ภาคภาษาไทย, ๒๕๔๐: ๒๐๓)

ยกฺข ธาตุ ตรงกับ ยกฺษ ธาตุ (ยกฺษยเต) ในภาษาสันสกฤต Sir Monier Monier-Williams (2005: 838) ให้ความหมายธาตุนี้ไว้ว่า “worship, honour” คือ “บูชา, สรรเสริญ” ด้วยเหตุนี้ ยกฺข จึงมิได้หมายถึงแต่ ยักษ์ ตามที่คนไทยทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่หมายถึง “เทวดา” หรือ “บุคคลผู้ควรสรรเสริญบูชา” ได้ด้วย

นอกจากนี้ มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ยังได้อธิบายและตีความความหมายของคำศัพท์ในคาถาที่อรรถกถาไม่ได้อธิบายไว้หรืออธิบายไว้เพียงเล็กน้อยอีกหลายแห่ง เช่น

ตัวอย่างที่ ๑

มีนกออย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่า กิบุรุษ เพราะรูปร่างละม้ายคล้ายมนุษย์ และมีปีกหาง บินไปในอากาศดูประหลาดนักหนา

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๘)

ตัวอย่างที่ ๒

ชาติเวท นมสุสติ ท้าวเธออุตสาห์ตั้งพระหฤทัยนมัศการไฟชาติเวท ซึ่งเป็นธาตุพิเศษพอเกิดขึ้นคนก็รู้ชัด

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๓)

^๑ หมายถึง อรรถกถาเวสสันดรชาดก

ตัวอย่างที่ ๓

พรหม เออท่านพรหมณ์ได้นามชื่อว่า**พรหม** โดยนิยมเนื่องใน
เทพยไทเทเวศร์ ฤาพรหมจรรย์อันพิเศษ เป็นเหตุจะให้ถึงพรหมโลก
วิสัย

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๔-๕)

ตัวอย่างที่ ๔

ได้มาพบเห็นท่านพรหมณ์ทรงพรตพรหมสมัยใช้เครื่องนุ่งห่ม โดย
พรตนิยมให้ใช้หนังอินมฤคซึ่งเป็นเพศจะเรียกตามคำลึกลับว่า**เทพยพรรณ**
เพราะความเชื่อว่าเพศนั้นจะเป็นเหตุให้ได้เป็นเทพยดาในอนาคตกาล

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๕-๖)

ตัวอย่างที่ ๕

ไม่เท่ามีพรรณดูราวกับผลหมากตุมสุกเหลืองงาม นัยหนึ่งว่า
ตามศัพท์^๑ นัยว่าทำด้วยไม้ไผ่ในนิยมพรหมพรต

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๖)

ตัวอย่างที่ ๖

ยถา ปโย จ สงฺโข จ เปรียบเหมือนดั่งกษีรรส คือ น้ำนมสดขาว
สะอาด สมควรแก่เศวตรภาชนะคือสังข์ ซึ่งช่างชำระผิวรุ่งรังออกแล้ว
ขัดจัดเจียรนัยให้มีพรรณขาวผ่องแผ้วเสมอด้วยน้ำนมสมควรกัน สิ่งทั้ง
สองนั้นเป็นสมานพรรณอันใด เอวํ ตฺวญฺจ มทุที จ พระองค์ท่านและพระยอด
เขาวมาลัยมีที่นี้ ก็มีน้ำพระฤทัยผ่องใสบริสุทธิ์ดุจเด็ยเสมอเหมือนกัน
ดั่งนั้นแท้

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๗๘-๙)

ผู้วิจัยพบว่า คำศัพท์ภาษาบาลีจำนวนหนึ่ง ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงอธิบายและตีความนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีรักษารูปศัพท์ในภาษา
บาลีไว้ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันหลายวิธี เช่นในตัวอย่างที่ ๒ ทรงแปลคำศัพท์ภาษาบาลี **ชาติเวท**

^๑ ตัทธิต หมายถึง คำที่เป็นผลจากกระบวนการสร้างคำแบบแปลงคำ (derivation) โดยการประกอบเข้ากับ
ปัจจัยตัทธิตหรือ secondary suffix

โดยใช้วิธีทับศัพท์และใช้ชื่อนักกับคำแปลภาษาไทยว่า *ไพชดาเวท* ตัวอย่างที่ ๓ ทรงแปล **พรหม** โดยใช้วิธีทับศัพท์ว่า *พรหม* และตัวอย่างที่ ๔ ทรงแปล **เทวณฺณินิ** ซึ่งเป็นคำที่ปรากฏในคาถา แต่มิได้ทรงยกมาเป็นอนุบทหน้า ทรงแปลโดยใช้รูปสันสกฤตแทนรูปภาษาบาลีเป็น *เทพยพรรณ*

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ไม่เพียงอธิบายและตีความความหมายของคำศัพท์ในคาถา แต่ยังได้อธิบายความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลีในอรรถกถาด้วย แม้ว่าจะปรากฏไม่มากเท่าที่อธิบายคำศัพท์ในคาถาก็ตาม ส่วนมหาชาติคำหลวงอธิบายเฉพาะคำศัพท์ในคาถาเท่านั้น ไม่ได้อธิบายคำศัพท์ในอรรถกถาไว้เลย แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ อธิบายคำศัพท์ในอรรถกถาปรากฏตอนต่างๆ หลายแห่ง เช่น ในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนทำวสัฏกะกลับร่างเป็นเทวดา ความดังกล่าว อรรถกถาเวสสันดรชาดก ภาษาบาลี มีว่า ดังนี้

กณฺเหตุ กณฺเหตุเยว **ทิพฺพตฺตภาเว**น ชลฺนฺเหตุ **ตรุณฺสุริโย** วีย อากาเส
อฏฺฐาสิ^๑

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก: ๕๖๕)

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้อธิบายความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลี **ทิพฺพตฺตภาเว** ว่าหมายถึงภาวะที่มีรัศมีสว่างปรากฏออกจากร่าง และอธิบาย **ตรุณฺสุริโย** **วีย** ที่เป็นความเปรียบลักษณะรัศมีกายอันเป็นทิพย์ของทำวสัฏกะที่สว่างเพิ่มมากขึ้นทีละน้อย ทว่าไม่บาดตา ว่าเปรียบได้กับแสงอ่อนๆ ของดวงอาทิตย์ยามเช้าที่เพิ่งลอยขึ้นจากขอบฟ้า ดังนี้

กณฺเหตุ กณฺเหตุ สมเด็จพระเจ้าท้าวเวศสุวรรณเนตรสหัสสนัย เมื่อปรากฏ
เป็นดังพราหมณ์พรหมพิสัยกล่าวความต่างๆ อย่างสำแดงโดยอนกบรราย
แล้วกลับกลายมี**ทิพย์ตมภาพ**วามวามสว่างด้วยรัศมีสีแสงแรงกระจ่าง
ออกจากกายสากล **ตรุณฺสุริโย** **วีย** **ดุจดวงสุริยมณฑลอันตรุณรุ่งพวย**
พุ่งขึ้นมา ณ เวลาอุทัย เหาะลอยอยู่ในนภากาศ

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๗๗)

จากตัวอย่างนี้ มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ รักษารูปศัพท์ภาษาบาลี **ทิพฺพตฺตภาเว** ไว้ด้วย โดยใช้รูปสันสกฤตแทนรูปภาษาบาลี ว่า **ทิพย์ตมภาพ** (ทิพย์ + อาตม + ภาพ)

^๑ แปลว่า “เมื่อทำวสัฏกะจอมเทพตรัสอยู่ยู่หนึ่งเอง ก็รุ่งเรืองเปล่งปลั่งด้วย**อติภาพทิพย์** สถิตอยู่ในอากาศ ปานประหนึ่งภาณุมาศเปล่งรัศมีอ่อนๆ ฉะนั้น” (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๗)

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ อธิบายและตีความความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลีใน
อรรถกถาปรากฏในตอนอื่นอีก เช่น อธิบายภาษาบาลี **วนทวาร** ในอรรถกถาว่า “**ทางร่วมที่
สำคัญเป็นต้นทาง**” อรรถกถาปรากฏข้อความดังนี้

เอกํ พุยตุตํ สุสิกุชิตํ เจตปุตฺตํ ปกุโกสาเปตฺวา ตฺวํ คจฺจนฺเต จ
อาคจฺจนฺเต จ ปรีคณฺหาหิตี วตฺวา **วนทวาร** อารกฺขณตฺถาย จเปตฺวา
สกนฺครํ ปจฺจาคมีสุฯ^๑

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก: ๔๖๒-๓)

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กัณฑ์วนปเวสณ์ อธิบายว่า

กษัตริย์เจตราชูจึงได้เลือกสรรวนจรกนุรุษ ชื่อเจตบุตรมนุษย์พรานป่า
เป็นคนมีกำลังวังชาเชี่ยวชาญ ชำนาญในหนทางข้างทิศนั้น แล้วตั้งให้เป็น
ผู้รักษา**ทางร่วมที่สำคัญเป็นต้นทาง**ที่เดินตามพระองค์ไป

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสณ์: ๒๑)

คำศัพท์ภาษาบาลี **เอกปทิมคค์** ในอรรถกถา มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ แปลโดยใช้รูป
ศัพท์สันสกฤตแทนภาษาบาลีและใช้ชื่อกับคำแปลภาษาไทยว่า **ทางเอกปทิมรรค** และอธิบาย
ทางเอกปทิมรรค ว่าหมายถึงทางที่เดินได้คนเดียว คำว่า **เอกปทิมคค์** ปรากฏในอรรถกถา
พร้อมในบริบทดังนี้

มหาสตุโตปี **เอกปทิมคค์** ทิสฺวา ปพฺพชิตานํ วสนฺภูจฺจํ ภาวิสุสฺสตีตี^๒

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก: ๔๖๔)

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กัณฑ์วนปเวสณ์ อธิบายว่า

มหาสตุโต ปี แม้ฝ่ายว่าสมเด็จพระมหาโพธิสัตว์ เสด็จไปอยู่ยังฝั่งสระ
จตุรัสโบกขรณีที่สังเกต เทียบทอดพระเนตรที่ต่างๆ จึงทอดพระเนตรเห็น**ทาง
เอกปทิมรรคที่จรรยงเข้าผู้เดียวจักเดินไม่เคียงเป็นแต่จะเรียงตัวกัน
ไปได้** พระองค์จึงทรงพระดำริในพระหฤทัยว่า ในท้องท้องไศลวงกฏบรรพตนี้

^๑ แปลว่า “จึงให้เรียกพรานป่าคนหนึ่งชื่อเจตบุตร เป็นคนฉลาดศึกษาดีแล้วมาสั่งว่า เจ้าจงกำหนดตรวจตรา
คนทั้งหลายที่ไปๆ มาๆ สิ่งนี้แล้วให้อยู่รักษาประตูป่า แล้วกลับไปสู่นครของตน” (อรรถกถาเวสสันดรชาดก
แปล: ๖๗๐)

^๒ แปลว่า “ฝ่ายพระมหาสัตว์ทอดพระเนตรเห็น**ทางเดินคนเดียว** ทรงกำหนดว่าจักมีสถานที่อยู่ของพวก
บรรพชิต” (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๗๑)

ชะรอยจะมีพระดาบสอยู่ประพตพรตในอาศรม ที่ตั้งอยู่จมูกเข้าไปในป่า
จึงมีทางน้อยที่แหว่เข้าไปหาเฉพาะตัว ไม่เป็นทางใหญ่ไปทั่วที่ต่างๆ

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๒๔)

ลักษณะต่างๆ ที่ผู้ทำวิจัยอภิปรายมาในหัวข้อนี้ พบได้มากในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ
และมหาชาติคำหลวง แต่พบได้น้อยในมหาชาติสำนวนอื่น อย่างในกาพย์มหาชาติ เฉพาะกัณฑ์ที่
ตรงกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พบการอธิบายอย่างไรยากกรณีเพียงแห่งเดียว^๑ ในกัณฑ์สักบรรพ
ตอนพราหมณ์แปลงทูลขอพระนางมัทรี อธิบายโดยตีความคำศัพท์ **วาริวโห** ว่าหมายถึง
ปัญจมหานที ดังนี้

ยถาวาริวโห ๗เปฯ ยาจิตโต พระพุทธเจ้าข้า บพิตรพระดาบสผู้ทรงพรต
พรหมจรรยา วาริวโห เมาะ **ปัญจมหานทีโย** อันว่าแม่น้ำทั้งห้ามีคองคา
เป็นอาทิ อันเป็นชาติินที่ต้นวิภูฏากัปมา แดกเป็นแม่น้ำน้อยยอนเณก
นับบมิได้ มีกระแสนิสฤสเียนสะอาด อันอาไปธาตุเทวา มิได้เห็นแก่หน้า
มนุษย์นิกร กระหนกกระหายหอบร้อนรอนมา ไม่เลือกแลหน้าตาว่ายากมี ชั่ว
แลดีประการใด ได้อาศัยทุกสิ่งสัตว์ ได้เสพรสวาริวรัตนระวีเรื่อย เย็นชะฉ่ำ
เฉื่อยชื่นใจ คุณพระคงคาอสงไขยคณนา พันที่จะอุปมาประมาณได้ จะ
เปรียบเสมอพระทัยทำเธอทรงพระกรุณา แต่ฝูงสัตว์อนาถาทุกชีว์อน บ้างที่
จะตัดรอนสำรากราน ะรินเริงบรรเทิงทานทำทุกสิ่ง ให้สำเร็จแก่ชายหญิงอัน
ยากมา แม้นจะปรารถนาสิ่งใด มิให้เคืองขัดใจกระยาจก ที่คนจนเหมือนนอก
ข้าทอจารย์ พระกรุณาคุณยอมโปรดปรานไม่ปราศจาก ผู้จะเย็นยับยากไม่
ย่อท้อทนทุกข์ จะให้ฝูงสรรพสัตว์เป็นสุขในสงสาร มีพระคุณพันประมาณ
เหมือนแม่น้ำทั้งห้า ได้ทรงพระกรุณาข้าทชี จะขอพระราชทานพระมัทรีศรี
สุนทรลักษณกัญญา จงทรงพระราชศรัทธาทำทาน แก่ข้าทอจารย์นี้เถิดฯ

(กาพย์มหาชาติ สักบรรพ: ๔๘๙)

มหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ปรากฏการ
อธิบายไวยากกรณีด้วย จำนวน ๕ แห่ง เช่น

^๑ กาพย์มหาชาติทั้งหมด ๓ กัณฑ์ ผู้วิจัยพบว่ามีการอธิบายไวยากกรณีเพียง ๒ แห่ง เท่านั้น ได้แก่ ในกัณฑ์
กุมารแห่งหนึ่ง และกัณฑ์สักบรรพอีกแห่งหนึ่ง

มหาพรหม คุกรมหาพรหมณ์พฤตมาแต่ผู้ถือสาส์น เอส เมาะ เอไฮ
 ปพพโต อันว่าเขาพระหิมพานต์ภูมิพนัสบรรพตพิสัยสูงเสมอมะเข
 เสโล เมาะ เสลมโย เทียรยอมศิลาลายแลอดิเรกอร่ามรุ่ง รวากับราย
 รัตนมณีนพเก้าแกมเกิดกับก้อนผา

(มหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมพระปรมาภิไธยทิตยอินทร จุลพน: ๑๐๖)

เมื่อเปรียบเทียบกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ จะเห็นได้ว่า กาพย์มหาชาติและมหาชาติ
 พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาภิไธยทิตยอินทร อธิบายและตีความความหมาย
 ของคำศัพท์ภาษาบาลีนี้น้อยกว่ามากอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตาม ยังอาจกล่าวได้ว่า ลักษณะที่
 มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ และมหาชาติคำหลวง ทำหน้าที่เป็นอรรถกถาอธิบายและตีความ
 ความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลี แม้จะปรากฏในมหาชาติสำนวนอื่นน้อย แต่ก็เป็นที่ที่วิ
 สมัยก่อนหน้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้กระทำมาก่อนแล้ว ดังนั้น ที่
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายและตีความความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลี
 จึงเป็นการทรงทำตามแบบอย่างของมหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ และมหาชาติของสมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้ากรมพระปรมาภิไธยทิตยอินทรนั่นเอง

๓.๒.๓ การใช้คำ

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล (๒๕๓๙: ๑๑๕, ๑๒๒) ศึกษาคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตใน
 มหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร แล้วพบว่า มหาชาติคำหลวงกัณฑ์ที่อนันต์เลือก
 ศึกษา สร้างคำศัพท์ภาษาบาลี-สันสกฤตขึ้นมาใหม่จำนวนมากเพื่อแปลความหมายของคำประสม
 ภาษาไทยหรือข้อความภาษาไทย และใช้คำภาษาบาลี-สันสกฤตที่สร้างขึ้นใหม่นี้เป็นคำแปล
 อรรถภาษาบาลีที่ยกตั้งไว้ ผู้ที่จะเข้าใจมหาชาติคำหลวงได้อย่างลึกซึ้ง จำเป็นต้องมีความรู้ภาษา
 บาลี-สันสกฤตเป็นอย่างดี ลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยพบว่าลักษณะการใช้คำที่อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล
 สรุปไว้ปรากฏทั่วไปในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์อื่นๆ ด้วย

ในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์วนปเวสน์ซึ่งตรงกับกัณฑ์ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ ปรากฏคำว่า “**สุรสิลปี**” คำนี้หากเป็นอักษรวิธิปัจจุบันควรเขียน
 ว่า “**สุรสิลปี**” (หรือ สุรสิลปี) แปลว่า “เทวดาที่เป็นศิลปิน” (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๙: ๖๕๑)
 มหาชาติคำหลวงใช้คำว่า สุรสิลปี เป็นคำแปลอรรถภาษาบาลี “**วิสุตมมู**” แทนที่จะแปล
 “**วิสุตมมู**” ว่า พระวิษณุกรรม หรือ พระเพชฌกูชกรรม ลักษณะเช่นนี้ทำให้คำในมหาชาติคำหลวงมี

ลักษณะเป็นคำยากหรือเป็นคำที่เล่นศัพท์แสงอย่างอลังการติดกับมหาชาติอื่นๆ รวมทั้งมหาชาติพระราชนิพนธ์ ซึ่งเลือกใช้คำทั่วไป ดังจะยกตัวอย่างในกัณฑ์วนปเวสน์ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒๙: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับมหาชาติคำหลวง ตอนท้าวสักกะสั่งพระเวสสุวรรณสร้างบรรณศาลาให้พระเวสสันดร กัณฑ์วนปเวสน์

มหาชาติพระราชนิพนธ์	มหาชาติคำหลวง
<p>สมเด็จพระเป็นเจ้าเทพนคร สักกรินทรธิปไตย ทรงค้ำนั่งตามเหตุที่บังเกิดมีก็ได้ ทราบชัด ว่าพิเศษอุบัติอันนั้นบังเกิดเป็นด้วยจะ เตือนพระองค์ให้เห็นแก่พระเวสสันดร ช่วยผัน ฝอนแก้ไขไม่ให้ได้ความลำบากมากนัก จึงมี เทวบัญชาให้หาพระเวสสุวรรณเทพบุตร ให้ เร็วรวดเร็วมาอยู่ที่เฉพาะพระพักตร์</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒๓)</p>	<p>มหาสตุโต หิมวนต์ ปวิภูโจ พระอินทร์ก็ จินดานุญาณเสร็จ อันว่าท้าวผู้หน่อสรรเพชญ์ เสด็จสูพนพิศาล หิมพานตประเทศนั้นน ตสุส วสนภูจนัน ลพภู ภูมิที่ดี อันว่าภูก็พึงถวายเป็น สันนิกนี้ แต่ท้าวผู้ตณห์กษย ประลยบาปปราบ เบญจพิธมารอยู่นั้น วิสุสมมุ อามนุเตตวา ครันนธรำพึงโดยอัตโนมติ ธิกรยกสุรสิลปีมา เมื่อนั้น</p> <p>(มหาชาติคำหลวง วนปเวสน์: ๖๘)</p>

จากตัวอย่าง คำว่า “สุรสิลปี” ที่มหาชาติคำหลวงใช้กล่าวถึงพระเวสสุวรรณเป็นคำที่มีรูปซับซ้อนเพราะประกอบขึ้นจากคำยืมภาษาบาลีสันสกฤต หากผู้อ่านไม่ทราบความหมายของคำหรือไม่ทราบว่าเทวดาที่เป็นศิลปินหมายถึงพระเวสสุวรรณ ก็จะไม่ทราบว่าคำดังกล่าวหมายถึงผู้ใด แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ ที่กล่าวชื่อพระเวสสุวรรณโดยตรง ย่อมสื่อสารให้ผู้อ่านทราบว่ากำลังกล่าวถึงพระเวสสุวรรณได้ในทันที

ในตัวอย่างข้างต้น มหาชาติคำหลวงใช้ศัพท์หลายคำ ได้แก่ จินดานุญาณ, สันนิกนี้, ตณห์กษย, เบญจพิธมาร, อัตโนมติ และ สุรสิลปี ศัพท์เหล่านี้ก็วิผู้แต่งมหาชาติคำหลวงตกแต่งขึ้นมาใช้เฉพาะ จึงแทบจะไม่พบในวรรณคดีเรื่องอื่นๆ ศัพท์ยากที่ตกแต่งขึ้นมาเฉพาะเหล่านี้ ทำให้มหาชาติคำหลวงใช้ศัพท์มากมายกว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์

อย่างไรก็ตาม มหาชาติพระราชนิพนธ์ ใช้ศัพท์ ได้แก่ “สมเด็จพระเป็นเจ้าเทพนคร สักกรินทรธิปไตย” และ “มีเทวบัญชาให้หา...มาอยู่ที่เฉพาะพระพักตร์” จะเห็นได้ว่า เมื่อเปรียบเทียบกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ มหาชาติคำหลวงมีคำที่ตกแต่งเป็นอลังการหรือใช้ศัพท์แสงมากกว่า อย่างเห็นได้ชัด กระนั้น เมื่อมหาชาติคำหลวงใช้คำทั่วไป กลับปรากฏว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ ใช้ศัพท์แสงยิ่งกว่าก็มี เช่น มหาชาติคำหลวงใช้ “พระอินทร์” แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ ใช้

“สมเด็จพระเป็นเจ้าเทพยนครสังกรินทราธิบตี” และมหาชาติคำหลวงใช้ “เรียก” แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ ใช้ “มีเทวบัญชาให้หา...มาอยู่ที่เฉพาะพระพักตร์” ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำที่ตกแต่งเป็นอสังการในมหาชาติพระราชนิพนธ์ไม่เพียงเพื่อแสดงความงดงามทางภาษา แต่ยังได้ตกแต่งภาษาให้เป็นอสังการให้สอดคล้องกับสถานภาพของบุคคลด้วย ในที่นี้ ทรงใช้คำ “สมเด็จพระเป็นเจ้าเทพยนครสังกรินทราธิบตี” เพื่อยกย่องทำวสักกะให้สมกับที่ทำวสักกะเป็นราชาแห่งเทวดา และทรงปรับเปลี่ยนคำราชาศัพท์มาใช้กับทำวสักกะในคำ “มีเทวบัญชาให้หา...มาอยู่ที่เฉพาะพระพักตร์”

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำที่เหมาะสมกับฐานะของบุคคลในมหาชาติพระราชนิพนธ์ เช่น บทสนทนาระหว่างพระเวสสันดรกับพราหมณ์แปลงในกัณฑ์สักบรพ และคำพูดที่พระนางมัทรีกล่าวกับพระเวสสันดร กล่าวคือ เมื่อทรงกล่าวถึงพระนางมัทรีผู้เป็นพระอัครมเหสีของพระเวสสันดร มหาชาติสำนวนอื่นนิยมใช้คำว่า “มเหสี” แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำว่า “ภรรยา” หรือ “ภริยา” ดังเช่นปรากฏในตัวอย่างต่อไปนี้

บัดนี้ข้าทูลได้ทูลพระองค์ท่านโดยตรง จงยอมยกให้นารีนี้ซึ่งเป็น
ภรรยาของท่าน ให้แก่ข้าผู้ต้องการนี้เถิด

(มหาชาติ ร.๔ สักบรพ: ๖๘)

ยี่ มี่ ยาจสิ สิ่งไรท่านหากออกปากขอกับเราครั้งนี้ เราก็มีความยินดี
ยอมยกให้ ไม่หวั่นไหวด้วยความอาลัยในภรรยาฤๅว่าความตระหนี่

(มหาชาติ ร.๔ สักบรพ: ๖๘-๗)

ยสุสาห์ โกมารี ภริยา ตัวข้ามัทรีนี้แต่เมื่อยังเป็นนางกุมารอยู่ พระชนก
ชนนีมีผู้มาสู่ขอได้ยกยอมให้ตัวข้าไปเป็นบาทบริจาริกา ภริยาของสมเด็จพระ
พระบรมนเรศร์เพสสันดรราชเจ้าพระองค์ใด ท่านพระองค์นั้นเป็นเจ้าของ
ครอบครองเป็นอันขาดมีอำนาจเป็นใหญ่ในตัวข้า

(มหาชาติ ร.๔ สักบรพ: ๗๒)

บทสนทนาระหว่างพระเวสสันดรกับพราหมณ์แปลง และระหว่างพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีในกัณฑ์สักบรพ ทั้งพระเวสสันดรและพระนางมัทรีผนวชเป็นดาบส สถานภาพของพระนางมัทรีจึงคือ “ภรรยาของดาบส” ไม่ใช่ “มเหสีของกษัตริย์” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงใช้คำเรียกพระนางมัทรีว่าภรรยาหรือภริยาในบทสนทนาทุกแห่ง อย่างไรก็ตาม กัณฑ์

สักบรรพในช่วงหลัง ความตั้งแต่พราหมณ์แปลงกลับร่างเป็นเทวดาจนถึงทำวสักกะประทานพร ๘ ประการแต่พระเวสสันดรแล้วเสด็จกลับเทวโลก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำต่างกัน คำที่ใช้ต่างกันเพราะผู้พูดมีสถานภาพแตกต่างกัน กล่าวคือ หากเป็นคำพูดที่ทำวสักกะ กล่าวกับพระเวสสันดรถึงพระนางมัทรี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำว่า “มเหสี” ดังนี้

ท่านได้ให้ทานหาญอายุยกสองกุมารโอรสธิดาท่านให้ไปในวันวานครั้ง
หนึ่งแล้ว วันนี้ยังมีจิตผ่องแผ้วบำเพ็ญบุญ พระราชทาน**พระมเหสี**ที่มีคุณ
อุดหนุนพระองค์นั้น เฉพาะเจาะจงให้เป็นของตุ๊กตา

(มหาชาติ ร.๔ สักบรรพ: ๗๗)

ส่วนคำพูดที่พระเวสสันดรกล่าวถึงพระนางมัทรี ทรงใช้คำว่า “ภรรยา” ดังนี้

อนึ่ง ขออย่าให้ข้ามีใจล่วงลมาแล้วไปสมคบประสมสมรักภรรยาชาย
ผู้อื่น ขอให้ใจข้ายังยืนคงขวนขวายในที่จะอยู่สบายแต่ด้วย**ภรรยา**ของตน

(มหาชาติ ร.๔ สักบรรพ: ๗๗)

๓.๓ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกาพย์มหาชาติ

๓.๓.๑ เนื้อเรื่องและรายละเอียดของเรื่อง

เมื่อเปรียบเทียบเนื้อเรื่องของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกาพย์มหาชาติ พบว่ามหาชาติทั้ง ๒ มีเนื้อเรื่องตรงกัน และตรงตามอรรถกถาเวสสันดรชาดก แต่กาพย์มหาชาติปรากฏรายละเอียดที่แตกต่างกับอรรถกถาน้อยกว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ กล่าวคือ มหาชาติพระราชนิพนธ์ ได้เพิ่มเติมรายละเอียดเข้าไปมากกว่าเนื้อเรื่องที่ปรากฏในอรรถกถาและกาพย์มหาชาติ

ในกัณฑ์วนปเวสร์ ตอนพระนางมัทรีทูลอาสาขอเป็นผู้แสวงหามูลผลอาหาร กาพย์มหาชาติให้รายละเอียดตรงตามอรรถกถาเวสสันดรชาดก^๑ ว่า พระนางมัทรีทูลขอพรจาก

^๑ ความในอรรถกถาเวสสันดรชาดกมีว่า

ครั้งนั้นพระนางมัทรีทูลขอพรแต่พระเวสสันดรว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์
ไม่ต้องเสด็จไปสู่ป่าเพื่อแสวงหาผลไม้ จงเสด็จอยู่ ณ บรรณศาลากับพระราชโอรสและ
พระราชธิดาหม่อมฉันจะนำผลาผลมาถวาย.

พระเวสสันดรขอเป็นผู้ออกป่าหาผลไม้ ขอพระเวสสันดรอยู่กับสองกุมาร แล้วพระนางมัทรีก็บำรุง กษัตริย์ทั้งสามตามพรที่ได้รับ ในกาพย์มหาชาติให้รายละเอียดย่อลงไปได้ว่า พระนางมัทรีได้ ทรงเครื่องสำหรับหามูลผลมาผลเข้าป่าทุกวัน ส่วนมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เพิ่มรายละเอียด คำกล่าวของพระนางมัทรีว่า นางจะหาผลไม้ให้มากไว้เพื่อให้สองกุมารบริโภคตอนกลางวันและ เมื่อพระเวสสันดรใช้บำเพ็ญทานบารมี ดังตัวอย่างเปรียบเทียบในตารางที่ ๓๐ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๓๐: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับกาพย์มหาชาติ ตอน พระนางมัทรีทูลอาสาขอเป็นผู้แสวงหาผลอาหาร กัณฑ์วนปเวสน์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	กาพย์มหาชาติ
<p>อด มทุที่ เทวี ครั้นนั้นสมเด็จพระมัทรี ดาบศินี มีพระหฤทัยยังจำนงจงรักภักดี ต่อ พระบรมราชฤๅษีสวามีด้วยความกตัญญูจะ ใครให้พระองค์ทรงประพฤติพรตอยู่สบาย ไม่ต้องลำบากพระกายด้วยต้องเสด็จไป เที่ยวแสวงหาผลมาแต่ต้นไม้ในไพรสนธ์ และจะรับอาสาด้วยตนมาถวาย ให้ได้เสวย เลี้ยงพระกายและสองตรุณราชกุมาร พระนางจึงกราบทูลขอพระราชทานราชบวร ปฎิญาว่า</p> <p>เทว ข้าแต่สมเด็จพระมหาวิสุทธิสมมุติ เทพยวงศ์ ข้าพระบาทขอรับพระราชทานโอกาส ขอพระราชทานพระพรแต่พระองค์ จงโปรดอย่า ถือโทษข้ามัทรี พระองค์เป็นพระราชสวามีผู้ เจ้าเหนือเศียรเกล้าของข้าพระบาท ไม่ควร ที่พระองค์จะเสด็จไปในวนาวาสเพื่อ แสวงหาผลมาในหนทางกลางป่า เมื่อ เพลาร้อนรนในกลางวัน</p> <p>ขอพระองค์อย่าเสด็จไปในอรัญเพื่อ</p>	<p>ส่วนสมเด็จพระมัทรีก็ขอพร</p> <p>จำเดิมแต่นั้นข้าพระพุทธเจ้าขอปฏิญาณ จะเที่ยว แสวงหาผลมาถวายพระองค์ ได้ทรงพระ กรุณาช่วยบำรุงรักษาสองพระลูกท้าวเธอ ภายหลัง</p>

จำเดิมแต่นั้นมา พระนางนำผลมาแต่ป่าบำรุงปฏิบัติพระราชสวามีและ
พระราชโอรสพระราชธิดา

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๗๒)

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	ภาพยัมมหาชาติ
<p>แสงงามผลาหาร จงเสด็จอยู่กับสองตรุณดาบส กุมารในอัสสมบทนี้ ตัวข้ามัทธินี้ผู้จะขออาสาไป เที่ยวแสวงมูลผลาผลบรรดาเป็นของคนควรจะ บริโภคได้ มาถวายให้เสวยกับสองตรุณदनัย และเก็บบางส่วนซึ่งเหลือ และข้าจึงจะหา อื่นมาจวนเจือเก็บไว้ เพื่อจะพระราชทาน สองกุมารในเพลากลางวัน ฤๅใครๆ มาแต่ ทิศนั้น ๆ เป็นอาคันตุกะมนุษย์มาที่นี้ พระองค์จะได้ทรงปฏิบัติในพระทานบารมี และอาคันตุกะปฏิสันถาร นับเป็นการพระ ราชกุศลตามประสงค์ ขอพระองค์จงโปรด ยอมตามความปฎิญาของข้ามัทธิ ผู้เป็นทาสี นี้เถิด. โภธิสตโต ปี แม้ถึงสมเด็จพระบรม โพธิสัตว์ พระองค์ก็ตรัสขอปฏิญาแต่พระ บรรดาบดินีมีทรีราชกัญญาว่า ภทเท เออ เจ้าผู้มีสวามิภักดิ์ ถ้าเจ้ารักจะปฏิบัติตั้งเจ้า ว่า เราก็ยอมตามความปรารถนาของเจ้า ทุกประการ</p> <p>(ไม่ปรากฏ)</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒๗)</p>	<p>อรุณย์ นางก็ทรงแสรกคานเข้าไพร สนธ์ แสงงามผลาผลมาเลี้ยงกษัตริย์ทั้ง สามตนแต่นั้นมา</p> <p>(ภาพยัมมหาชาติ วนปเวสน์: ๔๖๑-๒)</p>

จากตัวอย่าง มหาชาติพระราชนิพนธ์^๑ และภาพยัมมหาชาติมีคำที่ใช้พ้องกัน คือคำ
“ปฏิญา”^๒ คำนี้แสดงความตั้งใจที่แรงกล้าของพระนางมัทธิที่อาสาขอแสวงหาผลาหารมา
เลี้ยงดูสี่กษัตริย์ อย่างไรก็ตาม ภาพยัมมหาชาติไม่บอกเหตุผลที่พระนางมัทธิมีความตั้งใจเช่นนั้น แต่
มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ชี้แจงความในใจของพระนางมัทธิไว้ชัดเจน กล่าวคือ พระนางมัทธิ
ประสงค์ให้พระเวสสันดรผู้เป็นสวามีไม่ต้องลำบากกาย และได้ประพฤติพรหมจรรย์เต็มที และ

^๑ ตัวอย่างนี้ มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตั้ดรายละเอียดที่ย้ำว่าพระนางมัทธิแสวงหาผลาหารมาเลี้ยงดู
สี่กษัตริย์ออก ส่วนภาพยัมมหาชาติคงรายละเอียดดังกล่าวไว้ตรงตามอรรถกถาเวสสันดรชาดก

^๒ คำซึ่งมีความหมายว่า “ปฏิญา” ไม่ปรากฏในอรรถกถาภาษาบาลี

พระนางมัทรีจะหาผลไม้มาตระเตรียมไว้เป็นไทยธรรมเพื่อสำหรับพระเวสสันดรบำเพ็ญทานต่อ
 อาคันตุกะ ด้วยเหตุที่พระนางมัทรีพูดด้วยเหตุผลหนักแน่น พระเวสสันดรจึงจำต้องตั้งจำนนต่อ
 ความตั้งใจอย่างแรงกล้าและเหตุผลของพระนางมัทรีและอนุโลมตามคำขอของพระนางมัทรีใน
 ที่สุด ความดั่งว่า “**เออเจ้าผู้มีสวามิภักดิ์ ถ้าเจ้ารักจะปฏิบัติตั้งเจ้าว่า เราก็ยอมตามความ
 ปราบปรามของเจ้าทุกประการ**”

ในตัวอย่างข้างต้น นอกจากจะทรงแสดงเหตุผลที่รองรับคำพูดของพระนางมัทรี
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงแสดงให้เห็นอหยาศัยของพระนางมัทรีที่เป็น
 ผู้สนับสนุนการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าบทบาทของพระนางมัทรีใน
 การสนับสนุนทานบารมีของพระเวสสันดรสะท้อนโลกทัศน์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นว่าสตรีเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุรุษ ดังนั้น บทบาทของสตรีจึงไม่ได้
 เป็นเพียงบาทบริจาริกา แต่เป็นผู้สนับสนุนความสำเร็จของบุรุษ นอกจากนี้ บทบาทของพระนาง
 มัทรี ยังสะท้อนว่าคนรอบข้างของพระเวสสันดรมีส่วนเกื้อหนุนการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร
 อย่างมาก แม้พระเวสสันดรจะเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งถือว่ามีบารมีมาก แต่หากปราศจากผู้ใกล้ชิด
 คอยสนับสนุน การบำเพ็ญทานบารมีก็จะสำเร็จได้ยาก

ในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนท้าวสักกะคิดช่วยเหลือพระเวสสันดร กาพย์มหาชาติมี
 รายละเอียดตรงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก^๑ ว่าท้าวสักกะคำนึงถึงพระเวสสันดรที่บริจาคสอง
 กุมารในวันวาน ทำให้เกิดมหัศจรรย์แผ่นดินไหว และเพิ่มรายละเอียดย่อยของเหตุการณ์
 แผ่นดินไหวว่าราวกับจะทำให้เขาพระสุเมรุพังทลาย แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์^๒ เพิ่มเติมอำนาจ
 หน้าที่ของท้าวสักกะโดยสังเขปเข้าไปประกอบเพื่อแสดงเหตุผลให้ผู้อ่านหรือฟังมหาชาติ
 พระราชนิพนธ์^๒ คล้อยตาม ดังตัวอย่างเปรียบเทียบกาพย์มหาชาติกับมหาชาติพระราชนิพนธ์^๒ ใน
 ตารางที่ ๓๑ ต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ ความในอรรถกถาเวสสันดรชาดกมีว่า

ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า เมื่อวันวานนี้ พระเวสสันดรมหาราชนี้ได้ประทาน
 ปิยนุตรแก่ชุกชพรหมณ์ แผ่นดินไหว

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๑)

ตารางที่ ๓๑: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับภาพยมมหาชาติ ตอน
ท้าวสักกะคิดช่วยเหลือพระเวสสันดร กัณฑ์สักกบรรพ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	ภาพยมมหาชาติ
<p>ขณะนั้น สกโก เทวราชา จึงสมเด็จท้าว สักกรินทรามโรดมบรมเทวราช</p> <p>มีอำนาจในชั้นฟ้าและแผ่นดินโลก มนุษย์ และมีเทพยดะที่จะต้องอนุเคราะห์ เฉพาะให้เป็นคุณอุทหนุนแก่สาธุสัปบุรุษผู้ ก่อสร้างทางพระโพธิญาณ ยังตั้งอยู่ใน อภินิหารการบำเพ็ญพระบารมี</p> <p>เมื่อทรงพระปรารภสมเด็จพระราชาฤๅษี ซึ่งทรงบำเพ็ญปัญบุตรธิดาทาน จินุเตสิ จึงทรง ดำริการว่าเวลาเวลานี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงสี่พี เพสสันดรราช ได้ก่อเหตุให้ปถพีมีกัมปนาท หวาดหวั่นไหว ให้สองดรุธนทารถแก่พราหมณ์ ชุกชกเป็นชนบาปหยาบซ้ำรับพาไป</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ สักกบรรพ: ๖๐-๑)</p>	<p>สกุโร สมเด็จจอมรินทรโกสิย์สหัสสนัย</p> <p>จินุเตสิ คำนึงนึกในพระทัยเธอผูกพัน เพื่อจะเกี่ยวกันกระยาจกอันคนจน ว่าวันวานนี้ หน่อพระทศพลเวสสันดร เธอทรงประสาทสอง พระบังอรอรรรคโอรส แก่เฒ่าทวยศยากไร้ อุณฺหาเตตฺวา ยังเมทนิดลดาลไหวหวาดหวั่น เป็นวิจลอัศจรรย์ประจักษ์ จะทำลายสุรไสล หลักให้ล้มลง</p> <p>(ภาพยมมหาชาติ สักกบรรพ: ๔๘๘)</p>

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมรายละเอียดที่ท้าวสักกะเป็นราชา
แห่งเทวดา มีอำนาจเหนือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา อีกทั้งมีหน้าที่ช่วยเหลือ
พระโพธิสัตว์ผู้กำลังบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธรูปเจ้า รายละเอียดที่พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติม สอดคล้องเป็นอย่างดีกับเรื่องราวที่ท้าวสักกะคิดที่จะ
ช่วยเหลือพระเวสสันดรผู้เป็นพระโพธิสัตว์ให้ได้บำเพ็ญบารมีขั้นสูงต่อไป

มีข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่ง ไม่ปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ใช้ความเชื่อเรื่องกรรมมาอธิบายวิบากที่ตัวละครในเรื่องประสบ ต่างกับภาพยมมหาชาติ

ภาพยมมหาชาติกล่าวถึงความเชื่อเรื่องกรรมหลายแห่ง เช่น ในกัณฑ์วนปเวสน์ เมื่อ
พระเวสสันดรถามทางชาวเมืองไปยังเขาวงกต ชาวเมืองรำพึงแก่พระเวสสันดรว่าเป็นเพราะกรรม

แต่ปางก่อนหรือไรจึงทำให้พระเวสสันดรต้องจากเวียงเดินทางมาไกลถึงเพียงนี้ ว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้พระเวสสันดรต้องพลัดพรากพระนคร ดังนี้

ข้าแต่พระบรมนารณเรนทร์สุรผู้ทรงศักดิ์ เป็นที่พึ่งพำนักนิทุกฝูงสัตว์
กรรมแต่ก่อนไฉนจึงพลัดพระเวียงวังนิเวศน์พระพุทเจ้าข้า หนทางนี้ยังทุเรศ
ไกลกว่าไกลนัก ขอพระจอมจักรจงแจ้งพระญาณ
(กาพย์มหาชาติ วนปเวสน์: ๔๕๓)

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนเดียวกัน ชาวเมืองเพียงตอบพระเวสสันดรว่าเขาวกต
ยังอยู่อีกไกล ดังนี้

พวกชนเดินทางก็ให้การว่าสถานนั้น ตูข้าได้รู้ว่าอยู่ไกลยิ่งนัก พระเจ้า
ข้า
(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๑-๒)

ในกัณฑ์เดียวกัน พระเวสสันดรปฏิเสธคำทูลเชิญของกษัตริย์เจตราชฎูร์ที่ต้องการให้
พระเวสสันดรครองราชสมบัติในกรุงเจตราชฎูร์ พระเวสสันดรให้เหตุผลแก่กษัตริย์เจตราชฎูร์ว่า
ต้องการวนจรไปเพื่อให้สิ้นกรรม ดังนี้

น เม หนูโท แต่เราไม่รักแรงพเอิญละอายบาป หนึ่งตัวก็ยังไม่เส
สุภาพพันภัยเราจะเซซังไปให้สิ้นกรรม ในเกณฑ์พิกัดท่านขับนำตำแหน่ง
โทษ พระสหายทั้งปวงโปรดได้ปราณี ชวนกันช่วยชี้ช่องมรรคาอันจะไปสู่มหา
หิมเวศวงกฎ จะได้บวชเป็นดาบสบำเพ็ญธรรม จะได้บุญโกฏฐาศช่วยกัน
ครั้งนี้ ท่านจงช่วยชี้ให้เราไป ในกาลบัดนี้เถิดฯ
(กาพย์มหาชาติ วนปเวสน์: ๔๕๗)

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนเดียวกัน พระเวสสันดรให้เหตุผลแก่กษัตริย์เจตราชฎูร์
ว่าพระองค์เกรงว่าชาวสี่พีจะไม่พอใจหากพระองค์รับราชสมบัติในแคว้นเจตราชฎูร์และในที่สุดจะ
ทำให้เกิดสงครามระหว่างแคว้นสี่พีกับแคว้นเจตราชฎูร์ และแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวจะได้ทรงเพิ่มรายละเอียดจำนวนมากในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ แต่กลับไม่กล่าวถึง
ความเชื่อเรื่องกรรมไว้เลย ดังนี้

น เม หนูโท โอ ท่านทั้งหลายเอ๋ย ความชอบใจและความคิดอ่านการไว้
ไม่มีเลยแก่ตัวเรา เหลือจะคิดเอาบ้านเมืองนี้ไว้ในได้อาณาจักร เราไม่มีความ

รักเพื่อจะเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เพราะชาวสี่วีรราชผู้ทั้งสี่เห็นว่า
 มีโทษโหดร้าย จึงขับหนีให้ย้ายถิ่นฐานโดยอาการของกษัตริย์ที่ต้องกำจัด
 จากพระนคร ก็ซึ่งท่านมาคิดฝันผ่อนด้วยอุบายต่างๆ อย่างว่ามานี้ เราจะชี้
 โดยเหตุให้ท่านเห็น ว่าการอย่างนั้นย่อมไม่เป็นการอันชอบโดยแน่แท้ให้ท่าน
 เข้าใจได้ เจตปุตตา สุนาถ เม โอ ท่านทั้งหลายผู้เป็นใหญ่อันเกิดในเชื้อวงศ์
 พงศ์เจตราชูสืบมา ท่านจงตรองตรัดด้วยสติปัญญาแล้ว จงเงี้ยวไล่ตลบ
 คำเราจะว่านี้ เจตราชูเซ ภิเสจยุ ถ้าท่านเจตาริบดีจะมีความสโมสโรภิก
 เราให้เป็นใหญ่ในสมบัติ ยามเมื่อเราต้องพรากพลัดจากสถานที่มหากษัตริย์-
 เอกราช เจ้าชนชาติชาวสี่พีครั้งนี้แล้วไซ้ ชาวสี่พีราชูทั้งผู้ใหญ่และไพร่พล
 ก็จะมีกรรมลหุทัยกินแห่งแคลงกลางไปต่างๆ แก่พวกท่าน เขาจะเห็นไป
 ว่าตัวเรามาคิดการจะทดแทนแก้แค้นเขาด้วยอาฆาต จะทำให้พินาศอยู่ใน
 ในเนื้อมือ จึงมาเกลี้ยกล่อมให้ท่านทั้งหลายนับถือยกตัวเป็นใหญ่ เมืองนี้ก็
 ไกลเขตแดนกับแคว้นสี่พีราชู ประชาชาติสี่พีก็จะมีไว้ใจในความ
 ไมตรีที่มีมาแต่ก่อน ก็จะไม่ก่อการสงครามเป็นความร้อนแก่อาณา
 ประชาราชูทั้งสองฝ่าย จะเป็นอันตรายแก่การไรร่นำค้าขาย ซึ่งเป็นอุบาย
 ความสุขของหมู่มนุษย์นิกร ก็ความเดือดร้อนอันนี้จะมีแก่ชนเป็นอันมากต้อง
 ยากเย็น จะบังเกิดเป็นก็เพราะตัวเราผู้เดียว เพราะฉะนั้นเราไม่คิดแลเหลียว
 ที่จะกลับรับราชสมบัติแล้ว จะแสวงหาแต่ความผ่องแผ้วในพิสุทธิพรหมจรรย์
 อันเป็นกุศล ปฏิคุณิทธิ ยัม ทินุณ สิ่งไรท่านได้ให้แก่เราผู้เป็นอาคันตุกชน ฤๅสิ่ง
 ไรท่านจะคิดจะให้เป็นศุภผลแก่เรา จึงให้หาภูปริภาว่า จะคิดอ่านพร้อม
 ยอมยกให้ ทำให้สิ่งทั้งปวงนั้น ก็จึงเป็นสมมติว่าเรารับไว้ สัพพสุส อคฺขิย กตฺ
 พนมดอกไม้ซึ่งเป็นของควรจะนำมาให้ เพื่อแสดงแกลงความว่าเป็นผู้กตัญญู
 รู้อุปการที่ท่านทำ ก็จึงสมมติว่า เป็นอันเราทำตอบแทนแก่สิ่งทั้งปวง ที่ท่าน
 ไม่หวงแหนยอมยกให้ นั้นเป็นอันแล้วกันเถิด อวรุทฺธิ มํ ราชชา สมเด็จพระ
 เจ้าสฤษดิ์บรมนารถราชบิดาผู้ประเสริฐของเรา ผู้ผ่านเกล้าชาวสี่พี ได้มีพระ
 ราชบัญชาลงอาญาแก่เรา ให้ขับไล่เราไปอยู่ในเขาวงกตบรรพต เรามีความ
 เคารพจะไม่ล่วงพระราชกำหนดนั้นโดยพลัน จะขอไปตามรับสั่ง ขอบท่าน
 ทั้งหลายจงรู้โอกาสที่ควรเราจะหวังเอาเป็นที่อยู่ แล้วจงบอกให้รู้ในบัดนี้
 ในพนมไพรที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองนั้นไซ้ ที่ไหนจะดีควรจะเป็นที่
 อยู่ของเราได้ ถ้าท่านรู้ที่อยู่ก็จงบอกแก่เราให้แจ้งใจในกาลบัดนี้เถิด.

(มหาชาติ ร. ๔ ตอนพิเศษ: ๑๑-๒)

นอกจากภาพยมมหาชาติแล้ว ผู้วิจัยยังพบการกล่าวถึงเรื่องกรรมในมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสอีกด้วย

๓.๓.๒ การใช้คำ

เมื่อเปรียบเทียบการใช้คำของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับภาพยมมหาชาติ พบว่ามีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก ประเด็นที่แตกต่างจนสังเกตเห็นได้ชัดเจน คือ การใช้คำศัพท์ที่กวีบรรจงสร้างขึ้นใช้เฉพาะในงานของตน ดังนี้

มหาชาติพระราชนิพนธ์ ใช้คำว่า	ภาพยมมหาชาติ ใช้คำว่า
อุปราปรเจตนา	(ไม่ใช้)
ทำบาทโธวนกิจ	(ไม่ใช้)
กัลยาณัธยาศัย	(ไม่ใช้)
สุริยาทิจมณฑล	(ไม่ใช้)
อุปดล	(ไม่ใช้)
(ไม่ใช้)	วิวัฐฐากัป
(ไม่ใช้)	วิปัสสาารี
(ไม่ใช้)	อัฒราติราตรี
(ไม่ใช้)	สัมมปธาน
(ไม่ใช้)	ละโถมสิวกัมม

บางคำมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับภาพยมมหาชาติใช้คำต่างกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

มหาชาติพระราชนิพนธ์ ใช้คำว่า	ภาพยมมหาชาติ ใช้คำว่า
ทักษิโณทก	อุทิสอทก
สมเด็จพระท้าวสกรินทรามโรดมบรมเทวราช	สมเด็จพระมรินทร์โกสิยัสสหัสสนัยน์
ทวารทาน	ภริยทาน
พระพรแปดประการ	อัฐโกฐฐาสพระพร
ผู้ปฏิบัติสิกขัตตธรัย	ผู้ทรงศีลสมาธิปัญญา

๓.๔ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมหาชาติของ พระเทพโมลี (กลั่น)

๓.๔.๑ เนื้อเรื่องและรายละเอียดของเรื่อง

มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีกัณฑ์ที่ตรงกับมหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) เพียงกัณฑ์เดียว คือ กัณฑ์มหาพน ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ ทั้ง ๕ กัณฑ์ คือ กัณฑ์วนปเวสน์ จุลพน มหาพน สักบรรพ และฉกษัตริย์ กัณฑ์มหาพนมีเนื้อความตรงตามอรรถกถาเวสสันดรชาดกมากที่สุด ในขณะที่มหาชาติกัณฑ์มหาพนของพระเทพโมลี (กลั่น) เพิ่มรายละเอียด ตัดรายละเอียด และบรรยายความอย่างรวบรัดหลายแห่ง ทำให้มีเนื้อเรื่องและรายละเอียดของเรื่องตรงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกน้อยกว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ เป็นอย่างมาก เช่น ตอนพระอัชฌตฤาษีพรรณนาเขาคันธมาทน์ พระเทพโมลี (กลั่น) เพิ่มรายละเอียดพรรณนาเขาคันธมาทน์อย่างยืดยาว แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีรายละเอียดตรงกับอรรถกถา^๑ เป็นส่วนใหญ่ มีเพิ่มรายละเอียดเข้าไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังตารางที่ ๓๒ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๓๒: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ กับมหาชาติสำนวนพระเทพโมลี (กลั่น) ตอนพระอัชฌตฤาษีพรรณนาเขาคันธมาทน์ กัณฑ์มหาพน

มหาชาติพระราชนิพนธ์	มหาชาติพระเทพโมลี (กลั่น)
มหาพुरुเม ดูกรมหาพราหมณ์ นามในเพทางคศาสตร์เป็นราชครู จงแลดูให้เต็มตาตามมือเราชี้ เอส ปพุดโต ภูเขานี้ต้นวิถีที่จะไปยังอาศรมบรมนิเวศน์ศิวาไลย เป็นพนมไสลศิลาล้วนควรจะชมเล่น ศิลาทั้งหลายอย่างช่างบันดาลเป็น เป็นหลายแสงหลายสี เล่ห์	พुरुเมห ดูกรมหาพราหมณ์พรหมบุตรบรรพชาชาติทิงคพิสัย เอส เสโล แลถนัดในเบ้องหน้านั้นก็เขาใหญ่อดเยี่ยมโพยมอย่างพะยับเมฆ มีพรรณเขียวขาวแดงดูดิเรกตั้งรายรัตนพนมณีแนมนำใครชม ครั้นแสงพระสุริยะส่องระดมก็ดูเด่นดั่งดวงดาววาว

^๑ ความตอนนี้อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

ดูก่อนมหาพราหมณ์ นั้นภูเขาคันธมาทน์ล้วนแล้วไปด้วยศิลา ซึ่งเป็นที่ประทับแห่งพระราชเวสสันดร พร้อมด้วยพระมัทรีราชเทวี ทั้งพระชาติและพระกัณหาชินา ทรงเพศบรรพชิตอันประเสริฐ ทรงขอสำหรับสอยผลาผล ภาชนะสำหรับใช้ในการบูชาเพลิง กับทั้งขงูาทรงหนังสือเหลืองเป็นภาษาทรง บรรทมเหนือแผ่นดิน ทรงนมัสการเพลิง

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติพระเทพโมลี (กลั่น)
<p>ประหนึ่งว่าเราแก้วมณีนพรัตน์งาม ประหลาด ชื่อว่าคันทมาทน์สิงขร บรรพต นามกรด้วยไม้หอมบนจอมเขา เมื่อท่าน อาจารย์ไต่เต้าไปตามเชิงชานอย่าเสียซ้าย ป้าย หน้าเดินโดยทิศอุดรก็จะบรรลู่ถึงสิ่งขรรววงกฎ ก็จะได้เห็นอาศรมบพรมสุขแสนสบาย</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ มหาพน: ๔๖)</p>	<p>แววระวาว ๆ ที่เว้งวุ้งวิจิตรจรัสจรัญรุ่ง เป็นสีรุ่งฟุ้งพันเพียงคันทน์มพรพินนภากาศ บ้างก็เกิดก่อก้อนประหลาดศิลาลายแล ละเลื่อม ๆ ที่งอกง้าเป็นแงเงื่อมก็ชะงุ้ม ชะงอกชะง่อนผา ที่ผุดผืนเป็นแผ่นภูตะเพิง พัก บางแห่งเล่าก็เหี้ยนหักหินเห็นเป็นรอย ร้าวรานระคายควรจะพิศวง ด้วยธารอุทกที่ ตกลงเป็นหยาดหยัดหยดย้อยเย็นเป็น เหน็บหนาว ในท้องถ้ำที่สถิตไกรสรราช สถาน บังเกิดแก้วแก้วประการกาญจน ประกอบกัน ตลอดโล่งโปร่งปล่องเป็นช่อง ชั้นวิเชียรฉายโชติช่วงชัชวาลสว่างตา แสน สนุกในห้องเหมศุหาทุกหนแห่งริฐาน เป็นที่เสพอาศัยสำราญแห่งสุรารักษ์รากลษ สรรพปีศาจมากกว่าหมื่นแสน</p> <p>(มหาชาติพระเทพโมลี (กลั่น) มหาพน: ๑๑๘-๑๙)</p>

จากตัวอย่าง มหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) พรรณนาขยายความเขาคันทมาทน์อย่าง
ยืดยาว อาทิ พรรณนาศิลาสี่สันต่างๆ ชะง่อนผา ตะเพิง ตะพัก เป็นต้น และถ้ำไกรสรราชสี่
ส่วนมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีข้อความพรรณนาเพิ่มเติมเขาคันทมาทน์สั้นๆ ไม่ได้พรรณนาอย่าง
ยืดยาวดังที่ปรากฏในมหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น)

มหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) พบการบรรยายความอย่างรวบรัดจำนวนมากด้วย
เช่น ตอนพระอัจจุตฤกษ์มีปฏิสันถารกับชุก ในอรรถกถา^๑ ความที่พระอัจจุตฤกษ์สนทนาตอบชุก

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

ดูก่อนพรหมณ์ รูปไม่ค่อยมีอาพาธสุขสำราญดี ยังอัถภาพให้เป็นไปด้วย
เสาะหาผลไม้สะดวกดี และมูลผลอาหารก็มีมาก หนึ่ง เหลือบ ยุง และ
สัตว์เลื้อยคลานมีบ้างก็เล็กน้อย ความเบียดเบียนให้ลำบากในวณประเทศที่
เคลื่อนไปด้วยเนื้อร้ายก็ไม่ค่อยมีแก่รูป เมื่อรูปอยู่อาศรมหลายพรรษา รูปนี้ได้รู้จัก
อาหารที่ทำใจไม่ให้นินตเกิดขึ้นเลย ดูก่อนมหาพรหมณ์ ท่านมาดีแล้วและมาไกลก็
เหมือนใกล้ เชิญเข้าข้างใน ขอให้ท่านเจริญเถิด ชำระล้างเท้าของท่านเสีย.

ปรากฏรายละเอียดว่าพระอัจจุตฤกษ์ไม่ถูกเบียดเบียนด้วยภัยต่างๆ ได้แก่ ความเจ็บไข้ อาหาร ผิดเคือง สัตว์ประเภทเหี้ยมขบถ สัตว์เลื้อยคลาน และสัตว์ร้ายในป่า กับปรากฏรายละเอียดผลไม้ที่พระอัจจุตฤกษ์เชื่อเชิญให้ชูชกรับประกันว่า ได้แก่ มะพลับ มะหาด มะขาง และหมากเฒ่า (หรือ สวายสอ กับสวายกาน)^๑ ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ก็ปรากฏรายละเอียดดังกล่าวตรงกัน แต่ มหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) เว้นแต่ภัยเรื่องอาหารผิดเคือง กล่าวถึงภัยหลายประการที่เหลือ อย่างรวบรัดว่า “สรรพภัยอาเพศ” และกล่าวถึงผลไม้ที่พระอัจจุตฤกษ์เชื่อเชิญให้ชูชกรับประกันด้วย คำว่า “ผลไม้” เท่านั้น ดังตารางที่ ๓๓ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๓๓: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติสำนวนพระเทพโมลี (กลั่น) ตอนพระอัจจุตฤกษ์มีปฏิสันถารกับชูชก กัณฑ์มหาพน

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติพระเทพโมลี (กลั่น)
พระดาบสเธอก็ตอบวาทด้วยคำถามว่า กุศลญแจว เม พรหุเม ดูกรมหาพรหามณ์ผู้พฤตอาจารย์ สรรพโรคร้อนรำคาญไข้ของเรามีได้มี สรรพทุกข์ภัยไม่ยายี่ย่อมสบาย ทั้งผลพฤกษาก็หาง่ายไม่กั้นดาร์ พานจะมีมากไม่ขาดสาย อโถ ฌัสสา จมกสา เหลือบและยุ้งรินร่นทั้งหลายเหล่าที่ขชาติชายจะเหือดห่าง วเน พาพมิกากิณฺเณ ถึงในป่านี้ก็ใหญ่กว้างขวางเสื่อเนื้อร้ายก็อาเกียรณ์ แต่ทว่าไม่เบียดเบียนบีฑาทำ	พระสิทธิอาจารย์เจ้าจึงแจ้งเหตุ ว่าสรรพภัยอาเพศไม่พารากระทำร้าย ทั้งมูลผลอาหารก็หาง่าย ไม่ผิดเคืองขัดสนผลเอมโอบอันจะขบฉัน

ดูก่อนพรหามณ์ ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง และผลหมากเฒ่า เป็นผลไม้มีรสหวานเล็กๆ น้อยๆ เชิญท่านเลือกบริโภคแต่ที่ดีๆ เกิด ดูก่อนพรหามณ์ น้ำดื่มนี้เย็นนำมาแต่ซอกเขา ขอเชิญดื่มเถิดถ้าปรารถนาจะดื่ม.

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก: ๖๙๔-๕)

^๑ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (๒๕๓๒: ๓๑๔) ทรงแปลไว้เป็น ๒ ประการ ได้แก่ หมากเฒ่า อย่างหนึ่ง สวายสอกับสวายกาน อีกอย่างหนึ่ง ดังนี้

แนะนำพรหามณ์ แกงกินผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง และผลหมากเฒ่า (หรือสวายสอ สวายกาน) อันเป็นผลไม้ มีรสหวานเล็กน้อย เลือกกินแต่ที่ดีๆ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติพระเทพโมลี (กลั่น)
<p>อันตราย พุทธิ วสุสปุคานี ถ้าจะนับเป็นปีก็ มากหลายล่วงไปช้านาน เราอยู่ในอาศรมสถาน ที่นี่เกษมสุข ยังหารู้จักอาพาธพยาธิทุกข์อันใด ไม่ สุวาคตนุเต มหาพुरुเม พรหมมณเฑียร ท่าน มายังสำนักเรา ณ วันนี้ ได้ชื่อว่ามีดีโดยสวัสดิ สุนทร ท่านมานี้ก็เกิดความเกษมสถาพรมิได้ชื่อ ว่ามาชั่ว เพราะเราเห็นว่าหน้าท่านเกิดยิ้มหัวให้ ปรีดีโสมนัส อันว่าความสิริสวัสดิ์จงเจริญแก่ตัว ท่าน จะนั่งนานอยู่ไย</p> <p>เชิญเข้าไปในอุทกศาลา ปาเท ปกุ- ขาลยสุสุ เต เชิญชำระบาปทำให้หมดมลทินสิ้น ภูลีละของ อนึ่ง ผลพลับทอง มหาด มະชาง สวายสอ สวายกาน ก็มีมาก ล้วนเป็นของ หลากๆ มีรสอันโอฬาร หวานวิเศษชนิดดีตั้งฝั่ง น้อย ภูณช พुरुเม วรุ วรุ จะเลือกชิมฉันแต่ที่ อร่อยๆ รสอันเอมโอช อนึ่ง โสदनน้ำนี่เย็นใส เรา ตักมาแต่ที่ไหลมาแต่ท้องเขาใหญ่ สเจ ตูว์ อภิกงฺขลี ถ้าท่านผู้เจริญเต็มใจจะปรารภนา จง เชิญฉันตามเจตนาของพฤตมาจารย์นั้นเกิด.</p> <p>(มหาชาติ ร.๔ มหาพน: ๔๒-๓)</p>	<p>เชิญชี้ชำระเท้าเสียให้สิ้นธุลีในโรงน้ำ กระทำฤตตักจินผลไม่มีอยู่มากครัน ผิจะฉัน จงฉันเกิด น้ำฉันเราก็ตักไว้ในตุ่มเต็มตามแต่จะ ปรารภนา ท่านทูเรศัญจรมาในวันนี้ นามศรี สวัสดิวิเศษเขตต์เกษมศานต์ การเจริญอย่ารั้ง รอแรงฉันเกิดหนะชี่</p> <p>(มหาชาติพระเทพโมลี (กลั่น) มหาพน: ๑๑๕-๖)</p>

ในมหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) แม้ว่าจะมีการเพิ่มรายละเอียดหลายแห่ง แต่พบ
 การบรรยายความอย่างรวบรัดจำนวนมากกว่า ด้วยเหตุนี้ ทางหนึ่ง มหาชาติของพระเทพโมลี
 (กลั่น) จึงสั้นกว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ที่มีรายละเอียดตรงกับอรรถกถามากกว่าอย่างชัดเจน
 อีกทางหนึ่ง แสดงให้เห็นลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ว่าดีเด่นด้านการพรรณนา
 ความโดยพิสดารตามอรรถกถา

จะเห็นได้ว่ามหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) มีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถา
 เวลสันตรชาดกค่อนข้างมาก ในขณะที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พยายามรักษาเนื้อความและ
 รายละเอียดของอรรถกถาไว้มากกว่า เมื่อเปรียบเทียบกัน มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ จึงตรงกับ

อรรถกถามากกว่า เหตุผลที่ว่า มหาชาติกัณฑ์มหาพนสำนวนที่นิยมกันอยู่เดิมแม้ว่าจะไพเราะ เพราะพริ้งเพียงใด แต่ก็มีรายละเอียดแตกต่างกับมหาชาติฉบับภาษาบาลีมาก อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติสำนวนของพระองค์เองขึ้นมา

๓.๔.๒ การใช้คำ

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำที่ทรงสร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจงจำนวนมาก เช่นคำว่า อปราปรเจตนา ทำบาปโธวนกิจ กัลยาณัตถยาศัย เป็นต้น ดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อ ๓.๓.๒ ส่วนมหาชาติของพระเทพโมลี (กลิ่น) พบคำที่กวีสร้างขึ้นใช้เฉพาะไม่มากนัก ดังเช่น สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธบรมนาถนราสภศาสดาจารย์ จารัตราภราช วิสัยมหาศาล ทางทัศนานุตตริยธรรม โดยเหตุที่มหาชาติของพระเทพโมลี (กลิ่น) มีเพียงกัณฑ์เดียวคือกัณฑ์มหาพน ในขณะที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีถึง ๕ กัณฑ์ จึงปรากฏคำที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นใช้ในมหาชาติของพระองค์เป็นจำนวนมากกว่ามหาชาติของพระเทพโมลี (กลิ่น) อย่างเห็นได้ชัด

๓.๕ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๓.๕.๑ เนื้อเรื่องและรายละเอียดของเรื่อง

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีเนื้อเรื่องและรายละเอียดของเรื่องส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก ส่วนมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แม้มีเนื้อเรื่องไม่แตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกมากนัก แต่ก็มีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้วิจัยพบว่ามหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสมีการบรรยายความอย่างรวบรัดจำนวนมาก เช่นตอนท้าวสักกะอนุโมทนาบุตรทานและท้าวทานในกัณฑ์สักกบรรพ ความตอนนี้ อรรถกถาเวสสันดรชาดก^๑ กล่าวชื่อเทพเจ้าจำนวนหลายองค์ แต่มหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระ

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

สายฟ้าก็แวบวาบไปโดยรอบ เสียงโกลาหลนั้นปรากฏดังหนึ่งเสียงภูเขากล่อมทลาย
เทพนิกายทั้งสองคือนารทะและปัพพะเตเหล่านั้นย่อมอนุโมทนาแก่สองกษัตริย์

พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสกล่าวถึงเทพเจ้าทุกองค์อย่างรวบรัดโดยใช้คำว่า “**ฝูงเทพ**” ส่วนมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนเดียวกันนี้กล่าวชื่อเทพเจ้าทุกองค์ตามที่ปรากฏใน อรรถกถาเวสสันดรชาดก ดังตารางที่ ๓๔ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๓๔: ตารางเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนท้าวสักกะอนุโมทนา บุตรทานและทารทาน กัณฑ์สักบรรพ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติกรมพระปรมานุชิตชิโนรส
<p>สมนุตา วิชชุตา แสงสายฟ้าก็แวบวาบ งามสว่างกระจ่างกระจายทิพยรัศมีมีโดยรอบ คอบ แสดงให้เห็นว่าเวทดาทุกทิศมีจิตน้อม นอบอนุโมทนา อุโม นารทปพุตตา ภูผาใหญ่ ซึ่งเป็นที่อาศัยสมณาลยาสมสถาน ของ พระนารทจารย์มหาดาบซึ่งปรากฏอยู่ สองข้าง ก็โยกโคลงเคลงวังเวงหวั่นไหว ไปต่างๆ อย่างจะให้ปฏิญญาอนุโมทนา พระทานบารมี พระอินทรามโรตมและ พระพรหมธรรมธาดาและพระประชาบดี และพระโสมนีสัตถ์รัศมี และพระยมอัคนี เนตร และท้าวเวสสุวรรณราช และทวย เทพผู้มีทิพยโภก และอำนาจมหิศศักดิ์สิทธิ์ ด้วยทิพยโสดทิพยจักขุ บรรลุความพึงแลเห็น สิ่งซึ่งบังเกิดเป็นในที่ไกล พันพิสัยสามัญญ- จักขุโสด และมีญาณรู้คุณและโทษเที่ยงแท้ทั้ง ปวง เมื่อสอดส่องมารู้และเห็นปณัตถยาสัย ใน การบำเพ็ญทานของท่านผู้เจริญที่บังเกิดเป็น ในครั้งนี้ ก็คงพร้อมกันยินดีอนุโมทนา</p>	<p>ฝูงเทพอนุโมทนาสาธุการ ทุกกริ หิ กโรติ โส พระร่มเกล้าบำเพ็ญปุตตทารทานอัน ยอดยาก บุคคลผู้ใดใครจะบริจาคนได้ดังนี้ (มหาชาติ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สักบรรพ: ๑๘๒)</p>

นั่น พระอินทร์ พระพรหม พระประชาบดี พระโสมน พระยม และพระเวสวัณ
มหาราช เทพเจ้าทั้ง หมดย่อมอนุโมทนา

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๗)

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ	มหาชาติกรมพระปรมาธิบดีชินโรส
<p>ว่า ทุกกรณฺหิ กโรติ โส โอ ท่านที่เป็นมหา สี่ปบุษมนุชวราดิเรกเอกอุดมบรมราชฤๅษี พระองค์นั้น เป็นอัศจรรย์จริงยิ่งนัก ท่านมา หาญหักมัจฉริยมลทินสิ้นสงบไปในสันดาน ท่านทรงบำเพ็ญทานเป็นการปุตตทวารบริจาค เมื่อยามยากอยู่ดังนี้ ยากนักที่ใครๆ ในสามัญ สัตว์จะทำได้</p> <p>(มหาชาติ ร. ๔ สักบรรพ: ๗๕-๖)</p>	

จากตัวอย่าง มหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดี-
 ชินโรสกล่าวถึงเทพเจ้าทุกองค์อย่างสั้นๆ ว่า “**ผู้งเทพ**” แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กล่าวชื่อ
 เทพเจ้าตามที่ปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรชาดกทุกองค์

เนื่องจากมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชินโรส
 ปรากฏการบรรยายความอย่างรวบรัดจำนวนมาก ทำให้ความในมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชินโรสทุกกัณฑ์ สั้นกว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ

๓.๕.๒ การใช้คำ

เมื่อเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชินโรส พบว่ามหาชาติทั้ง ๒ สำนวน มีการใช้คำที่สร้างขึ้นอย่าง
 ประณีตบรรจงจำนวนมากเช่นเดียวกัน ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นตัวอย่ างบางส่วนที่กวีเลือกสร้างและใช้
 คำต่างกันแต่สื่อความหมายเดียวกันเช่น

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ใช้คำว่า **มหาชาติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า**

กรมพระปรมาธิบดีชินโรส ใช้คำว่า

สมเด็จพระบรมธรรมทานาธิเบศร์-

พระหน่อทัยธรรมาธิเบศเวสสันดรราช

เพสสันดรราชฤๅษี

อชฎากาศ

ทิพยเทวโลกของเทวดา

ปัจจุามิตร

ปัจจนิกทานมลทิน

มารกายิกเทพยดา

หมู่มาร

กล่าวโดยสรุป เมื่อเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับมหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ มหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) และมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พบว่ามหาชาติทุกสำนวนมีเนื้อเรื่องตรงกับอรรถกถาเวสสันดรชาดก แต่มีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถาเวสสันดรชาดกมากน้อยแตกต่างกัน กล่าวคือ มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีรายละเอียดแตกต่างกับอรรถกถามากกว่ามหาชาติคำหลวงและกาพย์มหาชาติ เพราะมหาชาติพระราชนิพนธ์ เพิ่มรายละเอียดที่แสดงเหตุผลและอธิบายให้ความรู้จำนวนมาก แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ แตกต่างกับอรรถกถาน้อยกว่ามหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) และมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพราะมหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) และมหาชาติชิโนรสมีทั้งการเพิ่มรายละเอียด ตัดรายละเอียด และการบรรยายความอย่างรวบรัดจำนวนมาก พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต

ด้านการอธิบายไวยากรณ์ พบว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ และมหาชาติคำหลวง นอกจากแปลอรรถกถาแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นอรรถกถาอธิบายและตีความความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลีด้วย แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ อธิบายคำศัพท์ภาษาบาลีทั้งในคาถาและในอรรถกถา ส่วนมหาชาติคำหลวงอธิบายเฉพาะคำศัพท์ภาษาบาลีที่ใช้ในคาถาเท่านั้น

ด้านการใช้คำ มหาชาติพระราชนิพนธ์ ใช้คำที่เรียบง่าย โดดเด่นในด้านการอธิบายอย่างแจ่มแจ้ง และคำส่วนใหญ่ที่ใช้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ เป็นคำธรรมดาที่ไม่ได้ตกแต่งเป็นอลังการ แต่มหาชาติคำหลวงใช้คำที่ตกแต่งเป็นอลังการจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม พบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าได้สร้างคำใหม่ขึ้นใช้จำนวนมาก เป็นคำที่สร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจง บางคำไม่พบในวรรณกรรมใดๆ คำที่ใช้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ เป็นคำที่ไพเราะไม่แพ้ที่พบในกาพย์มหาชาติ มหาชาติของพระเทพโมลี (กลั่น) และมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

บทที่ ๔

ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาในบทก่อนหน้า พบว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะที่แตกต่างกับมหาชาติที่แต่งขึ้นก่อนหน้าหลายประการ ลักษณะที่แตกต่างนี้ ทำให้มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีลักษณะที่โดดเด่นเฉพาะ แม้ว่าจะประพันธ์ขึ้นในชั้นหลัง และมีงานประพันธ์ชั้นครูแสดงให้เห็นประจักษ์อยู่ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาลักษณะเด่นประการต่างๆ ของมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ

๔.๑ ลักษณะเด่นด้านการนำเสนอเนื้อเรื่อง

จากการศึกษาเปรียบเทียบมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระไตรปิฎกและอรรถกถาในบทที่ ๒ และศึกษาเปรียบเทียบกับมหาชาติสำนวนอื่นที่แต่งขึ้นก่อนหน้ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ในบทที่ ๓ ทำให้ผู้วิจัยพบว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีรายละเอียดของเนื้อเรื่องแตกต่างกับเรื่องพระเวสสันดรในพระไตรปิฎกและอรรถกถา และแตกต่างกับมหาชาติสำนวนอื่นหลายประการ รายละเอียดของเนื้อเรื่องที่แตกต่างเป็นผลมาจากมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีการนำเสนอเรื่องที่โดดเด่นแตกต่างกับมหาชาติสำนวนอื่น ได้แก่ การให้เหตุผล การให้ความรู้ และการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา ดังจะกล่าวโดยละเอียดเป็นลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การให้คำอธิบายที่เป็นเหตุผล

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลอธิบายเนื้อเรื่องไว้หลายแห่ง ที่สำคัญคือทรงให้เหตุผลอธิบายการกระทำของตัวละคร เหตุการณ์ ธรรมเนียมปฏิบัติและพิธีกรรมจำนวนมาก และทรงอธิบายสาเหตุที่มาของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติหลายปรากฏการณ์ ดังจะกล่าวเป็นลำดับไปดังต่อไปนี้

๔.๑.๑.๑ การให้คำอธิบายเกี่ยวกับการกระทำของตัวละคร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้คำอธิบายเกี่ยวกับความคิด ความรู้สึก และอารมณ์ของตัวละครอย่างเป็นเหตุเป็นผลที่ละขั้นตอน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในกัณฑ์วนปเวสน์ ตอนกษัตริย์เจตราชฎีร์บอกทางไปเขาวงกต ความตอนนีใน อรรถกถาเวสสันดรชาดก^๑ ไม่ได้อธิบายไว้ว่าเหตุใดกษัตริย์เจตราชฎีร์จึงทราบหนทางจากประตูป่า ไปยังเขาวงกตเป็นอย่างดี ทั้งสามารถพรรณนาสภาพภูมิประเทศระหว่างทางได้อย่างถ่องแท้ ทั้งที่ เขาวงกตเป็นสถานที่อยู่ในป่าลึก ยากที่ผู้ใดจะเข้าไปถึงได้ อีกทั้งไม่ปรากฏแห่งใดในอรรถกถา เวสสันดรชาดกว่ากษัตริย์เจตราชฎีร์เคยเดินทางไปถึงเขาวงกตมาก่อน แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลที่กษัตริย์เจตราชฎีร์ทราบหนทางไปเขาวงกตเป็นอย่างดี ว่าเป็นเพราะกษัตริย์เจตราชฎีร์ได้เคยฟังเรื่องราวเกี่ยวกับเขาวงกตมาจากชาวป่าและผู้ที่เคยเดินทาง ไปถึงเขาวงกตมาก่อนแล้วเป็นอันมาก จึงสามารถบอกทางแก่พระเวสสันดรได้อย่างละเอียดลออ ดังนี้

เต มยฺ พระเจ้าข้า ถ้าพระองค์มีพระราชประสงค์จะแสวงหาแต่การ กุศลดังนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายก็จะขอชี้ถิ่นที่ที่สมควรพระองค์จะเสด็จไปอยู่ได้ ตามถ้อยคำชาวป่าดงพงไพรที่เขาฉลาด อาจสังเกตได้ในแผนที่ พนม พนาลีมีในที่ต่างๆ ก็กษัตริย์ที่ละวางสิริราชสมบัติตัดอาลัย มาทรงประพฤติ พรตบูชาไฟมีน้ำพระทัยอันตั้งมั่น เสด็จอยู่ที่ไหนได้เป็นอันเกษมสำราญ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ยินเขาว่าท่านต้องกันเป็นอันมาก เอโส ปพุพโต ภูเขาลากลั่นด้วยศิลาเขาหนึ่ง ควรจะไปถึงได้ เขานั้นไซ้เราเรียกว่าเขา คันธมาทน์

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๓)

อีกแห่งหนึ่งในกัณฑ์เดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเหตุผล ไว้ในทำนองเดียวกันว่า เหตุที่กษัตริย์เจตราชฎีร์ทราบลักษณะภูมิประเทศและสภาพต่างๆ ใน บริเวณสระโบกขรณี^๒ เป็นอย่างดี เป็นด้วยกษัตริย์เจตราชฎีร์เคยได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับสระ

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

เชิญเสด็จเถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจักกราบทูลพระองค์ให้ทรงทราบ อย่างที่คน ฉลาดจะกราบทูล เสด็จบรรพตซึ่งเป็นที่ตั้งของปวงราชาฤษีผู้มีการบูชาเพลิงเป็นวัตร มีจิตตั้งมั่น โนน ชื่อว่า คันธมาทน์

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๗)

^๒ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

สระโบกขรณีอันดาดด้วยสลอนน้ำและกุ่มบก มีหมู่ปลาหลากหลายเกลื่อน กล่น มีท่าเรียบราบ มีน้ำมากเปี่ยมอยู่เสมอ เป็นสระสี่เหลี่ยม มีน้ำจืดดีไม่มีกลิ่นเหม็น

โบกขรณีจากผู้เดินทางไปในป่าหิมพานต์มาก่อน กษัตริย์เจตราชฎูร์เพียงแต่พรรณนาลักษณะ และสภาพของสระโบกขรณีถวายพระเวสสันดรตามความที่ได้ฟังมา ดังนี้

ที่นั่นมีสำคัญควรกำหนดด้วยจตุรัสโบกขรณี สระนั้นมีต้นไม้กุ่มงอกคุ่ม กับไม้รอกฟ้า ฤาถกลางพวกเรียกว่าไม้ไทรย้อย งอกอยู่รอบขอบสระศรี สระนั้นมี หมู่ไม้จางชาติประหลาดๆ หลายอย่างต่างๆ กัน มีทางท่าลงในด้านนั้นๆ ก็ลง ง่าย มีตาน้ำซึมมาแต่ทิศทั้งหลายต่างๆ ลงยังสระนั้นให้มีวารีมามากอยู่เป็นนิจ สระนั้นดูเหมือนมีชนไปคุดกะแฉนที่ตีเส้นเทียบ ให้เรียบเป็นจตุรัสเสมอกัน แล้วขุดไว้ ที่นั่นเพราะไม่มีชนไปเนื่องๆ สิ่งซึ่งเป็นเครื่องใดใครกทำให้สระเสีย ไปก็หาไม่ น้ำในสระนั้นก็ใสเย็น ไม่มีกลิ่นเหม็นเป็นที่รังเกียจเลย **ทางนี้ เพราะมีชนเคยไปมาแต่ก่อนกาล มาว่าขานยีนยันมันคงควรเชื่อได้** เข้าทั้งหลายจึงทูลแต่พระองค์ไปครั้งนี้ ตามความที่ได้ฟังมา

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๙-๒๐)

ในกัณฑ์วนปเวสน์อีกแห่งหนึ่ง ตอนกษัตริย์เจตราชฎูร์เสด็จไปส่งพระเวสสันดรที่ประตู ป่า แม่อรุณกถา^๑ จะบรรยายความตอนนี้ไว้สั้นๆ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์และการแสดงออกของกษัตริย์เจตราชฎูร์และพระเวสสันดรไว้ อย่างเป็นขั้นตอน กล่าวคือ กษัตริย์เจตราชฎูร์ช่วยเหลือพระเวสสันดรแล้วก็ไม่ต้องการให้ พระเวสสันดรเสด็จไปสู่ป่า จึงกันแสงด้วยความอาลัย แต่เมื่อขัดความประสงค์ของพระเวสสันดร ไม่ได้ กษัตริย์เจตราชฎูร์จึงบอกทางไปยังเขาวงกตแต่พระเวสสันดรตามความปรารถนาของ พระเวสสันดร ฝ่ายพระเวสสันดร เมื่อกษัตริย์เจตราชฎูร์ยอมตามความประสงค์ของพระองค์แล้ว พระเวสสันดรจึงอำลากษัตริย์เจตราชฎูร์เดินทางไปสู่ป่า ดังนี้

ปูน ทิวเส **ครั้นรุ่งขึ้นเป็นวันใหม่ ก็ถวายน่านครสโภชนาหาร** ล้วนเป็นของตระการอย่างดี ให้กษัตริย์ทั้งสี่เสวยสำราญเสร็จแล้ว **พระเพสสันดรก็มีพระทัยฝั่งแผ้วตรัสสรรเสริญความชอบ ชอบคุณ**

(อรุณกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๙)

^๑ อรุณกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

รุ่งขึ้นสงระน้ำแต่เช้า เสวยโภชนาหารมีรสเลิศต่างๆ พระยาเจตราชเหล่านั้น แวดล้อมเสด็จออกจากศาลา พระยาเจตราชหกหมื่นเหล่านั้นโดยเสด็จด้วย พระเวสสันดรสิ้นระยะทาง ๑๕ โยชน์ หยุดอยู่ที่ประตูป่า เมื่อจะทูลระยะทางข้างหน้าอีก ๑๕ โยชน์ จึงกล่าวว่า

(อรุณกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๗)

แก่กษัตริย์เจตราชูด้วยสุนทรพจนพิลาศแล้วก็ตรัสอำลา กษัตริย์เจตราชูมีดวงพักตร์เต็มด้วยอัศจรรย์เพราะมีความอาลัย แต่จะขัดพระประสงค์มิได้ก็ต้องอำนวยตาม พระบรมโพนิศัตว์ได้รับความอนุญาตของกษัตริย์เจตราชูแล้ว ก็ทรงอำลาเสด็จลีลาศไปโดยทางข้างอุดรทิศ กษัตริย์เจตราชูยังมีน้ำจิตที่จะใคร่เกื้อหนุนให้เป็นคุณแก่พระองค์ ตามไปส่งเสด็จถึงที่สุดสิ้นเขตแดนแคว้นแคว้นเจตราชูลิ้นหนทางที่ท่านนับอ้างว่าสืบห้าโยชน์ ถึงที่วิเศษโสดเป็นทางที่จะเข้าป่าพระหิมพานต์ จึงทูลรำพันทุกถิ่นฐานในทางที่จะต้องเสด็จไปในเบื้องหน้า

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๕)

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ท้าวสักกะช่วยเหลือพระเวสสันดร ๒ แห่ง ในกัณฑ์วนปเวสน์แห่งหนึ่งและในกัณฑ์สักกบรรพอีกแห่งหนึ่ง ในกัณฑ์วนปเวสน์ ท้าวสักกะสั่งให้พระเวสสุวรรณมาเนรมิตบรรณศาลาให้พระเวสสันดร ส่วนกัณฑ์สักกบรรพ ท้าวสักกะแปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี เพื่ออนุเคราะห์ให้พระเวสสันดรได้บำเพ็ญทาน ทั้งสองตอนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงสาเหตุที่ท้าวสักกะดำริช่วยเหลือพระเวสสันดร

กัณฑ์วนปเวสน์ ท้าวสักกะสั่งให้พระเวสสุวรรณมาเนรมิตบรรณศาลาให้พระเวสสันดร ความตอนนี้อย่างนี้ แม้อรรถกถา^๑ กล่าวไว้ว่าท้าวสักกะช่วยเหลือพระเวสสันดร แต่ก็ไม่ได้ให้รายละเอียดมากนัก ส่วนมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเหตุผลที่ท้าวสักกะช่วยเหลือพระเวสสันดรไว้อย่างชัดเจนว่า ท้าวสักกะรับรู้ความเดือดร้อนของพระเวสสันดรเพราะอำนาจบารมีของพระเวสสันดรทำให้บัณฑิตกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกะเกิดอาการร้อน และท้าวสักกะพิจารณาแล้วทราบที่อาสน์ของพระองค์ร้อน เป็นเพราะจะเตือนให้พระองค์ช่วยเหลือพระเวสสันดร ดังนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

ขณะนั้นพิภพของท้าวสักกเทวราชสว่างแดงอาการเว้าร้อน ท้าวสักกะทรงพิจารณา ก็ทรงทราบเหตุการณ์นั้น จึงทรงดำริว่า พระมหาสัตว์เสด็จเข้าสู่หิมวันตประเทศ พระองค์ควรได้เป็นที่ประทับ จึงตรัสเรียก พระวิสุกรรมเทพบุตรมาสั่งว่า ดูก่อนพอท่านจงไปสร้างอาศรมบทในสถานที่อันเป็นรมณีย์ ณ เวียงเขาวงกตแล้วกลับมา

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๗๑)

ตสุมี ขณ ในขณะนั้น พิภพของท้าวสักกรินทร์เทวราช ด้วยอำนาจ พระบรมบารมีของพระโพธิสัตว์ ให้อุบัติบันดาลแสดงอาการอันร้อน สมเด็จพระเป็นเจ้าเทพยนครสักกรินทร์ธาภิบัติ ทรงคำนึงตามเหตุที่ บังเกิดมีก็ได้ทราบชัด ว่าพิเศษอุบัติอันนั้นบังเกิดเป็นด้วยจะเดือน พระองค์ให้เห็นแก่พระเวสสันดร ช่วยผันผ่อนแก้ไขไม่ให้ได้ความ ลำบากมากนัก จึงมีเทวบัญชาให้หาพระเวสสุกรรมเทพบุตร ให้เร็วรุดมา ยัง ที่เฝ้าพระพักตร์ แล้วตรัสสั่งให้ไปยังท้องภูเขาวังกฎบวรพต สร้างอัสสัมบท และเครื่องประพุดิพตทุกอย่างต่างๆ ถวายพระเวสสันดร เตรียมไว้ให้พร้อม ก่อนแต่ท้าวเธอนั้นยังไม่ทันเข้าไปถึง

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๘)

ส่วนในกัณฑ์สักกบรพ ท้าวสักกะแปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรีเพื่ออนุเคราะห์ ให้พระเวสสันดรได้บำเพ็ญทานทาน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเหตุผลที่ ท้าวสักกะช่วยเหลือพระเวสสันดรในครั้งนี้ ว่าเป็นเพราะท้าวสักกะมีหน้าที่ช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ที่ กำลังบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้

เอวุนเตสุ ปางสมัยเมื่อสองกษัตริย์บุรุษนาวิรัตน์มหาภักถยาถนยาศัย มี น้ำพระหฤทัยเป็นไปต้องกันเกษมสันต์โสมนัสตรัสสัมโมทนียกถา เป็น อปราปรเจตนาที่ยังภยโงและอนุโมทนาในมหาบริจาคที่เป็นไปในปิยบุตรธิดา ทานในวันวานเสด็จนั่งอยู่ในอาศรม ขณะนั้น สกโก เทวราชา จึงสมเด็จพระเจ้า สักกรินทร์รามโรดมบรมเทวราช มีอำนาจในชั้นฟ้าและแผ่นดินโลกมนุษย์ และมีเทพยดะที่จะต้องอนุเคราะห์เฉพาะให้เป็นคุณอุตหนุนแก่สาธุ สักกบุรุษผู้ก่อสร้างทางพระโพธิญาณ ยังตั้งอยู่ในอภิหารการบำเพ็ญ พระบารมี เมื่อทรงพระปรารภสมเด็จพระราชาฤๅษี ซึ่งทรงบำเพ็ญปิยบุตร ธิดาทาน จินุเตลี จึงทรงดำริการว่าเวลาวานนี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงสี่พิ เพลสันดรราช ได้ก่อเหตุให้ปถพีมีกัมปนาทหวาดหวั่นไหว ให้สองดรุธนทารก แก่พราหมณ์ชุกเป็นชนบาปหยาบซ้ำรับพาไป อิทานิ ก็บัดนี้ ถ้าจะมีใครๆ เป็นบุรุษมนุษย์ต่ำช้า จะเข้าไปสู่หาพระองค์แล้วจะเฉพาะเจาะจงทูลขอ พระนางหนอกษัตริย์มัทรีราช ผู้ทรงสรรพลักขณวิลาสเลิศสตรี และมีสีลา จารวัตร คือพระนางมัทรีมเหสีของท้าวเธอไป ทำให้พระองค์ดำรงอยู่แต่ ผู้เดียวเปลี่ยวอนาถ เมื่อนั้นท้าวเธอจะอาจเลี้ยงพระองค์ไปได้ฤๅ เพราะ ท้าวเธอถือการแสวงหาผลไม้ในป่ามาเป็นอาหาร จะต้องทำการเสาะ แสวงเองลำบาก ยนุณานาห์ จำกูจะคิดให้ท้าวเธอไม่ถึงยาก จะด่วนรีบ

ร้อนผ่อนผันจะอนุมัติเป็นพรหมณีสั่งวาลวลวิสุทธพรตตั้งดาบสพิเศษ แล้วจะเข้าไปก่อเหตุให้ท้าวเธอเลื่อมใสศรัทธา แล้วจะขอพระนางมัทรีศรีรัตนราชกัลยามาเป็นของตน จนท้าวเธอจะได้ถึงสุดวิสัยในยอดทานบารมี แล้วจึงจะกล่าวกถาอนุโมทนาเป็นที่ยินดี เจริญอุปปราปรเจตนาในทาน แล้วจึงจะคืนมอบพระยอดเขาวมาลย์มัทรีไว้ให้เป็นนางอยู่ปฏิบัติ มิควรที่จะสละตัดอาลัยให้ผู้อื่นต่อไปอีก แล้วจะลงหลักกลับยังทิพยพิมาน

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๐-๑)

ตัวอย่างต่อมา ในกัณฑ์จุลพน ความตอนชูชกเสนอที่จะแบ่งเสบียงอาหารให้แก่พรานเจตบุตร เพื่อขอบคุณที่พรานเจตบุตรบอกหนทางไปยังเขาวงกต ในอรรถกถา^๑ ไม่ได้ให้รายละเอียดความในตอนนี้อย่างมากนัก แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลเพิ่มเติมขึ้นจนกระจางว่า เป็นเพราะชูชกไม่ได้นำเงินทองที่ตนมีอยู่ที่บ้านมาด้วย มีเพียงเสบียงอาหารเท่านั้นเป็นของติดตัว เหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมเข้ามาทำให้คำพูดของชูชกดูหนักแน่น น่าเชื่อถือ และเป็นจริงเป็นจังมากขึ้น คือ ชูชกเสนอจะมอบเสบียงอาหารซึ่งเป็นของเล็กน้อย แต่ก็ยังเป็นของที่มีค่าต่อชีวิตของชูชกมากที่สุดแก่พรานเจตบุตร ทั้งๆ ความเต็มในอรรถกถากล่าวว่า ชูชกอาศัยเพียงล้นลมคารมเท่านั้นหลอกพรานเจตบุตรว่าตนเป็นราชบุตร ความตอนนี้มีมหาชาติพระราชนิพนธ์^๒ ว่าไว้ดังนี้

พรหมณโสมนัสขึ้นชมภิรมย์เปรมปราโมทย์ จึงกล่าวว่าซึ่งหลานรักมาช่วยโปรดณะแนวนวลาลัย ลุงนี้ก็ชอบใจคิดถึงคุณเจ้า **แม้ถ้าอยู่บุรีเรายามสำราญ จะทุกข์ร้อนอะไรนะหลานกับเงินทอง ลุงจะกอบโกยกองปูนบำเหน็จให้ นี่ปะครวซ้าตกรไรม่าเดินดง คงแต่ผู้เดียวเปลี่ยวอนาถไม่มีของประหลาดจะแทนคุณคิดก็เป็นอดสู อิทญจ เม สตุฏฺกตุตฺ เอนี่แน่มีกี่แต่สัตตฺระคนไปด้วยน้ำผึ้งและน้ำอ้อย อันนางอมิตตาสาวน้อยเจ้าแต่งบรรพทุกลงในยามใหญ่ ให้มาเป็นเสบียงไพร่เดินทางกันดาร เราจะแบ่งปันกำนัลหลานตามประสาอยาก แต่พอเป็นของฝากเมื่อยามจน**

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๘-๔๑)

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

ชูชกยินดี เมื่อจะทำปฏิสันถารจึงกล่าวคานี้ว่า ก็สัตตฺมุงอันระคนด้วยน้ำผึ้งและสัตตฺกุก่อนมีรสหวานอร่อยของลุงนี้ อมิตตตปนาจัดแจงให้แล้ว ลุงจะแบ่งให้แก่เจ้า

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๙๒)

ความข้างต้นยังสอดคล้องกับความในกัณฑ์มหาพนของมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ อีกด้วย กล่าวคือ ชุชกหลอกพระอัชฌฤทธิยาอย่างเดียวกันว่า ตนเป็นผู้มีสมบัติมาก เพราะชูชกไม่ใช่พราหมณ์ยากจน จึงไม่ได้จะมาขอพระมเหสีหรือพระโอรสธิดาของพระเวสสันดร ดังนี้

อกุทุรูปาห์ โภโต พระเจ้าข้าพระฤๅษีไม่ดำริให้รอบก่อนแล้วมาขอ
ค่อนบริภาษถึงสาหัส ทชี่ก็มีได้เคืองขัดเคียดแค้นสะดุ้งใจ มิใช่ว่าตัวเป็น
พราหมณ์ไพร่ไร้สมบัติขัดสน อุตส่าห์ดั้นด้นเซซังมา หมายถึงจะขอ
หามิได้

(มหาชาติ ร.๔ มหาพน: ๔๕)

อีกตัวอย่างหนึ่ง ความในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนพราหมณ์แปลงมีปฏิสันถารกับพระเวสสันดรถามถึงความเป็นอยู่ของพระเวสสันดร ตามอรรถกถา^๑ พราหมณ์แปลงถามคำถามหนึ่งว่าพระเวสสันดรแสวงหามูลผลาหารได้สะดวกหรือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบอกเหตุผลของคำถามดังกล่าวว่า พราหมณ์แปลงคาดการณ์ว่าพระเวสสันดรไม่ได้เลี้ยงชีวิตด้วยการภิกขาจารขออาหารจากผู้อื่น เนื่องจากในป่าไม่มีผู้คนอยู่อาศัยมากเหมือนในเมือง พระเวสสันดรคงแสวงหามูลผลาหารในป่ามาเป็นอาหารเลี้ยงชีวิต ดังนี้

อนึ่ง เมื่อท่านมาถือฤๅษีพรตในที่ไกล ห่างมนุษย์วิสัยไม่มีที่
ภิกขาจาร ท่านย่อมแสวงหามูลผลาหารซึ่งเป็นของเกิดในป่าดง
พงไพร่ ไม่มีใครหวงเป็นเจ้าของครองรักษานั้นนั้น มาบริโภคฉันอยู่ฤๅ
ข้าพเจ้าคาดการณ์ว่าท่านจะถือเช่นนี้จึงอยู่ได้ ก็มันต่างๆ อย่างน้อยใหญ่
แลรากไม้ที่ควรเป็นอาหาร และผลไม้ใหญ่่น้อยมีประการต่างๆ มีอยู่มาก
หาไม่ยากพอเลือกเก็บได้ตลอดไปชั่วปีมีอยู่มากฤๅเจ้าข้า

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๓)

และเมื่อพระเวสสันดรกล่าวตอบคำปฏิสันถารของพราหมณ์แปลง พระเวสสันดรก็อ้างถึงเหตุผลในคำถามของพราหมณ์แปลงด้วย ว่าที่พราหมณ์แปลงคาดการณ์ว่าพระองค์เลี้ยงชีวิตด้วยการแสวงหามูลผลาหารมาบริโภคนั้นถูกต้องแล้ว ดังนี้

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

พระองค์ทรงยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยเสาะแสวงหาผลาหารสะดวกกระมัง
มูลผลาหารมีมากกระมัง

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๒)

ก็ซึ่งท่านคาดการณ์ว่าเราจะเลี้ยงกายเลี้ยงท้องด้วยการแสวงหาของป่ามาบริโภคเป็นอาหาร ไม่ได้ภิกขาจารในบ้านเลี้ยงชีวิต ความที่ท่านคิดอย่างนี้ก็ต้องกับคลองที่จริง ของหลายอย่างต่างสิ่งคือมันและมูลรากไม้ที่ควรกินได้เป็นอาหาร และผลไม้ไม่น้อยใหญ่หลายอย่างต่างประการก็มีอยู่มากในป่า พอหามาได้ทุกวันไม่เป็นอันขาดสน

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๕)

๔.๑.๑.๒ การให้คำอธิบายเกี่ยวกับเหตุการณ์

เหตุการณ์ตอนสี่กษัตริย์เสด็จถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎูร์ ในกัณฐ์วนปเวสน์ ความตอนดังกล่าวอรรถกถา^๑ กล่าวว่า ชาวเมืองเจตราชฎูร์มองเห็นพระนางมัทรีแล้วก็ทราบว่าเป็นมเหสีของพระเวสสันดร แต่ไม่ได้อธิบายว่าเหตุใดชาวเมืองจึงทราบพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลความตอนนั้นว่า เป็นด้วยชาวเมืองเจตราชฎูร์บางคนได้เคยรู้จักพระนางมัทรีมาก่อน จึงทราบว่าผู้ที่ตนเห็นคือพระนางมัทรีมเหสีของพระเวสสันดร ดังนี้

เจตโย ครั้งนั้น จึงชาวเจตราชฎูร์ทั้งหลายแลเห็นสมเด็จพระนางมัทรีเป็นเอกอัครนารีมีสรรพวรลักษณ^๒ ซึ่งคนบางเหล่าในพวกนั้นเคยรู้จักมาแต่ปางก่อน ก็มีจิตรร้อนด้วยความเอ็นดูสงสาร รีบมาแวดล้อมรอบคอบทุกด้าน

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๕)

อีกตัวอย่างหนึ่ง เช่น เหตุการณ์ตอนกษัตริย์เจตราชฎูร์เสด็จมาเฝ้าพระเวสสันดร ในกัณฐ์วนปเวสน์ ตอนนี้ความในอรรถกถา^๒ กล่าวว่า กษัตริย์เจตราชฎูร์เสด็จมาเฝ้าพระเวสสันดรที่

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

หญิงทั้งหลายผู้เข้าสู่เมืองและออกจากเมือง ก็ได้เห็นพระนางมัทรี ต่างเข้าห้อมล้อมพระองค์

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๑)

^๒ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พลนิกายของพระองค์อยู่ที่ไหน รถพระที่นั่งของพระองค์อยู่ที่ไหน

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๒)

ศาลานอกกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎร์ กษัตริย์เจตราชฎร์ทูลถามพระเวสสันดรถึงรู้พลและราชรถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเหตุที่กษัตริย์เจตราชฎร์ต้องถามคำถามดังกล่าวว่า เป็นเพราะกษัตริย์เจตราชฎร์คาดคะเนว่ากษัตริย์เช่นพระเวสสันดรน่าจะต้องมีผู้คนและขบวนตามเสด็จจำนวนมาก หากกษัตริย์เจตราชฎร์ไม่พบเห็นว่าผู้คนและขบวนเหล่านั้นจะอยู่ที่ใด ดังนี้

ข้าแต่สมเด็จพระบรมราชูปถัมภ์ผู้เป็นใหญ่เจ้าเอย พระองค์ละล้งเลยมรู้พล
สกลพยุหโยธา ที่ข้าคะเนว่าตามเสด็จมาด้วยนั้นไว้ที่ไหน ราชรถมณฑล
มงคลราชยานประดิษฐานอยู่ ณ ที่ใด ไม่ได้ตามเสด็จมา

(มหาชาติ ร.๕ วนปเวสน์: ๖-๗)

๔.๑.๑.๓ การให้คำอธิบายเกี่ยวกับธรรมเนียมปฏิบัติและพิธีกรรม

ในกัณฑ์วนปเวสน์ ตอนพระเวสสันดรประทับ ณ บรรณศาลา ความตอนนี้อรรถกถาเวสสันดรชาดก^๑ อธิบายการบำเพ็ญพรตของพระเวสสันดรไว้เพียงประการเดียวว่า คือการบำเพ็ญเมตตาทพรหมวิหาร แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงพรตที่ผู้บวชเป็นดาบสประพุดิเพิ่มอีก ๒ ประการ ได้แก่ ประการแรก การรักษาศีล ทรงให้เหตุผลว่าดาบสเป็นผู้ที่รักษาเพียงศีลห้า หากแต่มีข้อแตกต่างคือ เปลี่ยนศีลข้อเว้นจากการประพุดิผิดในกาม เป็นเว้นจากการเสพเมถุน และไม่ได้รักษาศีลข้อ “วิกาลโภชนา” เพราะจะต้องแสวงหามูลผลาหารในเวลากลางวันและฉันในเวลาเย็น อีกประการหนึ่ง การบูชาไฟ ทรงให้เหตุผลที่ผู้บวชเป็นดาบสต้องบูชาไฟว่าเป็นเพราะความเชื่อว่าไฟเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจประดุจดวงอาทิตย์ ดังนี้

สมเด็จพระบรมธรรมธาดาตามหาสัตว์ก็ทรงปฏิบัติสมาทานอธิษฐาน
เบญจศีลเพื่อรักษาตามดาบสวัตร มีเมถุนวิริตเป็นทีครบห้า จะเว้น
จากวิกาลโภชนาด้วยมิได้ เพราะใช้ในอุญจจริยา แสวงหาผลไม่มุล
มันในเพลากลางวัน จะได้มาฉันต่อเวลาเย็นคำเข้าราตรี แล้วจึง
นมัสการกองอัคคีด้วยสำคัญว่าเพลิงนั้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิใหญ่
มีรัศมีสว่างไปไกลและมีเดชกล้าหาสิ่งเสมอมิได้ในพสุธาตล เหมือน

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

แม้เหล่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งปวงในที่ ๓ โยชนนโดยรอบ ได้เฉพาะซึ่งเมตตาคิตต่อกัน
และกัน ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของพระมหาสัตว์

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๗๒)

พระสุริยมณฑลในท้องฟ้า แล้วทรงเจริญทางเมตตาพรหมวิหาร แฝ่ไปใน สัตว์ไม่มีประมาณทั่วทิศานุทิศ เมตตานุภาเวน ด้วยอำนาจเมตตาจิตของ สมเด็จพระมหาสัตว์ ซึ่งทรงปฏิบัติพระเมตตาบารมีอันอุดมเป็นบรม โภธิสมภาร บรรดาสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งมีอยู่ในที่สามโยชน์โดย รอบคอบ ก็กลับมีความคิดชอบประกอบเมตตาจิตคิดรักใคร่แก่กันและกัน สัตว์ในอรัญประเทศเขตเท่านั้น ตัวใดตัวหนึ่งซึ่งจะทำร้ายเป็นอันตรายแก่ สัตว์ตัวอื่นก็หาไม่ สัตว์ที่ร้ายกาจก็มีอาจอยู่ได้ หลีกไปเสียภายนอกกำหนดที่ สามโยชน์โดยรอบคอบเขาวงกตวิเศษ

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๒๙)

การบูชาไฟเป็นพิธีปฏิบัติของอารยันซึ่งนิยมกันกว้างขวางตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล ชฎิล ทั้ง ๓ พี่น้องในนครราชคฤห์ซึ่งภายหลังได้เป็นสาวกกลุ่มแรกของพระพุทธเจ้า ก็เป็นพวกถือลัทธิ บูชาไฟ พระพุทธเจ้าเองก็มีได้ห้ามพระสาวกเรื่องบูชาไฟโดยสิ้นเชิง เพียงแต่ทรงเปลี่ยน ความหมายของไฟจริงๆ ที่อารยันบูชามาเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ ว่าไฟนั้นคือไฟแห่งกิเลสที่ แผลงเผาบุคคลซึ่งยังไม่เข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้น หากพระเวสสันดรซึ่งบังเกิดก่อนพระสิทธัตถกุมาร ผู้ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า จะยังถือธรรมเนียมบูชาไฟ ก็นับว่าสอดคล้องกับข้อเท็จจริงของสังคมใน สมัยนั้น

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้คำอธิบายเชิงเหตุผล ประกอบการกระทำของตัวละคร เหตุการณ์ และธรรมเนียมปฏิบัติและพิธีกรรมจำนวนมาก โดยเฉพาะในกัณฑ์วนปเวสน์และกัณฑ์บรรพที่มีเหตุการณ์และการกระทำของตัวละครมากกว่ากัณฑ์ จุลพนและมหาพนซึ่งเป็นความพรรณนาธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม แม้จะปรากฏน้อย แต่ผู้วิจัยก็พบ ลักษณะความเป็นเหตุเป็นผลในกัณฑ์จุลพนและกัณฑ์มหาพนด้วย รวมถึงพบในกัณฑ์ฉกษัตริย์ที่มีพระราชนิพนธ์เฉพาะตอนต้น^๑ ด้วย ทำให้มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เป็นมหาชาติสำนวนที่ปรากฏ คำอธิบายที่เป็นเหตุผลอย่างชัดเจน

๔.๑.๑.๔ การให้คำอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงให้คำอธิบายที่เป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวกับ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจำนวนมากด้วย โดยทรงอธิบายกระบวนการเกิดปรากฏการณ์แต่ละ ปรากฏการณ์อย่างเป็นขั้นตอน เช่น

^๑ ดูหัวข้อ ๓.๒.๑

ก. ปรากฏการณ์ต้นไม้คายน้ำ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายปรากฏการณ์ต้นไม้คายน้ำอย่างเป็นขั้นเป็นตอน กล่าวคือ ต้นไม้ดูดน้ำในดินขึ้นไปเลี้ยงลำต้น แล้วคายน้ำบางส่วนในลักษณะของไอน้ำไปในอากาศ ไอน้ำจำนวนมากที่ต้นไม้คายออกมากลายเป็นเมฆปกคลุมบริเวณนั้น ดังนี้

ก็ละมูจลินที่มีตาน้ำซึมซาบแทรกไปไกลในป่า น้ำที่ซึมไปนั้นก็เป็นที่อาศัยของต้นพฤกษาลาดาดินดิณชาติ บรรดาที่เป็นบาทบชักระหลบเอารสวาริมำรุงต้นให้เขียวขจีมีสีส้น แล้วคายอายุไปในอากาศประหลาดครัน แลดูตั้งเมฆกลุ่มคลุมอยู่เป็นนิจ พื้นภูมิภาคปฐพีก็มีหญ้าแพรกงอกงามติดต่อกันไม่รู้แห่งทุกฤดู ป่านั้นประหลาดอยู่ควรจะขึ้นชมภิรมย์นักหนา

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๘)

ข. การเกิดต้นน้ำในป่า^๑

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายกระบวนการที่ก่อให้เกิดเป็นแม่น้ำว่า ไอน้ำในอากาศเกาะติดกันเป็นเมฆ แล้วจึงกลั่นตัวเป็นน้ำ น้ำที่ซึมจากที่ต่างๆ ไหลไปรวมกันในที่ลาด แล้วกลายเป็นทางน้ำเล็กๆ ได้แก่ พู ลำราง ลำธาร ห้วย ละหาน เป็นลำดับ กระทั่งเป็นแม่น้ำในที่สุด

คนตุวา คิริวิทुकานี ขอเชิญพระองค์เสด็จไคลคลาคลาศจากป่านั้นไปข้ามทางกันดารสถานใหญ่ๆ ที่จะเดินไปได้ด้วยยาก ในทางซอกเขาลำเนาเนินเป็นที่เขิน และลงแห่งเป็นท่ารับเป็นทางน้ำที่ซึมซาบอาบไหลมาแต่ยอดภูผาอันเย็นชุ่มอยู่เป็นนิจ มีเมฆเข้าเกาะติดให้เกิดน้ำ ซึ่งเป็นอายุละอองมาแต่อากาศ ก่อวาริให้เอิบอาบซาบไปในที่ลาด แล้วก็เลื่อนลงยังที่ลุ่มแล้วก็คุ่มกันเป็นกระแสน้อยใหญ่ไหลไปเป็นพูและลำรางต่างๆ กระทั่งถึงลำธารและห้วยละหานอันใหญ่ ไหลหลังไปเป็นเค้าของแม่น้ำที่ทั้งหลาย

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๙)

^๑ ดูคำอธิบายในหัวข้อ ๒.๓.๑.๑ ข. ประกอบ

ค. การเกิดปามะม่วง^๑

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายการเกิดปามะม่วงในป่าหิมพานต์ อย่างเป็นขั้นเป็นตอนว่า ต้นมะม่วงมีผลร่วงลงดินแล้วงอกเป็นต้นใหม่ขึ้นมาในที่ใกล้ๆ กัน นานเข้า จึงหนาแน่นกลายเป็นปามะม่วง ดังนี้

อญเอตตุ ปุบุผิตา อมฺพา ในป่านั้นครั้งท่านเดินไปอีก ครู่หนึ่งไม่นาน ก็จะมีถึงสถานอัมพวันใหญ่ ต้นไม้ในที่นั้น เนื่องชิดติดกันแต่ล้วนเหล่ามะม่วง เพราะมีผลหล่นร่วงแล้วงอกขึ้นซ้อนแซมแกมกันไป มีใบร่มชื้อชิดสนิทดี แสงพระสุริยรังษีไม่ล่วงลอดลงถึงพื้น และแผ่นดินก็ราบรื่นไม่มีหญ้า เป็นที่มีปลิวไอซาเพราะเป็นคุณอุตุหนุนแก่ต้นไม้ ให้มีใบและข้อผลผลัดดอกออกพัวพัน ไล่ๆ กันอยู่เป็นนิจันรันดร์ ทุกฤดูไม่มีรู้เวลาวาย มะม่วงทั้งหลายกลางต้นพืงผลัดข่อดูมบานอยู่ยังไม่ผล และบางต้นมีผลเป็นศิวะแมลงวัน ยังต้นอื่นกว่านั้นเป็นขบเพาะะ ยังต้นอื่นอีกกำดัดเดาะเป็นผลดิบใหญ่ๆ ยังต้นอื่นไปมีผลห่ามงามเป็นปากตะกร้อ สีนวลละออน่าเก็บกิน ยังต้นอื่นผลสุกสิ้นทั้งต้นเต็มกำลั้ง ทั้งสองอย่างนั้นมีพรรณดัง ผิวหนังภิงคชาติ คือกบอย่างหนึ่งซึ่งประหลาดเหลือหลาย

(มหาชาติ ร. ๔ จุลพน: ๓๕-๖)

จะเห็นได้ว่า คำอธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีลักษณะเป็นคำอธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์ แตกต่างกับความเชื่อของคนไทยแต่เดิมที่มักเชื่อว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเกิดขึ้นด้วยอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิธีการของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดังกล่าวเป็นลักษณะเดียวกับการอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ปรากฏในหนังสือแสดงกิจจานุกิจ^๒ ของเจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ที่เผยแพร่ในระยะเวลาใกล้เคียงกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติทั้งมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ และหนังสือแสดงกิจจานุกิจยังเป็นผลงานแรกๆ ที่อธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติตามหลักการทางวิทยาศาสตร์

โดยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้คำอธิบายเชิงเหตุผล ประกอบการกระทำของตัวละคร เหตุการณ์ ธรรมเนียมปฏิบัติและพิธีกรรม และปรากฏการณ์ทาง

^๑ ดูคำอธิบายในหัวข้อ ๒.๓.๑.๔

^๒ หนังสือแสดงกิจจานุกิจตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ ส่วนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติทั้ง ๕ กัณฑ์ ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๐๙-๒๔๑๑

ธรรมชาติจำนวนมาก มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ จึงเป็นมหาชาติสำนวนที่ปรากฏลักษณะเด่นด้านการให้คำอธิบายที่เป็นเหตุผลอย่างเด่นชัด

๔.๑.๒ การให้ความรู้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายให้ความรู้ไว้จำนวนมากอย่างเห็นได้ชัด ลักษณะเช่นนี้ปรากฏเฉพาะในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ แต่ไม่ปรากฏในมหาชาติสำนวนอื่นเลย การให้ความรู้ที่เด่นในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้แก่ การให้ความรู้ที่เป็นความรู้ทั่วไป และการอธิบายคำศัพท์ภาษาบาลี

๔.๑.๒.๑ การให้ความรู้ทั่วไป

การให้ความรู้ที่เป็นความรู้ทั่วไปปรากฏเป็นจำนวนมากในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ทั้งนี้ ด้วยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายความรู้ทั่วไปที่เป็นประโยชน์ในด้านต่างๆ ที่หลากหลาย ดังที่ได้กล่าวไว้บ้างแล้วในหัวข้อ ๒.๓.๑.๑ และหัวข้อ ๒.๔.๑.๑ อาทิ ความรู้ทางภูมิศาสตร์ ความรู้ทางพฤกษศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างทรงเรขาคณิตตามแบบที่คิดร่างไว้ ความรู้ในการรักษาความปลอดภัยในชีวิต ผู้วิจัยจะได้แสดงตัวอย่างบางด้าน เช่น ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรบางชนิด ความรู้เกี่ยวกับชื่อเรียกพืชพรรณต่างๆ ความรู้เกี่ยวกับรูปร่างและพฤติกรรมของสัตว์ ความรู้เกี่ยวกับการเก็บน้ำผึ้ง ความรู้เกี่ยวกับชั้นทศกร ความรู้เกี่ยวกับธรรมเนียมโบราณ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก. ความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรบางชนิด

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงพืชบางชนิดที่ปรากฏในอรรถกถาเวสสันดรชาดกว่า พืชเหล่านั้นคือพืชสมุนไพรที่ใช้เป็นยาได้ เช่น ในกัณฑ์จุลพน ความที่พรานเจตบุตรบอกหนทางแก่ชูชก ได้กล่าวถึงสมอและมะขามป้อม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงอธิบายว่าพืชทั้ง ๒ ชนิด โดยเฉพาะสมอชนิดต่างๆ เป็นยาที่มีคุณวิเศษใช้ในการรักษาโรคต่างๆ ดังนี้

ยังมีไม้บางต้นมีผลควรใช้ในเครื่องยา มีต้นว่าสมอพิเภก^๑ และ
สมอเขียว คุณวิเศษต่างๆ มีทุกอย่างใหญ่่น้อยนะพราหมณ์ ทั้ง
มะขามป้อมและเครื่องยาอย่างอื่นมีในพื้นที่

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๕)

ข. ความรู้เกี่ยวกับชื่อเรียกพืชพรรณต่างๆ

ในกัณฑ์มหาพน อรรถกถามีกล่าวถึงพืช ๓ ชนิด พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ว่า พืชชนิดหนึ่งที่อรรถกถาบอกว่าผลโตเท่าหม้อ เป็นชนิดที่โดยทั่วไปเรียก
กันว่า พักขาว และอีก ๒ ชนิดที่ผลยาวเท่าตะโพน คือ แพง และ พักเขียว

พราหมณ์เคย ในประเทศที่ใกล้มัจฉลินทสระนั้นมีกุ่มก้นชาติ พักสาม
ประการ กุ่มกมตตานี เจกานี พันธุ์หนึ่งผลใหญ่ประมาณเท่ากุ่มกโต
เรียกว่าพักขาว อีกสองพันธุ์ผลใหญ่ยาวเท่าตะโพนเรียกว่าแพงและ
พักเขียว

(มหาชาติ ร.๔ มหาพน: ๕๒)

ค. ความรู้เกี่ยวกับรูปร่างและพฤติกรรมของสัตว์

ในกัณฑ์มหาพนหลายแห่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายรูปร่าง
และพฤติกรรมของสัตว์หลายชนิดไว้ด้วย เช่น ทรงอธิบายรูปร่างของตัวจามรี ว่าเป็นสัตว์ที่มีหาง
เป็นพู่พวง และทรงอธิบายพฤติกรรมของชะนีว่ามีจะห้อยโหนโยนตัวอยู่บนกิ่งไม้ ดังนี้

เนื้อจามรีหางเห็นเป็นพู่พวง ชะนีน้อยห้อยโหนโยนตัวหน่วง
เหนียวพฤษา

(มหาชาติ ร.๔ มหาพน: ๕๔-๕)

^๑ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท (๒๕๔๘: ๔) กล่าวว่า สมอพิเภกมีสรรพคุณแก้ไข้ ใช้รักษา
โรคตา โรคธาตุกำเริบ ริดสีดวง ริดสีดวงพลวก โรคบิด แก้อาการเสลดคุดังน้ำเข้า แก้บาดแผลอันประกอบไป
ด้วยพยาธิ แก้นิวเบาเป็นโลหิต แก้โลหิตอันกระทำให้ร้อน และบำรุงธาตุ ส่วนมะขามป้อมใช้รักษาโรคคุดทะราด
รักษาบาดแผล อากาบวมฟกช้ำ แต่งเนื้อหนังให้งาม ทำให้เสียงไพเราะ แก้แม่พยาธิ แก้พรรตึก แก้ลม แก้ไข้
และบำรุงธาตุ ส่วนสมอเขียวไม่ได้กล่าวไว้

ง. ความรู้เกี่ยวกับการเก็บน้ำผึ้ง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่ารวงผึ้งในป่าหิมพานต์มีหัวน้ำ^๑ ที่ลึกซึ่งหมายถึงมีน้ำผึ้งในรวงมาก และเป็นรวงซึ่งไม่มีตัวผึ้ง จึงสามารถเก็บรวงเอาน้ำผึ้งมาได้ง่าย แต่หากรวงผึ้งนั้นยังมีตัวผึ้งอยู่กับรวง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงกล่าวถึงวิธีเก็บรวงผึ้งที่คงจะทำการกันไปมาแต่ครั้งที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติด้วย ว่าคือวิธีจุดไฟ^๒ เพื่อให้ตัวผึ้งไปจากรวงก่อนที่จะเก็บรวงผึ้งอย่างปลอดภัย

ปานนั้นไซ้ร้หมู่แมลงผึ้งน้อย ทำรวงห้อยกับกิ่งพฤกษ์ หัวน้ำลึกแม่ตัวผึ้งไปหมด ยังมีรสหวานกินได้ คนที่ไปควรเก็บกินง่าย ไม่ต้องวุ่นวายด้วยจะจุดไฟไล่แม่แมลงผึ้งซึ่งหวังรังรวงอยู่

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๕)

จ. ความรู้เกี่ยวกับชันชศกร

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบาย **ใบกขรมฤ** ที่ในอรรถกถากล่าวว่าเกิดจากเกสรดอกไม้ที่ร่วงลงบนใบบัว ครั้นนานเข้าก็มีรสหวาน ว่าเป็นสิ่งเดียวกับที่ในตำราแพทย์ของไทยเรียกว่า **ชันชศกร** เป็นตัวยาชนิดหนึ่งที่แพทย์จะต้องเสาะหามาใช้ในการประกอบยา

เมื่อเวลาฟุ้งไม่มีดอกออกตระการบานเต็มทีพร้อมฤดู เสาวคนธรสเรณูโรยร่วงลงบนใบอุบล ซึ่งลอยลาดตาตาชอยู่บนหลังน้ำ เมื่อล่วงเวลากาลก็ก่อให้เกิดไอหวิเศษหวานเป็นมธุรส มีนามกำหนดเรียกว่า **ใบกขรมฤ ผู้เรียนรู้ลูในตำราศาสตร์ ย่อมสืบเสาะแสวงหามาประกอบยาใช้การโอสถ มีนามเรียกว่า ชันชศกร**

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๗)

ชันชศกรตามที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายไว้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ แตกต่างกับชันชศกรตามความหมายสมัยใหม่ กล่าวคือ สิ่งในปัจจุบันเรียกว่า

^๑ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (๒๕๔๖: ๑๒๘๔) อธิบาย **หัวน้ำ** ว่าหมายถึง “น้ำหวานที่อยู่ในตอนบนของรวงผึ้ง” แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หัวน้ำ ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ ควรหมายถึง ส่วนของรวงผึ้งที่มีลักษณะเป็นช่องรูป ๖ เหลี่ยม มีน้ำผึ้งบรรจุอยู่ภายในมากกว่า

^๒ เพื่อรมควันรวงผึ้ง

ซัคคาริน แท้จริงเป็นสารสังเคราะห์ที่มีความหวานประมาณ ๕๕๐ เท่าของน้ำตาลทรายขาว มีชื่อเรียกว่าซัคคาริน (saccharin)^๑

จ. ความรู้เกี่ยวกับธรรมเนียมโบราณ

ในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ตอนพระชาลิมีพระบัญชาให้กลับหน้ารถหมื่นสีพันคัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเหตุที่พระชาลิมีพระบัญชาเช่นนั้น ว่าเป็นธรรมเนียมโบราณที่เป็นสัญญาณแสดงว่าได้เดินทางมาถึงจุดหมายแล้ว และทรงอธิบายเหตุที่ต้องมีการจุกช่องล้อมวงเพื่อรักษาความปลอดภัยให้พระมหากษัตริย์ ว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ต้องกระทำเสมอเช่นกัน แม้ว่าสถานที่ประทับจะไม่มีภัยอันตรายใดๆ เลยก็ตาม^๒ ดังนี้

ชาลิกุมารโอร อันทว่าพระชาลิศรีรัตนราชกุมาร พระเจ้าหลานสมเด็จพระเจ้าสุริยชัย มหากษัตริย์ใหญ่ในสี่พีราชฐ เมื่อได้อำนาจแต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ให้เป็นมรรคนายกนำโยธีเป็นกองหน้า ดำเนินไปในทางปามหาหิมพานต์โดยมรรคนุกรม มีนิยมนั่งท่านพรธนามาแต่กัณฑ์หลังจนกระทั่งถึงถิ่นที่มฤจลินทโอบกษณีนางวงกบรวพต จึงทรงกำหนดเห็นเป็นที่ควรแล้วก็บังคับทวยโยธี มีมุลนายบังคับไพร่ ให้ตั้งค่ายที่ประทับใหญ่ ปลูกพลับพลาข้างหน้าข้างในให้พร้อมเสร็จสรรพ เป็นที่ประทับรับเสด็จพระบรมโอรสาธิราช และพระบรมโอรสาธิราชาริณารถและราชบริพาร มีประมาณเป็นกองหลวง ซึ่งจะส่งมรรคนุกรพประเทศมายังเขตนั้นในภายหลัง แล้วสั่งให้กองรถโยธา ให้กลับหน้ารถทั้งหมื่นสีพัน หันทวนมาหาต้นทาง โดยเยี่ยงอย่างขนบธรรมเนียมโบราณ เพื่อจะแสดงให้เห็นการว่าประสงค์จำนงในการที่ยกพยุหพลไปนั้นเป็นอันสุดเสร็จ ควรจะเสด็จพระราชดำเนินมาหาต้นทางแต่ที่นั่น พลกายทั้งหลายเป็นอเนกอนันต์ไม่ต้องประกาศกันว่าย่าหลงเดินต่อไปข้างหน้า ด้วยเห็นรถโยธานั้นหน้ากลับหลังดังนี้ เพราะจะเอาสำคัญเช่นนี้ แต่หัสสติอัศวบทหัตถเสนาไม่ได้ ด้วยเป็นพลนิกายอันต้องหวั่นไหว กลับไปมาหากันตามประสงค์ต่าง ๆ กัน ในขณะนั้นๆ เป็นปรกติแล้ว พระชาลิมีพระดำริรอบคอบ กะเกณฑ์แยกย้ายพยุหพลออกให้ประกอบการตั้งกองจุกช่อง

^๑ สารซัคคาริน (saccharin) เป็นสารประกอบอินทรีย์ประเภท aromatic มีชื่อทางเคมีว่า o-Sulphobenzoic imide เป็นสารสังเคราะห์ที่นักเคมี ๒ คนร่วมกันค้นพบ คือ I. Remsen และ C. Fahberg (บุญฤกษ์ จาฎามระ, ๒๕๔๖: ๘๘)

^๒ ดูหัวข้อ ๒.๔.๑.๑ ประกอบ

ล้อมวงมันคงรักษา ในปากทางที่มาแต่ทิศต่างๆ เพื่อจะกันทางระว่างมิ
ให้มีภัยแต่สัตว์ร้ายในไพรและศัตรู ถึงจะรู้แท้เป็นแนวว่าอันตรายใด ๆ
จะไม่มี ก็จัดการตามที่ต้องขนบธรรมเนียมเตรียมการรักษา ในเวลา
พระราชดำเนินของสมเด็จพระบรมกษัตริราช

(มหาชาติ ร.๔ ฉกษัตริย์: ๘๖-๗)

ลักษณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายให้ความรู้ทั่วไปในด้าน
ต่างๆ จำนวนมากในทุกกัณฑ์ ปรากฏเฉพาะในมหาชาติพระราชนิพนธ์ เท่านั้น ลักษณะเช่นนี้จึง
เป็นลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ ที่ไม่ปรากฏในมหาชาติสำนวนอื่นเลย ผู้ที่อ่าน
มหาชาติสำนวนอื่นจะไม่ทราบข้อมูลที่เป็นความรู้ประกอบเรื่องมหาชาติดังเช่นที่ทราบจาก
มหาชาติพระราชนิพนธ์ ดังนั้น มหาชาติพระราชนิพนธ์

๔.๑.๒.๒ การให้ความรู้คำศัพท์ภาษาบาลี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายและตีความคำศัพท์ภาษาบาลี
จำนวนมากในคาถาที่อรรถกถาไม่ได้อธิบายไว้หรืออธิบายไว้เพียงเล็กน้อยไว้ในมหาชาติของ
พระองค์อย่างชัดเจน และทรงรักษารูปศัพท์คำภาษาบาลีจำนวนหนึ่งที่ทรงอธิบายและตีความโดย
ใช้วิธีการต่างๆ ด้วย^๑ เช่น ทรงเขียนทับศัพท์ภาษาบาลี ทรงเขียนโดยใช้รูปสันสกฤตแทนรูปภาษา
บาลี เป็นต้น ผู้วิจัยจะได้ยกตัวอย่างการอธิบายคำศัพท์ภาษาบาลีเพียงบางคำ ซึ่งไม่ซ้ำกับตัวอย่าง
ที่แสดงไว้ใน ๓.๒.๒ ดังนี้

คำศัพท์ **คณฺฐมาทโน** เป็นชื่อภูเขาคันธมาทน์ ปรากฏในคาถาในกัณฑ์วนปเวสน์ จุลพน
และมหาพน ทว่าในอรรถกถาเวสสันดรชาดกของทั้ง ๓ กัณฑ์ดังกล่าว กลับไม่ปรากฏคำอธิบาย
ที่มาของชื่อภูเขาคันธมาทน์ในแห่งใดเลย^๒ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรง
อธิบาย **คณฺฐมาทโน** ไว้ในมหาชาติของพระองค์ หากอธิบายเพียงแห่งเดียวในกัณฑ์วนปเวสน์
ตอนกษัตริย์เจตราชฎีร์บอกหนทางไปยังเขาวงกต กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรงอธิบายและตีความว่า ชื่อภูเขาคันธมาทน์ได้มาจากที่ภูเขานี้มีต้นไม้ดอกไม้ที่มีกลิ่น
หอมนับพันชนิด ทำให้ในอากาศอวลไปด้วยกลิ่นหอมอยู่ตลอดเวลา ดังนี้

^๑ ดูหัวข้อ ๓.๒.๒ ประกอบ

^๒ อรรถกถาเวสสันดรชาดกอธิบาย **คณฺฐมาทโน** เพียงสั้นๆ ว่า “บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **คณฺฐมาทโน**
ความว่า นั้นภูเขาคันธมาทน์” (อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๖๗)

เอโส ปพฺพโต ภูเขาลากลั่นด้วยศิลาเขาหนึ่ง ควรจะไปถึงได้ เขานั้น
 ไซ้เราเรียกว่าเขาคันธมาทน์ เพราะมีพรรณพฤกษาและคัจฉลดาชาติ
 ซึ่งเป็นของประหลาดมีกลิ่นหอม งอกแวดล้อมและขึ้นเต็มไปในเขา
 นั้นจะนับด้วยพนักก็มีถ้วนได้ ปล่อยกลั่นอันหอมขจรตระหลบไปในทิศ
 ทั้งสี่

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑๓)

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตีความชื่อ คันธมาทน์
 แตกต่างไปจากการตีความของมหาชาติคำหลวง มหาชาติของพระเทพโมลี (กลิ่น) และมหาชาติ
 พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งปรากฏในกัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์
 มหาพน และกัณฑ์จุลพน ตามลำดับ มหาชาติทั้ง ๓ ฉบับนี้ตีความไว้ตรงกันว่าภูเขาคันธมาทน์ได้
 ชื่อดังกล่าวเพราะมีไม้หอมสิบประการ^๑ แต่การตีความของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 สอดคล้องกับคำอธิบายของเวสสันดรที่ปีที่ตีความว่า เขาคันธมาทน์ในเรื่องพระเวสสันดรได้ชื่อนี้
 มาเพราะมีกลิ่นหอมอบอวลมากกระทั่งทำให้ผู้คนที่มาถึงเขาคันธมาทน์ลุ่มหลงในกลิ่นหอมนั้น
 ดังที่คัมภีร์เวสสันดรที่ปี (๒๕๔๐: ๒๗๓) ว่าไว้ดังนี้

ภูเขาดิย้อมยงคนผู้มาถึงแล้ว ให้เฝ้าด้วยกลิ่นหอม เหตุนั้น ภูเขานั้นจึง
 ชื่อว่า คันธมาทน์ (ภูเขาคันธมาทน์) อีกความหมายหนึ่งว่า ที่ชื่อว่า คันธมาทน์
 เพราะย้อมยงคนทั้งหลายในโลกให้บันเทิง คือให้ยินดี ด้วยสมบัติคือกลิ่น
 หอมที่เกิดในตนฯ

คัมภีร์เวสสันดรที่ปี (๒๕๔๐: ๒๑๕-๖) ยังกล่าวถึงเขาคันธมาทน์อีกลักษณะหนึ่ง เป็นภูเขาที่
 อยู่ระหว่างภูเขากาฬภูฏาล้อมรอบสระอนินดาต เป็นยอดเขาหิมพานต์ ดังนี้

บทว่า คนธมาทโน ได้แก่ ภูเขานี้ ได้แก่ ภูเขาคันธมาทน์...ก็ภูเขาเทือก
 นี้ ประดิษฐานในระหว่างหนทางไปเขาวงกต ไม่ใช่บนยอดเขาหิมพานต์ฯ
 แท้จริง มีภูเขาเทือกหนึ่งที่ประดิษฐานระหว่างภูเขากาฬภูฏ ล้อมรอบสระ
 อนินดาต เป็นยอดภูเขาหิมพานต์ มีนามอย่างนี้ บนยอดภูเขานี้ฯ ภูเขาเทือก
 นั้น ไม่ประสงค์เอาในที่นี้ฯ

^๑ ดูมหาชาติคำหลวง กัณฑ์วนปเวสน์ (๒๕๔๙: ๖๕), มหาชาติของพระเทพโมลี (กลิ่น) กัณฑ์มหาพน (๒๕๓๓: ๑๑๘) และมหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กัณฑ์จุลพน (๒๕๓๓: ๑๐๘)

เขาคันธมาทน์ที่อยู่ระหว่างภูเขากาฬภูฏล่อมรอบสระอินดาตตามที่เวสสันดรที่ป็นกล่าวถึง ก็คือภูเขาที่ปรากฏว่ามีไม้หอมสิบประการ ดังไตรภูมิภคา (๒๕๔๔: ๒๒๖) ได้พรรณนาเขาคันธมาทน์ลูกหลังนี้ไว้ว่า

เขาคันธมาทน์ลูกหลังนี้...พรรณไม้ที่เกิดในเขานั้น ลางต้นรากหอม ลางต้นแก่นหอม ลางต้นยอดหอม ลางต้นเปลือกหอม ลางต้นลำหอม ลางต้นดอกหอม ลางต้นลูกหอม ลางต้นใบหอม ลางต้นยางหอม (ลางต้นหอมทุกอย่าง) แลว่าไม้อันนั้นหอม ๑๐ สิ่งดังกล่าวนี้แล

เขาคันธมาทน์ลูกหลังนี้ ในคัมภีร์ปุราณะกล่าวว่า อยู่ทางทิศตะวันออกของเทือกเขาหิมาลัยหรือเทือกเขาหิมพานต์ (Mani, 2006: 274) เป็นเขาคันธมาทน์ลูกกับเขาคันธมาทน์ในเรื่องพระเวสสันดร

อีกตัวอย่างหนึ่ง ในกัณฑ์จุลพน ตอนพราวนเจตบุตรบอกหนทางไปยังเขาวงกตแก่ชุก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายคำศัพท์ **ชาตเวท** ที่อรรถภคา^๑ ไม่ได้อธิบายไว้ว่า ไฟชาตเวท คือ ไฟชนิดใด แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ อธิบายว่าเป็น ไฟซึ่งเป็นธาตุพิเศษที่เมื่อเกิดขึ้นแล้วคนจึงรู้ ดังนี้

ชาตเวท นมสุสติ ทำวเธอสุดสำหตั้งพระหฤทัยนมัสการไฟชาตเวทซึ่ง
เป็นธาตุพิเศษพอเกิดขึ้นคนก็รู้ชัด พระองค์ประพฤติพรตเป็นดาบสวัตร
ทุกเวลากาล อยู่ในถิ่นสถานทิศที่เข้าชี้ให้ทชีไป ในกาลบัดนี้แล

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๓)

คำอธิบาย **ชาตเวท** ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรงกับคำอธิบายที่ปรากฏในเวสสันดรที่ป็นซึ่งอ้างอรรถภคาของชาดกชื่อมรุปาณิชาดก^๒ ในตีกนิบาตอีกทีหนึ่ง ความดังนี้

^๑ อรรถภคาเวสสันดรชาดก มีว่า

พระราชาเวสสันดร... ทรงเพศบรรชิตอันประเสริฐ...ทรงนมัสการเพลิง

(อรรถภคาเวสสันดรชาดก แปล: ๖๘๕-๖)

^๒ มรุปาณิชาดก หรือ มุทุปาณิชาดก ในตีกนิบาต ปฐมวรรค เนื้อเรื่องมีว่า พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าพรหมทัต พระราชาธิดาของพระองค์ได้ทำอุบายเปลี่ยนตัวกับหญิงรับใช้แล้วหนีไปกับพระภาคินัยของพระองค์ แต่ภายหลังพระเจ้าพรหมทัตพระราชทานพระราชธิดาให้อภิเษกสมรสกับพระภาคินัย (นิบาตชาดก เล่ม ๓, ๒๕๔๐: ๕๙๖-๖๔)

บทว่า ชาตเวโท ได้แก่ไฟฯ มรุตปาณิชาตกวรรณนาในติกนิบาต
 แก้วไว้ว่า แท้จริง ไฟนั้นพอเกิดขึ้นเท่านั้น อันบุคคลย่อมรู้สึกคือรู้
 ได้แก่ปรากฏ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ชาตเวโท แปลว่า เกิดขึ้นแล้วจึง
 รู้ฯ หมวดธาดู มี ทิว ธาดู เป็นต้นว่า วิท ธาดู เป็นไปในความปรากฏ มี
 วิเคราะห์ว่า สตตะ วิชชมานา กาวโร ชาตเวโทติ อคฺคิ (สัตว์ทั้งหลายมีปรากฏ
 อยู่ และผู้กระทำเกิดความรู้สึก เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่าไฟ)ฯ แท้ที่จริงไฟนั้นพอ
 เกิดแล้ว จึงรู้สึกได้แก่ปรากฏ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ชาตเวโท แปลว่า เกิดขึ้น
 แล้วจึงรู้สึกฯ หรืออีกความหนึ่ง บุคคลใด ย่อมประสบคือยอมได้ซึ่งไฟที่
 เกิดขึ้นคือมีอยู่ในความมืด หรือยอมรู้ด้วยไฟนี้ เหตุนี้ บุคคลนั้นจึงชื่อว่า
 ชาตเวโท แปลว่า ผู้มีความรู้สึกเกิดขึ้นฯ อีกนัยหนึ่งได้แก่การรู้ได้เกิดขึ้นแล้วฯ
 ฎีกาคัมภีร์อภิธาน แก้วไว้ว่า ความรู้สึกซึ่งไฟนั้น ปรากฏแล้วแก่ผู้ใด ผู้ที่นั้นชื่อว่า
 ได้เกิดความรู้สึกแล้วฯ

(เวสสันดรที่ปณี ภาคภาษาไทย, ๒๕๔๐: ๒๗๔)

การอธิบายและตีความคำศัพท์ภาษาบาลีดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงไว้ เห็นได้ชัดว่าเป็นผลจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาค้นคว้าจาก
 พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์ต่างๆ เป็นอันมากมาอย่างดี แล้วจึงทรงตีความและให้
 คำอธิบาย ทำให้คำอธิบายของพระองค์มีความถูกต้องแม่นยำสูง และแตกต่างกับคำอธิบายใน
 มหาชาติฉบับอื่นๆ แม้แต่มหาชาติคำหลวงซึ่งถือกันว่าเป็นสำนวนชั้นครู กล่าวคือ มหาชาติ
 พระราชนิพนธ์ ได้ทำหน้าที่เป็นอรรถกถาที่อธิบายและตีความคำศัพท์ภาษาบาลีได้อย่างดีเลิศ

ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่าพระอภัยมณีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น
 นักค้นคว้า โปรดในการอธิบายให้ความรู้แก่บุคคลทั่วไปอันเป็นลักษณะของนักปราชญ์ ปรากฏ
 อย่างเด่นชัดในมหาชาติพระราชนิพนธ์ของพระองค์ นอกเหนือจากที่ปรากฏชัดเจนใน
 พระราชนิพนธ์พระบรมราชาธิบายเรื่องราวต่างๆ จำนวนมาก อาทิ พระบรมราชาธิบายนามกรุง
 รัตนโกสินทร์ พระบรมราชาธิบายตำนานพระแก้วมรกต พระบรมราชาธิบายพิภพทองคำ เป็นต้น
 พระอภัยมณีดังกล่าวของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะได้สัมผัสมาถึง
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็
 ทรงพระราชนิพนธ์พระบรมราชาธิบายไว้จำนวนมากเช่นเดียวกัน เช่น พระบรมราชาธิบายเรื่อง
 นิทานชาดก พระบรมราชาธิบายเรื่องสามัคคี พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน
 เป็นต้น

๔.๑.๓ การตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อเรื่อง พระเวสสันดรไว้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์หลายแห่ง แม้จะมีผู้นำเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ อรรถกถาเวสสันดรชาดกมาแปลแต่งอย่างแพร่หลาย แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติ พระองค์ก็ได้ทรงศึกษาค้นคว้าเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ต่างๆ ที่มีปรากฏเรื่องพระเวสสันดรทั้งในชั้นพระไตรปิฎกและชั้นอรรถกถาอย่างถี่ถ้วน ที่สำคัญ ทรงแสดงผลการศึกษาค้นคว้าไว้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ของพระองค์อย่างชัดเจน ดังเช่น

ในกัณฑ์วนปเวสน์ ความตั้งแต่สี่กษัตริย์ออกเดินทางจากกรุงเชตุทร แคว้นสีพี สองกุมาร ต้องการดอกผลของต้นไม้ ทำให้ต้นไม้โน้มกิ่งลงมาเอง จนถึงเทวดาย่นระยะทางให้ สี่กษัตริย์เสด็จ ถึงกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎีร์ภายในวันเดียว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าพระองค์ได้ทรงตรวจสอบเนื้อเรื่องพระเวสสันดรกับคัมภีร์จรียาปิฎก และ คัมภีร์อื่นๆ และทรงแสดงผลการค้นคว้าไว้ว่า ความตอนดังกล่าว คาถาในเวสสันดรชาดกกับคาถา ในเวสสันดรจรียามีตรงกันจำนวน ๗ บท คือคาถาต่อไปนี้

ยทิ เกจิ มนุชา เอนติ	อนุมคุเค ปฏิเปถ
มคฺคนฺเต ปฏิปุจฺฉาม	กุหิ วฺงกตปพฺพโต.
เต ตตฺถ อเมห ปสฺสสิตฺวา	กลุณฺโ ปรีเทวญฺ
ทุกฺขนฺเต ปฏิเวทนฺติ	ทฺวเร วฺงกตปพฺพโต.
ยทิ ปสฺสสนฺติ ปวเน	ทารกา ผลิตฺเต ทฺวเม
เตสฺ ผลิตฺถนํ เหนตุมุหิ	อุปโรทฺนฺติ ทารกา.
โรทฺนฺเต ทารเก ทิสฺวา	อุพฺพิคฺคา วิปฺปลา ทฺวมา
สยเมโวนมิตฺวาน	อุปคฺจฺฉนฺติ ทารเก.
อิทฺ อจฺเจรํ ทิสฺวา	อพฺภุตฺ โลมหฺสนํ
สาธุการํ ปวตฺเตสิ	มทฺที สพฺพฺงคโสภนา.
อจฺเณรํ วต โลกสมฺมี	อพฺภุตฺ โลมหฺสนํ
เวสฺสฺสนฺตรสฺส เตเชน	สยเมโวนตา ทฺวมา.
สงฺฆิปีสุ ปถํ ยกฺขา	อนุกมฺพาย ทารเก
นิกฺขนฺตทิวเสเนว	เจตฺรภูจฺมุปาคมฺ.

(ขุ.จรียา. ๓๓/๙/๕๖๒-๓)

(ขุ.ชา. ๒๘/๑๑๐๘-๑๐/๓๘๙-๙๐)

พระไตรปิฎกฉบับแปลแปลคาถาข้างต้นไว้ดังนี้

ถ้ามนุษย์บางพวกเดินมาตามทางหรือเดินสวนทางมา เราจะถาม
มรรคาจะพวกเขาว่า ภูเขาวงกตอยู่ที่ไหน

พวกเขาเห็นเราในระหว่างมรรคานั้น จะพากันคร่ำครวญด้วยความ
กรุณา ระทมทุกข์ ตอบเราว่า เขาวงกตยังอยู่อีกไกล

ครั้งนั้น พระกุมารทั้งสองทอดพระเนตรเห็นต้นไม้อันมีผลในป่าใหญ่
ทรงพระกรรแสงเหตุประสงค์ผลไม้นั้น

หมู่ไม้สูงใหญ่ดังจะเห็นพระกุมารทั้งสองทรงพระกรรแสง จึงน้อมกิ่งลง
มาเองจนใกล้ถึงพระกุมารทั้งสอง

พระนางมัทรีผู้ตั้งนามทั่วพระวรวงศ์ ทอดพระเนตรเห็นเหตุอัศจรรย์ไม่เคยมี
นำขนพองสยองเกล้านี้ จึงข้องสาธุการว่า

นำอัศจรรย์ ชนลูกขนพองไม่เคยมีในโลกหนอ ด้วยเดชแห่งพระ
เวสสันดร ต้นไม้น้อมกิ่งลงมาเองได้

เทพเจ้าทั้งหลายมาช่วยย่นมรรคาให้กษัตริย์ทั้ง ๔ เสด็จถึงเจตรัฐ โดย
วันที่เสด็จออกนั่นเอง เพื่ออนุเคราะห์พระกุมารทั้งสอง

(ขุ.จริยา. แปล ๓๓/๙๘-๑๐๑/๕๕๕)

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๘๘๙-๙๕/๓๗๘-๙)

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ตอนดังกล่าวว่าดังนี้

เมื่อใดฯ ได้ประสบพบมนุษย์ซึ่งเป็นบุรุษหรือสตรีที่เดินทวนวิถีทางมา
บ้าง ก็ตรัสถามว่า ภูเขาวงกตอยู่ที่ไหน ท่านทั้งหลายยังได้ความตามการที่เคย
ไป ฤฯ ฟังแต่ใครๆ บ้างฤฯ ภูเขาซึ่งเขาเล่าฤฯ โดยชื่อววงกต ฤฯ ว่าเขาคดเป็น
สำคัญนั้นอยู่ที่ไหน พวกชนเดินทางก็ให้การว่าสถานที่นั้น ตูฯ ได้รู้ว่าอยู่ไกลยิ่ง
นัก พระเจ้าข้า เตน วุตต ด้วยเหตุนี้แล จึงมีพระคาถาเป็นพระพุท
ปฏิญาณในคัมภีร์จริยาปิฎกยกเป็นปฏิญญาวัตตฉันทว่า ยทิ เกจิ
มนุชา เอนติ เป็นต้น ความในพระคาถาพุทนิพนธ์ ในพระคัมภีร์อื่นก็
มีนัยดังแสดงมา แปลกแต่ที่ว่า ปฏิปุจจาม และ อเมห ปสสิตวา เป็น
ต้น ตามพุทนิพนธ์เป็นปฏิญญาว่า เราทั้งหลายเสীগษัตริย์ได้ไต่ถาม
และได้ฟังความแต่ต้นผู้เห็นเราทั้งหลายเท่านั้น ไม่ผิดกันไปเท่าใด...
ด้วยอัศจรรย์อันนี้เป็นไป เสীগษัตริย์ก็มีน้ำพระทัยเชื่อถือในบุญบารมี เชื่อได้ว่า

เสด็จไปครั้งนี้จะไม่มีอันตราย เห็นทวยเทพทั้งหลายในป่า จะภรรณารักษาทุก
สถาน เตน วุตต์ ด้วยความนี้จึงมีพุทธบริหารมาในพระคัมภีร์จริยาปิฎก
โดยอัสตกฉันทคาถาดังนี้.

ยथิ ปสฺสนนฺติ ปวเน ฯลฯ สยเมวโนตา ทูมาติ.

ความในคาถาสาธกจริยาปิฎกบาลีก็มีนัยเหมือนกัน จะกล่าวไป
ก็เป็นซ้ำความนั้นไม่แปลกไป...เทพยเจ้าผู้มีอิทธิอำนาจหากบันดาลให้
ทางไกล ในประมาณสามสิบโยชน์นี้เป็นวิถีสั้น สี่กษัตริย์เสด็จเดินไปใน
วันหนึ่งก็ถึงมาตุลอนครเจตราช ด้วยเหตุนี้ จึงมีพระพุทธรูปประกาศ
เนื้อความไว้ในคัมภีร์จริยาปิฎกเป็นพระคาถาว่า

สงฺฆปิสุ ปถิ ยกุขา ฯลฯ เจตรภูจฺ อูปาคมนฺติ.

ความในพระคาถาว่า ยกุขา อันว่าทวยเทพยดา ซึ่งมนุษย์ยอมเส้น
สรวงบูชาจึงเรียกว่ายักษ์ อนุกรมพาย ทารก ย่อมอนุเคราะห์ด้วยความรัก
ทากราชกุมาร ก็ยื่นยอทุรสถานไกลนั้นให้สั้น จนสี่กษัตริย์เสด็จไปมีข้าพถัน
ก็บรรลู่ถึงยังเจตราชไม่คลาดคลา ด้วยอิทธิเทพยดาเจ้านั้นแล.

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๑-๓)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าความตอนนีผู้แต่งกาพย์มหาชาติก็ตรวจสอบเนื้อเรื่องและ
อ้างอิงคัมภีร์ที่ตรวจสอบไว้เช่นเดียวกัน ต่างกันที่กาพย์มหาชาติระบุคัมภีร์ที่ตรวจสอบไว้เพียง
คัมภีร์เดียว คือ เวสสันดรจริยา แต่มหาชาติพระราชนิพนธ์ ระบุว่าพระผู้ทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรง
ตรวจสอบเนื้อหาทั้งเวสสันดรจริยาและคัมภีร์อื่น นอกอย่างนี้ กาพย์มหาชาติไม่ได้อธิบาย
รายละเอียดไว้มากนัก กล่าวไว้แต่เพียงว่า เนื้อความในคัมภีร์เวสสันดรชาดกและเวสสันดรจริยา
เหมือนกัน ส่วนมหาชาติพระราชนิพนธ์ ให้คำอธิบายมากกว่าว่าเนื้อความในคัมภีร์เวสสันดร-
ชาดก เวสสันดรจริยา และคัมภีร์อื่นทุกคัมภีร์มีนัยอย่างเดียวกัน แม้ข้อความบางแห่งอาจมี
รายละเอียดแตกต่างกันบ้างก็ตาม (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหัวข้อ ๒.๓.๒) ความในกาพย์
มหาชาติตอนดังกล่าวมีดังนี้

สิริระยะทางแต่ต้นโสดสูดอวสาน กำหนดมารคประมาณได้สามสิบ
โยชน์โดยตรา เทพยดาก็เฝ้าดูครุณราชทั้งคู่ชัตติยวงษ์ สงฺฆปิสุ ก็ย่อมรคาเข้า
ให้คงคมนาการ เสด็จวันเดียวก็คลถึงสถานทางทุเรศ เข้าถึงขอบเขตมาตุละ
นคร แต่เวลาเข้าจนสายัณห์เย็นลงรอนรอนก็เสด็จถึง ด้วยเทพยเจ้าคิดคำนึง

กรุณาในหน่อนริศราราชวงษ์ เหตุฉะนั้น พระพุทธองค์ก็ตรัสเทศนาใน
จรียาปิฎก เป็นเนื้อความสาธกเหมือนเนื้อความหลังนั้นแลฯ

(ภาพยมมหาชาติ วนปเวสน์: ๔๕๓-๔)

ผู้วิจัยยังพบหลักฐานการตรวจสอบเนื้อเรื่องพระเวสสันดรปรากฏอีกแห่งหนึ่งในกัณฑ์
สักกบรรพ ตอนพระเวสสันดรหลังน้ำทักษิโณทกพระราชทานพระนางมัทรี พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดรายละเอียดความในคาถาในเวสสันดรชาดก ซึ่งอธิบายเหตุผลที่
พระเวสสันดรบอกแก่พราหมณ์แปลงว่าพระองค์รักพระโอรสธิดาและพระนางมัทรี แต่ทรงรัก
พระโพธิญาณมากกว่าออก สันนิษฐานว่าเป็นเพราะความดั่งกล่าวไม่ได้ปรากฏในเวสสันดรชาดก
มาแต่เดิม แต่พระอรรถกถาจารย์นำคาถาจากเวสสันดรจรียามาลงเพิ่มเติมไว้ ได้แก่คาถา ๒ บท
ในกัณฑ์สักกบรรพ ความว่า

ชาลี กณหาชินี ธิดี   มทุที เทวี ปติพพตี
จขมาโน น จินุเตสึ   โพธิยา เยว การณา

เราเมื่อสละชาลีโอรสกัณหาชินาธิดาและมัทรีเทวีผู้เคารพต่อภัสตามิได้
คิด (อย่างใดอย่างหนึ่ง) เพราะเหตุแห่งอันบรรลुพระโพธิญาณ

น เม เทสุสา อุโภ ปุตตา   มทุที เทวี น อปิยา
สพพญนุตํ ปิยํ มยหิ   ตสุมา ปิเย อทาสหิ

บุตรบุตรทั้ง ๒ ของเรา เราหาได้เกลียดชังไม่ มัทรีเทวีไม่เป็นที่รักของ
เราก็อหาไม่ ก็คุณคือพระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา (มากกว่า)
เพราะฉะนั้น เราจึงได้สละบุตรบุตรและเทวีผู้เป็นที่รักเสียฯ

(พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราวุฒินันท์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, ๒๕๓๒: ๓๖๔)

คาถา ๒ บทดังกล่าว ในนิบาตชาดก เล่ม ๙ (๒๕๔๐: ๓๖๖) กล่าวไว้ในเชิงอรรถว่า
พระอรรถกถาจารย์นำมาจากเวสสันดรจรียา ดังนี้

คาถานี้พระอรรถกถาจารย์ชักมาแต่จรียาปิฎก เพื่อเป็นสาธกแห่ง
อรรถอธิบายของท่านอีกชั้นหนึ่งฯ

รายละเอียดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดคาถา ๒ บทนี้ออก
ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อ ๓.๒.๑.๒

จะเห็นได้ว่า แม้มีมหาชาติตำนานอื่นหลายสำนวน แต่มีเพียงมหาชาติพระราชนิพนธ์เท่านั้นที่แสดงผลการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวข้องกับการตรวจสอบคัมภีร์ทางพุทธศาสนาไว้อย่างชัดแจ้ง

ประเด็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ต่างๆ นั้น ผู้วิจัยพบว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับคัมภีร์ในชั้นพระไตรปิฎกมากกว่าคัมภีร์ในชั้นอรรถกถา กล่าวคือ มีบางแห่งที่รายละเอียดบางประการไม่ปรากฏในชั้นของพระไตรปิฎก กล่าวคือ เป็นรายละเอียดที่ไม่ปรากฏในคาถาในเวสสันดรชาดก แต่มีเพิ่มขึ้นในชั้นอรรถกถา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็จะทรงกล่าวถึงเฉพาะรายละเอียดที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก โดยทรงไม่กล่าวถึงรายละเอียดที่พระอรรถกถาจารย์เพิ่มเติมเข้ามา แม้ว่ารายละเอียดดังกล่าวก็ผู้แต่งมหาชาติตำนานอื่นจะนำลงไว้ด้วยก็ตาม ดังตัวอย่างในกัณฑ์สักกบรรพ ตอนพราหมณ์แปลงทูลขอพระนางมัทรี กล่าวคือ ในคาถาปรากฏมีว่าท้าวสักกะมาพบพระเวสสันดรในร่างของพราหมณ์ ทราบได้จากคำพูดที่พระเวสสันดรเรียกท้าวสักกะว่า **พฺรเหฺม** หรือ **ท่านพราหมณ์** แต่คาถาไม่ได้กล่าวว่าพราหมณ์ท้าวสักกะเป็นคนแก่ ผู้ที่กล่าวว่าพราหมณ์ท้าวสักกะเป็นคนแก่ ก็คือพระอรรถกถาจารย์ผู้แต่งอรรถกถาเวสสันดรชาดก ดังปรากฏในอรรถกถา ตอนที่พราหมณ์แปลงจะเอ่ยคำพูดทูลขอพระนางมัทรี ดังนี้

อถ นํ สกุโก มหาราช อหํ มหุลลโก อิธาคจฺจฺนุโต ตว ภริยํ มทุทํ ยาจิตฺตุ
อาคโตมฺหิ ตํ เม เทหิติ

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก: ๕๖๐)

แปลว่า

ลำดับนั้นท้าวสักกเทวราชทูลสนองว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า
ข้าพระองค์เป็นคนแก่มาในที่นี้ มาเพื่อทูลขอประทานพระนางมัทรี
อัศรมเหสีของพระองค์ ขอพระองค์โปรดประทานพระนางเจ้านั้นแก่ข้า
พระองค์

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๖๓)

อย่างไรก็ดี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงกล่าวถึงพราหมณ์ท้าวสักกะว่าเป็นคนแก่เลย ดังนี้

อถ สกุโก ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งแปลงเป็นดาบสพราหมณ์
ชาติมานั้น ได้ช่องคล้องใจก็พลันทูลสรรเสริญเอนยอตามเค้ามุลคือ
ทานัธยาสัย ในน้ำพระหฤทัยพระมหาสัตว์เจ้านั้น แล้วจึงหันใจความลงตรง
ทูลขออัครมเหสี คือสมเด็จพระมัทรีรัตนราชกัญญา

(มหาชาติ ร.๔ สักบรรพ: ๖๗)

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติของ
พระองค์ตามการตีความของอรรถกถา แต่มหาชาติสำนวนอื่น ได้แก่ มหาชาติคำหลวง กาพย์
มหาชาติ และมหาชาติพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ปรากฏ
ข้อความที่แสดงว่าพราหมณ์ทำวสัฏกะเป็นคนแก่ทุกสำนวน ดังนี้

อห อันว่าข้าผู้เฒ่าเชื้อชาติชีพราหมณ์

(มหาชาติคำหลวง สักบรรพ: ๑๖๒)

โกโต ดูกร**ทชัชรา** ท่านมาถามถึงโรคาความไข้ ทั้งทุกข์ภัยพาล
มฤคชาติทั้งนั้นก็นิราศไม่วา

(กาพย์มหาชาติ สักบรรพ: ๔๘๙)

ข้าราชนี้เป็นเผ่าพงศ์หินเพศพวกภิกขาจาร ทั้ง**ชรา**รูปวิการเกือบจะวาย
ชีวาตม์

(มหาชาติกรมพระปรมานุชิตชิโนรส สักบรรพ: ๑๘๒-๓)

อีกตัวอย่างหนึ่งในตอนเดียวกันคาถาในเวสสันดรชาดกที่เป็นคำพูดของพราหมณ์แปลง
ทูลขอพระนางมัทรี พราหมณ์แปลงได้ยกความเปรียบยกย่องน้ำพระทัยที่ยินดีในการบำเพ็ญทาน
ทุกเมื่อของพระเวสสันดร โดยเปรียบเทียบน้ำพระทัยของพระเวสสันดรกับห้วงน้ำที่ไม่เหือดแห้งว่า
ดังนี้

ยถา **วาริวโ** ปุโร
เขวนุตฺ ยาจิตาคณฺฐี

สพฺพกาลํ น ชียฺยติ
ภริยํ เม เทหิ ยาจิตฺติ.

(พ.ชา.แปล ๒๘/๑๒๐๕/๔๓๔)

แปลว่า

ห้วงน้ำ (ในปัญจมหานที)^๑ เต็มเปี่ยม ไม่มีเวลาเหือดแห้งฉันใด
พระองค์มีพระหฤทัยเต็มไปด้วยศรัทธา ฉันนั้น เกล้ากระหม่อมฉันกราบทูล
ขอแล้ว ขอพระองค์ทรงพระกรุณาพระราชทานพระมเหสีแก่เกล้ากระหม่อม
ฉันเถิด

(ฐ.ชา.แปล ๒๘/๒๓๙๖/๔๒๘)

ความในคาถาข้างต้นกล่าวถึง **วาริวโห** หมายถึง ห้วงน้ำ โดยไม่ได้กล่าวว่าหมายถึง
ห้วงน้ำอย่างไร และความในเวสสันดรชาดกทั้งในกัณฑ์สักกบรรพและกัณฑ์อื่นก็ไม่ปรากฏข้อความ
ที่จะบ่งชี้ว่า **วาริวโห** ควรหมายถึงห้วงน้ำลักษณะใดหรือห้วงน้ำแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงแปล **วาริวโห** ว่า **ทางน้ำ** ในความหมายถึงแม่น้ำ
ลำคลองทั่วไป ดังที่ทรงอธิบายเพิ่มเติมระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นทางน้ำที่ไหลไปในที่ลุ่ม และไหลลง
สู่มหาสมุทรในที่สุด ตรงกับความในคาถา แต่ทรงไม่ได้ตีความ **วาริวโห** เกินกว่าความในคาถาแต่
อย่างไร ดังนี้

ความในคาถาว่า **วาริวโห** **ลำรางทางน้ำไหลซึ่งเป็นที่ลุ่มไปโดย**
ลำดับ จับเอามหาสมุทรเป็นที่สุดแดนดิน ย่อมมีน้ำไหลไปเสมอไม่สิ้น ถึง
บางคาบจะพร่องไป บางคาบก็กลับเต็มขึ้นมาใหม่ คงมีน้ำไหลอยู่ทุกเมื่อมี
ฉันใด ข้าทูลนี้ก็ได้รู้ทานธยาสัยในน้ำพระหฤทัยของท่าน แลบุญญาภินิหาร
อันจะบันดาลให้เป็นเหมือนเช่นนั้น จึงได้มาว่าจะทูลขอสิ่งซึ่งพอท่านจะ
บริจาคได้ บัดนี้ข้าทูลนี้ได้ทูลพระองค์ท่านโดยตรง จงยอมยกให้นารีนี้ซึ่งเป็น
ภรรยาของท่าน ให้แก่ข้าผู้ต้องการนี้เถิด.

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๘)

ในกัณฑ์กุมารมีคาถาบทหนึ่งที่เป็นคำพูดของชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร
ถ้อยคำเหมือนกับคาถาคำพูดของพราหมณ์แปลงทูลขอพระนางมัทรีในกัณฑ์สักกบรรพทุกประการ
ผิดกันแต่ในกัณฑ์สักกบรรพ ผู้ที่ทูลขอคือพระนางมัทรี มเหสีของพระเวสสันดร คาถาในกัณฑ์
สักกบรรพใช้คำว่า **ภริยิ** ส่วนในกัณฑ์กุมาร คือพระชาติและนางกัณหาชينا โอรสธิดาของ
พระเวสสันดร คาถาจึงใช้คำว่า **บุตร** ดังนี้

^๑ ข้อความในวงเล็บไม่ปรากฏในคาถาในเวสสันดรชาดก แต่เป็นความเห็นจากการตีความของผู้แปล

ยถา วาริวโห ปุโร
เอวณุตฺตํ ยาจิตาคณฺฐี

สพฺพกาลํ น ชียติ
ปฺตุเต เม เทหิ ยาจิต๑

(ขุ.ชา ๒๘/๑๑๖๒/๔๑๕)

คาถาในกัณฑ์กุมารบพดังกล่าว มีคำศัพท์ **วาริวโห** เช่นเดียวกับคาถาในกัณฑ์สักกบรรพ อรรถกถาเวสสันดรชาดกที่อธิบายขยายความกัณฑ์กุมาร ได้อธิบาย **วาริวโห** ไว้โดยตีความว่า หมายถึง **ปัญจมหานที**^๒ ดังนี้

**บรรดาบพเหล่านั้น บพว่า วาริวโห ได้แก่ ห้วงน้ำในปัญจ-
มหานที.** บพว่า น ชียติ ความว่าคนผู้ระหยาบผู้มาสูแม่ น้ำ ใช้มือทั้งสองข้าง
ภาชนะทั้งหลายบ้างตักขึ้นดื่ม ก็ไม่หมดสิ้นไป. บพว่า เอวณุตฺตํ ยาจิตาคณฺฐี
ความว่า ข้าพระองค์เข้าใจว่า พระองค์เป็นผู้มีอย่างนี้เป็นรูปที่เดียว เพราะ
เต็มเปี่ยมด้วยศรัทธา จึงได้มาทูลขอของพระองค์. บพว่า ปตุเต เม เทหิ ยาจิต
ความว่า พระองค์อันข้าพระองค์ทูลขอแล้ว โปรดพระราชทานพระโอรส
พระธิดาทองสองของพระองค์ เพื่อประโยชน์เป็นทาสของข้าพระองค์.

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๑๔)

ด้วยเหตุที่อรรถกถาของกัณฑ์กุมารตีความ **วาริวโห** ว่า**ปัญจมหานที** ดังกล่าว ผู้วิจัย
วิเคราะห์ว่า คือสาเหตุที่ทำให้กวีผู้แต่งมหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ และมหาชาติพระนิพนธ์
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตีความ **วาริวโห** ในกัณฑ์สักกบรรพว่า **ปัญจ-
มหานที** ทุกสำนวนดังนี้

โก เวสฺสฺสนฺตร ช้ําแต่พระเพศยันดรราชฤๅษี ยถา วาริวโห เมาะ ยถา
อุทกวาโห ดังฤๅดงงนทีแท้ท้าวกล่าวคล้ายคคก อันมิรู้บกรู้บ้าง ชีวมาโน
อันมีรอดบ้างคคคาน ปญฺจสุ มหานทีสุ ในแม่น้ํานาน ห้ําประการ คจฺจ
ยมนา อจิริวตี สรฺภู มหิมหานทีสีขาเตสุ อันถกกล่าวคือประวาลคจฺจ
ยมนาอจิริวตีสรฺภู มหิมหานทีเที่ยงมัน แลแม่น้ํานันไสต ปุโร เมาะ

^๑ แปลว่า “**ห้วงน้ำ** (ในปัญจมหานที) เต็มเปี่ยมตลอดเวลาไม่เหือดแห้ง ฉันทใด พระองค์มีพระหฤทัยเต็ม
เปี่ยมไปด้วยศรัทธา ฉันทนั้น เกล้ากระหม่อมฉันทกราบทูลขอแล้ว ข้าพระองค์มาเพื่อทูลขอพระราชโอรสพระราช
ธิดากับพระองค์ ขอพระองค์ทรงพระกรุณาพระราชทานสองปิโยรสแก่ข้าพระองค์ผู้ทูลขอเถิด” (ขุ.ชา.แปล ๒๘/
๓๑๑๗/๔๐๕)

^๒ ปัญจมหานที ประกอบด้วยแม่น้ํา ๕ สาย ได้แก่ คจฺจ ยมนา อจิริวตี สรฺภู และมเหี (Malalasekera, 2007b: 733)

อุทเคน ปูโร อันโจษจรด้วยอุทกอันอริก สนมมาโน อันภกไหลหลัง
 แถมถั่งมาบมิชาติ อโนตตดาทีโต อันมีแต่อาทีอฎฐาสมญาชื่อ
 อโนตต์ต

(มหาชาติคำหลวง สักบรรพ: ๑๖๑-๒)

ยถาวาริวโห ฯเปฯ ยาจิต พระพุทธเจ้าข้า บพิตรพระดาบสผู้ทรงพรต
 พรหมจรรยา วาริวโห เมาะ ปญจมหานทีโย อันว่าแม่น้ำทั้งห้ามีคงคา
 เป็นอาที อันเป็นชาติดินที่ต้นวิภูฏฐากัปมา แดกเป็นแม่น้ำน้อยยอนเนก
 นันบมิได้

(กาพย์มหาชาติ สักบรรพ: ๔๘๙)

วาริวโห เมาะ ปญจ มหานทีโย พระพุทธเจ้าข้า อันว่ากระแส
 สายสินธุวาเรศในปัญจมหานทีธาร

(มหาชาติกรมพระปรมาณูชิตชินโนรส สักบรรพ: ๑๗๙-๑๘๐)

มีเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงแปล **วาริวโห** ตามความในคาถา
 ในเวสสันดรชาดก โดยไม่ทรงนำการตีความของพระอรรถกถาจารย์ที่ปรากฏในอรรถกถากัณฑ์
 กุมารมาใช้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ของพระองค์

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงยึดอรรถกถาเวสสันดรชาดกเป็น
 ต้นฉบับหลักในขณะทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติ แต่เมื่อความในอรรถกถากับเวสสันดรชาดก
 ขัดกัน พระองค์ก็ทรงแก้ไขเนื้อความให้ตรงกับเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก แสดงให้เห็นว่า
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชนิมิตต่อความถูกต้องตามพระไตรปิฎกซึ่งเป็น
 คัมภีร์ชั้นปฐมภูมิและเป็นพระพุทธพจน์มากกว่าทรงถือตามอรรถกถาซึ่งอรรถกถาจารย์เรียบเรียง
 ขึ้นในสมัยหลัง

กล่าวโดยสรุป มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีเนื้อเรื่องที่โดดเด่นอย่างยิ่ง เพราะเนื้อเรื่อง
 ของมหาชาติพระราชนิพนธ์ กอปรไปด้วยการให้เหตุผล การให้ความรู้ และการตรวจสอบความ
 ถูกต้องของเนื้อหาอย่างเด่นชัด

๔.๒ ลักษณะเด่นด้านการเสนอแนวคิดทางการปกครอง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอแนวพระราชดำริด้านการปกครองไว้
 หลายแห่ง ปรากฏเป็นส่วนมากในกัณฑ์วนปเวสน์และกัณฑ์สักบรรพ เนื่องมาจากกัณฑ์ทั้งสองมี
 เนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้อกับการปฏิบัติตนและคุณธรรมของผู้ปกครองมากกว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์

กัณฑ์อื่น^๑ แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏในมหาชาติพระราชนิพนธ์มีดังนี้

ก. คำนึงถึงราษฎรและข้าราชการเป็นสำคัญ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงไว้ในกัณฑ์วณปเวสน์ ตอนพระเวสสันดร ไม่เสด็จเข้าในกรุงมาตุลนคร แคว้นเจตราชฎีร์ ถึงเหตุผลที่พระเวสสันดรไม่เสด็จเข้าไปประทับภายในกรุงมาตุลนคร ว่าพระเวสสันดรไม่ต้องการให้เป็นที่ขัดเคืองใจผู้ใด ด้วยเหตุที่พระเวสสันดรไม่ได้อยู่ในฐานะของกษัตริย์แคว้นสีพีแล้ว หากเสด็จเข้าไปประทับในกรุงมาตุลนคร อาจทำให้กษัตริย์เจตราชฎีร์ลำบากใจ^๒ จะเห็นได้ว่า แม้พระเวสสันดรเป็นอดีตกษัตริย์ถือได้ว่าเป็นผู้มีฐานะสูง ก็ยังมีแก้ไขนี้ถึงกษัตริย์เจตราชฎีร์ที่อาจได้รับความลำบากเพราะพระองค์ จึงได้ยอมลำบากเสียเองด้วยการประทับที่นอกกรุงมาตุลนครแทนที่จะเข้าไปในเมือง เป็นตัวอย่างให้เห็นว่าความอ่อนโยนนี้ถึงความรู้สึกของผู้อื่นเป็นสิ่งสำคัญมาก และเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ผู้ปกครองที่ดีพึงมี เพราะหากผู้ปกครองปฏิบัติตนไม่เหมาะสม ก็อาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นได้ง่าย ดังนี้

อุปคจฺจนฺตา เมื่อสมเด็จพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ และสมเด็จพระมัทรีนาริรัตนราชกัลยาณี และดรฺณบุตฺรบุตฺรีพระชาติและกัณฑ์หาชิลาเสด็จมาถึงมาตุลนครนั้น ในเพลาสายัณ्हสมย์ ก็ได้เสด็จเข้าไปภายในกำแพงเมือง ด้วยทรงคิดจะไม่ให้เป็นที่ขัดเคืองแก่ท่านผู้ใด จึงเสด็จเข้าไปประทับอยู่ ณ ศาลาที่อาศัยใกล้ทวารนครนั้นจนล่วงราตรี

(มหาชาติ ร. ๔ วณปเวสน์: ๔-๕)

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังแสดงแนวพระราชดำริทางการปกครองว่า ความปลอดภัยและความสงบสุขของประชาชนมีความสำคัญกว่าอำนาจทางการปกครอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เหตุผลที่พระเวสสันดรไม่รับราชสมบัติจากเหล่ากษัตริย์แคว้นเจตราชฎีร์ประการหนึ่งว่า พระเวสสันดรเกรงว่าหากพระองค์รับราชสมบัติในแคว้นเจตราชฎีร์ ชาวสีพีจะระแวงว่าพระองค์จะแก้แค้นพวกตน และจะเป็นเหตุให้เกิดสงคราม

^๑ ในกัณฑ์จุลพนและมหาพน เป็นความพรรณนาธรรมชาติเป็นส่วนมาก ยกที่จะสอดแทรกเนื้อหาอื่นเข้าไปได้โดยไม่ทำให้เสียความ ส่วนกัณฑ์กษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ได้เพียงตอนต้น ก่อนที่จะทรงพระประชวรและเสด็จสวรรคต ทำให้กัณฑ์นี้มีบทพระราชนิพนธ์ไม่มากนัก

^๒ รายละเอียดความตอนนี้อธิบายไว้แล้วในบทที่ ๒ ดูหัวข้อ ๒.๓.๑.๑

ระหว่างแคว้นเจตราชฎีกับแคว้นสีพี หากเป็นเช่นนั้น ประชาชนทั้งสองแคว้นจะได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้ พระเวสสันดรจึงตัดสินใจที่เสด็จไปอยู่ป่าผนวชเป็นดาบสตามเจตนาเดิม ความในมหาชาติพระราชนิพนธ์ กัณฑ์วนปเวสนี้มีว่า

น เม ณฑุ โธ ท่านทั้งหลายเอ๋ย ความชอบใจและความคิดอ่านการไว้
ไม่มีเลยแก่ตัวเรา เหลือจะคิดเอาบ้านเมืองนี้ไว้ในได้อาณาจักร เราไม่มีความ
รักเพื่อจะเป็นเจ้าเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เพราะชาวสีพีราชฐ์ทั้งสิ้นเขาจะ
ติฉินว่ามีโทษโหดร้าย จึงขบหนีให้ย้ายถิ่นฐานโดยอาการของกษัตริย์ที่
ต้องกำจัดจากพระนคร ก็ซึ่งท่านมาคิดฝันผ่อนด้วยอุบายต่างๆ อย่างว่ามา
นี้ เราจะชี้โดยเหตุให้ท่านเห็น ว่าการอย่างนั้นย่อมไม่เป็นการอันชอบโดยแน่
แท้ให้ท่านเข้าใจได้

เจตปุตตา สุณาถ เม โธ ท่านทั้งหลายผู้เป็นใหญ่อันเกิดในเชื้อวงศ์
พงศ์เจตราชฐ์สืบมา ท่านจงตรองตรองด้วยสติปัญญาแล้ว จงเงี้ยเสตสดับคำ
เราจะว่านี้

เจตา รฐเช ภิเสจยฺ ถ้าท่านเจตาธิบตีจะมีความสโมสรวกเศกเราให้เป็น
ใหญ่ในสมบัติ ยามเมื่อเราต้องพรวดพลัดจากสถานทีมหากษัตริย์เอกราช
เจ้าชนชาติชาวสีพีครั้งนี้แล้วไซ้ ราชสีพีราชฐ์ทั้งผู้ใหญ่และไพร่พล ก็จะมี
กรรมลมหุทัยกินแห่งแคลงกลางไปต่างๆ แก่พวกท่าน เขาจะเห็น
ไปว่าตัวเรามาคิดการจะทดแทนแก้แค้นเขาด้วยอาฆาต จะทำเขาให้
พินาศอยู่ในเนื้อมือ จึงมาเกลี้ยกล่อมให้ท่านทั้งหลายนับถือยกตัวเป็น
ใหญ่ เมืองนี้ก็ใกล้เขตแดนกับแคว้นแคว้นสีพีราชฐ์ ประชาชาติสีพีก็จะ
มีไว้ในความไม่ตรีที่มีมาแต่ก่อน ก็จะทำการสงครามเป็นความร้อนแก่
อาณาประชาราษฎร์ทั้งสองฝ่าย จะเป็นอันตรายแก่การไร่นาค้าขาย ซึ่ง
เป็นอุบายความสุขของหมู่มนุษย์นิกร ก็ความเดือดร้อนอันนี้จะมีแก่ชน
เป็นอันมากต้องยากเย็น จะบังเกิดเป็นก็เพราะตัวเราผู้เดียว เพราะฉะนั้น
เราไม่คิดแลเหลือวที่จะกลับรับราชสมบัติแล้ว จะแสวงหาแต่ความ
ผ่องแผ้วในพิสุทธิพรหมจรรย์อันเป็นกุศล

(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๑๑-๓)

ข. มีเมตตากรุณาและกอบประด้วยสติปัญญา

ความในกัณฑ์ลักขรรพ ตอนพระเวสสันดรขอพร ๘ ประการจากท้าวสักกะ ปรากฏพรหลายข้อเป็นคุณธรรมที่ผู้ปกครองพึงมี ดังเช่นพรข้อ ๒ ที่พระเวสสันดรขอให้พระองค์ไม่มีความพอใจในการฆ่าคน แม้คนผู้นั้นจะเป็นนักโทษก็ตาม นอกเหนือจากความตามที่ปรากฏในอรรถกถา^๑ แล้ว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นย้ำเพิ่มขึ้นอีกว่า พระเวสสันดรขอให้ตนมีความกรุณาและมีปัญญา สามารถหาอุบายวิธีที่จะอภัยโทษแก่นักโทษได้ คำของพระเวสสันดรแสดงให้เห็นว่าพระเวสสันดรคำนึงถึงคุณธรรมสำคัญประการหนึ่งของกษัตริย์ว่า กษัตริย์เป็นผู้ที่มีอำนาจมากกว่าผู้ใดในอาณาจักร ต้องกอบประด้วยความเมตตากรุณายิ่งกว่าผู้อื่นทั้งเมตตากรุณาต่อคนดีและคนไม่ดี แต่ความเมตตากรุณาประการเดียวไม่เพียงพอ ผู้ปกครองต้องมีสติปัญญาควบคุมด้วยเพื่อสนับสนุนให้ความเมตตากรุณาสัมฤทธิ์ผลและสามารถแก้ไขสถานการณ์ให้ลุล่วงได้ ในขณะเดียวกันก็ยังคงสามารถทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมแก่อาณาประชาราษฎร์ได้ ดังนี้

บริสุทธิ์ วรฺ น โรเจยฺย อนึ่ง ถึงหากว่าข้าพระองค์เมื่อเวลาใดๆ ได้มีอำนาจจะสังหารผลาญฆ่าปามนุษย์ ก็ขออย่าให้ดูข้ามีความพอใจในที่จะฆ่าบุรุษ แม้ถึงผู้นั้นมันมีความผิดทจริตร้ายกาจควรพิฆาฏฆ่า **ขอให้ได้ความกรุณาและปัญญาเป็นยศอุบาย ให้ได้ขยับขยายแก้ไขให้บุรุษโทษถึงตาย พันภัยได้ความสบายรอดจากชีวิตอันตรายไป พระพรนี้ขอเป็นกำหนดไว้ว่าเป็นที่สอง**

(มหาชาติ ร.๔ สักขรรพ: ๘๒)

ค. ไม่ลุ่มหลงสตรีจนขาดสติ

พรข้อที่ ๔ ที่พระเวสสันดรขอต่อท้าวสักกะ ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความตอนนี้อย่างตรงกับในอรรถกถาว่า พระเวสสันดรขอพรให้ตนไม่พึงใจปรารถนาในภรรยาของผู้อื่น และไม่หลงใหลในตัวสตรีจนเกินประมาณ พระบาทสมเด็จพระ

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก มีว่า

หม่อมฉันไม่ชอบการฆ่าคน แม้ทำผิดร้ายแรง พึงยังคนมีโทษให้พ้นจากการประหารชีวิต หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ ๒.

(อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล: ๗๗๐)

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงเหตุผลไว้ว่า เพราะการหลงใหลสตรีจนเกินประมาณจะเป็นต้นเหตุของการกระทำความผิดอย่างอื่นได้ ดังนี้

ปรพาริ น คจฺเจยฺยํ หนึ่ง ขออย่าให้ข้ามีใจลวงลามแล้วไปสมคบประสบ
สมรักภรรยาชายผู้อื่น ขอให้ใจข้ายังยืนคงขวนขวายในที่จะอยู่สบายแต่ด้วย
ภรรยาของตน ถึงตัวข้าจะมีสตรีเป็นที่รักมากมายหลายคน ก็ขออย่าให้
ตัวข้าลุ่มลุ่มของสตรีจนเป็นที่ทุจริตการผิดๆ จะตามมาได้ พระพรนี้
นับว่าเป็นที่สี่

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๘๒)

๔.๓ ลักษณะเด่นด้านภาษาวรรณศิลป์

ลักษณะเด่นด้านภาษาวรรณศิลป์ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมี ๓ ประการ ได้แก่ ภาษาวรรณศิลป์ในระดับเสียง ภาษาวรรณศิลป์ในระดับคำ และภาษาภาพพจน์ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๔.๓.๑ ภาษาวรรณศิลป์ในระดับเสียง

มหาชาติพระราชนิพนธ์ ปรากฏภาษาวรรณศิลป์ในระดับเสียงจำนวนมาก ได้แก่ การใช้สัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ และจังหวะของเสียง ดังนี้

๔.๓.๑.๑ การใช้เสียงสัมผัสสระ เสียงสัมผัสพยัญชนะ และเสียงสัมผัสวรรณยุกต์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้สัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะภายในวรรคเดียวกันจำนวนมากและทรงใช้อย่างต่อเนื่อง ทำให้มหาชาติพระราชนิพนธ์ มีความโดดเด่นในด้านเสียงเป็นอย่างยิ่ง ดังนี้

ก. เสียงสัมผัสสระ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้สัมผัสสระภายในวรรคได้อย่างกลมกลืนกับเนื้อเรื่อง นอกจากนี้ ยังพบว่าภายในวรรคเดียวกัน มีสัมผัสสระมากกว่า ๑ คู่ อยู่หลายแห่ง ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

นานาว่าณณา พหู ทิชา อันว่าหมู่สกุลนักรบ **ชาชาติ** หลากๆ
ประหลาด หลายพวกพรรค ย่อมปราโมทย์เกษม **สันต์** ด้วย **ภรรยา** พลอดกัน
ตามภาษาแสนสำราญใจ ยังเหล่าสกุลนักรบที่อยู่ใกล้บริเวณนครมก็มีมาก
ต่างพรรณประหลาดหลากล้วนชาติกำเนิดเกิดเป็นสองวาร เปล่งเสียงสุนทร
อ่อนหวาน กังวานก้อง ริมฟากฝั่ง **ทั้งสอง** ขอบ **สระ** มหามุจลินท์ ยังหมู่สกุล
นักรบที่อยู่ใกล้พระอาศรมนิเวศน์ กรวิกา นาม เต ทิชา จำพวกหนึ่งนาม
วิเศษชื่อว่า **กาวะเวก** เป็นทิวชาติอย่างเอกในห้องหิมพานต์ อยู่สโมสรขึ้น
บานบันเทิงด้วยเมฆมิตร พลอด **เพลินเจริญ** จิตตามวิสัยสกุลนภาษา เรียกว่า
การวิก ทิวชาติปักษี เสียงเสนาะดังดนตรีบันภา ก้อง อนึ่ง ทั้งสองฝั่งสระ
มุจลินทโบกขรณีนันน์ ย่อมเป็นที่เกษมสันต์สโมสร ของฝูงสกุลนักรบเนกนบ
มิได้ มุจลินทหมีปี วณ อนึ่ง พนัสพนม **ไพรใกล้** สระมุจลินทนั้นเล่า ย่อม
อาเกียรณด้วยเหล่าสัตว์เรียรายคือ **ทราย** กวาง และเป็นที่เคยมาเที่ยวอยู่ของ
หมู ช้างก็ชุกชุม **นานา** ดาววัลขึ้นปกคลุมเป็นเชิงขั้ว หมูชะมดแอดออยู่อาศัย
เป็นถิ่นสถาน ป่านั้นโภชนาหารของกินก็เกิด **พร้อม** ผลเด็ยรดาชดต้น **ค้อม**
ดังจะโคนหัก ช้าวนกอเนกนักข้าวฟ่าง **เผื่อ** ข้าวสาลีมาก **เหลือ** เกิดเองในที่
มิได้ ไถถาก อีกทั้งอ้อยก็มีมาก **ไม่นับ** ได้ในป่านั้น

(มหาชาติ ร.๔ มหาพน: ๕๗-๘)

ตัวอย่างที่ ๒

วาริวโห ลำราง **ทางน้ำไหล** ซึ่งเป็นที่ลุ่ม **ไป** โดยลำดับ จับเอามหาสมุทร
เป็นที่ **สุด** แดนดิน ย่อมมี **น้ำไหล** ไปเสมอ **ไม่** สิ้น ถึงบางคาบจะพร่องไป บาง
คาบก็กลับเต็มขึ้นมาใหม่ คงมี **น้ำไหล** อยู่ทุกเมื่อมีฉันใด ข้าทชีนี้ก็ได้รู้
ทานธยา **สย** ใน **น้ำ** พระเหตุ **ทัย** ของท่าน แลบุญญาภินิหารอันจะ **บันดาล** ให้
เป็น เหมือน **เช่นนั้น** จึงได้มาว่าจะ **ทูลขอ** สิ่งซึ่ง **พอ** ท่านจะ **บริจาค** ได้ บัดนี้
ข้าทชีได้ **ทูล** พระองค์ท่านโดยตรง จงยอมยกให้ **นารีนี** ซึ่งเป็นภรรยาของท่าน
ให้แก่ข้าผู้ต้องการนี้เถิด

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๘)

ตัวอย่างที่ ๓

สกุกุ ครั้งนั้น สมเด็จพระรัตนทรเทพไท ได้หยั่งทราบประณัติธยายของสองกษัตริย์ ก็ทรงพระโสมนัสยิ่งนักหนา จึงทรงพระดำริว่า เวลาวันวานพระเวสสันดรราชเจ้านี้ ทรงบำเพ็ญโพธิสมภารเป็น*การดี* ได้บริจาคพระปิยะบุตร*สุดรัก* หาญหักพระหฤทัยให้เป็นทานแก่ทชีชุกไป จนมหัศจรรย์อันยิ่งใหญ่ได้บังเกิดเป็นเหมือนเช่นมหัศจรรย์ในวันนี้ แต่ไอ้ไอ้ทชีชุก ทลิกทใจบาปชั่วช้า ไม่ได้ทำอนุโมทนาให้สมควรแก่พระราชศรัทธาทานเจตนาแล้ว มีหน้า ชำทำการดูร้ายระยำชอกช้ำแก่สองกุมาร ในที่ทอดทัศนาการของพระบรมบิดาผู้เป็นทนาย จนน้ำพระเนตรตกล้อมโหม่นสนักหนา คราววันนี้กูจะทำอนุโมทนาแก่ปุตต*ทวารทาน*ทั้งสองประการนี้รวมกัน เพื่อจะให้ท้าวเธอมีพระหฤทัยเกษมสันต์โสมนัสในทาน ซึ่งเป็นการผู้อื่นจะทำได้ด้วยยาก ท้าวเธอจะได้มีอุปการะเจตนาให้ทานบริจาคเจริญยิ่งขึ้นไป เป็นอุปนิสัยแก่พระโพธิญาณในกาลเบื้องหน้า สมเด็จพระรัตนทรเทวนายก็ได้ทรงพระวิตกฉะนี้แล้ว จึงได้กล่าวอนุโมทนาเป็นพระคาถาอันควร มีถ้อยคำสำนวนคล้ายกับพราหมณ์

ตมตถึ ปกาเสณโน สตุถา อาห เนื้อความซึ่งว่ามานั้น สมเด็จพระบรมธรรมิศรศาสตร์ เมื่อจะทรงแสดงให้แจ้งเป็นที่กำหนดจดจำด้วยคำผู้เป็นคาถา จึงมีพระพุทธรูปกาถาทั้งหลายนี้

(มหาชาติ ร.๔ สักบรรพ: ๗๓)

ข. เสียงสัมผัสพยัญชนะ

ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีสัมผัสอักษรจำนวนมากทั้งสัมผัสอักษรชนิดและสัมผัสอักษรคั่น เฉพาะสัมผัสอักษรชนิด ที่พบมากที่สุด ได้แก่ สัมผัสอักษรชนิด ๒ พยางค์ อย่งไรก็ดี ยังพบสัมผัสอักษรชนิดตั้งแต่ ๓ พยางค์ขึ้นไปจำนวนมากด้วย เช่น “อีลุ่มลอลิวเลือนล่องเล่นบนเวหา” ใช้สัมผัสอักษรชนิดกันถึง ๖ พยางค์

ตัวอย่างที่ ๑

อเถตุถ สกุกุณา สนฺติ พราหมณ์เอ่ย มีทั้งพวกพรรณพิศพิศทั้งหลายนี้หลายพรรณ บ้างร่อนร้องขานขันเข้าเคียงคู่ พรรณนกผู้เซยชมเมี้ยวแล้วแถกถาร่าเรียลงริมดิน เทียวแสวงหากินเป็นหมู่ๆ ดูสะพรั่ง ล้วนแต่ทำรวงรังริม

พระอาศรม ผู้งศึกษาชาติชวนกันขึ้นชมถวายเป็น **สงเสียงใสเสนา** ป่า ร้อง เป็นภาษามนุษย์อันววยพร ว่าพระองค์จงทรงสมเิศรสารภิมย์ ด้วยบรม**บุตร** **บาทบริจา**ชัตติยนาวิ เลียงพระชนมชีพ**เปรมปรีดี**ปราโมทย์ อย่ารู้มีทุกขโทษ มาแผ้วพาน จงทรงเสวยสุขเกษมสานต์ระงับร้อนต่างๆ ก็ทูลถวายเป็น**พระ** **เพรียกพร้อง** ร้องระงมไพโร พราหมณ์เอ๋ย คณานกน้อยใหญ่ทั้งหลายเหล่านี้ ทชีไปก็จะได้เห็น จงชมเล่นให้สำราญในสถานที่นั้นเกิด

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๘)

ตัวอย่างที่ ๒

หญ้าแพรกเมทนิลแดนจังหวัดนั้น มีสีสันพรรณอันใสสดเขียวขจี มยุร คิวส์กาสา เล่ห์ประหนึ่งว่า**ศรีสร้อย** **สอสุวรรณ**โมรา มีฝัสะ**อันอ่อนอ่อน** **อุ**ปมาดั่งปยุ่นน่าจะนอนนิ่ง **เส้นสูง** **เสมอ**ช่างประจงจับกริบด้วยกรรไกร ระดับดี มีประมาณสองคู่สีสันเสมอไม่เกินกัน

(มหาชาติ ร.๔ มหาพน: ๔๘)

ตัวอย่างที่ ๓

อณวมณูณ์ ปุกุชชีโน นกทั้งหลายมาสเิศรพลอดกันก็น่าสดับ ยาง โทนยางเจ้าจับใช้ขนบนปลายโคก นกโพระดกกระต้อยตีวิดวิง**ระรี่ร้อง** กะเรียนเสียงกีก้องระงมเถื่อน **อีลุ่ม** **ลอลิว** **เลื่อน** **ล่อง** **เล่น**บนเวหา เหยี่ยว**อิร่า** **ร่า** **ร่อน** **ราง** **น่าน** **ดู** **น่า** **เพลิน** ค้อนหอย**พระ** **หิต** **เห็น** **หัน** **ห** **มา** **จาก** **เหล่า** **คับ** **แค** **แค้น** **ใจ** **เจ้า** **นำ** **สม** **เพช** **น** **ก** **ระ** **ทา** **เท** **ีย** **ว** **ระ** **เว** **ศ** **ใน** **พ** **ง** **ฝ** **ล** **ก** **ส** **ก** **ณ** **น** **ก** **แ** **ว** **ก** **แ** **ละ** **น** **ก** **ก** **ด** **ระ** **บ** **ั้ง** **ร** **อ** **ก** **ร** **้อง** **เส** **ียง** **ใส** **ต** **ระ** **เว** **น** **ไ** **พร** **เพ** **ร** **ีย** **ก** **พ** **ร** **้อง** **อี** **แ** **อ** **่น** **เอ** **ี้ย** **ง** **ก** **ระ** **ท** **ง** **ท** **อง** **เท** **ีย** **ว** **จับ** **เค** **ียง** **เป็น** **ค** **ู่** **ๆ** **น** **ก** **ค** **ู่** **ม** **เ** **้า** **เค** **ียง** **ค** **ู่** **กัน** **ค** **ู่** **ซ** **ัน** **เจ** **ล** **ว** **ก** **า** **ป** **ิง** **ค** **ลา** **โย** **น** **ก** **ก** **ระ** **จ** **อก** **เจ** **ร** **จ** **าก** **ัน** **เส** **ียง** **จ** **อก** **แจ** **ก** **แ** **ช** **ง** **แ** **ช** **ว** **แ** **ท** **ร** **ก** **เซ** **า** **เช** **ื่อ** **ง** **ไม่** **เย** **ื่อ** **ง** **ผ** **าย** **น** **ก** **ก** **ระ** **เต** **น** **เต** **น** **ต** **่า** **ย** **ตาม** **ด** **ล** **ิ่ง** **เล** **ียบ** **ก** **าง** **เข** **น** **เ** **้า** **พ** **ง** **เจ** **ีย** **บ** **ไม่** **ข** **าน** **ซ** **ัน** **ก** **า** **ระ** **เว** **ก** **ก** **อ** **ง** **ก** **ัง** **ว** **าน** **ซ** **ัน** **ส** **่ง** **ส** **ำ** **เน** **ียง** **น** **ก** **ก** **ระ** **ไ** **น** **ท** **่อ** **เ** **ียง** **ตาม** **ส** **ก** **ณ** **ภ** **า** **ษ** **า** **ค** **ำ** **โม** **ง** **ค** **ำ** **แ** **ม** **ว** **มา** **เป็น** **นิ** **จ** **น** **ิ** **ร** **ัน** **ด** **ร์** **ส** **ระ** **มุ** **จ** **ลิน** **ท** **ัน** **น** **แ** **สน** **ส** **ุ** **ข** **ส** **บ** **าย** **อา** **เก** **ีย** **ร** **ณ** **ด** **้วย** **ห** **ม** **ู** **วิ** **ห** **ค** **มา** **ก** **ห** **ล** **าย** **พ** **ร** **ร** **ณ** **เป็น** **ที่** **เก** **ษ** **ม** **ส** **ัน** **ต** **ส** **เ** **ิศ** **ร** **แห่ง** **นิ** **กร** **ป** **ัก** **ษ** **า** **ผู้** **ง** **ส** **ก** **ณ** **าน** **าน** **า** **มา** **อา** **ค** **ั** **ย** **เส** **ียง** **ร** **้อง** **นี้** **วิ** **ล** **ย** **เหลือ** **ที่** **จะ** **พ** **ร** **ร** **ณ** **า** **ท** **่าน** **ไป** **ก็** **จะ** **ได้** **เห็น** **ประ** **จ** **ัก** **ษ** **์** **ตา** **ด** **ัง** **ค** **ำ** **เร** **าก** **ล** **่า** **ว** **มา** **นี้** **แ** **ล**

(มหาชาติ ร.๔ มหาพน: ๕๕-๖)

ค. เสียงสัมผัสวรรณยุกต์

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ปราบฏกาการเล่นเสียงสัมผัสวรรณยุกต์หรือการเล่นเสียงวรรณยุกต์ต่างระดับหลายแห่ง ส่วนใหญ่มักพบร่วมกับการใช้เสียงสัมผัสพยัญชนะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

ในไพร่นี้มีหมูนกทั้งหลายมากอย่างต่างประการ มาขันขานด้วยศัพท์
สำเนียงเสียงไพเราะ พลอดเพราะตามสกุณาษา บางพวกจับเป็นคู่-คู่-ขัน
กันโดยธรรมดา

(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๑๙)

ตัวอย่างที่ ๒

อเถตุถ สกุณา สนุติ พราหมณ์เอย มีทั้งพวกพรรณพิศพิศทั้งหลายนี้
หลายพรรณ บ้างร่อน-ร้องขานขันเข้าเคียงคู่ พรรณนกผู้เซยชมเมียแล้วแตก
ถาร่าเรียลงริมดิน

(มหาชาติ ร. ๔ จุลพน: ๓๘)

บางกรณีเสียงวรรณยุกต์ต่างระดับเป็นทั้งลักษณะที่เสริมสร้างความไพเราะด้านเสียง และส่งเสริมใจความของเรื่องให้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

ภุช พุรุเม วรี วรี จะเลือกชิมฉันแต่ที่อร่อยๆ รสอันเอมโอช อหนึ่ง โสด
น้ำนี่เย็นใส เราตักมาแต่ที่ไหลมาแต่ท้องเขาใหญ่

(มหาชาติ ร. ๔ มหาพน: ๔๓)

ตัวอย่างที่ ๒

เวลาวันวานพระเวสสันดรราชเจ้านี้ ทรงบำเพ็ญโพธิสมภารเป็นการดี
ได้บริจาคพระปิยบุตรสุดรัก หาญหักพระหฤทัยให้เป็นทานแก่ทชีชุกไป จน
มหัศจรรย์อันยิ่งใหญ่ได้บังเกิดเป็นเหมือนเช่นมหัศจรรย์ในวันนี้ แต่ไอ้-ไอ้ทชี

ซุชก ทลิตกใจบาปชั่วช้า ไม่ได้ทำอนุโมทนาให้สมควรแก่พระราชศรัทธาทาน
เจตนาแล้วมิหนำซ้ำทำการดูร้ายระยำชอกช้าแก่สองกุมาร ในที่ทอด
ทัศนากการของพระบรมบิดาผู้เป็นทนาย จนน้ำพระเนตรตกต้องโทมัส
นักหนา

(มหาชาติ ร. ๔ สักบรรพ: ๗๓)

๔.๓.๑.๒ จังหวะของเสียงและคำ

แม้ว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ แต่งด้วยร้อยยาวที่มีจำนวนคำในรายแต่ละวรรคยี่ดหุยน
เช่นเดียวกับมหาชาติกลอนเทศน์อื่น แต่บางแห่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้
ร้อยที่มีจำนวนคำในแต่ละวรรคเท่าๆ กันอย่างสม่ำเสมอ ทำให้เกิดจังหวะของเสียงที่เท่าๆ กัน
ดังเช่นในตอนพรานเจตบุตรพรณนาเขาอัญชันในกัณฑ์จุลพน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติของพระองค์ด้วยร้อยที่มีจำนวน ๖ คำในแต่ละวรรค ดังนี้

สมปเวเนนติ วาเตน เมื่อคราวลม-พัดมากล้า โอนไปมา-ตั้งมาณพ
ซึ่งฟังพบ-ตีมสุรา ในเพล-แรกหนเดียว อุบริทุมปรีชาเยสุ ที่นั้นเปลี่ยว-
ก็มินก ผูกวิหค-บินไปมา บนพฤษภา-ติดต่อกัน เสียงสนั่น-เสนาะต่าง ๆ
พลอดกลางอย่าง-ฟังดังเพลง เป็นบรรเลง-เสียงขึ้นลง ใครจ่านง-ฟัง
อย่างไร มักได้ยิน-ไปอย่างนั้น นกลางพรณ-คือโพระดก โกงคอกโยก-
ร้องโต้งโต้ง ชักโยงให้-หมุดุเหว่า ร้องเกวาว-ไต่ชันชาน นกลางพลา-
นบินไปมา โผผวา-หาที่จับ ลงอยู่กับ-กิ่งไม้นี้ แล้วบินรี-จับกิ่งโน้น บินผา
โผน-ต่อ ๆ ไป เหล่ากิ่งไม้-ใบต้องลม ไหวน่าชม-ดังชวนชน ชาวเดิน
หน-ให้หยุดดู เพลิดเพลินอยู่-ไม่ใคร่ไป และทำให้-เหล่าชาวผู้ เป็นผู้
อยู่-ณ ที่นั้น ชื่นชมครัน-ไม่วางวาย

(มหาชาติ ร. ๔ จุลพน: ๓๓-๔)

ความซ้ำกัน เป็นการพรรณนาภาพของต้นไม้ที่ถูกลมพัดโอนเอน และฝูงนกหลายชนิด
ที่มีอากัปกริยาต่างๆ กัน อาทิ โผบินไปมา โกงคอสั่งเสียงร้อง เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ร้อยที่มีจำนวนคำในวรรค ๖ คำเท่ากันเกือบทุกวรรค และในการส่งสัมผัส
ระหว่างวรรค คำรับสัมผัสเป็นคำในตำแหน่งที่ ๒ หรือตำแหน่งที่ ๓ ของวรรคที่รับสัมผัสทุกแห่ง
ดังเช่น “นกลางพลา-นบินไปมา โผผวา-หาที่จับ ลงอยู่กับ-กิ่งไม้นี้ แล้วบินรี-จับกิ่งโน้น” เป็นต้น การ
ส่งสัมผัสระหว่างวรรคลักษณะนี้ ทำให้มีจังหวะหยุดของเสียงที่ตำแหน่งเดียวกันในทุกวรรค เช่น
“เสียงสนั่น-เสนาะต่าง ๆ / พลอดกลางอย่าง-ฟังดังเพลง / เป็นบรรเลง-เสียงขึ้นลง” เป็นต้น

ร้ายในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ จึงมีเสียงเป็นจังหวะสั้นๆ ที่สม่ำเสมอ และเหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อเรื่องทีกล่าวถึงภาพอินเอนไปมาของต้นไม้ และอากัปกริยากระโดดโลดเต้นและส่งเสียงร้องจ้อแจของนกนานาชนิดในป่าหิมพานต์

อย่างไรก็ตาม มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ยังปรากฏว่ามีจังหวะของเสียงและคำที่ไพเราะโดยตลอดในทุกๆ กัณฑ์ แต่ปรากฏโดดเด่นอย่างยิ่งในกัณฑ์จุลพนและกัณฑ์มหาพนที่มีเนื้อหาเป็นบทพรรณนาความงามของธรรมชาติในป่าหิมพานต์ เช่น

จังหวะของเสียงและคำในกัณฑ์จุลพน

อเถตุถ สกุกมา สนฺติ พราหมณ์เอ่ย มีทั้งพวก-พรรณพิศทั้งหลาย-
นี่หลายพรรณ บ้างร้อนร้อน-ขานขัน-เข้าเคียงคู่ พรรณนกผู้-เซยชม
เมีย-แล้วถกถา-รำเรี่ย-ลงริมดิน เที้ยวแสวงหากิน-เป็นหมู่ ๆ-ดู
สะพรั่ง ล้วนแต่ทำรวงรัง-ริมพระอาศรม

(มหาชาติ ร. ๔ จุลพน: ๓๘)

จังหวะของเสียงและคำในกัณฑ์มหาพน

นชุชหา นกโพระดก-ชะงิกร้อง ดูเหว่าวัน-ขันกีกก้อง-ไม่เหือด
ห่าง เหล่านกลาง-ไฉนางนก-ไม่ไกลคู่ แล้วขันคู่-สู่สม-ภิรมย์รื่น บ้างก็
โผผา-จากไม้-ยังไม้-แล้วจับอยู่ไม้โน้น บ้างก็เดินไต่-ร้ายใจ-จาก
ไม้นั้น-มาจับอยู่ไม้-นี้ สาขาปตตสมิรีตา เหล่าสกุกบักษี-ที่ไปพฤษยา-
สบัติต้อง สดับร้อง-ระเบงเสียง-สั่งสำเนียง-สนั่นป่า กับกึ่งพฤษยา-ที่
ลมพาน-ให้ไกวกวัก เล่ห์ประหนึ่ง-ว่าชวนชัก-ชนที่หยุดพัก-จักจรคลา
โคล ให้อยู่อาศัย-มิให้จากจร รมยनुเตว อาคนตุ ดูหนึ่งว่า-วิงวอน-ชนที่
พึงมาให้ยินดี หรือประหนึ่ง-ว่ายังชนที่นั่งนอน-ให้เกษมศรี-ปราโมทย์-
เบิกบาน

(มหาชาติ ร. ๔ มหาพน: ๔๗)

ภาษาวรรณศิลป์ในระดับเสียงที่ปรากฏในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ทั้งการใช้เสียงสัมผัสสระ เสียงสัมผัสพยัญชนะ เสียงสัมผัสวรรณยุกต์ และการใช้จังหวะของเสียงและคำ เป็นทั้งความไพเราะเพราะพริ้งและเสน่ห์ของมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ และแสดงถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้านวรรณกรรมอย่างยอดเยี่ยม

๔.๓.๒ ภาษาวรรณศิลป์ในระดับคำ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ โดดเด่นในด้านการใช้คำ ได้แก่ การใช้คำชัดเจนที่สื่อความได้อย่างกระจ่างแจ้ง และการใช้คำที่เหมาะสมกับสถานภาพของบุคคล ดังนี้

๔.๓.๒.๑ การใช้คำที่มีความหมายชัดเจน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำธรรมดาที่มีความหมายชัดเจน สื่อความให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้อย่างแจ่มแจ้ง ดังเช่นในกัณฑ์วนปเวสน์ ตอนสี่กษัตริย์ประทับที่เขาวงกต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยายกิจวัตรประจำวันของพระนางมัทรีนับแต่ตื่นบรรทมจนกระทั่งนำสองกุมารไปมอบให้พระเวสสันดรดูแล แล้วเสด็จเข้าป่าเพื่อแสวงหามูลผลอาหารมาเลี้ยงดูสี่กษัตริย์ไว้อย่างชัดเจนแม้ว่าเรียบง่าย ดังนี้

ปาโต วุฏสาช ในเวลาอรุณรุ่ง แสงพระสุริยะพวยพุ่งพันราตรี พระนางก็เสด็จจากที่บรรทม ทรงครองเครื่องนุ่งห่มอย่างดาบสินี เรียบร้อยดีสมควรแล้ว ก็ทรงกวาดแผ้วพื้นภูมิภาคพระอาศรม แล้วก็ตั้งน้ำฉันทน้ำใช้ไว้ในที่มียุมนิยมตามสถาน ครั้นเมื่อทวารพระบรรณศาลา สมเด็จพระภัสดาบรรทมตื่นพื้นพระองค์ทรงเผยออก แล้วเสด็จมาข้างนอกจากที่บรรทมใน พระนางก็เข้าไปถวายอุทกวารี เป็นที่ชำระสระพระพักตร์ซึ่งตักมาด้วยกมณฺฑลภูษาชน์ ทั้งไม่ชำระพระทนต์อันสะอาดเป็นวัตรปฏิบัติ แล้วก็จัดที่หั่งปวงให้คงในระเบียบเรียบร้อยดี มอบสองดาบสกุมารกุมารี ให้อยู่เฝ้ารับใช้ใกล้สมเด็จพระบรมนารทราชบิดา

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๒๘)

แม้ข้อความนำมาแสดงจะเป็นบทบรรยายที่ต้องใช้คำราชาศัพท์บ้าง แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้สำนวนภาษาที่เรียบง่ายที่สื่อความหมายได้ชัดเจนโดยตลอด เช่น “ทรงครองเครื่องนุ่งห่มอย่างดาบสินี” “ทรงกวาดแผ้วพื้นภูมิภาคพระอาศรม” “ตั้งน้ำฉันทน้ำใช้ไว้ในที่มียุมนิยมตามสถาน” “จัดที่หั่งปวงให้คงในระเบียบเรียบร้อยดี” “มอบสองดาบสกุมารกุมารี” เป็นต้น คำที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ส่วนใหญ่เป็นคำทั่วไป ไม่ใช่คำที่ประดิษฐ์ตกแต่งขึ้นเฉพาะ เช่น คำ *ครอง* *เครื่องนุ่งห่ม* *กวาดแผ้ว* *น้ำฉันทน้ำใช้* *ระเบียบเรียบร้อย* *มอบ* เป็นต้น จะมีบ้างบางคำที่ทรงใช้คำศัพท์ที่เข้าใจยากแต่ก็เป็นส่วนน้อย เช่น คำว่า *กมณฺฑลภูษาชน์* เป็นต้น *กมณฺฑล* คือ หม้อน้ำของนักบวชนอกพุทธศาสนา เป็นหม้อที่มีพวยยาว (Davids and Stede, 2007: 189) แม้ว่า *กมณฺฑลภูษาชน์* จะเป็นคำศัพท์ยาก แต่ก็ยังเป็นคำที่แสดงให้เห็นว่า

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นปราชญ์ที่มีความรู้ด้านศาสนาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ทรงเลือกคำศัพท์มาใช้ได้เหมาะกับสถานการณ์ของบุคคลในงานพระราชนิพนธ์ได้เป็นอย่างดี ในเรื่องพระเวสสันดรนี้ เมื่อพระเวสสันดรไปบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า มี *กัมมณฑล* หรือ *กัมมณฑลภาษา* เป็นเครื่องใช้ ก็นับว่าเหมาะสม

ถ้อยคำที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้อธิบายความรู้ต่างๆ ทั้งความรู้ทั่วไปและคำศัพท์ภาษาบาลียิ่งแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ถ้อยคำที่ชัดเจน สามารถอธิบายให้ผู้ฟังผู้อ่านเข้าใจเนื้อความที่ทรงต้องการอธิบายอย่างมีประสิทธิภาพ ดังตัวอย่างที่ทรงอธิบายและตีความคถาที่พราหมณ์แปลงทูลขอพระนางมัทรี ในกัณฑ์สักกบรรพ ความดังว่า

ยถา วาริวโห ปุโร

สพพกาลัน ชียยุติ

เอวนุตฺ ยาจิตาคณฺฐี

ภริยํ เม เทหิ ยาจิติตติ.^๑

(ขุ.ชา.แปล ๒๘/๑๒๐๕/๔๓๔)

ความในมหาชาติพระราชนิพนธ์ ว่าดังนี้

ความในคถาว่า วาริวโห ลำรางทางน้ำไหลซึ่งเป็นที่ลุ่มไปโดยลำดับ จับเอามหาสมุทรเป็นที่สุดแดนดิน ย่อมมีน้ำไหลไปเสมอไม่สิ้นถึงบางคาบจะพร่องไป บางคาบก็กลับเต็มขึ้นมาใหม่ คงมีน้ำไหลอยู่ทุกเมื่อมีฉันท ข้าทชี่นี้ก็ได้รู้ทานันธยาสัยในน้ำพระหฤทัยของท่าน แลบุญญาภินิหารอันจะบันดาลให้เป็นเหมือนเช่นนั้น จึงได้มาว่าจะทูลขอสิ่งซึ่งพอท่านจะบริจาคได้ บัดนี้ข้าทชี่ได้ทูลพระองค์ท่านโดยตรง จงยอมยกให้นารีนี้ซึ่งเป็นภรรยาของท่าน ให้แก่ข้าผู้ต้องการนี้เถิด.

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๘)

กล่าวเฉพาะข้อความที่อธิบายภาษาบาลี ยถา วาริวโห ปุโร สพพกาลัน ชียยุติ ความว่า “ลำรางทางน้ำไหลซึ่งเป็นที่ลุ่มไปโดยลำดับ จับเอามหาสมุทรเป็นที่สุดแดนดิน ย่อมมีน้ำไหลไปเสมอไม่สิ้น ถึงบางคาบจะพร่องไป บางคาบก็กลับเต็มขึ้นมาใหม่ คงมีน้ำไหลอยู่ทุกเมื่อ” พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้คำธรรมคำที่มีความหมายชัดเจน ได้แก่ ลำราง

^๑ แปลว่า “ห้วงน้ำ (ในปัญจมหานที) เต็มเปี่ยม ไม่มีเวลาเหือดแห้งฉันท พระองค์มีพระหฤทัยเต็มไปด้วยศรัทธา ฉันทนั้น กล่าวกระหม่อมฉันทกราบทูลขอแล้ว ขอพระองค์ทรงพระกรุณาพระราชทานพระมเหสีแก่เกล้ากระหม่อมฉันทเถิด” (ขุ.ชา.แปล ๒๘/๒๓๙๖/๔๒๘)

ทางน้ำ มหาสมุทร แดนดิน พร่อง เต็ม เป็นต้น และทั้งที่ไม่ได้ทรงใช้ถ้อยคำสำนวนที่ตบแต่งแพรวพราว แต่ทรงอธิบายข้อความที่ทรงต้องการอธิบายอย่างได้ความชัดเจนเป็นเลิศ

๔.๓.๒.๒ การใช้คำที่เหมาะสมแก่สถานภาพของบุคคล

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงใช้คำธรรมดาที่มีความหมายชัดเจนเป็นส่วนใหญ่ แต่พระองค์ก็ทรงใช้คำที่สร้างขึ้นเป็นพิเศษเพื่อให้เหมาะสมกับสถานภาพของบุคคลด้วย โดยเฉพาะคำที่เกี่ยวข้องกับตัวละครสำคัญของเรื่อง เช่น พระเวสสันดร ท้าวสັกกะ เป็นต้น ดังความในกัณฑ์จุลพน พราณเจตบุตรกล่าวถึงพระเวสสันดรด้วยถ้อยคำที่ยกย่องทั้งสถานภาพความเป็น **ราชาฤๅษี** และคุณธรรมอย่างเอกของพระเวสสันดร คือ **อัยยาศัยในการบำเพ็ญทานอย่างยวดยิ่ง** ดังนี้

เอว เจตบุตรโต พุราหมณั โภเชตวา นายเจตบุตรบุรุษพรานป่า ซึ่งหมู่
กษัตริย์ผู้ใหญ่ในมาตุลบุรี บังคับไว้ให้มีอำนาจในที่ซึ่งป้องกันห้ามปรามชน
แปลกหน้ามาปลาด ยังทางที่จะคลาคลาดไปยังเขาวังกฎบรรพต เป็นที่สร้าง
พรตพรหมจรรย์ของ**สมเด็จพระบรมธรรมทานาธิเบศร์เพสสันดรราช
ฤๅษี** เพื่อว่าจะมิให้มีอุปัทวันตรายนั้น

(มหาชาติ ร.๔ จุลพน: ๓๑)

จากตัวอย่าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างคำขึ้นเป็นพิเศษเพื่อทรงใช้เป็นพระนามของพระเวสสันดร คือ **สมเด็จพระบรมธรรมทานาธิเบศร์เพสสันดรราชฤๅษี** ที่สร้างสรรคดีดังงามอย่างเลิศ ซึ่งไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงคำนึงถึงสถานภาพของตัวละครมากเพียงใด แต่ยังได้สะท้อนพระอัจฉริยภาพในทางภาษาของพระองค์อย่างยิ่งด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างคำขึ้นเพื่อใช้เป็นนามเรียกท้าวสັกกะ ดังนี้

สมเด็จพระเป็นเจ้าเทพนครสักรินทราธิบติ ทรงคำนึงตามเหตุที่
บังเกิดมีก็ได้ทราบชัด ว่าพิเศษอุบัติอันนั้นบังเกิดเป็นด้วยจะเตือนพระองค์ให้
เห็นแก่พระเวสสันดร ช่วยผันผ่อนแก้ไขไม่ให้ได้ความลำบากมากนัก จึงมี
เทวบัญชาให้หาพระเวสสุกรรมเทพบุตร ให้เร็วสุดมาอยู่ที่เฉพาะพระพักตร์

(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒๓)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างคำว่า **สมเด็จพระเป็นเจ้าเทพยนคร สักรินทราธิบติ** พระองค์ทรงพรรณนาความเป็นราชาแห่งเทวดาของท้าวสักกะด้วยการใช้คำที่แสดงถึงความเป็นใหญ่และความเป็นราชาไว้ในคำว่า **สมเด็จพระเป็นเจ้า-เทพยนคร-อินท-ธิบติ**

๔.๓.๓ การใช้ภาพพจน์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ภาษาภาพพจน์ที่เด่นชัดและสื่อความหมายได้ชัดเจน โดยเฉพาะการใช้บุคคลาธิษฐาน ดังนี้

ก. อุปมา

แม้ในอรรถกถาเวสสันดรชาดกจะปรากฏความเปรียบอุปมาอยู่แล้วหลายแห่ง แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงใช้ความเปรียบอุปมาของพระองค์เองอีกหลายแห่งด้วย ดังเช่นตัวอย่างในกัณฑ์มหาพน ตอนพระอัชฌตฤาษีพรรณนาสระโบกขรณี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบเทียบดอกบัวสีเขี้ยว สีขาว และสีแดงในสระโบกขรณี กับ **มรกต เพชร และทับทิม** ที่เป็นอัญมณีมีค่าและมีสีสันสดใส ทำให้เห็นภาพของดอกบัวในสระโบกขรณีเป็นภาพที่งดงามและแจ่มชัด รับประทานได้ดีกับความเปรียบอุปมาสระโบกขรณีที่พระองค์ทรงขยายความเพิ่มเติมจากความเปรียบเดิมในอรรถกถา^๑ จาก **ผอบดอกไม้** เป็น **ผอบดอกไม้ทองคำ** หรือ **สุพรรณังโกฏ** รองรับอัญมณีมีค่าถึง ๓ ชนิด ทำให้คุณค่าของสระโบกขรณีทวียิ่งยวดขึ้นจากเดิมอีกมาก ดังนี้

ตสุมี สรลี พุราหุณน พราหุณณ์เอ๋ย ในจตุรัสโบกขรณีนันพิจิตรด้วย
 อูบลสามประการมี หมู่หนึ่งเขี้ยวขจีตั้งมรกต หมู่หนึ่งขาวใสสด ตั้งเพชร
 พราย หมู่หนึ่งแดงตั้งแสงสายปัทมราช งามประหลาดเล่ห์ประหนึ่งว่า
 สุพรรณังโกฏผอบทองอันบุคคร์ร้อยกรองดอกอูบลประดับลง ท่าน

^๑ อรรถกถาเวสสันดรชาดก แปล

บทว่า วิจิตรนี้ลานกานี เสตานิ โลกิตกานี ๑ ความว่า อัชฌตฤาษีแสดงว่าสระนั้นงามด้วยอูบลชาติสามอย่างเหล่านี้ คือ อูบลเขี้ยวอย่างหนึ่ง อูบลขาวอย่างหนึ่ง อูบลแดงอย่างหนึ่ง ซึ่งคล้ายผอบดอกไม้ที่จัดแต่งไว้อย่างวิจิตรงดงาม

เห็นก็จะพิศวงหลงชมลืมหูลืมตาไคล จะอาวรณ์อาลัยด้วยมวงคลสระศรี จตุรัส
โอบขรณ์นี้แล้วแล

(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒)

คำว่า **สุพรรณงังโกฏ** ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในมหาชาติ
พระราชนิพนธ์ เป็นคำที่พระองค์ทรงดัดแปลงมาจากคำภาษาบาลีที่ปรากฏในอรรถกถา คือ
ปุပ္ผงงโกฏ ที่แปลว่า ผอบดอกไม้ นั่นเอง

ข. บุคคลาธิษฐาน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ความเปรียบบุคคลาธิษฐานเพื่อเน้นย้ำ
รายละเอียดบางประการให้มีลักษณะเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น เช่น ความในกัณฑ์วนปเวสน์ตอนต้นไม้
โน้มกิ่งลงมาจนถึงพระหัตถ์สีกษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวความนี้
ในมหาชาติของพระองค์แตกต่างไปจากเวสสันดรชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดก โดยทรง
แสดงว่าเหตุการณ์อัศจรรย์ดังกล่าว เป็นผลจากการดลบันดาลของเทวดาในป่าหิมพานต์ แทนที่จะ
เป็นเดชหรือพละานุภาพของพระเวสสันดรตามที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกและอรรถกถา

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า แม้เวสสันดรชาดกกล่าวถึงความอัศจรรย์ที่ต้นไม้โน้มกิ่งลงมาเองว่า
เกิดจากเหตุคือเดชของพระเวสสันดร^๑ และอรรถกถากล่าวว่าเกิดจากอานุภาพแห่งพระโพธิสัตว์คือ
พระเวสสันดร^๒ อรรถกถาตีความว่า เดชนั้นคือโพธิสัตว์อานุภาพ คือ เป็นอานุภาพหรือพลังพิเศษที่
เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการบำเพ็ญบารมี อย่างไรก็ตาม ทั้งเดชและโพธิสัตว์อานุภาพมีลักษณะเป็น
นามธรรม เพราะไม่มีรูปร่างและไม่อาจจับต้องได้ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้
กลวิธีบุคคลาธิษฐานอธิบายให้เห็นเป็นรูปธรรมว่า เดชและโพธิสัตว์อานุภาพตามที่บรรยายไว้ใน
อรรถกถาภาษาบาลีนั้น ได้บรรยายให้เห็นเป็นรูปธรรมขึ้นโดยสมมติให้เป็นเทพยดามันดาลให้
กิ่งไม้ที่อุดมไปด้วยดอกและผลโน้มลงมาจนถึงพระหัตถ์ของสีกษัตริย์ ดังนี้

เมื่อสีกษัตริย์เสด็จไปโดยมรรคากันดาร สองราชกุมารทอดพระเนตร
เห็นต้นไม้ ที่สูงๆ ใหญ่ๆ ประกอบไปด้วยดอกและผล มีสีสดฐานและอาการ
อันประหลาดหลาก ก็เกิดความอยากจะใคร่ได้มาทรงเล่น ก็รีบเร่งสมเด็จพระ
ชนกชนนีให้ทรงเก็บดอกและผลพิเศษ ฟังทอดพระเนตรเห็นนั้นมาประทาน
ครั้งนั้นทวยเทพทุกสถานพิมานไม้ ก็มีน้ำพระทัยสงสารแก่สองกุมาร

^๑ เวสสันดรชาดก บาลี มีว่า “เวสสันดรสุส เตเชน” (ฐ ขา. ๒๘/๑๑๐๙/๓๙๐)

^๒ อรรถกถาเวสสันดรชาดก บาลี มีว่า “มหาสตุตสุสานุภาเวน” (อรรถกถาเวสสันดรชาดก: ๕๕๒)

นั้นนักหนา บันดาลให้กิ่งพุกษาซึ่งทรงดอกและผลโอนอ่อนลง จน
 สีกษัตริย์ยืนพระหัตถ์เก็บถึงได้ ด้วยอัศจรรย์อันนี้เป็นไป สีกษัตริย์ก็มี
 น้ำพระทัยเชื่อถือในบุญบารมี เชื่อได้ว่าเสด็จไปครั้งนี้จะไม่มีอันตราย เห็น
 ทวยเทพทั้งหลายในป่า จะกฤณารักษาทุกสถาน

(มหาชาติ ร. ๔ วนปเวสน์: ๒)

ค. สัทพจน์

สัทพจน์ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ปรากฏในความพรรณนาสัตว์จตุบาทวิบาทในป่า
 หิมพานต์ในกัณฑ์จุลพนและมหาพนเป็นส่วนใหญ่ และมักปรากฏควบคู่กับความอธิบายเกี่ยวกับ
 รูปร่างและพฤติกรรมของสัตว์นั้นๆ ดังเช่นตัวอย่างในกัณฑ์จุลพน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวทรงกล่าวพรรณนากริยาโก่งคอคอยกส่งเสียงร้องของนกโพระดก และทรงอธิบายเสียงร้อง
 ของนกโดยใช้สัทพจน์ว่า **โต้งโต้ง** ส่วนเมื่อทรงกล่าวถึงนกดูเหว่าร้องได้เสียงร้องของนกโพระดก
 ทรงใช้สัทพจน์เลียนเสียงนกดูเหว่าว่า **เกว่าๆ** ดังนี้

นกลางพรรณ คือโพระดก โกงคอคอยกร้อง**โต้งโต้ง** ชักโยงให้หมู่ดูเหว่า
 ร้อง**เกว่าๆ** ได้ชันชาน นกลางพล่านบินไปมา โผวหาที่จับ ลงอยู่กับกิ่งไม้
 แล้วบินจับกิ่งนั้น

(มหาชาติ ร. ๔ จุลพน: ๓๔)

ภาษาภาพพจน์ที่ปรากฏในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ทั้งอุปมา บุคคลาธิษฐาน และ
 สัทพจน์ เป็นภาษาภาพพจน์ที่เด่นชัดอย่างยิ่ง เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างทั้งความงามทางภาษา
 และความเข้าใจต่อเนื้อเรื่องแก่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้เป็นอย่างดี

โดยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกใช้ภาษาวรรณศิลป์ชนิดต่างๆ
 ได้แก่ ภาษาวรรณศิลป์ในระดับเสียง ภาษาวรรณศิลป์ในระดับคำ และภาษาภาพพจน์ ได้อย่าง
 เหมาะสมกลมกลืนกับเนื้อเรื่องมหาชาติ รังสรรค์ความงามทางภาษาได้อย่างเยี่ยมยอด และ
 สนับสนุนให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาอย่างแจ่มแจ้ง ทำให้ภาษาวรรณศิลป์ในมหาชาติพระราชนิ-
 พนธ์ฯ เป็นลักษณะที่โดดเด่นประการหนึ่งของมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ

๔.๓.๔ การใช้ภาษาที่สร้างจินตภาพ

มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีการใช้ภาษาที่สร้างจินตภาพที่แจ่มแจ้งและงดงามหลายแห่ง
 เช่น ตอนท้าวสักกะอนุโมทนาบุตรทารทานแด่พระเวสสันดร ในกัณฑ์สักบรรพ พระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพรรณนาภาพความยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญบุตรทหารทานของ พระเวสสันดรไว้อย่างกระจ่างแจ้ง กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำ **“ร้อนรน-เรรวน-ปวนปั่น”** เพื่อแสดงถึงความร้อนรนและความเรรวนปวนปั่นของกิเลส พระองค์ ทรงใช้คำ **“กัมปนาท-หวาด-หวั่นไหว-สำเนียงดั่งลั่น-สนั่นโลก”** เพื่อแสดงภาพลักษณะการ หวั่นไหวรุนแรงและเสียงอันดังที่เกิดจากเหตุการณ์แผ่นดินไหวเพราะอำนาจการบำเพ็ญมหาทาน ทั้ง ๒ ครั้งของพระเวสสันดร และทรงใช้คำ **“แสง-แวบวาบ-งาม-สว่าง-กระจ่าง-กระจาย-ทิพย รัศมี-โดยรอบคอบ”** แสดงภาพรัศมีของสายฟ้าที่มีความงามและความสว่างกระจ่างกระจายอยู่ โดยรอบทุกทิศ เกิดขึ้นด้วยอำนาจทิพย์ของเทวดาที่ร่วมอนุโมทนามหาทานแด่พระเวสสันดร ดังนี้

ก็กิเลส**เครื่องร้อนรนเรรวนปวนปั่น**ไปข้างบาปและศัตรูผู้ หมายหมายต่างๆ เหมือนอย่างว่ามานั้นไซ้รู้ ท่านผู้เจริญมีชัยชนะได้ทั้งสิ้น ความนี้มีจริงจนแผ่นดินใหญ่ ก็**กัมปนาทหวาดหวั่นไหวให้สำเนียงดั่งลั่น สนั่นโลก** เป็นพยานแต่ท่านท่านผู้เจริญ สทฺโท เต ติวังคโต ศัพท์สำเนียง เสียงสรรเสริญท่านผู้เจริญนี้แล่นไปไกลจนถึงพิมานสถาน คือ ทิพยเทวโลก ของเทวดา สมนุตา วิชชุตตา **แสงสายฟ้าก็แวบวาบงามสว่างกระจ่าง กระจายทิพยรัศมีโดยรอบคอบ** แสดงให้เห็นว่าเทวดาทุกทิศมีจิตน้อม นอบอนุโมทนา

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๗๕)

นอกจากนี้ มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ยังปรากฏภาษาจินตภาพในตอนอื่นอีก เช่น ตอนพระนางมัทรีปรนนิบัติดูแลพระเวสสันดรในกัณท์วันปเวสน์

ปาโต วุฏฺสา ย ในเวลาอรุณรุ่ง แสงพระสุริยะพวยพุ่งพันราตรี พระนางก็ เสด็จจากที่บรรทม ทรงครองเครื่องนุ่งห่มอย่างดาบศินี เรียบร้อยดีสมควร แล้ว ก็ทรงกวาดแผ้วพื้นภูมิภาคพระอาศรม แล้วก็ตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้ในที่มี นิยมตามสถาน ครั้นเมื่อทวารพระบรรณศาลา สมเด็จพระภัสดาบรรทมตื่น พื้นพระองค์ทรงเผยออก แล้วเสด็จมาข้างนอกจากที่บรรทมใน พระนางก็เข้าไป ถวายอุทกวารี เป็นที่ชำระสระพระพักตร์ซึ่งตักมาด้วยกมณฑลภูษาณ ทั้ง ไม่ชำระพระทนต์อันสะอาดเป็นวัตรปฏิบัติ แล้วก็จัดที่หั่งปวงให้คงในระเบียบ เรียบร้อยดี มอบสองดาบสกุमारกุมารี ให้อยู่เฝ้ารับใช้ใกล้สมเด็จพระบรม- นารทราชบิดา

(มหาชาติ ร.๔ วนปเวสน์: ๒๘)

ตอนพราหมณ์แปลงทูลขอพระนางมัทรี

วาริวโห ลำรางทางน้ำไหลซึ่งเป็นที่ลุ่มไปโดยลำดับ จับเอามหาสมุทร
เป็นที่สุดแดนดิน ย่อมมีน้ำไหลไปเสมอไม่สิ้น ถึงบางคาบจะพร่องไป บาง
คาบก็กลับเต็มขึ้นมาใหม่ คงมีน้ำไหลอยู่ทุกเมื่อ

(มหาชาติ ร.๔ สักกบรรพ: ๖๘)

กล่าวโดยสรุป มหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมี
ลักษณะที่เด่น ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อเรื่อง ด้านการเสนอแนวคิดด้านการปกครอง และด้านภาษา
วรรณศิลป์ ลักษณะเด่นด้านเนื้อเรื่อง มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ให้เหตุผลของเหตุการณ์ การ
กระทำของตัวละคร ธรรมเนียมปฏิบัติพิธีกรรม และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ให้ความรู้ทั่วไป
และความรู้ความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลี และมีการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาทั้ง
คำมกริในชั้นพระไตรปิฎกและปกรณ์อื่นๆ ลักษณะเด่นด้านการเสนอแนวคิดด้านการปกครอง
มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการ
ปฏิบัติตนของผู้ปกครองและแนวคิดทางการปกครองบางประการ ส่วนลักษณะเด่นด้านภาษา
วรรณศิลป์ มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ปรากฏภาษาวรรณศิลป์ที่งดงามกลมกลืนกับเนื้อเรื่องทั้งใน
ระดับของเสียง ระดับของคำ ภาพพจน์ และภาษาจินตภาพ อย่างเด่นชัด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ ๕

บทสรุป

๕.๑ บทสรุป

การศึกษามหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ผลการวิจัยว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้อรรถกถาเวสสันดรชาดกเป็นต้นฉบับหลักในการพระราชนิพนธ์มหาชาติของพระองค์ทั้ง ๕ กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์วนปเวสน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์มหาพน กัณฑ์สักบรพ และกัณฑ์ฉกษัตริย์ แต่พระองค์ได้ทรงค้นคว้าคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงตรวจสอบกับคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้แก่ คัมภีร์ชาดกและคัมภีร์จรียาปิฎก ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย รวมทั้งตรวจสอบกับปกรณ์สมัยหลังอย่างเวสสันดรที่ปนี เมื่อเนื้อเรื่องในคัมภีร์อรรถกถาขัดกับพระไตรปิฎก หรืออรรถกถากับพระไตรปิฎกให้รายละเอียดไว้ไม่ตรงกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมักทรงยึดตามข้อมูลเรื่องพระเวสสันดรในคัมภีร์ชาดกแห่งพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกายเป็นสำคัญ คือ ทรงให้ความสำคัญกับคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิในพระพุทธศาสนามากกว่าคัมภีร์อรรถกถาและปกรณ์สมัยหลังซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นทุติยภูมิและตติยภูมิตามลำดับ

แม้ว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ จะมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับเวสสันดรชาดกและอรรถกถาเวสสันดรชาดก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ กับมหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติมหาชาติของพระเทพโมลี (กลิ่น) และมหาชาติพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสแล้ว พบว่ามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ มีรายละเอียดของเนื้อเรื่องที่ให้เหตุผลและให้ความรู้ทั่วไปและความรู้เกี่ยวแก่ความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลีมากกว่ามหาชาติสำนวนอื่นอย่างเห็นได้ชัด แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงค้นคว้าข้อมูลอย่างดียิ่งในขณะที่ทรงพระราชนิพนธ์มหาชาติ และมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ได้สะท้อนให้เห็นพระบุคลิกภาพและพระอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ ประการ ดังนี้

ประการแรก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบุคลิกเป็นนักวิชาการผู้ทรงอุทิศให้แก่การค้นคว้าทางวิชาการ จนทรงเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม รวมทั้งทรงรอบรู้ทั้งวิทยาการตะวันออกซึ่งเป็นรากฐานของวิทยาการของไทยแต่เดิมและวิทยาการตะวันตก หลังปฏิวัติวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรมซึ่งเพิ่งจะถ่ายทอดอย่างเป็นทางการเข้าสู่ประเทศไทยในสมัยของพระองค์

ประการที่สอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีบุคลิกของครูผู้ชมชอบมอบ ความรู้โดยเฉพาะวิทยาการใหม่ๆ และวิชาการที่ถูกต้องแก่บุคคลที่ปวงตามแต่โอกาสจะอำนวย ดังปรากฏว่าพระองค์ทรงสอดแทรกคำอธิบายนานาประการไว้ในพระราชนิพนธ์หลากหลาย ประเภท ไม่ว่าจะเป็น ประกาศ พระราชหัตถเลขา และพระราชนิพนธ์ที่เป็นพระบรมราชาธิบาย โดยตรงเกี่ยวกับประวัติที่มาของพระพุทธรูป วัตถุและสถานที่สำคัญของบ้านเมือง รวมถึง ข้อความรู้อย่างต่างๆ เป็นการเฉพาะจำนวนมาก ที่สำคัญ พระบุคลิกและพระอัธยาศัยดังกล่าวปรากฏ อย่างชัดเจนในมหาชาติพระราชนิพนธ์ ทั้ง ๕ กัณฑ์ คือ ทรงอธิบายสอดแทรกความรู้ทั่วไปที่หา ได้ยากยิ่ง และความรู้เกี่ยวกับความหมายของคำศัพท์ภาษาบาลีไว้จำนวนมาก

ประการที่สาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการ อธิบายในเชิงเหตุผล โดยเฉพาะในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ นั้น ทรงให้คำอธิบายในเชิงเหตุผลเกี่ยวแก่ การกระทำของตัวละคร เหตุการณ์ ธรรมเนียมปฏิบัติ พิธีกรรม และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติไว้ จำนวนมาก คำอธิบายโดยใช้เหตุผลเชิงประจักษ์ดังกล่าวแตกต่างกับความคิดความเชื่อเดิมของ คนไทยซึ่งมักเชื่อและถือตามคำโบราณ หรือเชื่อที่เกิดจากอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยที่ไม่มีการ พิสูจน์อย่างเป็นทางการ ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้น กระบวนการในการพิสูจน์ การทดลองที่เป็นขั้นเป็นตอน นอกจากสอดคล้องกับหลักการทาง วิทยาศาสตร์ที่เน้นการพิสูจน์ซ้ำและทำให้ผู้คนเห็นประจักษ์ตามได้แล้ว ยังสอดคล้องกับหลักการ แห่งพระพุทธธรรมซึ่งเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอแนวคิด ด้านการปกครองไว้ในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ด้วย เหตุที่มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ปรากฏ แนวคิดด้านการปกครองอย่างชัดเจนแตกต่างกับมหาชาติสำนวนอื่น เพราะพระบาทสมเด็จพระ จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระราชนิพนธ์ฯ ทรงเป็นทั้งกวีและพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นใหญ่ในการ ปกครองประเทศสยามในเวลานั้น จึงทรงสอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองที่ต้องตามพระราช นิยมไว้ในงานพระราชนิพนธ์มหาชาติด้วย คือ ทรงเสนอแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะของผู้ปกครองที่ดี ว่า ผู้ปกครองควรเป็นผู้ให้ความสำคัญกับความคิดเห็นของประชาชนและความสงบสุขของ บ้านเมืองมากกว่าความสุขของตน ผู้ปกครองควรเป็นผู้มีความยุติธรรม มีความเมตตากรุณา มีสติปัญญา ไม่ลุ่มหลงสตรีจันทิ เป็นต้น

เมื่อพิจารณามหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ในแง่วรรณศิลป์ พบว่า ความงามในมหาชาติ พระราชนิพนธ์ฯ เกิดจาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างคำศัพท์ขึ้นมาใช้ใน มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ของพระองค์จำนวนมาก คำศัพท์ที่พบจำนวนหนึ่งเป็นคำที่ไม่ปรากฏใน

มหาชาติล้านวนอื่น เช่น สุริยาภิเษกมณฑล ทำบาทโฆวณกิจ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกวีที่เชี่ยวชาญและสามารถสร้างสรรค์คำใหม่ได้ ดั่งใจปรารถนา นอกจากนี้ ความงามส่วนหนึ่งในมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ยังเกิดจากการสร้าง สัมผัสทั้งสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะ และสัมผัสวรรณยุกต์ การสร้างภาพพจน์ การสร้างจินตภาพ และการใช้ภาษาอธิบายที่เรียบง่ายแต่สื่อสารได้ตรงประเด็น ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็น พระอัจฉริยภาพทางการประพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจนยิ่ง

ลักษณะต่างๆ ของมหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ ดังได้อธิบายมานี้ทำให้มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เป็นมหาชาติที่มีความโดดเด่น และเสริมส่งให้มหาชาติพระราชนิพนธ์ฯ เป็นวรรณกรรมชิ้นเอกในวรรณพิภพของไทย สะท้อนให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งทางกวี ทางวิชาการ และทางการปกครอง อย่างเยี่ยมยอดยิ่ง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะพระราชนิพนธ์พระบรมราชาธิบายด้านต่างๆ ซึ่งปรากฏความรู้ที่เป็นประโยชน์อยู่มาก หากศึกษาวิจัยพระราชนิพนธ์ของพระองค์เพิ่มขึ้น จะช่วยให้ทราบพระบุคลิกและพระอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพิ่มขึ้น การศึกษางานพระราชนิพนธ์ของพระองค์นอกจากจะเฉลิมและเผยแพร่พระเกียรติคุณของพระองค์ ยังมีประโยชน์ให้คนไทยได้ศึกษาแนวพระราชดำริ ซึ่งอาจช่วยให้คนไทยเจริญตามพระยุคลบาทสามารถแก้ไขวิกฤติที่คุกคามบ้านเมืองให้ผ่านพ้นไปได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรรณมล สีขาว. ๒๕๔๕. การศึกษาเนื้อหาและกลวิธีการสื่อสารในพระราชนิพนธ์ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กรรณนิการ์ พันชนะ. ๒๕๓๕. การใช้คำในมหาชาติฉบับสร้อยสังกร. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. ๒๕๐๔. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ: ๑๒๙-๑๔๑.
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. ๒๕๐๕. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ (กรกฎาคม): ๑๓๐-๑๓๘.
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. ๒๕๐๖. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ (พฤษภาคม): ๑๓๒-๑๔๖.
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. ๒๕๑๒. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ (ธันวาคม): ๑๒๕-๑๔๘.
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. ๒๕๑๕. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ (ตุลาคม ๒๕๑๕): ๕๑-๘๑.
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. ๒๕๑๗. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ (มีนาคม): ๗๖-๘๘.
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. ๒๕๑๗. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ (กันยายน).
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. ๒๕๑๘. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ (พฤษภาคม): ๑๓-๓๕, ๑๘๙.
- กรรมการชุดพิเศษของสมาคมภาษาและหนังสือ. [ม.ป.ป.]. อภิธานศัพท์มหาชาติคำหลวง. วารสารภาษาและหนังสือ: ๑๔๘-๑๕๖.
- กุลนิจ คณะฤกษ์. ๒๕๔๒. การศึกษาร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก พระนิพนธ์สมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา ภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- กุสุมา รัชชมนณี. ๒๕๒๕. นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๐๘. มหาชาติพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔. [ม.ป.ท.]. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าจงกลณี วัฒนวงศ์ วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๘).
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๔๘. รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสวันพระราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗).
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๔๘. รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ชุมนุมพระบรมราชาธิบายและประชุมพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสวันพระราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๗).
- ชวนพิศ อิศูรัตน์. ๒๕๕๐. ชวนพิศ: รวบรวมบทความคัดสรรทางภาษาและวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: มิสเตอร์ก๊อปปี. (จัดพิมพ์ในโอกาสเกษียณอายุราชการผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อิศูรัตน์ วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๐).
- ชินวรสิริวัฒน์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวง. ๒๕๓๒. มหาชาติชาดก ทศชาติฉบับชินวร. เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: กองบัญชาการทหารสูงสุด เหล่าทัพ และกรมตำรวจ. (กองบัญชาการทหารสูงสุด เหล่าทัพ และกรมตำรวจ จัดพิมพ์ในการออกพระเมรุ พระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ [วาสนมหาเถระ] สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๓๒).
- ไชยิตา มณีใส. ๒๕๔๔. ลักษณะคำประพันธ์ในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์มหาพน. วารสารราชบัณฑิตยสถาน ๒๖, ๓ (มิถุนายน-กันยายน): ๙๙-๑๑๕.
- ทิพากรวงศมหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา (ชำ บุนนาค). ๒๕๔๘. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา (ชำ บุนนาค). ๒๕๑๓. แสดงกิจจานุกิจ. กรุงเทพฯ: คุรุสภา. (ฯพณฯ สุกิจ นิมมานเหมินท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เป็นของขวัญในงานทอดกฐินสามัคคี ณ วัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๓).

- ธนิต อยู่โพธิ์. ๒๕๒๔. ตำนานเทศน์มหาชาติ. [ม.ป.ท.]. (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี พิมพ์ แจกในงานทอดกฐินพระราชทานของสำนักนายกรัฐมนตรี ณ วัดมเหยงคณ์พาราม วันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๒๔).
- ธรรมปิฎก, พระ (ป.อ. ปยุตโต). ๒๕๔๖. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธรรมราชา นูวัตร, พระ (กมล โกวิท). ๒๕๕๑. พระประวัติสังเขป สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพน องค์กรที่ ๒. พระปฐมสมโพธิ, (๒๑)-(๓๑). กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.
- ธัญญาภรณ์ ภูทอง. ๒๕๔๔. ศึกษาวิเคราะห์มหาชาติกลอนสวดฉบับวัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นันทวรรณ พวงจิตร. ๒๕๓๓. การวิเคราะห์มหาชาติเวสสันดรชาดกฉบับจังหวัดพังงา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- นิตยา แก้วคัลณา. ๒๕๔๔. ภาพพจน์ในมหาชาติคำหลวง. วารสารวิชาการ ๔, ๕ (พฤษภาคม ๒๕๔๔): ๕๖-๗๒.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ๒๕๓๘. พระปฐมสมโพธิกับความเคลื่อนไหวทางศาสนาในต้นรัตนโกสินทร์. ปากไก่และใบเรือ. ๔๕๐-๕๐๔. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- นิตยาชานอก เล่ม ๙. ๒๕๔๐. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๓๙).
- นิตยาชานอก เล่ม ๓. ๒๕๔๐. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๓๙).
- นิภาพรรณ ศรีพงษ์. ๒๕๔๙. ภาษาไทย การฟัง การอ่าน การพูด การเขียน. นครราชสีมา: คณะวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. ๒๕๔๖. กฎหมายมหาชน เล่ม ๑: วิชาพัฒนการทางปรัชญาและลักษณะของกฎหมายมหาชนยุคต่างๆ. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

- บุญฤกษ์ จากามระ. ๒๕๔๖. ชัณฑสกร ชักคาริน. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พันโท ดร.บุญฤกษ์ จากามระ ม.ป.ช., ม.ว.ม. ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันอาทิตย์ที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๖, ๘๘-๙๒. [ม.ป.ท.].
- ปรมาณูชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. ๒๕๓๘. มหาเวสสันดรชาดก. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ปรมาณูชิตชินโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. ๒๕๕๑. พระปฐมสมโพธิ. กรุงเทพฯ: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. ๒๕๒๖. มหาชาติลานนา: การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ประทุม สุวรรณคังคะ. ๒๕๒๖. การศึกษามหาเวสสันดรชาดกฉบับถิ่นใต้จากต้นฉบับวัดมัทธิมาวาสสงขลา. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทยตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ผ่องศรี ยอดสกุล. ๒๕๓๑. การศึกษาเรื่องมหาชาติเมืองเพชรสำนวนวัดเกาะ. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พรทิพย์ ชังธาดา. ๒๕๓๒. ย้ายยามหาเวสสันดรชาดก: การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและศิลปะการประพันธ์. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ เล่ม ๒๘. ๒๕๓๙. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕).
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๒ พุทธวงศ์ จริยาปิฎก เล่ม ๓๓. ๒๕๓๙. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๕).
- พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ เล่ม ๒๗. ๒๕๓๐. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา. (จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๕ ธ.ค.๒๕๓๐).

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ พระ

สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ เล่ม ๒๘. ๒๕๓๐. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.

(จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ๕ ธ.ค.๒๕๓๐).

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช ๒๕๓๐ พระ

สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๒ พุทธวงศ์ จริยาปิฎก เล่ม ๓๓. ๒๕๓๐.

กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา. (จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕

รอบ ๕ ธ.ค.๒๕๓๐).

พระราชพงษาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. ๒๔๕๐ (ร.ศ. ๑๒๖). กรุงเทพฯ: โรง

พิมพ์ไทย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ ๔ ภาคที่ ๓.

๒๕๒๖. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์

พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช

๒๕๒๕).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่มที่ ๙ ภาคที่ ๓.

๒๕๒๖. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรม

ราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์

พุทธศักราช ๒๕๒๕).

พิสิฐุ เจริญสุข. ๒๕๓๙. เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก. กรุงเทพฯ : กลุ่มวิชาการพระพุทธศาสนา

และจริยศึกษา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.

ภิรมย์ คุ่มเพชร, พระมหา. ๒๕๓๖. การศึกษามหาเวสสันดรชาดก ฉบับวัดแสนสุขารามหลวง

พระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. วิทยานิพนธ์ปริญญา

มหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ๒๕๑๖. เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้. กรุงเทพฯ:

ธรรมบรรณาคาร.

มณี พยอมยงค์. ๒๕๑๙. การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาค

อีสาน และภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

มหาชาติคำหลวง. ๒๕๑๑. ธนบุรี: สามเจริญพานิช.

มหาเวสสันดรชาดก. ๒๕๓๓. กรุงเทพฯ: โครงการมูลนิธิหอไตร.

มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ ๑๓ กัณฑ์. ๒๕๓๑. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.

- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๔. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๖. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๖. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๔๙. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยอยุธยา มหาชาติคำหลวง. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. ๒๕๕๐. กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. ๒๕๔๘. นิทานชาดก: ฉบับเปรียบเทียบในคัมภีร์มหาเวสสุและอรรถกถาชาดก. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.
- ลลิตนา ศิริเจริญ. ๒๕๒๔. อสังการในมหาชาติคำหลวง. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลลิตจุลพน. ๒๕๔๔. วชิรญาณ ๘๖ (พฤศจิกายน ๒๕๔๔): ๑๗-๒๓.
- ลลิตมหาพน. ๒๕๔๔. วชิรญาณ ๘๖ (พฤศจิกายน ๒๕๔๔): ๒๕-๕๓.
- วชิราภรณ์ พุกษ์สุกาญจน์. ๒๕๔๓. ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เวสสันดรที่ปี่ ภาคภาษาไทย. ๒๕๔๐. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวิชรธรรมาภรณ์ [สุรพงษ์ จานวโร] วันพุธที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๔๐).
- ศักดิ์ศรี แย้มนัสดา. ๒๕๓๔. คำหลวง. วารสารศิลปกรรมปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ (๒ เมษายน ๒๕๓๔): ๒๕-๔๑.
- ศักดิ์ศรี แย้มนัสดา. ๒๕๔๕. วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนัสดา วันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕).
- ศิริพร เศรษฐพุทธิ. ๒๕๕๑. ลักษณะเด่นของมหาชาติของเจ้าพระยาพระคลัง (หน). วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิลปากร, กรม. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. ๒๕๔๐. วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภาลาดพร้าว.

- ศิลปากร, กรม. ๒๕๔๘. ตำราสรรพคุณยาและตำรายาฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิทและ
พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สงวน อึ้งคง. ๒๕๐๖. ประมวลบุคคลสำคัญของชาติไทย. พระนคร: ก้าวหน้า.
- สมาน ไช้ะเหม. ๒๕๒๘. มหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์ชูชก: การศึกษาเชิงวิเคราะห์.
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว). ๒๕๔๖. พระปฐมสมโพธิ. [ม.ป.ท.].
- สำนักอบรมครูวัดสามพระยา. พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส. เล่ม ๒๐ อรรถกถา มหานิบาต
ภาค ๑๐. ๒๕๓๙. [ม.ป.ท.]. สำนักอบรมครูวัดสามพระยา. (พิมพ์โดยเสด็จพระราช
กุศลในงานออกพระเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ [ฟื้น ชุตินฺธรม
มหาเถร ป.ธ.๙] วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙).
- สันต์ สุวรรณประทีป. ๒๕๒๕. การสวดมหาชาติคำหลวงและไอ้เอ้วหารราย. ศิลปวัฒนธรรม ๓,
๙ (กรกฎาคม ๒๕๒๕): ๒๘-๓๐.
- สิญจนา จิระเกียรติ. ๒๕๓๑. การศึกษามหาชาติฉบับเมืองเพชรบุรี กัณฑ์มหาพน. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. ๒๕๔๘. เจิมจันทน์กัสดาล: ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย.
กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนันท์ อัญชลีบุญกุล. ๒๕๑๙. การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. ๒๕๒๔. งาน "มหาชาติ". กรุงเทพฯ: ธรรมสถาน. (เอกสารประกอบการ
ประชุมวิชาการและการเทศน์มหาชาติ ๒๑-๒๒ มีนาคม ๒๕๒๔).
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. ๒๕๒๖. ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา. กรุงเทพฯ:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หอประสมุทวชิรญาณ. ๒๔๕๖. มหาชาติพระนิพนธ์ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสฯ (เว้นแต่
กัณฑ์มหาพน กับกัณฑ์มัทรี). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย.
- สุนีย์ ขวนสนิท. ๒๕๑๘. วิเคราะห์รายยาวมหาเวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อณูภา อัสวปิยานนท์. ๒๕๒๘. การศึกษา เรื่อง มหาเวสสันดรชาดกฉบับท้องถิ่นอีสานจาก
ต้นฉบับวัดกลางโคกค้อ จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชา
จารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. ๒๕๓๘. ลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์
ทศพร ชูชก และกุมาร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนาโตล แป็ลติเยร์. ๒๕๓๐. วรรณกรรมไทยเขิน. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.

อุทัยวรรณ นิยมมี. ๒๕๓๔. คำยืมภาษาบาลีและสันสกฤตในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพร.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอกพงศ์ ประสงค์เงิน. ๒๕๓๖. การวิเคราะห์ลักษณะสัมผัสในมหาชาติคำหลวงตามแนว
สัทวิทยาสัมผัสพันธ์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาบาลี

สุยามรรุจสุต เตปิฏกั สุตตนตปิฏเก ชุททกนิกายสุต ซาตกั ทุติโย ภาโค. ๒๕๓๘. สุยามรรุจสุต
ราชธานีย: มหามกุฏราชวิทยาลัยเยน ปกาสิตโต.

สุยามรรุจสุต เตปิฏกั สุตตนตปิฏเก ชุททกนิกายสุต อปทานั พุทธวิโส จริยาปิฏกั. ๒๕๓๘.
สุยามรรุจสุต ราชธานีย: มหามกุฏราชวิทยาลัยเยน ปกาสิตโต.

สุยามรรุจสุต เตปิฏกกุสกถา ซาตกกุสกถา (ทสโม ภาโค) มหานิปาตวณฺณนา. ๒๕๓๕.
สุยามรรุจสุต ราชธานีย: มหามกุฏราชวิทยาลัยเยน ปกาสิตโต.

สุยามรรุจสุต เตปิฏกกุสกถา ปรมตถทีปนี นาม ชุททกนิกายกุสกถา จริยาปิฏกวณฺณนา. ๒๕๓๕.
สุยามรรุจสุต ราชธานีย: มหามกุฏราชวิทยาลัยเยน ปกาสิตโต.

ภาษาเขมร

โชตฤฎาโณ, สมเญจพระสงฆราชา ช. ฦ.. ๒๕๑๑. วจนานุกรรมเขมร. ภาคที่ ๑. ภาณุเพล:
การุจายรบสพุทฺธศาสนปณฺชิตฺตย.

ภาษาจีน

YEABRO and XEABRO. 2005. **中国见叶经全集** The Complete Chinese Pattra Buddhist
Scripture. 2 vol. Yunnan: Yunnan People's Publishing House.

ภาษาอังกฤษ

Basham, A. L. 1967. The Wonder That Was India. Delhi: Fontnan.

Davids, T. W. Rhys, and Stede, William. 2007. Pali-English Dictionary. London: Pali Text Society.

Kato, Kumiko, and Yanatan, Isra. 2001. Present State of Tai-Lue Document in Sipsongpanna. Conference Paper of the conference on “Studies of History and Literature of Tai Ethnic Groups”, Chiang Mai University.

Malalasekera, G. P. 2007a. Dictionary of Pali Proper Names. vol. 1. Delhi: Motilal Banarsidass.

Malalasekera, G. P. 2007b. Dictionary of Pali Proper Names. vol. 2. Delhi: Motilal Banarsidass.

Monier-Williams, Monier, Sir. 2005. A Sanskrit-English Dictionary. Delhi: Motilal Banarsidass.

Mani, Vettam. 2006. Puranic Encyclopaedia. Delhi: Motilal Banarsidass.

von Hinüber, Oskar. 1996. A Handbook of Pali Literature. Berlin: Walter de Gruyter.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวอุมาวรรณ รุยาพร เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๖ ที่กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรของนายถวัลย์ และ นางอัญชนา รุยาพร

นางสาวอุมาวรรณ รุยาพร สำเร็จการศึกษาปริญญาครุศาสตรบัณฑิต สาขามัธยมศึกษา มนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ วิชาเอกภาษาไทย-ภาษาอังกฤษ (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) และปริญญานิติศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ และ ๒๕๕๑ ตามลำดับ

นางสาวอุมาวรรณ รุยาพร เข้าศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษาที่ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ และสำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิตเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๒

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย